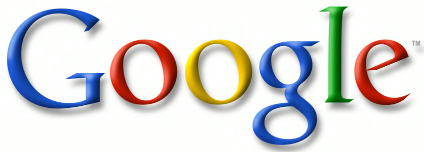
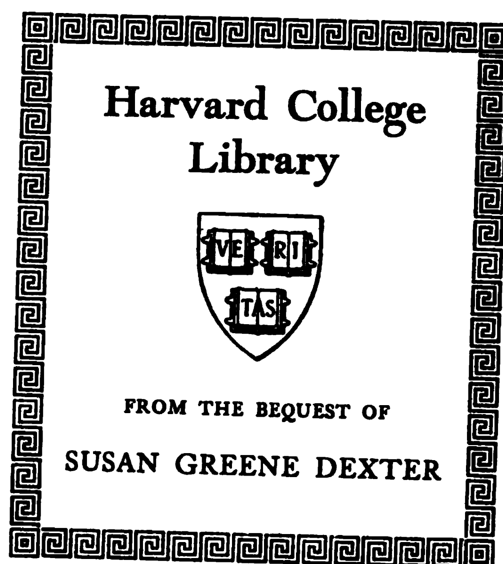
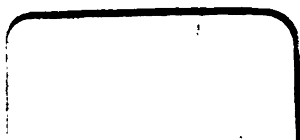

Widener Library
3 2044 092 545 979

(— 1867)

Harvard College
Library
VE RI
TAS
FROM THE BEQUEST OF
SUSAN GREENE DEXTER

ANNALES

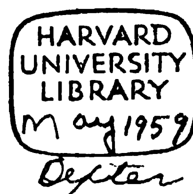
ACADEMICI.

CIↃIↃCCCLXVI—CIↃIↃCCCLXVII.

LUGDUNI-BATAVORUM,

EX TYPOGRAPHEO I. C. DRABBE. | PROSTAT APUD E. I. BRILL.

1871.

19

Quae hoc Annalium volumine continentur, haec sunt:

ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA.

ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA.

ACADEMIA GRONINGANA.

ATHENAEUM AMSTELODAMENSE.

ATHENAEUM DAVENTRIENSE.

ACADEMIA

LUGDUNO-BATAVA.

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM,

QUI

INDE A D. IX FEBR. A. CIƆIƆCCCLXVI AD D. VIII FEBR. A. CIƆIƆCCCLXVII

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

IOHANNES IACOBUS PRINS.

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS

IOHANNES CHRISTIANUS GOTTLOB EVERS.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

I. I. PRINS.
W. A. VAN HENGEL, rude donatus.
I. H. SCHOLTEN.
A. KUENEN.
L. G. E. RAUWENHOFF.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

I. VAN DER HOEVEN.
A. H. VAN DER BOON MESCH.
G. I. VERDAM, fato functus d. 29 Oct.
F. KAISER.
P. L. RYKE.
W. F. R. SURINGAR.
D. BIERENS DE HAAN, Prof. extraord.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

I. M. SCHRANT, rude donatus, fato functus d. 5 April.
A. RUTGERS.

I. H. STUFFKEN.
C. G. COBET.
R. P. A. DOZY.
M. DE VRIES.
R. FRUIN.
W. G. PLUYGERS.
H. KERN.
M. I. DE GOEJE, Prof. extr., qui d. 6 Oct. munus auspicatus est.

IN FACULTATE MEDICA.

C. PRUYS VAN DER HOEVEN, rude donatus.
G. C. B. SURINGAR.
F. G. KRIEGER.
A. E. SIMON THOMAS.
I. C. G. EVERS.
A. HEYNSIUS, qui die 7 Martis munus auspicatus est.
I. A. BOOGAARD, Prof. extr., qui d. 21 Martis munus auspicatus est.
T. ZAAIJER, Prof. extr., qui d. 10 Martis munus auspicatus est.

IN FACULTATE IURIDICA.

H. COCK, rude donatus, fato functus d. 20 Oct.
I. DE WAL.
S. VISSERING.
R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE.
I. E. GOUDSMIT.
I. T. BUIJS.

I. I. P. HOFFMANN, titulo Prof. ornatus.
P. O. VAN DER CHIJS, titulo Prof. extraord. ornatus.
P. DE JONG, titulo Prof. ornatus, Lector Litt. Pers. et Turc. et Interpres Legati Warneriani.

C. A. X. G. F. SICHERER, Lector Litt. Germ.
F. VAN CALKER, in Museo physico Adiutor, cui successit
L. ARONSTEIN, " " " ".
C. C. I. TEERLINK, in Museo chymico Adiutor.
N. M. KAM, Observ. astron.
A. VAN HENNEKELER, Observ. astron. alter.

ORATIO

DE

SCHOLA ET ECCLESIA,

IN RE CHRISTIANA ARCTE CONIUNCTIS NEC UNQUAM DISIUNGENDIS,

QUAM HABUIT

IOHANNES IACOBUS PRINS,
THEOL. DOCT. ET PROF. ORD.,

DIE VIII FEBRUARII CIↃIↃCCCLXVII,

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM DEPONERET.

ACCEDIT ENARRATIO EORUM, QUAE ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE ANNO CIↃIↃCCCLXVI—CIↃIↃCCCLXVII TRISTIA ET LAETA ACCIDERUNT.

AUDITORES HUMANISSIMI, EXOPTATISSIMI!

Rediit, favente Deo, dies festus, quo Academiae nostrae natales laeti concelebramus. Anno autem superiori decessorem meum aestumatissimum, quum fasces poneret, egregie dixisse de decreto Regio, quo huius saeculi anno decimo quinto in integrum restituta est Academia omnisque instaurata Academica institutio, quis est inter Vos, qui non meminerit? Laudavit ore facundo illius decreti liberalitatem institutionisque Academicae libertatem, nullis fere finibus circumscriptam, nullo non praeconio extollendam. Sic nobis in mentem revocavit ipsa, quae legislator secutus est in rebus Academicis ordinandis, principia, atque neminem facile optare pronuntiavit, ut nova lex, mox condenda, aliis quam hisce nitatur principiis. Adsentiebantur omnes, ni fallor, rei periti; nec sane erat, quod ego dissentirem aut in elegantissima illa oratione quidquam desiderarem. Vel sic tamen unum hodie dictis addere liceat, idque, me iudice, gravissimum, quod si tacerem, nae ego officio meo deëssem. Nimirum post laudatam libertatem hoc maximopere sperandum esse autumo, fore ut unicuique disciplinae, in cyclum Academicum olim receptae, locus suus constet honosque permaneat. Ea enim est omnium illarum artium liberalium, quae ad humanitatem pertinent, mutua necessitudo atque ita omnes quasi cognatione quadam continentur, ut cunctae sibi invicem egregie prosint unaque avulsa ceterae tabescant. Quid? quod ipsa fert Universitatum, quae dicuntur, ratio et indoles, ut cognitionis humanae, utut amplissimae, nulla pars prorsus negligatur. De Theologia igitur quomodocunque statuat lex ferenda, eam ab Academia rite ordinata abesse non posse unusquisque facile intelligit. Quod ne a me dictum putetis invita ecclesia! Haec enim sua si bona norit, aut ego fallor egregie, aut nihil habet, quod magis exoptet, quam

ut in ipsa hac Academiae luce in posterum quoque futuri instituantur ac formentur sacrorum antistites. Nec tamen esse etiamnum, qui aliter statuant, equidem ignoro. Dimittendam esse Theologiam clamitant et ex auditoriis nostris quantocius pellendam sibique solam relinquendam, imo in seminaria relegandam ecclesiaeque auctoritati subiiciendam; sic demum rempublicam inter et ecclesiam rite distingui, alteram ab altera tandem separari ipsiusque ecclesiae saluti bene consuli. Quorum ego vocibus permotus, iam hoc mihi agendum esse arbitror, ut, ceteris, quae ad gravissimam hanc quaestionem pertineant, missis, coram Vobis id unum paucis demonstrem, *in re christiana scholam et ecclesiam arcte esse coniunctas nec unquam disiungendas.*

Hoc autem argumentum tractaturo, Vos mihi, Auditores humanissimi! auribus linguisque favete!

In tanto Eruditorum consessu vix est, quod diserte moneam, me iam non agere de quaestione, hisce diebus diu multumque agitata, oporteatne inferioris ordinis scholam, in qua pueri a ludimagistris instituuntur, cum ecclesia quodammodo cohaerere aut ex ea pendere. Scholam equidem intelligo superiorem, Academicam vulgo dictam, ac praesertim studia illa mihi volo theologica, quibus omnis de Deo rebusque divinis doctrina, latissimo sensu sumta, rite excolitur eodem fere modo, quo iurisprudentia et medicina et reliquae omnes hic traduntur disciplinae altiores. Hanc autem institutionem Academicam cum ecclesia arcte esse coniunctam, id igitur mihi demonstrandum sumsi. Statim vero audire mihi videor, qui obiiciant, haec duo toto coelo differre, neque ullam esse posse inter ea arctiorem necessitudinem. Ruunt — ita illi — in contraria omnia: libera est schola, ecclesia vero suis alligata formulis, semel constitutis; quaerit schola veritatem, de ea vero reperta et extra omnem dubitationis aleam posita gloriatur ecclesia; terrestria schola petit ac reipublicae commoda curat, ecclesia vero bona sectatur coelestia et, spretis rebus mundanis, ad vitam praeparat post mortem futuram. Audio, nec perturbor. Talia enim si de ecclesia sua, Romano-catholica scilicet, Belgae vicini palam ac publice

praedicare solent, me certe non habent valde refragantem; sed ecclesiae Reformatae, quae inter nostrates Protestantium, qui dicuntur, sequitur principia, longe alia ratio est. Vel sic tamen et hic bene distinguendum esse, ut bene doceamur, lubens ego profiteor. Multum revera interest scholam inter et ecclesiam, et prosunt utrique, qui diligenter cavent, ne coalescant in unum. Habet utraque quod sibi privum est, et diversis reguntur principiis, et aliud illa, aliud haec persequitur. Rectissime monent, quaerere scholam id unice quod verum est, illudque a falso verique specie sedulo distinguere sibique vindicare. Observando, perscrutando, meditando in omnium inquirit rerum naturam internamque rationem, ut intelligatur, unde et quid sint, quibus e causis ortae, quomodo inter se connexae, quorsum tendant. Hominem schola excolit, quatenus intelligentia et ratione praeditus est, eumque per varias cognitionis humanae partes eo tandem perducere conatur, ut supra vulgum sapiat et intelligentior sensim doctiorque fiat et ad angustos uniuscuiusque scientiae cancellos promovendos indies aptior. Quod de disciplina theologica haud minus valet quam de quavis alia. Est enim Theologia revera disciplina, proprie sic dicta, quae suis ipsa viribus nititur, suis e principiis pendet, suas in partes dividitur atque ad certam definitamque normam ab omnibus excolitur germanis theologis. Inquirit haec in religionem, et in religionem quidem, quam profitemur, christianam, quippe verissimam, eamque e fontibus eruere studet et probe intelligere, accurate describere suoque pretio aestumare, porro vim eius salutarem explorare eamque quantumpote conformare ad uniuscuiusque aetatis, gentis generisque usum. Tam historica est Theologia quam exegetica, tam practica quam dogmatica, multasque sibi in auxilium vocat cognatas disciplinas, inprimis historicas, literarias, philosophas. Longe vero alia sectatur ecclesia, institutum illud his in terris divinum, ab ipso Christo non conditum, fateor, sed ex eius opere sponte ortum eiusque spiritu vere divino animatum, quo vita in hominibus religiosa et moralis, ad Ipsius sanctissimum exemplum summamque Dei voluntatem, excolitur, a peccati sordibus purgatur, ad omne bonum ac coeleste componitur et consummatur. Varia ei praesto sunt, quibus utitur, subsidia et adminicula, ut veram religionem alat ac tueatur eiusque vim efficacem promoveat, et omne genus humanum, sibi commissum, per Dei communionem ad summam

evehat èt perfectionem moralem èt vero etiam beatitudinem. Verbo dicam, veritatem quaerit omnis schola, et summam quidem veritatem ethico-religiosam theologica; ecclesia vero, pro instituti ratione, id agit potissimum, ut optimae religionis vi vitam hominum reddat vere vitalem et salutem iis impertiat, etiam post mortem duraturam. Proinde non nisi intelligentioribus Theologia destinata est, ut quaevis alia disciplina Academica; ecclesia vero omnibus patet, quibuscunque tandem hominibus, doctis indoctis, senibus iunioribus, divitibus egenis, laetis afflictis, omnibus, quippe religionis capacibus eaque non sine gravi damno carentibus. Hinc autem necessario sequitur, haud magis alteram alterius esse posse ancillam et pedissequam, quam dominam atque reginam. Quod tamen ut neminem lateat, paulo enucleatius exponendum videtur. Magna enim in his opinionum praeiudicatarum vis est et pertinacia.

Et schola quidem vere ecclesiastica, id est cui ecclesia tanquam falli nescia imperat tramitemque, quem sequatur, praescribit, haec igitur cogitando fingi potest, in lucem vero prodire et fructus ferre, me iudice, non potest. Omnis necessario perit veri nominis indagatio ac perscrutatio rerum divinarum, simul atque lege antea constitutum est, quis et qualis esse debeat illius indagationis exitus. Ad normam regulae fidei exculta Theologia aut nulla est, aut, si ulla, nullius tamen pretii. Testor theologos communi nomine scholasticos dictos, qui medio aevo floruerunt per tria quatuorve saecula. Hi enim labore incredibili desudarunt in doctrina ecclesiastica philosophiae Aristotelicae ope, i. e. argumentis dialecticis a priori ductis, intelligenda, tuenda, comprobanda. Nemo sane infitias ibit, aedificia eos exstruxisse magnifica, ab aequalibus summis laudibus celebrata, quae et nos, spectatum admissi, admiramur. Sed in subtilitatibus, quas necterent, nugisque, quas proferrent, magnos illos viros operam et oleum perdidisse, una omnium vox est. Nihil quidquam effecerunt, aut, si quam vim habuerint, quod non negaverim, in rudi hominum ingenio excolendo, vereor tamen, ne disputationibus de nominalismo, qui dicitur, et realismo omnem religionis sensum in eorum animis suffocassent, nisi mystica aliorum ratio, animo ad bonorum finem, Deum Christumque, extollendo, laboranti succurrisset ecclesiae, quam deinde sanarunt Reformatores. Similiter post

sacra saeculo decimo sexto instaurata si quaeris, quî tandem factum sit, ut rem christianam, quam magni facerent, tam parum saepe promoverint viri ceteroquin doctissimi, sagacissimi, laboris patientissimi, suis nunquam defraudandi laudibus, qui Theologiae operam navarent eamque in Academiis nostris docerent, respondeo, in ecclesiae auctoritate, cui subessent, et clericorum anathemate, quod reformidarent, praecipuam causam esse quaerendam. Quid plura, Auditores? Fieri prorsus nequit, ut fructus ferat Theologia, nisi libere exculta. Tum demum, quum sui iuris facta est, quod ad finem vergente saeculo decimo octavo factum esse novimus, alas suas laeta expandere coepit et altiora petere facemque accensam ecclesiae christianae praeferre, imo in intimos veritatis divinae recessus ita penetrare, ut nova lux exoriretur tandem densaeque dispergerentur multorum saeculorum tenebrae. Talis nostra disciplina est, ut sine hac, quâ hodie fruimur, libertate vivere ac florere nequeat, nedum fructus ferre, quibus prosit ecclesiae. Aut libera sit, aut ne sit: ita rectissime ante duos fere annos in oratione rectorali collega meus quondam Roterodamensis, nunc Traiectinus.

Eundem, quod laetor, mihi-habebo consentientem, ubi dixero, haud magis quam scholae ecclesiasticae locum esse posse ecclesiae, ut ita dicam, scholasticae, i. e. ecclesiae, cui schola imperat, adeo ut tota quanta e Theologia pendeat et, Proteo mutabilior, se continuo conformet ad omnes, quas subeat mutationes Theologia, libere exculta, qualescunque tandem. Natura sua firmum quid ac stabile est ecclesia. Talem vero, quam dixi, vobis fingite ecclesiam, theologorum altercationibus ac rixis misere dilaceratam, venti veluti flatibus nunc huc iactatam nunc illuc, labefactatam, propediem fere dirutam, aut lenta tabe tandem absumtam! Cogitate, quaeso, templa publica in auditoria Academica transformata, orationes sacras in doctas et subtiles disputationes depravatas, pios Dei cultores in duros et iniquos iudices permutatos, confessionem, quam omnes teneant, christianam in systematis theologici formam redactam, miseros ecclesiae socios ita educatos et instructos, ut docti sint aut saltem esse videantur theologi, illudque: „Odi profanum vulgus et arceo," in omnium ore! Num eiusmodi turpe quid ac deforme veri nominis ecclesiam dixeris, et ecclesiam quidem christianam? Non putaverim equidem. Nec tamen esse nego in Protestantium, qui dicuntur, coetibus nonnihil, quod eo tendat

ac ferre possit. Tempora, eheu! recordamur, ab isto rerum statu parum aliena, quum dogmatismus acerrimus principatum teneret in ecclesia. Sed idem affirmo, tempora illa fuisse rei christianae promovendae iniqua, languisse illo aevo et summopere aegrotasse ecclesiam, quin ipsam religionem coelestem pene omnem foras aufugisse et in ecclesiolis exulasse, ubi coram Deo fautore matris carissimae ruinam lugeret ac deploraret. Faxit D. O. M., ut eiusmodi nunquam redeat regimen mere dogmaticum seque a Theologiae commutationibus ac subversionibus, quantum fieri possit, immunem praestet Reformata ecclesia!

Sunt ergo — ita forsitan quis dicta colligat — te iudice, ne scilicet schola fiat ecclesiastica aut scholastica ecclesia, a se invicem prorsus separandae ecclesia et schola. Longissime absit, Auditores! ut tale quid mente volvam aut moliri videar. Imo vero easdem in re christiana arcte esse coniunctas et coniungendas, coram Vobis me affirmare meministis. Hoc autem probaturo, ante omnia Scylla mihi commonstranda erat et opposita Charybdis. Utrâque iam prudenter evitatâ, videndum nobis est, an etiam sine schola stare possit ac florere ecclesia aut sine ecclesia schola vere theologica. Quod utrumque ita, opinor, negandum est, ut clara in luce ponatur contrarium. Sic demum, aliorum naufragio meliora admoniti, per medios scopulos mox procurremus in aequor aut, si mavis, tutum subibimus veritatis portum.

Sine schola ecclesiam christianam stare non posse, nedum florere, id igitur in confesso est. Vitam ecclesia fovet, ut vidimus, ethico-religiosam eamque e Christo ortam et spiritu eius repletam; sed haec vita talis est, ut veritatis divinae luce indigeat et virtute sustentetur. Naturae suae vi insitâ omnem respuit errorem atque id agit, ut de Deo rebusque divinis vere sentiat. Fides quaerit intellectum. Non potest non homo religiosus, siquidem, ut quivis alius, intelligentia et ratione pollet, sensus suos ac studia intimamque, qua gaudet, animi persuasionem verbis prodere, describere, comprobare. Ipsam, quam magni facit, religionem christianam

Christumque Servatorem, e quo haec originem duxit, qualis est, probe intelligere studet aliisque commendare. Iam quod de unoquoque homine valet vere religioso, id summo iure ad ecclesiam christianam transfertur, quippe quae talibus constat hominibus. Ab ecclesiae primordiis inde hoc intelligendi studium omnibus fuit commune. Non coeco quodam impetu ferebantur iudaei atque gentiles ad religionem christianam amplectendam, sed animo deliberato et re bene cognita. Nec substiterunt in ea amplectenda et profitenda, sed aetate iam apostolica ac deinceps *γνῶσιν* quamdam sibi compararunt intelligentiores, mancam, fateor, et imperfectam, sed e fide ortam et huic confirmandae et purgandae non prorsus ineptam. Quod quis est, qui mirabitur? Per brevissimum enim tempus, quod his in terris transegit, Iesus ipse veram religionem non tantum docuit et verbis factisque explicuit vitamque vere divinam cum hominibus communicavit, sed ita agendo veritatem quoque coelestem patefecit seque ipse, apud Ioannem, *τὴν ἀλήθειαν* dixit non minus atque *τὴν ζωήν*. Deum nobis tanquam adspectabilem reddidit et de Eius erga homines amore ita nos certiores fecit, ut nihil non a Patre coelesti sperare liceat. Quid? quod, quum in eo esset, ut hinc migraret, ad Patrem reversurus, discipulis suis spiritum promisit divinum, optimum sui vicarium, quo ad omnem veritatem ethico-religiosam bene intelligendam magis magisque ducerentur. Hoc autem ducti spiritu, ita prodierunt apostoli, ut de religionis christianae, quam praedicarent, veritate aliis persuaderent hominibus et sedulum S. Scripturae, de Christo testantis, usum omnibus commendarent. Inter eos nemo Paulum superavit, per Gamalielis institutionem ad meliora studia bene praeparatum. Hic autem qualis esset quantâque polleret non pietate tantum animique constantia, sed sollertia etiam, explorandi sagacitate ac virtute dialectica, scripta abunde testantur. Intelligi volebat ab auditoribus eorumque assensu comprobari. *Ὡς φρονίμοις λέγω*, ita ille, *κρίνατε ὑμεῖς ὅ φημι. Πάντα δοκιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε*, et sic plura. Exstitit, fateor, iam illa aetate, et multo magis haud diu post, falsa quaedam sive *ψευδώνυμος γνῶσις* et *κενοφωνία*, arcanorum cupida, nugarum ferax, vanis speculationibus dedita, futilis ac ventosa, quam iure suo impugnabat ille. At vel sic tamen non destitit a pia ac verecunda rerum divinarum perscrutatione. A Deo enim sibi datum esse gaudebat

spiritum non mundanum, sed vere divinum, quo pernoscamus, aït, quae in nos contulit beneficia gratuita. Mentis oculos eodem hoc collustrari voluit sapientiae et veritatis spiritu, ut suam aliorumque rerum divinarum intelligentiam promoveret et divini amoris, in Christo conspicui, amplitudinem sibi exploratam haberet. Ita ad extremum usque spiritum summus Apostolus, omnium in ecclesia christiana Theologiae doctorum antesignanus. A cuius mente non alienum fuisse institutum illud philosophum, quod, auctore Pantaeno, saeculo secundo in coetu Alexandrino exstitit, facile iam intelligitis. Scholam dico catecheticam, in qua, saeculo tertio, omnibus applaudentibus, docuit Origenes, Adamantius dictus, liberalis vir ingenii, admirabilis industriae, doctrinae vere stupendae et talis omnino, ut maximam in ecclesiam Orientalem vim exercuerit. Praecesserant alii, inter quos Clemens, secuti sunt plures, ipsius vestigiis insistentes, nemo superavit. Quum vero allegoricae librorum sacrorum interpretationi nimis illi indulgerent, exorta est in Syria, saeculo quarto, schola Antiochena, quae grammatico-historicam interpretandi rationem strenue propugnaret. Laudantur ex eius doctoribus et alumnis uterque Theodorus, inprimis Mopsuestenus, Iohannes Chrysostomus, Theodoretus. Nescio tamen, an non nominis sui celebritate palmam iis praeripuerit in Occidente Augustinus, vir doctissimus, dialecticus haud minus quam practicus, in cunctis Theologiae partibus versatissimus, cuius tanta fuit in ecclesia auctoritas, ut haec per multa deinceps saecula eo magistro gloriaretur et in eius placita ac verba iuraret. Magnam igitur antiquitus fuisse Theologiae, libere excultae, vim et usum in ecclesia, non est, quod pluribus demonstrem. Ea vero postea neglecta, languescentem videmus suaque vi nativa privatam ecclesiam, quae, quo alienior sensim a Theologiae studiis, eo magis superstitiosa facta est, imperiosa, mundana. Ingravescebat iam, eheu! animorum ille torpor et inertia, quam sapienti consilio, at frustra, fugare conatus est Carolus Magnus. Iacebant scholae et, refrigerato omni literarum amore, avolarunt Musae, novaque tandem barbaries cunctas invasit gentes Europaeas. Nihil erat, medio aevo, ecclesia, Papa duce, nisi institutum quoddam paedagogicum, quo tanquam lege suprema eorum coërceretur protervitas et usque ad aetatem iuvenilem, Deo moderante, sensim praepararentur intelligentiores. Et prodiit tandem, Luthero et Melanthone, Zwinglio et Calvino

auctoribus, melior illa aetas, diu exspectata, nec prodiit tamen nisi post restaurata saeculo decimo quinto humanitatis studia et redintegratum literarum amorem. E literis autem renatis et recuperata libertate in lucem prodiit ecclesia nostra Reformata eamque comitata disciplina vere theologica. Relaxata tum erant auctoritatis ecclesiasticae, qua constringebantur, vincula et libere sentire coeperat quicunque optimae religionis duceretur amore et studio. Mox, libertatis sub auspiciis, scholae condebantur, quibuscunque artibus liberalibus ac disciplinis colendis aptissimae, inprimis vero Theologiae. Ipsa haec Academia Lugduno-Batava, omnium in patria nostra antiquissima, auspice Guilielmo Arausiaco, non alio creata est consilio,

— indocti discant, ament meminisse periti! —

quam ut studii theologici prima et summa haberetur ratio. Nimirum noluit vir ille prudentissimus, religionis purioris amantissimus, ecclesiae Reformatae deësse sacrorum antistites, ad munus gravissimum gerendum bene praeparatos, vero animi ingeniique cultu commendabiles. Ceteras iam taceo postea conditas a nostratibus Academias et scholas. Eadem omnium origo et ratio, idem consilium, non improbante, imo applaudente tota ecclesia. Tam altas in hominum animis radices egit haec persuasio, longo usu confirmata, Academica institutione formandos esse doctores ecclesiae, ut nulla deinceps nova exstiterit, quae scholam non desideraret desideratamque sibi quantocius erigeret. Habent Arminiani, postea exorti, seminarium suum Amstelodamense; habent, antiquo errore abiecto, Teleiobaptistae; habent, quod laudamus, hodierni etiam separatistae scholam, ne scilicet muneri suo prorsus impares deprehendantur doctrinae avitae administri. De Lutheranis autem non est, quod dicam, quippe quorum futuri antitites, ne institutione carerent Academica, vel in Germaniam migrare solerent iamque utantur schola Regia, cum nostra Academia quodammodo coniuncta. Videtis, Auditores! quam longe absit, ut a ceterarum disciplinarum communione et cultu separari cupiant theologi verè liberales aut separari eos cupiat ecclesia christiana, in partes quidem scissa, at veri tamen bonique studiosissima. In eo hodie omnes consentiunt rei periti et a partium studio alieni, non bene agi cum ecclesia, nisi in hac Academiae luce sua proferre placita et, quae ab aliis proferuntur, in usum sedulo convertere possit

Theologia, libere exculta. Sic demum, ex illorum iudicio, optimae religioni christianae, non antiquandae nec seponendae, ut alii volunt, sed explicandae, promovendae, consummandae, honos nomenque suum virtusque manebunt. Remotâ vero ab Academiis nostris Theologiâ, verendum est, ne ipsa religio sanctissima, omnium virtutum laudabilium mater et altrix, contemtui habeatur, ecclesiae, illius religionis fautrici integerrimae, damnum inferatur irreparabile et patriae carissimae magis quam dici possit noceatur. Videant consules, ex hominum superstitione aut inscitia aut moribus dissolutis ne quid detrimenti capiat respublica!

Sed audiatur et altera pars! Est enim scholam inter et ecclesiam mutua quaedam coniunctio, minime negligenda. Vidimus autem, sine schola stare non posse ecclesiam. Iam vero et sine ecclesia consistere non posse scholam vere theologicam fidenter equidem affirmo. Quod tamen probe intelligatis velim. Nam si unaquaeque veri nominis disciplina sibi constat causamque, cur excolitur, in se ipsa habere existimatur, veri quippe studiosa, non est, quod de Theologia aliter statuamus. Haec enim veritatis est studiosissima, et veritatis quidem ethico-religiosae, id est summae. Vel sic tamen „non scholae, sed vitae" discendum esse recte monent. Quemadmodum in Academia ius colitur, ut suos civitas habeat iureconsultos, et medicina, ut aegroti sanentur, ita et summa ope niti decet theologos Academicos, ut e schola prodeant ecclesiae doctores bene praeparati, non eruditi tantum, sed et exculti Christique spiritu penitus imbuti. Sal insulsum abiicitur. Et habet nostra disciplina, quod ecclesiae christianae, e qua orta est, lubens inserviat eiusque commoda curet. Postulat pietas, ut ne matre indignam se praestet filia adulta suamque erga matrem observantiam factis probare detrectet. Sed fieri, me judice, vix aut ne vix quidem aliter potest, quin theologus vere christianus, Protestantismi, qui dicitur, principiis addictus, religionem, cui omnem ipse debet animi fiduciam Deo Christoque habitam, non modo intelligere studeat, sed simul et pro viribus promoveat et omnibus commendet hominibus. Hoc autem quid aliud est, obsecro, quam prodesse ecclesiae? Ut igitur quisque optimus est et religionis amantissimus et ad omnia bona ac divina maxime compositus, ita erit ad Theologiam excolendam et docendam aptissimus.

Procul, procul este, profani! Utinam tales nunquam Theologiae desint doctores, quibus religio et res christiana quammaxime curae cordique sunt! Sic nullus erit libertatis, qua iure gaudent, abusus nullusque adeo metus, ne ex abusu qualicunque religioni sanctissimae et ecclesiae christianae grave quoddam immineat periculum. Sed quid ego de metu loquor et de periculis? Religio, quod laetamur, indole sua prorsus divina est et indelebilis, nulla vi unquam exstirpanda, suae ipsa divinitatis in animis hominum optima testis atque vindex. Et tanta est, historia teste, veritatis divinae efficacia, ut, libere explorata, luce splendeat continuo maiore et fructus ferat indies laetiores. Vel sic tamen non nego, Auditores! fieri omnino posse, ut scholam inter et ecclesiam gravis quaedam exoriatur dissensio et in schola talia doceantur, nova prorsus et inaudita, quae ecclesia, sui conscia, non nisi aegre admittat aut iure suo admittere recuset. Humanum est errare: quid mirum, si et Theologia, quippe ab hominibus culta, nonnumquam erret et in devia se abduci patiatur? Sed videat ecclesia, ne theologorum altercationibus intempestive se immisceat aut, externa quadam specie decepta, longe alia improbet et damnet, quam quae in ipsam incurrant, quam profitetur, religionem christianam! Legitur, eheu! saepissime actu praepostero ea impugnasse et reiecisse, quae ipsa postea non tulit tantum, sed probavit et summi fecit, quippe rei christianae accommodatissima. Eiecit quondam Arminianos, et in Germania fortiter restitit Pietistis, qui dicuntur, et summum impugnavit Grotium, Cocceium, Roëllium, alios, quorum tamen haud ita diu post probavit placita et suum convertit in usum. E multis unum nominasse sufficiat Balthazarum Bekkerum, pastorem Amstelodamensem, strenuum superstitionis anilis debellatorem, at Dei Christique hostem ab aequalibus habitum et e munere suo dimotum, cui tamen serior aetas, sedatis iris, calculum adiecit laudesque tribuit nunquam perituras. O levitatem hominum, summa saepe imis miscentium, ne scilicet sibi tradita et a maioribus accepta infringi videantur dogmata! Non tali auxilio nec defensoribus istis tempus eget. Magna est veritas, et praevalebit. Hanc omnes, Christo duce, sedulo petamus oportet, nemo unus totam possidet. Multum hic Deo committendum est, summo omnium rerum arbitro veritatisque vindici fidelissimo; dandum vero etiam aliquid tempori. Opinionum commenta delet dies,

naturae iudicia confirmat: ita verissime Cicero. Eiusmodi commenta, quorum non pauca, fateor, Theologia protulit, tam antiqua quam recentior, ipsa, re denuo explorata, refellere solet et reiicere. Et plus semel illos resipuisse novimus et ad meliorem mentem rediisse, quos brevis ceperat insania. Quotiescunque vero Theologia, rite exculta, naturae profert iudicia eaque iustis argumentis comprobat, dubium esse nequit, quin ecclesia, diu forsitan reluctata, ea tandem admittat sibique vindicet. Veritati, id est Deo, resistere nec potest neque ipsa etiam vult. Haec autem si vere dicantur, theologorum esse apparet, ut in disquisitionibus iustam ecclesiae rationem habeant eique sedulo adaptent, quae proferant. Requiritur prorsus, ut Theologia ecclesiae iura ac privilegia religiose colat, nihil ei obtrudat, pacem eius, quantum fieri possit, promoveat eique pro viribus consulat. Summa ei opus est prudentia, liberalitate, patientia. Praesertim hac aetate nemo leviter praetermittat aut obliviscatur, theoreticam veritatis christianae cognitionem magni quidem faciendam, nec tamen summum esse, quod sibi quaerit ecclesia; porro non ex omni errore, qualicunque tandem, graviora semper damna ecclesiae esse metuenda; denique reperiri inter praeiudicatas vulgi opiniones, quae, nimis acriter impugnatae, confirmentur ac stabiliantur, sponte vero cedant veritatis luci, magis magisque hominibus obortae. Quo magis religiosi sunt theologi, id est Christi spiritu penitus imbuti, eo magis erit Theologia ecclesiae vere christianae amica integerrima. Laudandum hic est maiorum nostrorum institutum, quod ad hunc usque diem viget, ad Theologiam docendam eos vocari, qui per aliquod vitae tempus pluresve adeo annos muneris sacri obierunt officia et praxin ipsi exercuerunt ecclesiasticam. Huius legis exceptionem dari omnes aequissimo animo ferent, si quis erit Tibi similis, amicissime Kuenen! Sic enim iure exspectari potest, ecclesiae eos salutem curare nihilque magis docendo quaerere, quam ut in ecclesiae usum erudiantur et exerceantur futuri sacrorum antistites. Accedit, quod theologi nostri orationibus sacris habendis non tantum ecclesiae prosunt et auditoribus, sed sibi etiam ipsis et disciplinae, quam profitentur, theologicae. Habet haec res magnam, ni fallor, et maiorem quidem, quam vulgo putant, utilitatem, quamquam et suas habet difficultates et noxas. Quid plura? Ea vivimus tempora, Auditores! quibus fieri possit, ut, a se invicem divulsis post

diuturnam coniunctionem ecclesia et schola, utraque subvertatur ac misere pereat, arcte vero coniunctae, laete efflorescant et optimae religioni certatim prodesse pergant. Sperandum sane est, ut nunquam disrumpantur haec, quibus tenentur, vincula, nec sit sine schola ecclesia christiana, nec sine ecclesia, cui prospiciat, schola vere theologica.

Ὃ οὖν ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω.

Causa mea perorata restat, Auditores! ut, e legis praescripto, memoriam anni Academici, quem, Deo moderante, feliciter transegimus, pia mente vobiscum recolam.

Ad fata autem publica quod attinet; fuit annus, qui praeteriit, prae multis aliis plus uno nomine calamitosus, imo talis ut neminem nostrum eius unquam capere possit oblivio. Vix ego fasces tenebam, ab antecessore mihi traditos, ecce, serpere perrexit ac longe lateque gliscere pestis illa, armentis exitiosa, quae ad hunc usque diem in patria nostra nondum exstincta est. Accessit mox et graviorem luctum attulit morbus dirus, Cholera Asiatica dictus, cuius vim letalem haec civitas olim plus semel senserat, sed iam, eheu! experta est vehementissimam. Occiderunt hic et alibi nescio quot cara capita, nobisque omnibus cuiuscunque ordinis et aetatis hominibus per complures menses continuos praesentissimum imminebat vitae periculum. Exarsit interea in Germania bellum intestinum, quo nihil cogitari potest funestius. Producuntur in aciem utrinque aliquot centena millia armatorum. Vehemens agminum concursus, atrox ubivis pugna et multiplex, magna necopinata Austriacorum clades et non nisi magno pretio emta a Borussis victoria. Thronos audivimus subversos, reges fugatos, agros bene cultos regionesque fertilissimas ferro devastatas ac igne, fratres a fratribus caesos, truncatos, dilaceratos, in ipso aetatis flore misere exstinctos. Audivimus, Auditores! et obhorruimus perterriti hominumque deploravimus nefandam insaniam, id unum gavisi, per brevissimum temporis spatium hoc aevo tantas res potuisse confici. Augebat moerorem animorum iniqua aëris temperies et aestas non laeta aut iucunda, sed nubibus imbribusque turbida et solis ardore fere destituta. Qua

exeunte adest tempus autumnale, instat hiems. Pax componitur in Germania, non leviter commutata Europae facie, salva tamen patria nobis carissima. Iam vero, proh dolor! inter nostrates gravis quaedam exoritur dissensio civilis, dimittuntur ab augustissimo Rege ordines generales, habetur per omnes provincias, in urbibus pagisque, nova comitiorum electio, dissidentibus inter sese et dimicantibus acerrime, at sine gladiis, civibus nostris de patriae salute quovis meliori modi tuenda ac promovenda. Sed quo me rapit anni praeteriti flebilis recordatio? Nonnulla tantum tetigi leviterque perstrinxi. Haec omnia vero si mihi Vobis enarranda essent, vox mihi et latera viresque deficerent. Infandum renovare dolorem festo die quis sustineat? Nec, quod laetamur, a rebus istis publicis earumque vicissitudinibus ita pependerunt nostrae Academiae fata tam adversa quam prospera, ut sine illis haec intelligi nequeant. Quapropter brevibus nobis esse licebit.

De Curatoribus Academiae, Viris amplissimis, nihil habeo, quod commemorem, nisi hoc, quo nihil maius est, omnes superstites esse et incolumes atque rebus nostris, ut solent, prudenter consulere. Gratulamur Vobis, Viri optimi! florentem Academiae statum, auctum hoc anno Professorum numerum, iuvenum studiosorum frequentiam et diligentiam. Testantur haec omnia, etiam me tacente, nihil a Vobis intentatum relinqui, quo promoveri possit institutionis avitae, curis vestris demandatae, perpetua prosperitas. Pergite, quaeso, auctoritate Vestra nobis adesse et quae etiamnum agenda restant ad optatum finem perducere! Valet hoc inprimis de exstruendo novo et ampliori Nosocomio Academico, quod in votis est, ne de hoc aedificio, Musarum sede parum honesta, praemature dicam. Sic autem habemus sane, quod de Te Curatore bona quaevis nobis auguremur, Amplissime van den Brandeler! Tenuit Te antea, quum in hac Academia versareris, ad Patris exemplum, medicinae amor et studium. Sed et, magistratum ingressus, almam matrem colere non desiisti. Dicentem Te audire memini, id potissimum Tibi esse gaudio, quod in desideratissimi Siegenbeekii locum suffectus, non civitatis tantum Leidensis, sed Academiae etiam curam gerere possis. Hanc autem curam pro virili fideliter agendo, spero fore ut ad utriusque salutem consummandam quam-

plurimum conferas. Qua in re, ut in ceteris omnibus, propitius Tibi adsit D. O. M.!

E Professorum ordine tres morte amisimus viros clarissimos, collegas honoratissimos, quorum primus octogenario maior erat, alter rude donatus, tertius autem ante multos menses tam gravi morbo correptus, ut vix spes vitae superesset. Vel sic tamen non sine animi dolore et luctu parentandi officio equidem fungor.

Octoginta et tres annos natus Iohannes Matthias Schrant anni superioris mensis Aprilis die 5to placide mortuus est, Amstelodamensis, parentibus ortus honestis, a pueritia inde sacerdotio destinatus, nec nisi post varios casus in hanc delatus Academiam. Per longam autem annorum seriem virum se probavit integerrimum, animi pietate conspicuum, verae eruditionis amantem, moderatum, modestum, pacis servandae studiosissimum, sibique in omnibus constantem. Talem Tu eum longo usu expertus es, optime Hengeli! ex eo inde tempore, quo ipse, ruri degens, primum in eius notitiam venires, sed ne per somnium cogitares, in eadem hac Academia tandem Vos coniunctum iri.

Scholis praeviis decursis, in Athenaeo Amstelodamensi Lennepio et Swindenio usus est praeceptoribus, ibique ea iecit doctrinae multifariae fundamenta, ut anno huius saeculi tricesimo secundo a Senatu nostro, honoris causa, creari posset Philosophiae Theoreticae Magister, Literarum Humaniorum Doctor. Quominus autem hunc gradum iuvenis capesseret, impedivit consilium, quod ceperat, Amstelodamo migrandi in seminarium Warmondense, ubi Romano-catholici informantur sacrorum antistites et administri. Post indefessa studia, auctore praesertim Lexio, viro clarissimo, ibidem peracta, anno aetatis vicesimo tertio sacerdotio inauguratus et deinde in urbe patria per quinque annos vicarii ecclesiastici munere functus est apud Beukmannum pastorem. In qua statione omnium bonorum non tantum benevolentiam sibi et amorem mirum in modum conciliavit, sed et, quoties in suggestum prodiret, eloquentiae sacrae laude ita excelluit, ut magna esset et constans auditorum frequentia. Nec minus eo tempore studiis vacavit variaque scripta in lucem edidit. Inter haec autem quum et „vitam

Iesu," in usum iuventutis liberaliter conscriptam, vulgavisset, repente in multorum incurrit reprehensionem, clamitantium, in illo libro Schrantium fidem catholicam non satis fideliter per omnia servasse. A qua calumnia librum et ipse fortiter vindicavit, et vero etiam praeceptor Lexius. Vel sic tamen ab eo inde tempore clericorum in se odia ita expertus est, ut valde dubium videretur, an in stadio ecclesiastico unquam ad altiora perventurus esset. Mittitur anno huius saeculi decimo primo Amstelodamo in Hollandiae septentrionalis pagum Bovenkarspel, prope Enchusam, ubi pastoris rusticani partes expleat. Invitus obtemperat. Ingenuis vero ruricolis haud minus placet vir egregius atque bene cultis placuerat civibus Amstelodamensibus. Sed aliud mox imminet periculum. Rogat Beukmannus officiosissime, ut ad se veniat Schrantius, die quodam festo pro concione verba facturus. Venit, nihil metuens nulliusque sibi culpae conscius. Eximproviso vero, ante habitam orationem, sub praetextu aliquo e pastoris domo subducitur, in carcerem coniicitur ibique procul a parentibus, propinquis, amicis, per triduum detinetur. Cogitate, quaeso, quum in adamati Schrantii locum Beukmannus prodiret causamque non sine lacrymis exponeret, quantus fuerit congregatae concionis stupor et indignatio! Dominabatur autem illo tempore in patria nostra suspiciosus Napoleon I, apud quem noster delatus erat, quippe auctor libelli cuiusdam, contra libertatem ecclesiae Gallicanae, ut putabatur, male conscripti. Re melius cognita, continuo apparuit, nihil eiusmodi illo libello contineri. Dimittitur ergo innocens et ad suos redit, mox tamen non levi morbo correptus, e tridui anxietate orto. Iam per hanc, quam aequo animo tulerat, contumeliam acerbam postea videtur Regi Guilielmo I innotuisse et magnopere commendatus fuisse. Non tantum enim, illo honorifice rogante, anno huius saeculi decimo quarto publice prodiit Hagae Comitis, Papae Pii VII, e captivitate sua dimissi, solennem reditum in cathedram Romanam oratione sacra celebraturus; sed et inter primos fuit, qui anno decimo sexto ordinis Leonis Neerlandici insignibus ornarentur. Cui egregio honori mox maiorem addit Rex benevolus. Anno enim sequenti pastorem ruralem, nihil eiusmodi opinantem suaque sorte contentum, in cathedram vocat Gandavensem, e qua historiam literasque patrias publice doceat. Quid? quod repugnanti Schrantio voluntatem suam ita significavit, ut huic munus illud honorificum, at gravissimum aleaeque

periculosae plenum, detrectare non liceret. Erat sane aliquid, isto tempore linguam Neerlandicam ex humili loco, quo diu in Belgio abiecta iacuerat, efferre Belgisque renitentibus commendare. Nec contendam equidem, in hoc peragendo consilio virum optimum apud omnes satis felici successu fuisse usum. Sed fuerunt tamen haud pauci, quos linguae nostrae literarumque amore et studio imbueret, idque ego fidenter affirmare ausim, nihil eum neglexisse, quo ad metam sibi propositam pervenire posset. Tum lectionibus habendis Vondeliumque, Belgis gratissimum, sedulo interpretando, tum oratione rectorali patrii sermonis studium Iurisconsultis quammaxime commendando, tum et scholarum in Flandria orientali strenuam et diligentem curam agendo — ne alia memorem — talem se praestitit, qualem Rex augustissimus expeteret et temporis locique ratio postularet. Quapropter spartam, quam nactus erat, vere exornasse dicendus est. Sed anno iam huius saeculi tricesimo, deficientibus a Rege nostro Belgis et mutato inde rerum publicarum statu, huic duodecim annorum labori finis imponitur. Cum aliis nostratibus Schrantius in patriam redit et anno sequenti in Facultate Philosophiae Theoreticae et Literarum Humaniorum Leidensi professorum ordini adiungitur. Sic tandem noster factus est.

An vero ab eo inde tempore ita noster fuerit, Auditores! ut in hac nova statione sibi ab omni parte satisfaceret, dubitare omnino licet. Nolo hoc urgere, eum tunc temporis iam prope abfuisse ab anno aetatis quinquagesimo, ex quo, ut fama fert, nostri ordinis hominibus longe facilius esse solet, in usum iuventutis acquisita expromere quam nova et continuo maiora acquirere. Non erat ignaviae deditus ille, nec corpore aut animo fractus, sed ad laborem quemcunque paratissimus. Obstabat vero, quod ei non continuo suae dari poterant publice docendi partes, nulla scilicet vacante cathedra. Plures annuntiavit et vero etiam habuit lectiones, quas tamen nescio an suo pretio aestimarent auditores non admodum frequentes. Sed scriptis varii argumenti, quae antea ediderat, nova addidit, gnaviter elaborata, quibus multorum inserviret commodis. Functus quoque est munere rectorali illudque anno huius saeculi quadragesimo quarto posuit oratione habita *de Arminio, Cheruscorum, et Claudio Civili, Batavorum ducibus inter se comparatis*. Et anno sequenti ineunte res eo devenit tandem, ut in Siegenbeekii, rude donati, locum Professor crearetur ordinarius. Erat tum

vero Schrantius sexagenario maior, nec nisi octo ei anni supererant, quibus ab omni parte doctoris Academici partes expleret, quippe qui anno quinquagesimo tertio terminum, qui dicitur, fatalem attingeret. Per hoc tamen brevissimum temporis spatium pro virili sua praestitit omnibusque prodesse conatus est et vero etiam profuit, qui in eius se disciplinam traderent, nec cessavit a lectionibus publicis, antequam successori suo provinciam sibi demandatam rite tradere posset. Iam de illius in literas patrias historiamque meritis et institutione Academica penes alios iudicium esto! Me viri benevoli, affabilis, eruditi, in otio suo minime otiosi, laudes celebrare lubet, quem semel tantum mihi adire contigit, quum propinqui sibi carissimi, Collegae nostri in Medicina expertissimi, in ipso aetatis flore rapti, acerbam mortem lugeret; sed scripta cuius theologica, quotquot mihi innotuerunt, animum arguunt candidum, veri studiosum, a litibus alienum, religionis sanctissimae amore penitus imbutum, de eius veritate sibi persuasissimum, ad eam iunioribus etiam commendandam aptissimum et in S. Scriptura intelligenda et explicanda ita versatum, ut dolendum omnino sit, Novi Testamenti, quam diuturno labore paraverat, versioni vernaculae, quominus ederetur, varia ab auctoritate ecclesiastica obmota fuisse impedimenta. In fide autem, quam profitebatur, catholica perstitit, ita tamen ut neminem condemnaret, in quo aliquid Christi reperiret, et quibuscunque egenis liberaliter succurreret. Qua in re si forte non omnibus placuerit eiusdem fidei sociis, equidem nullus dubito, quin Deo placuerit, omnium sine discrimine hominum Patri clementissimo, benignissimo.

Vitam magis placidam et quietam, nullis fere turbatam fatis gravioribus, defunctorum alter egit, Henricus Cock, Transisalanus, nobili e gente ortus, qui per quadraginta annos et amplius professoratum gessit, primum Daventriae, ab anno autem huius saeculi vicesimo sexto in hac Academia, donec septuagenarius emeritatum nancisceretur. De quo viro gravissimo et ab omni laude expetenda alieno me non nisi paucis dicere, ne quis miretur! Ipse enim, quum a. 1836 magistratu Academico abiret, de Reuvensio et Hamakero, viris celeberrimis, tam concisa brevitate et concinnitate dixit, ut palam faceret, quam rationem in hac re ipse maxime probaret. Summa quoque mihi ob oculos versatur viri modestia, qua sedulo cavere stu-

duerit, ne quis ad eius tumulum verba faceret. Adstitimus taciti, per ipsum tamen funus rerum humanarum fragilitatis memores. Sed hodie coram Vobis silere nefas sit, quantam sibi nominis famam iuvenis eo iam tempore comparaverit, quo, ex Athenaeo Daventriensi advena, in Academia Rheno-Traiectina per quinque annos iurisprudentiae daret operam suamque factis probaret sedulitatem fere incredibilem. Nempe ter ei contigit e certamine literario victor prodire, primum Traiecti ad Rhenum, tum Groningae, denique hic Leidae. Respondit ad quaestiones *de alea et aleatoribus*, *de fine poenis proposito* et *de iudiciis iuratis*, et ita respondit, ut, e cuiusque ordinis sententia, rerum copia, iudicii acumine, elaborationis studio et dictione bene latina ceteros facile superasse iudicaretur. Quod quo maior erat concertantium numerus et quo se laudabilius gesserant, eo iure habebatur honorificentius. Dubitare se aiebant antecessores Groningani, utrum auctori maior a disputatione egregie conscripta an vero ab examine, cum eo instituto, laus esset tribuenda, eumque quatuor competitoribus, inter quos duo erant, quibus praemium posset erogari, praetulit Ordo Leidensis ob iudicii magis firmati vigorem et stili magis exercitati colorem. Tergeminis hisce honoribus auctus et ab exteris quoque laudatus, anno huius saeculi vicesimo primo gradum capessivit in utroque Iure doctoralem, publice defensa disputatione *de argumento ex analogia eiusque a legis interpretatione differentia.* In cuius disputationis exordio Rhoerii obitum luget et, praeter hunc, Arntzenium laudat et Brueyssium praeceptores optime de se meritos. Hunc autem tantis viris dignissimum discipulum mirum sane non est, Athenaei in urbe patria Curatores sibi statim vindicasse, abeunte Groningam Holtio. Delatam in se provinciam anno sequenti suscepit Cock habita oratione *de philosophico iurisprudentiae studio èt ad fructum uberrimo èt ad voluptatem suavissimo.* Nec magnam sui, quam moverat, exspectationem fefellit vir eruditus. Vix tribus annis praeterlapsis, ecce, diem obit summus Kemperus, in cuius locum huc vocatur. Hoc ipso solenni die, quem agimus, munus suum auspicatus est dicendo *de iuris publici universalis studio ad civitatis pacem otiumque fructuosissimo.*

Munere autem gravissimo quomodo functus sit et quid apud nos potissimum egerit, non opus est, ut Vobis scientibus enarrem. Nemo

ignorat intelligentior, Iuris antecessoribus in hac Academia, propter ingentem iuvenum studiosorum coronam, tot obeunda esse officia publica, ut vix aut ne vix quidem privatis studiis otium supersit. Egit noster quovis fere anno de iure tam naturali et criminali quam publico, ut et de iure gentium, in quibus igitur iurisprudentiae partibus vitae tabernaculum posuisse censendus est, non neglectis tamen ceteris. Discipulos habuit quamplurimos, alios aliis quotannis succedentes, qui hic ius colerent: inter quos et Regem nostrum augustissimum fuisse, quum hic versaretur, fratremque Alexandrum, nec non novissimis temporibus Principem Arausiacum, regni heredem, eo magis notandum est, quo erat gentis Arausiacae amantior ille. Praeterea rectoratum gessit, quem quum ante hos triginta annos publice deponeret, *de iure gentium Europaeo* dixit, *temporum nostrorum conversionibus vehementer labefactato*. Anno vero huius saeculi sexagesimo redeuntibus ad eum rectoratus vicibus, ob provectam aetatem hos detrectavit iteratos honores. Denique ad civitatis etiam Leidensis et provinciae Hollandiae meridionalis commoda curanda communi civium suffragio vocatus est et comitiis secundi ordinis, quum duplici numero haberentur, adfuit. Sed post labores iuveniles vix quidquam in lucem edidit. Typis expressum fuisse fertur compendium quoddam iuris publici, quod in discipulorum usum paraverat, ct magnopere laudatur ab iis, qui inspexerint, nec tamen, quod dolemus, divulgatum est. Erat in eo uberrima multifariae doctrinae copia, quam celare ac fere dissimulare malebat quam ostentare aut largiter expromere. Inerat mirum ingenii iudiciique acumen, quod ii praesertim experti sunt, qui de quacunque re difficili aut intricata eum consulerent. Inerat eleganter latine dicendi et subtiliter disputandi et, ubi animus ferebat, verbis ludendi et iocandi facultas. Inerat animi erga Deum pietas morumque integritas et erga miseros inopesque, quibus succurreret, magna liberalitas. Virum gravissimum, perpolitum, patriae amantem, suspicere solebamus collegae, venerabantur inprimis interioris admissionis amici. Condecoratus fuit a Rege tam ordinis Leonis Neerlandici quam quernae coronae insignibus. Vitae eius privatae anno 1841 ingentem cladem attulit dilectissimae coniugis immatura mors. Postquam voti compos emeritatum nactus est, indies magis senescentem eum vidimus et tandem misere collapsum. Diem obiit d. 21 Octobris anni superioris, et

unum reliquit filium, virum consultissimum, pluresque numero filias, Patrem carissimum lugentes.

Sit ei terra levis, et molliter ossa recumbant!

Duobus hisce collegis mortuis d. 29 m. Octobris tertius, eheu! accessit Gideon Ianus Verdam, quum annum aetatis ageret sexagesimum quartum. Erat vir ille egregius animo quam corpore multo robustior, et quadrat in eum, quod est in proverbio: »Aliis lucendo ipse terar." Diu iam metus nos incesserat, ut ad summam perveniret placidamque senectutem. Ille enim, vix redeuntibus morbo identidem attenuatis viribus, ad studia statim redire rebusque suis paragendis tam strenuam et indefessam operam solebat impendere, ut in integrum restitui non posset valetudo. Incidit tandem in gravem denuo morbum, qui irreparabile nobis damnum minaretur. Spes aliqua affulserat, quo tempore decessor meus aestumatissimus magistratu abiret, optimum virum inde iterum recreatum iri. Sed hanc spem fefellit eventus. Nocuit ei magis quam profuit anni superioris aestas turbida, quam Harlemi, ut solebat, transegit, et ad nos ita rediit, ut non pro voto lectionibus suis, sed paucioribus tantum et provectioribus discipulis edocendis nonnunquam vacare posset. At vacavit tamen, qua erat studiorum adsiduitate animique constantia, donec tandem hisce laboribus impar corpus frangeretur piaque anima ad oras evolaret coelestes, magnum sui his in terris desiderium relinquens. Erat enim noster Verdam in paucis eximius doctor academicus, quem omnibus aliquando Kaiserus in hoc ipso auditorio exemplum proposuit diligentiae et strenue peracti officii.

A me non exspectatis, Auditores humanissimi! ut tanti viri merita digno praeconio celebrem. Apparuit in eo, quid valeat nativa vis ingenii, improbo labore promota. E pago Mijdrecht oriundus, patre honesto, qui notarii publici munere fungebatur, huius noluit insistere vestigiis, sed, eo vix probante, militiae factitandae se ipse destinavit, et illi potissimum scientiae militaris parti, quae in castrorum munitione versatur. Hoc consilio Delphos Batavorum se contulit adolescens, ut deinde inter illius militiae alumnos admitteretur. Quo vero tempore ibi, duce Iacobo de Gelder, studia coleret, quibus rite praeparari posset, praeceptore dilectissimo huc

vocato, subito vitae mutavit consilium, non refragante, imo suadente et approbante patre. In hanc autem delatus Academiam, ab anno inde decimo nono huius saeculi ea alacritate eoque successu vere stupendo studiis mathematicis et physicis incubuit, ut ter quaterque, imo quinquies praemium reportaret aureum, Gandavi, Groningae, Ultraiecti, hic Leidae semel iterumque. Crevit sic non doctrinae tantum copia, sed ingenii quoque laude et industriae fama, ita ut de eo optima quaevis augurari liceret. Quam famam auxit etiam disputatio, qua edita et defensa anno vicesimo quinto summos honores adeptus est. Quaerit haec disputatio ratione mathematica et physica *de mensura, constructione et munitione aggerum terreorum, ad lacus, fluvios et mare ab agris humilioribus arcenda.* Laudatissimo Leidensis Academiae discipulo per aliquod tempus Groningana lectore usa est, qui mechanicam practicam ibi doceret. Mox vero praeesse maluit scholae, illis artibus et disciplinis, quae ab industria vocantur, dicatae ibique tam institutione quam libris edendis ita inclarescere perrexit, ut anno huius saeculi tricesimo nono huc vocaretur Matheseos professor extraordinarius. Postquam anno quadragesimo quinto ordinarius est creatus, Geldero suo, cuius et vitam descripsit et merita, ab omni parte successit. Per quinque igitur lustra et quod excurrit docendo, adhortando, praeeundo iuventuti Academicae egregie profuit. Magna in eo erat discipulorum cura et sollicitudo, ne quid agendum relinqueret; magna in res etiam abstrusissimas et minutissimas inquirendi *ἀκρίβεια;* magna praesertim in docendo perspicuitas et ubertas et mira quaedam in describendis figuris mathematicis aliisque sollertia et dexteritas. A rebus publicis hominumque usu paulo alienior, non sibi tamen vixit, sed discipulis et dilectissimis sibi disciplinis, nihil magis curans quam ut provinciam, quam sortitus erat, honorificam rite administraret et nulla in re deësset officio. Pluribus deinceps societatibus doctis, etiam apud exteros, adscriptus est, licet hominum laudes non ambiret. Rex eum insignibus ornavit Leonis Neerlandici optime meritum. Quae autem opera edidit, quorum longa series est, ea omnia magno in honore sunt habita, partim repetitis etiam editionibus divulgata et germanice versa. Sed meum non est, Auditores! viri celeberrimi in disciplinis mathematicis et mechanicis merita exponere aut diiudicare. Laudo industriam et perseverantiam nullo non praeconio maiorem. Imbecilla saepe

erat, sicuti antea dixi, eius valetudo et perpetuo fere vexabatur corporis cruciatu. Nullus tamen dies eum non invenit munere fungentem. Nemini discipulorum ad eum aditus non patuit, qui eius opem imploraret. Nullus eo fuit sollertior et diligentior, disciplinis aut Academia postulantibus. His ipsis verbis ante multos iam annos de eo testatus est summus Kaiserus, collega coniunctissimus. Quibus virtutibus quum amabilis quaedam accederet modestia, et erga alios observantia, et erga Deum pietas, vita moribusque comprobata, nec non summa in cladibus etiam domesticis perferendis animi constantia, quid mirum, quod eum collegae amaremus et admiraremur, discipuli in deliciis haberent debitaque prosequerentur reverentia, eoque professore vere clarissimo gloriaretur Academia, bono cive patria? Intelligitis, quantus fuerit, eo mortuo, omnium bonorum luctus. Lectissimae vero coniugis quis enarret lacrymas? Haec nobis afflictis una restat eaque summa consolatio: Nec incassum vixit vir optimus, nec omnis mortuus est, et summa eius virtus intaminatis fulget honoribus.

Lugemus defunctos; de ceteris vero omnibus, quibus atra mors pepercit, collegis aestumatissimis laetamur, Auditores! Deoque Conservatori debitas hodie grates persolvimus. Ne unum quidem ex iis corripuit, quum hac in urbe grassaretur, Cholera Asiatica. In gravem deinde morbum implicitus clarissimus Simon Thomas, Deo benigne moderante, fere convaluit: quod beneficium divinum Tibi, Vir amicissime! Tuisque, praesertim vero Academiae nostrae, eo gratulamur impensius, quo nobis es carior et quo maiora Tua sunt in disciplinam Tuam artemque merita. — Valet etiam, quod gaudemus, vigetque senex venerabilis Pruys van der Hoeven, qui, post peractum munus, ab hisce quidem Academiae natalibus concelebrandis abesse solet, sed vitam tamen, quam egit et agere pergit, Academicam suavissimo scripto, nuper edito, ita recoluit, ut animum argueret vere iuvenilem multaque proferret iuvenibus pariter atque senibus utilia. — Sed Te nobis hodie praesentem adesse, optime Hengeli! Tibique grandaevo Deum vitam viresque ita fuisse largitum, ut adesse possis, id quidem ante hos undecim annos, quum oratione inaugurali Te alloquerer, sperare prorsus non audebam. Ex iis, qui Te iuvenem cognovere, supersunt paucissimi; adest unus, Pater ipse meus carissimus, Tuus quondam commilito,

quem valere et hic adesse non tantum laetor, sed ea, qua par est, pietate inter summa reputo vitae meae bona huiusque diei solennis. Hic igitur ex iis, qui Te iuvenem cognovere, fere solus est superstes; sed senem Te omnes veneramur iuniores ac patris instar diligimus. Tu autem nobis adesse pergas, auctoritate, exemplo, monitis et consiliis saluberrimis, Tibique, precor, tam felici esse contingat, ut in lucem ipse prodire videas et ab intelligentioribus probari novam Novi Testamenti versionem vernaculam, Tuis sub auspiciis diu elaboratam ac fere absolutam.

Auctum esse Professorum numerum iam significavi, Auditores! Nimirum tres successores Halbertsma unus habuit. Intelligitis, ut maximus erat, illo exstincto, omnium bonorum luctus, ita mihi Rectori dulcissimum esse, quo iam fungor, officium Vos collegas publice compellandi, Triumviri clarissimi! qui iam suum quisque munus, habita oratione, solemniter capessivistis. Multa erant, quae de Vobis, doctoribus Academicis, fausta quaevis et praeclara ominarentur: maximum, praestantissime Heynsi! quod Amstelodami reliquisti, ubi per aliquot annos Physiologiam professus es, Tui desiderium; summum, quo iuventus Academica Tuam institutionem, amicissime Boogaard! habere solet, pretium; nec non egregia, quam de Te, doctissime Zaaijer! praeceptor Tuus Halbertsma conceperat, exspectatio. Nec praesagia fefellerunt laboris vestri primitiae. Gratulamur Vobis, et vero etiam Academiae nostrae, insignem, quem in Facultate medica occupastis, locum, et Vobis non deësse gaudemus, quibus utamini, subsidia. Aedificatum hoc anno et in usum converti coeptum est Laboratorium, quod nobis deërat, Physiologicum, apte et eleganter, at modice tamen, constructum. Praeterea auctum est Museum Anatomicum eximia speciminum Pathologico-Anatomicorum supellectili, quae in usus privatos a se collecta, praeparata et ordine disposita, Academiae Lugduno-Batavae vivus donavit clarissimus Suringar, addito catalogo ab eo conscripto et typis expresso: pro quo dono splendido ac vere liberali Tibi, Vir aestumatissime! omnium verbis gratias ago quas possum maximas. Voluisti Tu quidem ita quodammodo persolvere multa et gratissima, quae huic nostrae Academiae accepta refers, vitae bona. Haec vero quo tandem modo Tibi unquam persolvere poterit, quae Tuae debet doctrinae amplissimae, egregiae iuvenum institutioni et indefessae industriae? Quo alio meliori, quaeso, quam erigendo

quanteoius Nosocomio illo Academico, cuius nos per multos iam annos spes irrita tenuit? Iam vero, nisi me omnia fallant, res sic se habet, ut, remoto mox postremo, quod obstat, impedimento, aedificii illius iaciantur fundamenta. Sic demum studiis in hac Academia medicis bene consultum iri, omnes rei periti uno ore testantur. Vos autem, Collegae coniunctissimi! salvos omnes et incolumes esse iubeat D. O. M., ut his ceterisque subsidiis quam diutissime utamini in iuventutis academicae, artis Vestrae salutiferae et patriae nobis carissimae commodum et emolumentum!

Post Iuynbollii mortem nullus erat creatus Legati Warneriani interpres. Vel sic tamen Legati illius celeberrimi res egregie curabant duumviri doctissimi, de Iong et de Goeje, adiutorum nomine, dum interpres, quem adiuvarent, deësset, satis inepto nuncupari soliti. Medio vero anno praeterito placuit Regi augustissimo, rogatu Curatorum, summam utriusque comprobare sedulitatem iisque singulis suum in hac Academia locum ita adsignare, ut ille sine adiutore Interpretem ageret, addito paulo post Professoris titulo honorifico, hic autem vocaretur ad Linguarum Orientalium professionem extraordinariam. Post ferias aestivas munus suum uterque auspicatus est. Habetis, Viri clarissimi! virtutis praemium, et res Vestras in melius mutatas esse laeti agnoscitis. Sed et nos habemus, quod Vobis ex animo gratulemur et literis orientalibus bene consultum esse gaudeamus. Est vero onus gravissimum, quod in humeros Vetros suscipere haud recusastis, Schultensios, Hamakerum, Weyersium antecessores nacti. Sed, ut in proverbio est, leve fit quod bene fertur onus, et uterque ea etiamnum estis aestate, ut per longam annorum seriem maiorum laudes atque virtutes aemulandi spes arrideat. Vos igitur, ut facitis, dextras iungite et quae uterque iam agitis, eadem alacritate peragite, ut avitam in his literis gloriam digne tueamini!

Vacanti cathedrae in disciplina mathematica iam egregie prospectum esse, neminem latet, viro doctissimo van Geer, huius Academiae alumno, huc vocato, ut extraordinariam professionem suscipiat. Dulce vero Eius compellandi officium successori meo relinquendum est. Sed iam Tibi, clarissime Bierens de Haan! locum Tuum in disciplinarum Mathematicarum et Physicarum ordine datum esse, id non sine animi gaudio comperimus.

Nec dubia res est, quin hunc locum, pro meritis Tuis, ita tuiturus sis, ut Academiae gloriam augeas et discipulorum Tuorum commoda egregie cures. — Quem autem in eadem Facultate locum Tu occupas, Iane van der Hoeven! eundem Te iam per quadraginta annos et amplius egregie tenuisse, id quidem omnes mecum laetati sunt. Festum diem, quem, applaudentibus discipulis, animo commoto celebrare Tibi contigit, Vir honoratissime! ita Tibi gratulatus sum et iam iterum gratulor, ut per reliquum vitae tempus omnia illa Tibi bona divinitus exoptem, quibus labor Tuus improbus quodammodo compensari et nominis Tui splendor magis etiam illustrari possit. — Ex ordinis equestris Belgici insignibus, Tibi, coniunctissime Rijke! donatis, iterum nobis apparuit, eximiis Tuis meritis suum constare honorem. — Tu quoque mihi congratulandus es, clarissime van der Chijs! cui finem optatum imponere contigerit labori indefesso viginti circiter annorum, edito Operis Numismatici tomo nono, omnium postremo. Quo opere iam absoluto non dubito, quin Tu Tibi perseverantiae et eruditionis monumentum exegeris, ipso aere nummorum, quos sedulo colligis et conservas, perennius. — Nec minus commemorare iuvat, tribus scholae Indicae, cum nostra Academia quodammodo coniunctae, professoribus quartum hoc anno esse additum, virum consultissimum M. W. Scheltema, et Russorum Imperatorem in ordinem St. Annae equestrem recepisse virum doctissimum Ianssen, antiquitatum perscrutatorem sagacissimum.

Venio ad apparatum Academicum studiorumque adiumenta. De Nosocomio exstruendo et aucto Museo Anatomico iam dictum est. De Historiae Naturalis Museo et Physico et Chymico non habeo, quod dicam novi. Numismaticum hoc etiam anno insigniter crevisse, vulgo notum est. Et in eodem agello suburbano cum Hortum Botanicum laete florere, ita ut perlustrans nitorem terrestrem admireris, tum speculam Astronomicam, melius dotatam, auctore Kaisero nostro, egregie adhiberi ad coelum contemplandum, et coelestia perscrutanda, quis est inter nos, qui nesciat? Bibliotheca autem post renovatas aedes plurium in dies studiis servit, ut decora spatia supellexque elegantior non tantum ad speciem ornatumque instituta esse appareant.

Tandem ad Vos me converto, Commilitones exoptatissimi! Quod de Vobis testatus est decessor meus, Vos ipsi facilem fecisse Rectoratum, ita ut gravi illo munere esset ornatus magis quam oneratus, idem Vobis ego hodie impertior testimonium honorificum. Omnes Vos mihi humanitate vestra et erga praeceptores observantia egregie commendastis. Fuerunt eheu! quos mors immatura rapuit. Stuffkenium taceo, quippe qui, quum morti succumberet, post egregie paracta studia schola iam erat egressus; sed Tibi tamen, Collega coniunctissime! hunc filium lugenti, ex animo apprecor, ut afflictum Te sustentet et consoletur summa Dei Patris benignitas. Praeter hunc autem uno tanquam morbi letiferi ictu perculsus cecidit ornatissimus Bakker, Snecanus, quum examinis causa hac in urbe moraretur. Lenta vero tabe consumtus est in domo paterna Bruinvisch Maatjes, Amstelodamensis, nec non procul a patria Henricus Tels, Roterodamensis. Accesserunt his tribus Emil. Egb. van Kesteren, Limburgensis, qui feriis hibernis subita morte apud suos diem obiit, et ante paucos dies Fred. Ioh. Prins, Frisius. Hos omnes bonae spei iuvenes fuisse parentibus, praeceptoribus, amicis carissimos, vix opus est, ut dicam. Vos autem, Cives Academici! incertam esse vitam etiam in iuventute, nec vere vivere quam qui bene vivit et aetate utitur ad omnia bona et pulcra et honesta sectanda, admoniti teneatis. Ceteros vero omnes e morbi inter nos saevientis contagione salvos evasisse, id sane eiusmodi est, ut gratissimo in Deum animo laeti agnoscamus. Atque eo magis hoc ego hodie commemoro, quo plures fuerunt e Medicinae Candidatis, qui, grassante morbo, aegrotantibus succurrerent et noctes diesque praeessent Nosocomio publico. Sic generosi iuvenes factis egregie probarunt, se ad communem salutem arti medicae vitam viresque impendere nullisque absterreri periculis. Eorum plerique, doctoris honore aucti, Academiae iam valedixerunt, nec tamen hinc discessisse laetor sine splendido civitatis Leidensis dono, virtutis et constantiae praemio. Sed non medicinae tantum studiosi laudandi sunt. In laudis communionem venerunt post ferias aestivas omnes, quos tantus invasit patriae amor et salutis communis studium, ut arma ceperint inque iis exerceri voluerint. Annuente Rege constituta est cohors Academica, sic ordinata et instructa, ut, si quid eveniat, externis resistere hostibus ac vim vi repellere possit. Laudo equidem haec vestra studia, Iu-

venes optimi! eodem captus patriae carissimae amore illiusque memor: »Si vis pacem, para bellum!" Laudat vero etiam et applaudit lectissima virginum corona, e quarum manibus mox Vobis solenniter tradetur elegans vexillum, acu pictum, quo, si unquam pro aris ac focis dimicandum erit, ad victoriam ducamini. Sunt illae omnes Professorum Leidensium filiae; et hinc quoque apparet, quantopere vestra studia probent Professores Leidenses. Vos autem ego eo laudo impensius, quo magis hoc anno praeterito compertum habui, apud Vos inter arma Musas non silere. Vidit Academia Groningana, cuius erat de certaminis literarii exitu iudicium ferre, haud minus quam quatuor ex Academiae nostrae civibus victores. Praemium reportarunt ornatissimi Hartogh Heys van Zouteveen, Asser et de Steurs; industriae testimonium accepit Ramaer. His nuperrime accessit ornatissimus Schoor, quem publice laudarunt Professores Amstelodamenses. Egregie hos ita almae matris gloriam stabilivisse laetamur. Sed ecce, denuo adsunt, licet pauciores quam vellem numero, qui praemia meruerunt, augustissimi Regis liberalitate parata. Audiatis, quaeso, uniuscuiusque Facultatis iudicium de responsis, sibi allatis.

Sunt ergo duo tantum e commilitonibus nostris praemio ornandi, uterque tamen meritissimus et in certamine literario iam antea laudem consecutus, alter ante hos duos fere annos Ultraiecti, Amstelodami alter nuperrime.

Accedite, ornatissimi Bleekrode et Schoor! ut, ex Regis auctoritate et munificentia, Vobis ea tradam, quae meruistis, virtutis et doctrinae praemia!

Vos, Iuvenes optimi! macti virtute estote et hisce, quos consecuti estis, honoribus ad continuo maiora petenda incitemini! Fuistis ad hunc diem Academiae nostrae decora et ornamenta. Mox autem, peractis studiis, id agite, ut bona, quam de Vobis ipsi movistis, exspectatio confirmetur et hasce primitias laeta aliquando et uberrima messis sequatur!

Videtis, Optimi commilitones! quam dulce sit et quam iucundum, in nobili hac palaestra praemio condecorari. Nolo festo die vos reprehendere

et de paucitate eorum conqueri, qui hoc anno in arenam descenderint; sed id me velle tamen significo, ut de victoria reportanda nemo vestrum unquam desperet nobilior. Mox novi in Academia Traiectina aperiuntur ludi. Accingite vos, quotquot e meliori luto finxit praecordia Titan, eoque acrius et alacrius de palma contendite, quo maior esse solet peregrina laus quam domestica! Hoc agite omnes, ut in hac vita brevi longam artem sedulo colatis, et quae a Vobis exspectant parentes, flagitat Academia, poscit patria, haec in quocunque disciplinae aut vitae genere aliquando praestare possitis.

Dicenda dixi et agenda peregi, Auditores! Vobisque omnibus, qui humanitate vestra et benevolentia me dicentem sustentastis, gratias ago. Nihil restat quam ut munus rectorale in Te conferam Tibique tradam, Clarissime Suringar! quem in annum sequentem Rex designavit rectorem magnificum. Salve, Vir Magnifice, iterumque salve! Sit Tibi propitius D. O. M., Teque Rectore hanc nostram carissimam Academiam salvam esse iubeat.

DIXI.

ANNOTATIO

P. 3. *decessorem meum — dixisse.* Vid. *Oratio de iis, quae Academiae Lugduno-Batavae anno* 1865—1866 *tristia et laeta acciderunt, quam habuit Rembertus van Boneval Faure, die* 8 *Febr.* 1866. L. B. apud Jac. Hazenberg, Corn. fil.

" 4. *ut in ipsa hac Academiae luce* cet. Conf. *Oratio* mea inauguralis *de Institutione Academica, ad futurum sacrorum antistitem formandum aptissima.* L. B. apud P. Engels. 1856.

" 7. *in oratione rectorali collega meus — Traiectinus.* Vid. *Jacobi Isaäci Doedes Oratio de libertate cum Theologiae, tum etiam Ecclesiae christianae strenue vindicanda, habita d.* 21 *m. Mart. a.* 1865. Trai. ad Rhen. apud Kemink et fil.

" 10. *apud Ioannem*, Eu. C. XIV. 6.

" " *spiritum promisit divinum*, Eu. Io. C. XIV. 16, 17, XVI. 13.

" " *ita ille*, in I Ep. ad Cor. C. X. 15 et I ad Thess. V. 21.

" " *κενοφωνίας.* Cf. I Ep. ad Tim. VI. 20.

" " *sibi datum esse gaudebat* cet., in I Ep. ad Cor. II. 12.

" " *eodem hoc collustrari voluit — spiritu* cet., in Ep. ad Eph. I. 17—19, III. 18, 19.

" 12. *ut studii theologici — summa haberetur ratio.* Conf. *N. C. Kist*, in *Archief voor de Kerkelijke Geschiedenis*, T. IX. p. 521—523.

" 15. *ita verissime Cicero*, De Nat. Deor. II. C. 2.

" 16. *Ὃ οὖν — χωριζέτω.* Vid. Matth. Eu. C. XIX. 6.

" 18. *parentibus ortus honestis.* Natus erat Schrantius d. 24 m. Martii a. 1782.

" 22. *nobili e gente ortus.* Natus erat Cock d. 16 m. Iunii a. 1794.

" 25. *Gideon Ianus Verdam*, natus d. 2 m. Dec. a. 1802.

" 27. *testatus est — Kaiserus*, in Oratione rectorali, habita d. 8 Febr. a. 1858. Conf. *Annal. Acad.* 1857—1858. L. B. p. 17.

LIJST VAN SCHRIFTEN,

UITGEGEVEN DOOR

WIJLEN DEN HOOGLEERAAR

J. M. SCHRANT.

Mengelingen voor R. Katholijken, 3 deelen, 1807—1809 (voor het grootste gedeelte van J. M. S).
Reis van Pius VII naar Frankrijk, uit het Fransch vrij vertaald, met aant. 1807.
Het Leven van Jesus, een geschenk voor de jeugd, 1808, 1824.
Het Leven van Jesus verdedigd, 1809.
Sailer's Gebed des Heeren, 1809, 1839.
Kistemaker's Verhandeling over de Opperhoofdigheid van Petrus, 1810.
Sailer's Verkort Lees- en Gebedenboek, 1810, 1825.
De navolging van J. C., in vier boeken, uit het latijn vertaald, met aant., 1811, 1827.
Uitgelezen gedachten uit dat werk, 1814.
De gelukkige verlossing van Pius VII, Leerrede, 1814.
Leerrede over de pligten van onderdanen, 1814.
De waardige Herder geschetst, 1816.
Gezondheidslessen voor den kinderlijken leeftijd, bekroond door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, 1816 (vertaald in het Fransch).
Aan de bewoners van het zuiden van Frankrijk, 1816 (vertaald in het Fransch).
Fenelon's Gesprekken over de welsprekendheid, 1817, 1829, met aant.
Redevoering over het aanbevelenswaardige der Nederlandsche Taal, 1818.
Zedekundige schoonheden, getrokken uit De navolging van J. C., 1818, 1827.
Hetzelve in het Fransch, 1819, 1827.
Hartelijke uitboezemingen tot J. C., 1819, 1827.
Devotions envers J. C., 1819.
Vondel's Gysbrecht van Amstel, 1819.
Hulde aan J. B. Hellebaut, 1819, met aant.
Ontdekking van het graf van den Graaf van Egmond, 1819 (uit het Fransch).
Redevoering over de eer, als voedster der kunst, 1820.
Oratio de patrii sermonis studio Jurisconsultis quammaxime commendando, 1821.
Reflexions d'Iren. Cath., 1821.

Redevoering over het gevoel van eigen zelfstandigheid in betrekking tot de volkstaal, 1821.
Redevoering over het hoogst belangrijke van de beoefening der volkstaal voor den Regtsgeleerde, 1822.
Verhandelingen over den Bijbel, 1823 (vertaald in het Fransch).
Verhandeling over de lotgevallen der welsprekendheid bij de oudere en latere volken, 1824.
Kort overzigt van de geschiedenis der Nederlanden, 1823, 1824, 1827, 1828 (vertaald in het Fransch).
Bijzonderheden uit het Leven van Jesus, Schoolboek, 1825.
Sailer's Klein gebedenboek, 1825.
Antwoord aan den schrijver der Aanmerkingen op het Leven van Jesus, 2 stukjes, 1825 (in het Fransch).
Beknopte Nat. en Staatk. beschrijving der Nederl., 1826 (in het Fransch vert.).
Lofrede op Godfried van Bouillon, met aant., 1826.
De Gramschap, in drie boeken. Een Latijnsch en Vlaamsch leerdicht, door Liv. de Meijer, met aant., 1827.
Bloemkorfje voor jonge lieden, 1828.
Proeven van Ned. dichtkunde, uit zeven eeuwen, 1827.
Proeven van Ned. prozastijl, als voren, 1829.
Redevoeringen en Verhandelingen, twee deelen, 1829, 1845.
Het oproer te Antiochië, met aant., 1829.
Verhandeling op het nietachten der moederlijke taal, 1829.
Uitgelezene dichtstukken van Justus de Harduyn, 1830.
De opstand der Belgen getoetst, 1831.
Redevoering over den waren volksroem, met aant. 1834.
Brief, betrekkelijk tot eene Recensie, 1835.
Bloemlezing uit de Christelijke oudheid, deel I, 1836.
Vondel's Joannes de Boetgezant, met aant. 1840.
Le livre des Rois et des Grands, extrait de Massillon, 1841.
Het boek der Koningen en Grooten, getrokken uit Massillon, 1841.
Zedespiegel, 1842.
Le livret d'or, extrait du Livre de l'Imitation, 1842.
Oratio de Arminio, Cheruscorum, et Claudio Civili, Batavorum ducibus inter se comparatis, 1844.
Over de voordragt des redenaars, of over de uitspraak en het gebaar, 1845.
Regelen betrekkelijk de voordragt des redenaars, 1845.
Lofrede op Alfred den Groote, met aant., 1845.
Uittreksels uit de Ned. Historiën van Hooft, 1846.

Keur van Paarlen uit Vondel, 1846.
Geschiedenis des Vaderlands voor de scholen, 1848.
Kanselredenen over de gelijkenis van den Verloren Zoon, 1849.
Hoofdregelen over stijl en welsprekendheid, 1849.
De Kimbren en hunne lotgevallen, 1850.
Vondel's Gysbrecht van Amstel, met aant., 1851.
Oud-Neêrland's Rijm en Onrijm, 1851.
Lyttleton, de waarheid van het Christendom betoogd, 1852.
Taciti Germania, met aant., 1855.
Vondel's Lucifer, met aant., 1856.
Athanasia, of de gronden van mijn geloof aan eene voortduring na dit leven, 1857.
Bloemlezing uit de schriften des N. Verbonds, 1865.

SCRIPTA,

QUAE EDIDIT

HENR. COCK, V. C.

Commentatio de alea, a Facultate Iuridica Traiectina d. 2 Aprilis a. 1818 praemio ornata.
Commentatio de fine, poenis proposito, cum ex rei veritate tum ex doctrina Iureconsultorum Romanorum, Groningae d. 8 Oct. 1818 praemio ornata.
Commentatio de iudiciis iuratis, quam d. 8 Febr. 1821 praemio ornavit Iureconsultorum Ordo Leidensis.
Disputatio Iuridica Inauguralis, d. 28 Maii a. 1821 publice defensa, de argumento ex analogia eiusque a legis interpretatione differentia.
Oratio de philosophico iurisprudentiae studio et ad fructum uberrimo et ad voluptatem suavissimo, dicta Daventriae d. 13 Iun. a. 1822.
Oratio de iuris publici universalis studio ad civitatis pacem otiumque fructuosissimo, dicta Lugduni-Batavorum d. 8 Febr. 1826.
Oratio de iure gentium Europaeo temporum nostrorum conversionibus vehementer labefactato, dicta d. 8 Febr. 1836.

SERIES OPERUM

VIRI CLARISSIMI G. J. VERDAM.

1823. Commentatio de linea lorodromica. Gand. 56 pag. 4to, cum duabus figuris.
Commentatio de superficierum regularium angulis et soliditate. Gron. 79 pag. 4to, cum duabus figuris.

1824. Commentatio de theoria maximorum et minimorum. L. B. 100 pag. 4to, cum figura.
Commentatio de theoria compositionis virium. Trai. 243 pag. 8vo, cum duabus figuris.

1825. Commentatio de vi, qua corpus e luna sit proiiciendum in tellurem. L. B. 28 pag. 4to, cum figura.
Dissertatio philosophica, in qua ratione mathematica et physica quaeritur de mensura, constructione et munitione aggerum terreorum, ad lacus, fluvios et mare ab agris humilioribus arcenda.

1828. Gronden der toegepaste werktuigkunde. Gron. 8vo, Inleiding, 174 bl., 5 platen.
1829. Eerste Deel, 371 bl., 5 pl.
1830. Tweede " 159 en 319 bl., 4 en 8 pl.
1831. Derde " 99 en 217 bl., 4 pl.
1837. Vierde " Over de stoomwerktuigen, in drie Afd., met atlas van 31 pl. 28, 433, 20, 804 pag.

1834—1838. Grundsätze der angewandten Werkzeugwissenschaft und Mechanik. Aus dem Holländischen übersetzt von Dr. C. H. Schmidt. Weimar, 4 Bände, 8vo.

1840. Oratio de artium et institutorum, quae ab industria vocantur, progressu et perfectione, recentiorum mathematicorum diligentissimis pervestigationibus atque egregiis inventis magnam partem tribuendis. 14 pag. 4to.

1842. Sur une règle particulière pour trouver l'équation d'une ligne ou d'un plan tangent une courbe ou une surface du second degré. — Note relative à la construction de la chaînelle (Grunert's Archiv, B. 2. S. 188—196).

1842. Lettre sur le Problème de Snellius. (Ibid. S. 210—212.)
Over de tafelen van Elliptische Bogen, berekend door den Hoogl. Schmidt, alsmede over de herleiding van eenige voorname, algemeene en bijzondere, Integraal-formulen tot Elliptische Functiën. (Het Instituut, bl. 57—79, 166—168.)

1844. Bijdrage tot de meetkundige beschouwing van de hyperbolische Paraboloide. (N. Verhand. K. Ned. Inst. 1e. kl., D. X, bl. 1—53, met 2 platen.)

Over eene uitbreiding van een gedeelte der elementaire Meetkunde. (Het Instituut, bl. 211—246, 271—298.)

Ueber das Integral $\int \frac{dn}{x}$ (Grunert's Archiv. B. 4. S. 221—223).

Summarium der Goniometrie en der regtlijnige Trigonometrie. Leiden, 56 bl., 8vo.

Id. der sphaerische Trigonometrie. Ib. 51 bl., 8vo.

Handleiding bij de beoefening der sphaerische Trigonometrie. Ibid., 8vo, 70 bl.

1846. Opmerking over zekere soort van kromme lijnen, welke men omgekeerde of tegenovergestelde kromme lijnen zou kunnen heeten (N. Verhand. K. Ned. Inst., 1e. kl. D. XII, bl. 67—93).

Geschiedkundige Aanteekening betreffende de algemeene oplossing van derde machts-vergelijkingen (Het Instituut, bl. 163—177).

1848. Bijdrage tot de beschouwing der Lemniscaten (N. Verhand. K. Ned. Inst., D. XIII, bl. 81—162, 1 pl.).

Note sur une manière particulière de déterminer les équations des lignes courbes en faisant usage de la décomposition et de la composition de vitesses, suivant les règles de la Dynamique (Grunert's Archiv., B. XI, S. 13—25).

Leven van den Hoogl. Jacob de Gelder (Alg. Konst- en Letterbode, N°. 46—54, 86 bl., 8vo.).

Summarium van beginselen, beschouwingen en voorschriften, ontleend uit de redeneerkunde, en welker kennis noodzakelijk is voor het verstand en voor het gebruik der wiskundige methode. Leiden, 8vo.

1848. Grundsätze, nach welchen alle Arten von Dampfmaschinen zu beurtheilen und zu erbauen sind. Weimar, 8vo, mit 23 Taf.

1849. Verslagen ingediend aan de 1ste klasse van het Kon. Ned. Instituut over eene brochure van den Heer J. A. Scholten, den titel voerende: Gedachten over de Wind- of Stoombemaling voor polders, benevens eenige opmerkingen omtrent het Stoomtuig de Leeghwater (Tijdschr. v. Wis- en Natuurk. Wetensch., D. II, bl. 1—11).

1850. Oplossing van een voorstel betreffende de omstandigheden der beweging eener gespannen snaar (Ald., D. III, bl. 225—246).

J. de Gelder's Beginselen der Differentiaal-, Integraal- en Variatie-Rekening. 2e D. 's Hage (vel 30—36).

Verhandeling over de methode der kleinste Quadraten. Gron. 1e afl. 4°, 214 bl., 1 pl.

Summarium der Goniometrie. 2e druk.

Id. der Wiskundige methode. 2e druk.

1852. Eenige opmerkingen, betrekking hebbende tot de Umbilici der Ellipsoïde en tot de rectificatie der ellips (Tijdschr. v. W. en N. Wet. D. V, bl. 42—85, m. 2 pl.).

Eenvoudig bewijs van de waarheid der stelling, dat de declinatie, welke het slingervlak van een eenvoudigen slinger, ten gevolge van de omwenteling der aarde en hare as ondergaat, evenredig is aan de sinus der breedte van de plaats, alwaar de slinger in beweging is (Ald. D. V, bl. 126—133, m. 1 pl.).

Verhandeling over de methode der kleinste Quadraten. Gron. bl. 196, 4°.

1853. Oratio Rectoralis de iusta pertractandi et veri investigandi ratione systematica, a mathematicis temerius neglecta, diligentissimo studio disciplinas mathematicas perficientibus earumque ambitum amplificantibus. L. B.

1856. Handleiding bij de beoefening enz. 2e druk.

Summarium der methode. 3e druk.

Id. der Goniometrie. 3e druk.

1862. Bijdrage tot de meetkundige theorie der hoofdassen van ligchamen (Verslagen en Mededeelingen der Akademie v. Wetensch. Afd. Nat. D. XIV, bl. 149—269).

1863. Aanteekening op de vorige Verh. (Ald. D. XV, bl. 376—388).

1864. Bijdrage tot de toepassing van het beginsel van d'Alembert, overeenkomstig de rekenwijze van Lagrange (Ald. Verhandd. D. X, bl. 1—99).

1866. Handboek der sphaerische Trigonometrie. Leiden, 295 bl., 8vo, 4 pl.

ACTA ET GESTA IN SENATU,

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA.

A. 1866.

Die 7 m. Martis. Recitantur litterae Curatorum, datae die 27 m. Februarii Senatum certiorem facientes, virum excellentissimum Ministrum Regis res internas curantes statuisse, ut viro cl. D. Bierens de Haan, Prof. Extraord. cum in Senatu, tum in Ordine Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum suffragii ferendi ius tribuatur. Decretum Regium diei 19 Febr. 1867.

Eodem die vir cl. Heynsius munus auspicatus est, habita oratione: *Over het tegenwoordig standpunt der physiologie en haar verband met de geneeskunde.*

Die 10 m. Martis. Vir Dr. Zaaijer munus auspicatus est, habita oratione: *Het gewigt eener doelmatige ontleedkundige techniek.*

Die 21 m. Martis. Vir cl. Boogaard munus auspicatus est, habita oratione: *De anatomisch physiologische rigting in de hedendaagsche geneeskunde.*

Die 6 m. Octobris. Recitantur litterae Curatorum datae die 15 m. Iunii, Senatui nuntiantium a Rege Augustissimo, decreto diei 6 m. Iunii nº. 44, Professorem extraordinarium in Facultate Philosophiae Theoreticae et Litterarum humaniorum creatum esse virum Doct. M. I. de Goeje, Interpretis legati Warneriani Adiutorem secundum, et eiusdem legati Interpretem doctissimum P. de Iong, hucusque huius legati Interpretis Adiutorem primum.

Recitantur litterae Curatorum datae die 25 m. Sept. nuntiantium a Rege Augustissimo, die 23 m. Iulii, virum doct. P. de Iong, Interpretem legati Warneriani titulo Professoris esse ornatum.

Eodem die vir doct. M. I. de Goeje munus auspicatus est, habita oratione: *De belangrijkheid van de beoefening der Arabische taal- en letterkunde.*

Die 12 m. Decembris. Candidati quatuor, e quibus Rector Magnificus in proximum annum academicum a Regio decreto constituatur, designantur viri clarissimi:

W. F. R. Suringar,
R. P. A. Dozy,
I. C. G. Evers,
I. E. Goudsmit.

Candidati e quibus Actuarius constituatur, designantur viri clarissimi:

L. W. E. Rauwenhoff,
W. F. R. Suringar,
R. P. A. Dozy,
R. T. H. P. L. A. van Boneval Faure.

Creantur in annum sequentem Assessores viri cl. A. Rutgers, F. W. Krieger, I. de Wal et A. Kuenen.

Rector Senatum facit certiorem de obitu viri cl. Schrant, Prof. emeriti, qui accidit die 5 m. Aprilis et de obitu viri cl. Cock, qui accidit die 20 m. Octobris.

Die 8 m. Febr. Recitatur epistola Curatorum data die 25 m. Ian., qua Senatus fit certior virum cl. Bierens de Haan, Prof. Ord. esse creatum decreto Regis 24 m. Dec. a. 1866 n°. 90.

Recitatur epist. Curatorum data die 8 Febr. qua continetur Regi Augustissimo placuisse Rectorem Magnificum in annum sequentem creare v. cl. W. F. R. Suringar. Decretum 31 m. Ian. n°. 52.

Rector refert a Curatoribus Actuarium Senatus creatum esse cl. L. W. Rauwenhoff.

Rector Magnificus cum Senatus reliquisque Professoribus in auditorium maius descendit et, adscensa cathedra, orationem habet: *De schola et ecclesia in re Christiana arcte coniunctis nec unquam disiungendis.* Deinde, enarratis fatis Academiae et promulgatis Ordinum de certamine litterario hoc anno indicto iudiciis, ornatissimis L. Bleekrode et G. C. I. Schoor praemia adiudicata porrigit.

Mox, solemnibus verbis deposito magistratu, e cathedra descendit.

Novum Rectorem Magnificum Professores deduxerunt et officiosissime salutarunt.

IUDICIA ORDINUM

PROMULGATA

A

RECTORE ET SENATU

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE

DIE VIII FEBRUARII ANNI CIƆIƆCCCLXVII.

IUDICIUM ORDINIS THEOLOGORUM.

Theologorum Ordo ad quaestionem propositam:

„Enarretur historia ecclesiae Christianae, quae Romae fuit, ad me-„dium usque saeculum tertium,"

unam tantum responsionem accepit, his Tertulliani verbis insignitam: *„Si autem Italiae adiaces, habes Romam, unde nobis quoque auctoritas praesto est"* (*de Praescr. Haer.* c. 36).

Dedit huius disputationis auctor multa quidem eruditionis solidioris et diligentiae haud spernendae specimina, et plurima congessit, quae ad ecclesiae Christianae universae historiam antiquissimam pertinent; sed ecclesiae, quae Romae fuit, iustam rationem non habuit. Haud pauca attulit prorsus aliena, alia prolixius quam par erat exposuit, in nonnullis examinandis lapsus est, et — quod inprimis dolendum — in disquisitionibus praeviis ita haesit, ut ad ipsam historiae enarrationem vix perveniret. Praeterea, neglectis nostratibus aliisque recentioribus, unos fere theologos Tubingenses duces secutus est ipsosque fontes, e quibus potissimum historia

erat haurienda, parcius adiit. Denique stilo usus est parum eleganti, nonnunquam subobscuro. Quapropter Ordo censuit, auctorem aureo praemio non condecorandum esse, sed suam tamen ita probasse industriam, ut publice laudari mereatur. Hic vero, licet evocatus, nomen suum professus non est.

IUDICIUM ORDINIS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

A Facultate Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum duae propositae sunt quaestiones: ad unamquamque una allata est responsio.

Qui respondit priori quaestioni: „*exponatur dilucide et ad criticam rationem theoria mathematica et physica de effluvio fluidi elastici e vasis, quo continetur, orificio exiguo et tenuissimo*" commentatione inscripta symbolo: „*Verus experientiae ordo primum lumen accendit, deinde per lumen iter demonstrat. Baco, Novum organum Scient. LXXXII*", non ab omni parte ita rem intellexisse videtur, ut voluerat Facultas, verum maiorem rerum ambitum sibi inquirendum sumsit. Quam inquisitionem ita instituit et perfecit ut plane ostenderet, theoriam se et mathematicam et physicam, de qua agitur, bene perspectum habere, neque etiam ignorare, quae recentiores in hac parte physices protulerunt. Ipsius vero theoriae mathematicae, propter rerum quas tractavit rationem, plenam et absolutam expositionem non dedit. Suum tamen argumentum clare exposuit et systematice, quemadmodum in rerum natura describenda decet. Et ex tota commentatione bene de scriptore sperare licet, et confidere cum laude eum aliquando in disciplinis mathematicis et physicis esse elaboraturum.

Quibus de causis Ordo commentationem auro ornandam censuit. In schedula scriptorem se professus est.

LUDOVICUS BLEEKRODE,

Math. et Phil. Nat. in Acad. Lugd. Bat. Candidatus,

qui sese, instituto examine, auctorem esse Facultati abunde probavit.

Alteram quaestionem Ordo proposuit: *"Accurata et omnibus numeris absoluta expositio illius quam Chymici Typorum vocant theoriae."* Ad hanc quaestionem responsio una inscripta erat his Propertii versibus: *"Quod si deficiant vires, audacia certe Laus erit, in magnis et voluisse sat est."*

Censuit Ordo hanc disputationem se diligentiae, eruditionis, et iudicii dotibus commendare, et auctorem universam quaestionem singulasque eius partes, adeoque Chymiae recentioris theoriam perspicue explicuisse. Typorum chymicorum theoriae ortum et progressus, corporum compositorum classes secundum eam theoriam atque elementorum, seu corporum simplicium, naturam et compositionis quae vocatur vim, egregie exposuit et exemplis illustravit auctor; denique huius theoriae praetium et auctoritatem ostendit.

Itaque non dubitavit Ordo huic disputationi praemii honorem tribuere. Aperta schedula, eodem, quo commentatio, symbolo munita, illius auctor repertus est

GUILIELMUS CAROLUS IOHANNES SCHOOR,
Math. et Phil. Nat. in Acad. Lugd. Bat. Studiosus,

qui praestantissimus iuvenis Ordini abunde probavit, se illius disputationis esse auctorem.

IUDICIUM ORDINIS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITTERARUM HUMANIORUM.

Ad quaestionem priorum:

Fontibus antea expositis atque examinatis populi Iudaei Historia et Chasmonaeorum res gestae inde ab Antiocho Epiphane usque ad Pompeii in Iudaeam adventum accurate et eleganter enarrenter.

De dubiis, quorum disquisitio ordinem narrationis turbare possit, separatim in adnotationibus disputetur:

unum Ordo responsum accepit inscriptum: *quis inter deos* etc.

In hoc responso fontes, e quibus Iudaeorum historia hauriri potest, pauci nominati sunt, examinati nulli.

Ipsa historia neque accurate enarrata est neque eleganter. Conditio populi externa et interna pro parte tantum exponitur. Relatio Iudaeos inter et exteros non definitur. Ingenium Iudaeorum, eorum rationes et consilia, vis religionis et sectarum certamina, scientia militaris, cet. non explicantur. Principum Chasmonaeorum indoles, aliorum religionis libertatisque studium singulare et summa reipublicae gerendae prudentia et imperatoria virtus eximia, aliorum inertia et prava partium studia parum explicata sunt.

Oratio impolita est et saepe vitiosa.

Itaque censuit Ordo hoc responsum neque praemio dignum esse neque honore.

Ad alteram quaestionem:

Eorum, quos Demosthenes habuit in rep. adversarios, vita et res gestae enarrentur, ingenium et mores describantur, deque eorum rationibus et consiliis iudicium feratur:

nullum Ordo accepit responsum.

ORDO MEDICORUM

ad quaestionem propositam nullum accepit responsum.

IUDICIUM ORDINIS IURISCONSULTORUM.

Ordo Iurisconsultorum duas proposuerat quaestiones ad quarum unam responsum nullum accepit.

Ad alteram, qua rogatum erat, *ut institueretur disquisitio "de Revisione in causis poenalibus"* unam accepit commentationem, notissimo sed haud inepto inscriptam lemmate *"ut desunt vires, tamen est laudanda voluntas."* In quo quidem opusculo, licet nonnulla deprehendantur, quae auctoris

diligentiam demonstrant, plura tamen occurrunt, quae iustam censuram merentur. Scilicet non ipsa auctor pervestigavit principia, ad quorum normam leges de ordine iudiciorum publicorum in gravissimo revisionis loco exigendae sunt, sed magis exponere conatus est, quae diversis temporibus de hoc argumento legibus populorum scitisque fuerint constituta. In his vero eruendis plerumque non ipsos adiisse fontes dicendus est, sed potius recentiorum scriptorum fidem ita secutus esse, ut studii magis laborisque pertinaciam, quam vel iudicii subtilitatem vel doctrinae copiam probaret. Praeterea propositi argumenti cum aliis iuris criminalis capitibus nexum demonstrare adeo neglexit, ut inquirere prorsus omiserit, quid valeat huius instituti necessitas a recentissimis quoque legislatoribus comprobata ad impugnanda certa poenarum genera, inprimis poenam capitis. Tandem deficit virilis non minus quam nitida oratio, qualem postulabat argumenti natura et gravitas. Quibus omnibus de causis commentationem premio decorari non posse censuit Ordo.

REDEVOERING

OVER

HET TEGENWOORDIG

STANDPUNT DER PHYSIOLOGIE

EN

HAAR VERBAND MET DE GENEESKUNDE,

UITGESPROKEN

TER AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT AAN DE HOOGESCHOOL TE LEIDEN,

DEN 7den MAART 1866,

DOOR

A. HEYNSIUS.

EDEL-GROOT-ACHTBARE HEEREN, CURATOREN DER LEIDSCHE HOOGESCHOOL!

WELEDEL-GESTRENGE HEER, SECRETARIS VAN HET COLLEGIE VAN CURATOREN!

HOOGGELEERDE HEEREN, RECTOR MAGNIFICUS EN HOOGLEERAREN DEZER HOOGESCHOOL!

EDEL-ACHTBARE HEEREN, AAN WIE HET BESTUUR DEZER GEMEENTE OF DE HANDHAVING DES REGTS IS TOEVERTROUWD!

WELEERWAARDE HEEREN, LEERAREN VAN DE GODSDIENST!

WELEDELE ZEERGELEERDE HEEREN, MEESTERS EN DOCTOREN DER WETENSCHAPPEN!

WELEDELE HEEREN, STUDENTEN AAN DEZE HOOGESCHOOL!

GIJ ALLEN, DIE DEZE PLEGTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT!

ZEER GEËERDE TOEHOORDERS!

Schoon en liefelijk zijn de trekken van het kind. Met welgevallen rust ons oog op de dartele sprongen, waarin de levenskracht en levenslust van den knaap zich openbaren. Maar hoe welgevallig die beschouwing ook zij, werkelijke belangstelling wekt zij, althans bij den onpartijdigen waarnemer niet. Eerst later, wanneer de knaap, tot een jongeling opgewassen, blijk geeft niet slechts van materiële, maar ook van intellectuele welvaart en kracht, treedt naast dit welgevallen belangstelling op. Wat belooft hij veel voor de toekomst! is de algemeene uitroep, wanneer hij met fier gelaat en open oog optreedt en de eerste blijken geeft in het openbaar van zijn zelfstandig bestaan. Niet zijn heden, maar zijn toekomst is dus ook dan nog de eigenlijke grond onzer opgewekte belangstelling. Die toekomst is de maatschappij, zijn maatschappelijk leven. Voor het individu op zich zelf mag het belangrijk zijn de eerste schreden op den ontwikkelingsweg — hoe wankelend ook volbragt — te kennen, de uitwendige

omstandigheden te waardeeren, die daarop invloed hebben uitgeoefend, — voor het algemeen heeft die kennis luttel waarde. Daarvoor is de mensch alleen van gewigt, indien hij tot een zelfstandig wezen, tot een individu ontwikkeld optreedt in de maatschappij, — wanneer hij met anderen, even als hij individueel denkende en handelende, in wisselwerking treedt en, al naar gelang van zijne innerlijke kracht, daarop invloed uitoefent. Van dien tijd is zijn pogen en handelen voor het algemeen van belang, — van dien tijd wordt de geschiedenis van het individu een deel van de geschiedenis der menschheid.

Evenzoo is het met de wetenschap gesteld. Voor elken afzonderlijken tak daarvan op zich zelven moge het van belang zijn den ontwikkelingsgang sedert de vroegste tijden na te sporen en de eerste wankelende schreden op dien weg uit het verre verleden op te delven, de tallooze slingeringen te kennen, waaraan hij was blootgesteld, zoo lang nog uitwendige omstandigheden meer dan eigen kracht de rigting bepaalde, waarin hij zou worden voortgestuwd, — voor de wetenschap in het algemeen wordt elk der takken eerst dàn van gewigt, als het ruwe voedingsvocht, in zijn loover verfrischt en veredeld, op den groei en bloei van het geheele organisme invloed uitoefent, — wanneer zij, den kinderjaren ontwassen en tot een zelfstandig wezen ontwikkeld, met hare zusterwetenschappen in wisselwerking treedt, en dat gewigt neemt toe, naarmate de invloed op hare zusteren grooter is. Van nu aan behoort de geschiedenis van elk der takken tot de geschiedenis van den boom der wetenschap.

Bedrieg ik mij niet, dan heeft de wetenschap, aan wier beoefening ik mij toewijdde en waarvoor ik verder leven zal, den kinderlijken leeftijd, vol van gedaanteverwisselingen, achter den rug, en hebben hare trekken de meer vaste, aan den mannelijken leeftijd eigene vormen aangenomen. De physiologie trad in onzen tijd met hare zusterwetenschappen in veelvuldige wisselwerking. Zij openbaarde in velerlei rigting de innerlijke kracht van haar bestaan; — zij oefende op hare zusteren in het algemeen een grooten, een overwegenden invloed uit, het meest op de aan haar nauw verwante geneeskunde. Zij leidde daar — en heerschte dus.

Voorzeker het zou niet onbelangrijk zijn dien invloed van het physiologisch onderzoek in het algemeen hier nader uiteen te zetten, maar die

beschouwing zou mij alligt te verre voeren van de hoofdzaak, die mij hier in de eerste plaats voor den geest staan moet, en bovendien mij brengen op een terrein, waarop de wegen mij minder bekend en voor mijn voet minder gebaand zijn, waarop ik, die als kind van de negentiende eeuw bij voorkeur den ijzeren weg kies, mij, zonder geleide althans, niet wagen durf. Ik bepaal mij derhalve tot de hoofdzaak en wensch U in dit uur te schetsen: *het tegenwoordig standpunt der physiologie en haar verband met de geneeskunde.*

Belangstelling in de verschijnselen der natuur is den mensch ingeboren. In onbeschaafden toestand wekken de grootsche verschijnselen een gevoel van afhankelijkheid, van eerbied, van schrik zelfs op. Bij hoogere ontwikkeling ontkiemt de zucht naar eene verklaring, naar de kennis van de oorzaak, die aan het waargenomen gevolg ten grondslag ligt. Ten allen tijde werd naar eene verklaring van de waargenomen natuurverschijnselen gezocht en niet het minst geldt dit van de verschijnselen, die de levende natuur aanbiedt. Doorloopt de geschriften der ouderen. Hoe vele theoriën over het leven zijn er uitgedacht! Maar de opgewekte dorst naar verklaring werd er niet door gestild. Eerst in het laatst der vorige eeuw werd de weg tot een dieper inzigt gebaand. Eerst in deze eeuw werd de leer van het leven, de physiologie, als wetenschap, geboren. Alle moeite die men zich geeft, om haar door een lang verleden te adelen, is naar mijne meening verspild. Hare geboorte dagteekent niet van dien chaos van ruwe waarnemingen, dien men voor hare jeugd wil doen doorgaan. Zij is eene jongere zuster van de zoogenaamde zuivere natuurwetenschappen, wier algemeene ontwikkeling ook eigenlijk eerst van het laatst der vorige eeuw dagteekent. Onder geleide daarvan heeft zij hare eerste schreden op haar ontwikkelingsweg gedaan, en al spoedig heeft zij zelfstandig dien weg vervolgd.

Zoo als natuurlijk is, heeft ook zij hare jeugd met hare droombeelden gehad. Zij meende, dat haar onderzoek alle verschijnselen des levens moest omvatten. Zij overschatte hare kracht. Met een glimlach bejegenen wij nu die ondoordachte pogingen, maar geheel anders was de indruk weleer. Zie b. v. hoe Schroeder van der Kolk nog in 1835 in zijne

voorlezing »Over het verschil tusschen doode natuurkrachten, levenskrachten en ziel" door die jongelings-ideeën is verschrikt en daardoor verleid wordt om met warmte de stelling te verdedigen, in onzen tijd naauwelijks begrijpelijk, dat de krachten van de bestanddeelen van ons ligchaam, althans van ons zenuwstelsel, waaraan onze psychische functiën gebonden zijn, hoewel overeenkomstig aan de algemeene krachten der natuur, toch geheel andere wetten volgen. Sedert dien tijd zijn, bij den vooruitgang der physiologie, al de argumenten, die door hem werden aangevoerd ter verdediging dezer stelling, achtereenvolgens vervallen. Met gebonden armen en beenen zou Schroeder van der Kolk zich dus in de magt hebben zien gevoerd van het materialisme, dat zijn vroom gemoed met kracht meende te bestrijden — tenzij hij, zoo als wel waarschijnlijk is, tot de erkentenis ware gekomen, dat die kwestie niet op het gebied van het natuurkundig onderzoek te huis behoort. In onzen tijd, G. T., is onder de physiologen de overtuiging bijna algemeen gevestigd, en zij is het ook bij mij, dat de verrigtingen van het geestelijk leven, hoezeer van stoffelijke indrukken afhankelijk, voor alsnog althans zeker buiten de grenzen van het natuurkundig onderzoek liggen. Zij laten om die reden de studie dezer verschijnselen en het opsporen van de wetten, die hen beheerschen, aan anderen over.

De physiologie in den tegenwoordigen tijd houdt zich bepaaldelijk bezig met de stoffelijke verschijnselen des levens en rigt daarbij haar oog op de scheikundige zamenstelling, de natuurkundige eigenschappen en den elementairen bouw der ligchaamsdeelen.

De stoffen, waaruit het levend organisme is gevormd, verkeeren daarin in voortdurende wisseling. Onophoudelijk worden stoffelijke bestanddeelen door het ligchaam afgegeven en nieuwe stoffen opgenomen, die de oude vervangen De vorm, waaronder de stoffen het ligchaam verlaten, is niet dezelfde als die, waaronder zij werden ingevoerd. Die wisseling is de voorwaarde van het leven. Zij kan door uitwendige omstandigheden belangrijk vermeerderd en verminderd worden, maar er is een maximum en een minimum, dat niet overschreden worden kan. Die algemeene stofbeweging nu moet door de physiologie in qualitatieven, zoowel als in quantitatieven zin worden onderzocht en toegelicht. — Maar in de ver-

schillende organen, waaruit het ligchaam bestaat, is de scheikundige zamenstelling niet dezelfde. De wisseling der stof kan dus ook niet overal dezelfde zijn. Die eigenaardige stofwisseling in de afzonderlijke organen des ligchaams is dus op nieuw een punt van onderzoek in qualitatieve en quantitatieve rigting.

Door de scheikunde is het onderzoek omtrent de stoffelijke zamenstelling van het ligchaam aangevangen; door de physiologie is het in de laatste vijf-en-twintig jaren in vereeniging met hare oudere zuster vervolgd. Omtrent de algemeene beweging der stof in het levende ligchaam toonde dit onderzoek aan, dat die stofwisseling groote overeenkomst bezit met het verbrandingsproces. Onder den invloed van de zuurstof, uit de dampkring ontleend, worden de zamengestelde bestanddeelen van ons voedsel, uit de plantenwereld afkomstig, in meer eenvoudige, in vastere verbindingen omgezet. Die eenvoudige verbindingen, het koolzuur, het water en de stikstofhoudende omzettingsproducten der dieren komen in het algemeen met de verbrandings-, met de oxydatieproducten der organische stoffen buiten het levende ligchaam overeen. Zij worden op hunne beurt weder voedingstoffen voor de planten. Het bestaan der dieren is aan dat der planten gebonden, maar wederkeerig oefenen de dieren in dit opzigt invloed op de planten uit. De organische stof, op dit oogenblik in de dierlijke wereld aanwezig, zal eerlang wederom deel uitmaken van de plantenwereld, om in die planten weder in meer zamengestelde verbindingen te worden omgezet en op nieuw den cyclus te doorloopen, dien zij reeds meermalen aflegde.

Maar die stofomzetting is niet overal dezelfde. In de meeste organen des ligchaams treden eigenaardige omzettingsproducten op. De reden dier verscheidenheid is in het algemeen wel te doorgronden. Dezelfde stof levert onder verschillende omstandigheden verschillende decompositieproducten. Suiker wordt onder zekere voorwaarden in alcohol en koolzuur, onder andere in melk- en propionzuur omgezet. Nu zijn de omstandigheden in de verschillende organen zeker niet gelijk. Daarom kunnen ook de producten der stofwisseling daarin niet dezelfde zijn. De bestanddeelen des ligchaams behooren tot de meest zamengestelde stoffen op het gebied der scheikunde. De eiwitachtige stoffen staan aan het hoofd daarvan. Bij de omzettingen

in het ligchaam spelen die eiwitachtige stoffen eene hoofdrol. Zij zijn als het ware de fermenten, waarvan de eigenaardige omzetting der stof in elk orgaan afhankelijk is. Het aantal der gistingsproducten moet dus aanzienlijk zijn.

Groote bezwaren levert het onderzoek in deze rigting op. De zamengestelde aard der dierlijke vloeistoffen en de geringe hoeveelheid der decompositieproducten, die in weêrwil der voortdurende productie dikwerf aanwezig zijn, benevens nog vele andere omstandigheden maken dikwerf het onderzoek zoo niet onmogelijk, althans hoogst moeijelijk. Desniettemin heeft ook op dit gebied het physiologisch-chemisch onderzoek op belangrijke resultaten te wijzen. Het rijk der extractief-, dat is der onbekende stoffen, zag zich voortdurend genoodzaakt zijne grenspalen naar achter te verplaatsen. Voor de magt van het onderzoek kromp het meer ineen, en elke krijgsgevangen stof verzwakte niet alleen het vijandelijk leger, maar versterkte ook de tegenpartij, omdat zij alligt weder eenige nieuwe wapenen verschafte, waardoor de vijand bij een volgenden aanval met meer kracht bestookt worden kon.

Het is waar, het physiologisch-chemisch onderzoek geraakte meermalen op een dwaalspoor. Men overzag dikwerf de omstandigheden, die de rigting der stofwisseling in de verschillende organen bepalen, en paste de uitkomsten van het scheikundig onderzoek te ligtvaardig op de verschijnselen van het leven toe. Maar door hernieuwde proeven telkens meer en meer overtuigd, hoe ligt men dwalen kan, schrijdt men steeds omzigtiger en daardoor zekerder voorwaarts. De physiologische scheikunde treedt waardiglijk hare oudere zuster ter zijde. Het goede voorbeeld heeft gunstig op haar gewerkt. De vruchten, die zij reeds afwierp, zijn een waarborg voor de toekomst, een spoorslag om met onverdroten ijver met de verdere bearbeiding van het veld voort te gaan.

Aan dit scheikundig onderzoek knoopt de physiologie de studie der physische eigenschappen vast. De wetten van evenwigt en beweging, waaraan alle stof onderworpen is, vinden natuurlijk ook hare toepassing in het ligchaam. Voor de functie van het gezigtsorgaan zijn de wetten van buiging en reflexie van het licht, voor die van het gehoor de wetten des geluids natuurlijk van het hoogste belang. De proefondervindelijke

natuurkunde rigtte hier hare eerste schreden, en reeds in een vroeger tijdvak der physiologie werd op dit gebied, zoowel door waarneming als door proefneming, menig belangrijk feit ontdekt of verklaard. Maar ook in dit opzigt was onze eeuw bijzonder bevoorregt. Bij den vooruitgang der physica werd het armamentarium voor het onderzoek aanzienlijk uitgebreid. Werktuigen werden uitgedacht, waardoor voortdurend scherper dan te voren de eigenaardige eigenschappen der stof konden worden nagegaan. Bepalingen van tijd en ruimte werden mogelijk, waaraan vroeger niet kon worden gedacht. Dit leidde natuurlijk tot de quantitatieve methode ook op het gebied der natuurkunde, en even vruchtdragend, als zij voor de scheikunde was geweest, toonde zij zich ook voor de physica. Op scheikundig gebied leidde zij tot de ontdekking van de onvergankelijkheid der stof, op natuurkundig gebied tot de ontdekking van de onvergankelijkheid der kracht.

Een geheel nieuw veld van onderzoek werd daardoor in onzen tijd ook voor de physiologie geopend. De krachtsuitingen moeten qualitatief en quantitatief worden nagegaan, even als bij het scheikundig onderzoek in tweeledige rigting. Zij moeten worden gekend, zoowel van het organisme als een geheel, als van elk zijner organen afzonderlijk.

Wat het algemeene vraagstuk betreft, toonde de physiologie aan, dat de krachtsuitgaven van de dierlijke huishouding in warmte en arbeid bestaan. Die uitgaven moeten door inkomsten worden gedekt, en die inkomsten zijn de krachten, welke met het voedsel en de ingeademde lucht in het organisme worden ingevoerd.

Zoo is dan ten tweeden male de dierenwereld van de planten afhankelijk. Is stofwisseling, gelijk wij zagen, de voorwaarde van het leven, dit leven is zonder krachtswisseling even onmogelijk. De omzettingsproducten der stof, die het ligchaam voortdurend verlaten, maakt den toevoer van nieuwe bestanddeelen noodig. De krachtsuitgaven, waarin zonder ophouden moest worden voorzien, moeten door gelijksoortige inkomsten worden gedekt. Niet slechts in de eerstgenoemde, maar ook in de laatste behoefte voorziet het plantenrijk.

In de eenvoudige en innige verbindingen, waarin de verbruikte bestanddeelen uit het ligchaam worden verwijderd, is de neiging der elementen,

waaruit zij bestaan, om zich te vereenigen bij eenige geheel, bij andere grootendeels bevredigd. Zij vonden in het ligchaam veelvuldige gelegenheid om aan die neiging bot te vieren. Die neiging tot verbinding noemen wij scheikundige verwantschapskracht. Bij de stofwisseling in het ligchaam nu gaat, ten gevolge van de steeds inniger vereeniging van de elementen zijner bestanddeelen, voortdurend een grooter of geringer deel der scheikundige verwantschapskracht verloren, zoo als men zegt. Maar onvergankelijk als de stof is, gelijk wij opmerkten, ook de kracht. Verloren gaan kan die kracht dus niet. Zij verdween als scheikundige kracht, omdat zij in een anderen vorm werd omgezet, zoo als bij de stoommachine de scheikundige kracht, in de kool aanwezig, in warmte en mechanische kracht overgaat. Terwijl die scheikundige verwantschapskracht bij de stofwisseling voortdurend in andere vormen van kracht wordt omgezet, is zij natuurlijk in de omzettingsproducten steeds geringer dan in de oorspronkelijke stof. In de laatste producten der stofwisseling, die het ligchaam verlaten, is zij bijna geheel en al verdwenen. Zij zijn om die reden, even als de rook en de sintels van den vuurhaard der stoommachine, tot geene verdere krachtsontwikkeling in staat.

In dien toestand worden zij voedingstoffen voor de plant. Door hare wortelen en bladeren opgenomen, worden die innige verbindingen weder uit elkander gerukt en aan de elementen daarvan de neiging tot vereeniging, de verwantschapskracht hergeven. Die ontledende kracht is de levende kracht van het zonnelicht en van de zonnewarmte. Onder haren invloed worden de organische stoffen, met belangrijke verwantschapskracht bedeeld, in de plant gevormd, terwijl er gelijktijdig zuurstof in vrijen toestand, waarin zij natuurlijk haar maximum van scheikundige kracht bezit, aan den dampkring wordt afgegeven. Die organische stoffen worden door het darmkanaal, die zuurstof door de longen der dieren opgenomen en de scheikundige kracht, die daardoor voortdurend wordt toegevoerd, stelt het dierlijk organisme in staat, de onophoudelijke uitgaven te bestrijden, welke zijne huishouding behoeft.

In quantitatieven zin toonde het physiologisch onderzoek op dit gebied nu verder aan, dat werkelijk, zooals in elke goed ingerigte huishouding, de uitgaven van de inkomsten afhankelijk zijn. In volwassen en gezonden

toestand worden de uitgaven door de inkomsten juist en volkomen gedekt. Nemen de inkomsten toe, dan vermeerderen onder normale omstandigheden ook de uitgaven, tot op een zeker maximum. Stijgen de inkomsten nog hooger, dan wordt er opgelegd — het ligchaamsgewigt neemt toe; maar dikwerf lijdt de harmonie van de leden van het huisgezin, van de organen daaronder. Verminderen daarentegen de inkomsten, dan zet ook de dierlijke huishouding de tering naar de nering. Er wordt minder uitgegeven. Alle uitgaven worden besnoeid. Het strikt noodzakelijke wordt ten slotte slechts besteed. Maar er is ook hier eene grens. Het strikt noodzakelijke moet er zijn. Dalen de inkomsten lager dan tot bestrijding daarvan noodig is, dan wordt het vroeger gewonnene, het kapitaal aangesproken, — het ligchaamsgewigt neemt af en ook dit geeft dikwerf tot disharmonie onder de leden van het huisgezin, tot ziekte aanleiding. Maar eindelijk komt ook hieraan een einde. De uitgaven kunnen ten slotte niet meer bestreden worden. Er komt een tekort. Het arbeidsvermogen is reeds lang verminderd, ook de temperatuur gaat dalen. De dood is nabij. De warmte des ligchaams vermindert meer en meer, zij daalt tot onder 30 graden en het einde is daar. Men sterft niet van gebrek aan stof, maar van gebrek aan kracht, — niet van den honger maar van de koû.

Zoo als overal waar ons een dieper inzigt in de wetten der natuur wordt gegund, treft ons ook hier het bewonderenswaardig verband. De stofwisseling, G. T., is de voorwaarde voor het leven, de bron der krachtsuitgaven, die het levende ligchaam te bestrijden heeft, maar wederkeerig zijn die krachtsuitgaven de voorwaarde voor de stofwisseling, want deze is afhankelijk van de ligchaamswarmte. — Verschillende compensatie-inrigtingen zijn er in het organisme, waardoor onder de zeer uiteenloopende omstandigheden des levens, bij levendige en geringe stofwisseling in één of in alle organen gezamenlijk, bij groote hitte en strenge koude, die warmtegraad constant op ongeveer 37 graden wordt gehouden. De voornaamste regulator is hierbij onze huid. Maar de magt der regulatoren is natuurlijk beperkt. Wordt de productie al te gering, dan ontstaat er, in weêrwil der grootst mogelijke spaarzaamheid, ten slotte een tekort. Dat tekort neemt voortdurend sneller toe, de ligchaamswarmte daalt onder een zeker minimum en de stofwisseling houdt op, al is het materiaal nog niet geheel

en al uitgeput. Omgekeerd, wordt de productie van warmte al te groot of zijn de warmte-regulatoren in het ligchaam nalatig in de vervulling hunner taak, dan stijgt de temperatuur boven het normale cijfer. Zij bereikt eindelijk 42 graden of daaromtrent. De harmonische zamenwerking der organen gaat verloren. Dan houdt het leven op. Zoo als straks van de koû, sterft men dan van de hitte.

Wat de afzonderlijke organen betreft, spoorde het onderzoek in deze rigting in de spieren en zenuwen nog een anderen overgangsvorm der scheikundige kracht op. De ontwikkeling van electriciteit werd daarin buiten twijfel gesteld. De omstandigheden, waarvan die krachtsontwikkeling afhankelijk is, de wijzigingen, welke zij ondergaat bij de functie dezer organen, werden nagegaan en daardoor een geheel nieuw hoofdstuk, zeker niet het onbelangrijkste, aan de physiologie toegevoegd.

Maar ook de voortzetting van het physisch onderzoek op den reeds vroeger bekenden weg werd in onzen tijd met glansrijke uitkomsten bekroond. Met steeds volkomener werktuigen gewapend werd de physiologie van het oog, van het gehoor, van de stem door het physisch-physiologisch onderzoek in onzen tijd verklaard en toegelicht op eene wijze, die de stoutste verwachtingen overtreft. Ja zelfs de grond van de eigenaardige menging der stof in de verschillende organen, niettegenstaande alle uit ééne en dezelfde bron, het bloed, hun voorraad moeten putten, — de reden, waarom zij als het ware kiezen en kiezen moeten wat zij behoeven, vond in de leer der osmose en diffusie zoo al niet hare oplossing, dan toch in zoo verre eene verklaring, dat de mystieke sluijer, die over deze verschijnselen lag heengespreid, is afgerukt.

Voorzeker ook bij het physisch-physiologisch onderzoek bewandelde men niet altijd den regten weg. Dikwerf werden ook hier, even als dit bij de scheikunde het geval was, de resultaten buiten het ligchaam verkregen te ligtvaardig op de verschijnselen in het levende ligchaam toegepast. Maar in het algemeen kunnen de physiologisch-physische vragen scherper worden gesteld, dan de physiologisch-chemische. De antwoorden zijn om die reden in het algemeen ook scherper en meer bevredigend. De dwaling is gemakkelijker te ontdekken. Velen voelden zich daarom vooral door die physische rigting aangetrokken, en inderdaad belangrijk zijn de

ontdekkingen, die in onzen tijd op het gebied der physiologische natuurkunde werden gedaan.

Gelijktijdig wordt de studie van den vorm behartigd. Sprong het verband van den groveren anatomischen bouw der ligchaamsdeelen met hunne verrigtingen, van den vorm van het hart met zijne klapvliezen en den bloedsomloop, van den bouw van longen en borstkas met de ademhaling en zoovele andere verschijnselen reeds vroeger in het oog, de verbeterde hulpmiddelen, die onze tijd voor het onderzoek van den vorm leerde kennen, vooral het mikroskoop, hebben ons een veel dieper inzigt in de structuur der organen, in hunne wording en ontwikkeling gegeven, dan aan onze voorouders werd gegund. Dat onderzoek leidde tot de overtuiging, dat alle bestanddeelen van het ligchaam cel-derivaten zijn van ééne moedercel, het ei. Door voortdurende deeling en verdere metamorphose ontstaan daaruit alle organen van het ligchaam. De stof- en krachtswisselingen, waarvan wij spraken, zijn aan die cellen, aan die elementen, waaruit het zamengestelde organisme bestaat, gebonden. Zij spruiten voort uit de wisselwerking van die elementair-organismen en hunne derivaten met het voedingsvocht, door het bloed aan de organen medegedeeld. Die grondvormen moeten dus worden gekend en hun onderling verband, de architectuur der organen, worden opgespoord.

Zoo als overal elders is men ook hier met eenvoudige waarneming aangevangen. Maar de ervaring heeft ook op dit gebied aangetoond, dat zij alleen ter bereiking van het gewenschte doel niet toereikend is. Hoe voortreffelijk onze mikroskopen thans ook zijn, het gewapend oog kan door eenvoudige waarneming die metamorphosen der cel, die grondvormen en architectuur der organen niet leeren kennen. Daarvoor is de bouw te ingewikkeld. Middelen moeten worden uitgedacht om die grondvormen te isoleren en hun onderling verband in de organen scherper in het licht te stellen. Proefneming is ook hier niet buitengesloten.

In vijf-en-twintig jaren is op dit gebied een ontzaggelijk groot materiaal vergaderd en nog dagelijks toont de ervaring aan, — ik behoef slechts te wijzen op de jongste onderzoekingen omtrent het lymph-, het spier- en zenuwstelsel, — dat verbeterde methoden van onderzoek ook hier voortdurend tot een juister en vollediger inzigt leiden.

Zoo heb ik U, G. T., in korte trekken den weg geschetst, waarop het physiologisch onderzoek in onzen tijd zich beweegt en daarmede het tegenwoordig standpunt der physiologie gekarakteriseerd. Hoe onvolledig het beeld ook was, gij zult het gaarne toestemmen, dat dit onderzoek veelzijdig, de omvang der taak, die de physiologie te vervullen heeft, groot en uitgebreid is. Toch is het wenschelijk, dat aan elk der beschrevene hulpwetenschappen eene evenredige zorg wordt besteed, want natuurlijk reiken zij elkander beurtelings de hand op den weg van den vooruitgang. De vruchten, die door dit drieledig ondezoek in onzen tijd werden verkregen, toonen overtuigend aan, dat er een zeer innig verband bestaat tusschen den vorm, de schei- en natuurkundige eigenschappen der ligchaamsbestanddeelen en hunne levensverschijnselen. Het is de taak der physiologie dit verband nader op te sporen en aan te wijzen. Zij moet aantoonen, hoe elk dezer verschijnselen het noodzakelijk gevolg is van de onveranderlijke grondkrachten der stof.

Ziedaar het ideaal — waarnaar wij streven, want bereikt is het geenszins. Maar belangrijk zijn wij reeds in kennis vooruitgegaan. Die uitbreiding onzer kennis hebben wij vooral aan de experimentele rigting van het onderzoek te danken. De waarneming alleen is niet voldoende om het doel te bereiken, dat wij beoogen. Daarvoor zijn de verschijnselen te ingewikkeld — voor ons oog althans. Cuvier heeft ergens gezegd: „bij de waarneming luistert men naar de natuur, bij het experiment ondervraagt men haar" — en in die uitdrukking ligt inderdaad veel waarheid. Er behoort een zeer geoefend oor toe om de klanken, die de menschelijke stem ons toezingt, te ontleden en de toonen te herkennen, waaruit zij bestaan. In de symphoniën der groote meesters op muziekaal gebied bewonderen wij schier algemeen de harmonie, die ons verkwikt, maar begrijpen en verstaan, in de ware beteekenis van het woord, doen haar slechts weinigen. En zullen wij dan de symphonie van den grootsten Meester, die in de natuur ons toeruischt, werkelijk verstaan? Het is ondenkbaar. En toch, de bewondering van de onbegrijpelijke doelmatigheid, waarmede alles is ingerigt, van de harmonie, die zich overal in de natuur vertoont, waarmede men zich in een vroeger tijdperk vergenoegde, bevredigt ons niet meer. De geest van onderzoek is ontwaakt, en onze tijd wordt ge-

kenmerkt door het streven om zamenhang en eenheid te ontdekken in al de verschijnselen der stoffelijke wereld. Hoe langdurig en moeijelijk dat onderzoek ook zij, wij willen de grondtoonen kennen, die aan die harmonie ten grondslag liggen en in het eigenaardig timbre, dat de verschijnselen des levens aankleeft, de boventoonen onderscheiden van den grondtoon. Ons oor vermag die niet te onderkennen in de klanken, die ons toeruischen. Wij moeten ze onderzoeken onder omstandigheden, waarbij de partiaal-toonen worden versterkt. Wij moeten de verschijnselen waarnemen onder minder ingewikkelde voorwaarden. Het experiment moet ons helpen. Wij ondervragen de natuur. Wij stellen eene hypothese en toetsen haar aan de waarneming.

Daarbij erkennen wij gaarne, dat het antwoord op die vragen, op die hypothesen altijd slechts eene betrekkelijke waarde heeft. Elke vraag staat in innig verband met de kennis van de persoon, die ondervraagt, met de hoogte der wetenschap. Men vergist zich, indien men meent, dat bij een examen alleen de candidaat eene proeve zijner kennis aflegt — en eene vraag, wier beantwoording ons in een gegeven toestand der wetenschap van het hoogste gewigt voorkomt, verliest alle beteekenis in een volgend tijdperk, als de blik is verruimd en het inzigt dieper geworden is. De groote meesters, aan wie wij hulde brengen op het gebied der wetenschap, zijn zij, die de beste vragen stelden. Zij dragen het krachtigst tot de uitbreiding daarvan bij.

Maar ook de grootste meesters zijn kinderen van hun tijd. Elk volgend station op den weg van het onderzoek toont, althans in verre weg de meeste gevallen aan, dat men een omweg gemaakt heeft. Ook in dit opzigt is in onzen tijd groote vooruitgang niet te miskennen. De vervoermiddelen op het gebied der wetenschap zijn, zoo als in de maatschappij, belangrijk vooruitgegaan. Zij voeren ons niet slechts met toenemende snelheid vooruit, ook de bogten van den weg worden meer en meer vermeden en ook daardoor neemt de doorloopen ruimte voortdurend toe.

Zullen wij op het gebied der physiologie het ideaal bereiken, dat wij najagen? Wie zou die vraag bevestigend durven beantwoorden? Hoe meer de grenzen onzer kennis zich uitbreiden, des te grooter wordt ook het gebied van het onbekende. Hoe meer wij vooruitstreven, des te duide-

lijker wordt het ons, hoe oneindig ver wij verwijderd zijn van het ideaal, dat wij belangrijk naderbij gekomen waanden. Maar wat nood! Zoo wij slechts met toenemende snelheid vooruitgaan en de overtuiging ons blijft bezielen, dat onze arbeid steeds schooner vruchten voortbrengt. De dag der laatste hypothese is de laatste dag van het wetenschappelijk onderzoek, heeft Henle gezegd. Zouden wij ons bevredigd gevoelen, indien die dag ware aangebroken?

Wat eens eene kracht zal worden, die de wereld in beweging brengt, wordt in den aanvang meestal miskend, althans niet gewaardeerd. Vooral bij ons, Nederlanders, wordt iets nieuws zelden welwillend ontvangen. Die karaktertrek van ons volk heeft zijne goede zijde. Hij behoedt ons voor teleurstelling. Maar hij levert ook nadeelen op. Hij is dikwerf oorzaak, dat anderen vroeger dan wij de vruchten genieten van hetgeen goed en nuttig is. Vooral op het gebied der wetenschap mogen wij dit wel in het oog houden. Op den weg van wetenschappelijken vooruitgang hebben wij eenmaal in de voorste gelederen gestaán. Het zou onredelijk zijn te willen, dat dit in het algemeen nog zoo ware. De oorzaken, waarvan die voorrang afhankelijk was, bestaan niet meer. Maar wij kunnen toch niet wenschen, dat altijd en in alle opzigten de verhouding omgekeerd zij, dat anderen voorgaan en wij volgen.

Is de studie der levensverschijnselen in den door mij geschetsten zin vruchtdragend en dus wenschelijk, dan mogen aan eene instelling van hooger onderwijs ook de hulpmiddelen niet ontbreken, die voor het onderwijs in die wetenschap en hare beoefening noodig zijn. En toch! In 1824 werd door Purkinje het eerst, naar het schijnt, de wenschelijkheid van de oprigting van physiologische laboratoriën aan de Universiteiten betoogd en in 1831 het eerste plan daartoe te Breslau ontworpen. Stannius bragt daarop te Rostock en Valentin te Bern eene soortgelijke inrigting tot stand. In 1842 werd door Wagner een physiologisch instituut te Göttingen geopend en bij die gelegenheid de behoefte aan dergelijke inrigtingen in het breede betoogd. Sedert dien tijd kwamen de duitsche Universiteiten, de eene voor de andere na, in het bezit van physiologische laboratoriën en werd algemeen het onderwijs in de physiologie aan een afzonderlijken hoog-

leeraar opgedragen. In 1846 werd te Utrecht een afzonderlijke leerstoel voor dezen tak van wetenschap in het leven geroepen en een physiologisch laboratorium opgerigt. Spoedig daarna verrees het te Groningen, in 1856 te Amsterdam, — wel is waar overal van uiterst bescheiden omvang en hoogst nederige inrigting. Het jaar 1865 ging voorbij, en Leiden bleef nog steeds van een physiologisch instituut verstoken.

Moeijelijk zou het mij zijn met juistheid de reden daarvan op te geven. Zeker is het dat de behoefte voldoende gebleken was. De uitstekende Halbertsma, wiens beeld U en mij in dit uur levendig voor den geest staat, wiens verlies door ons allen innig wordt betreurd, ontveinsde het nooit, ja sprak het meermalen openlijk uit, dat er in Leiden dringende behoefte aan voorziening in dit opzigt bestond. Bij zijne ijverige toewijding aan de wetenschap, waarvoor hij leefde — eene toewijding ten voorbeeld voor ons; en die voor de beoefening der ontleedkunde in ons vaderland uitnemende vruchten heeft gedragen en verder opleveren zal — ontging het hem niet, dat ook de physiologie hare eischen heeft. Zijne zucht om den tak der wetenschap, dien hij lief had, behoorlijk te vertegenwoordigen en het levendig bewustzijn, op ondervinding gegrond, van de krachtsontwikkeling, die daarvoor gevorderd wordt, hadden hem de overtuiging geschonken, dat ook de physiologie, veelzijdig als zij is, de geheele toewijding en kracht van een persoon eischt. Die overtuiging deed Halbertsma worden en zijn, wat wij allen weten, een meester op het gebied zijner wetenschap, waarop Nederland roem draagt, een leermeester door zijne leerlingen geëerd en bemind. Zijn leven zal voor Leiden niet verloren gaan.

Het ligt niet in mijne bedoeling U in dit uur Halbertsma als voortreffelijk wetenschappelijk en technisch anatoom te schetsen. Ik laat dit gaarne over aan hen, die mij in dit spreekgestoelte zullen opvolgen, die met hem hebben gewerkt en geleefd, die daarom beter dan ik in staat zijn hem te waardeeren en den invloed te schetsen, dien zijn leven op de studie der ontleedkunde, op het geneeskundig onderwijs in het algemeen in Leiden heeft uitgeoefend. Met Boogaard deelde Halbertsma reeds sedert geruimen tijd den veelomvattenden arbeid, die op zijne schouders was gelegd en het was een zijner laatste wenschen, toen eene noodlottige ziekte

hem in het afgeloopen jaar de vervulling zijner taak belette, dat aan Zaaijer die taak zou worden overgedragen. Voorzeker, het bewustzijn, dat hun vriend en leermeester geene andere opvolgers heeft kunnen wenschen, moet voor hen aangenaam zijn bij de aanvaarding hunner taak en een voortdurende prikkel om met ijver en kracht voort te gaan op den weg, die door hem zoo uitnemend gebaand werd. Maar ook voor mij is het in dit uur van groote waarde, de overtuiging te mogen koesteren, dat Halbertsma het onderwijs in de physiologie aan de Leidsche Hoogeschool gaarne aan mij zou hebben toevertrouwd gezien.

Ontbrak het aldus aan leering niet, aan voorbeeld evenmin. De behoefte aan physiologisch onderwijs in den door mij geschetsten zin, verbond, gelijk ik reeds mededeelde, in 1846 een man aan het hooger onderwijs in de geneeskunde, die krachtiger dan eenig ander, door de uitnemende gaven van zijn geest, tot de ontwikkeling der physiologie en der wetenschappelijke geneeskunde in het algemeen in Nederland bijgedragen heeft. Reeds spoedig, nadat hij te Utrecht zijne taak had aanvaard, vestigde zich de overtuiging, dat hij eenmaal als eene ster der eerste grootte aan den wetenschappelijken hemel schitteren zou. Die stoute verwachtingen zijn niet gelogenstraft geworden. Talrijk zijn de vragen, door hem op physiologisch gebied opgelost en een zeer belangrijk aandeel komt hem toe in den vooruitgang, dien de physiologie in onzen tijd vertoont. Hij behoort ongetwijfeld tot de groote meesters van onzen tijd op het gebied der wetenschap, en wordt als zoodanig door ons en door geheel het wetenschappelijk Europa erkend en gewaardeerd.

Ik betreur het, dat Donders, door eene ligte ongesteldheid verhinderd, hier niet tegenwoordig zijn kan, maar in elk geval is het voor mij van groote waarde in dit uur met zekerheid te weten, niet slechts dat hij zich over de oprigting van een leerstoel, vooral aan de physiologie gewijd, aan deze academie verheugt, maar ook, dat hij het onderwijs in dezen tak van wetenschap gaarne aan mij, een zijner oudste leerlingen, toevertrouwd ziet.

Maar ik heb U nog het verband te schetsen, dat er tusschen de physiologie en de praktische geneeskunde bestaat. Vergunt mij, G. T., dat

ik daarbij kort zij. Eene uitvoerige behandeling der zaak komt mij inderdaad overbodig voor. „Meer en meer toch" zoo sprak de te vroeg ontslapen Schrant bij de aanvaarding zijner betrekking op deze plaats, „is de „patholoog tot de overtuiging gekomen, dat het ziekelijk leven, hetgeen „het object zijner studie uitmaakt, slechts daarin verschilt van het normale „leven, dat de omstandigheden, waaronder het organisme zich bevindt, „gewijzigd zijn geworden. De physioloog van zijn kant poogde de krach„ten van het gezonde ligchaam beter te leeren kennen, volgens de ware „empirische methode, vooral door het experiment. De abnorme invloeden, „die hij hierbij aanbragt, leverden pathologische verschijnselen op. Te„genover die willekeurig door de proefneming van den physioloog voortge„bragte ziekten, mogt de patholoog dus met regt de ziekte in het alge„meen beschouwen als een door het toeval aangelegd physiologisch experi„ment. Zoo streefden beide hand aan hand naar een gemeenschappelijk „doel, de kennis der levensverschijnselen, zoowel in gezonden als in zie„kelijken toestand. Zoo ontstond de physiologische pathologie. Die phy„siologische pathologie bezit reeds eene groote ontwikkeling en breidt zich „dagelijks uit. Dat ziekteverschijnselen levensverschijnselen zijn, in den „grond even wettelijk en noodzakelijk als de uitingen van het gezonde lig„chaam, wordt door weinigen meer ontkend. Den normalen toestand en „de normale levenswijze van het menschelijke ligchaam leeren wij kennen „door middel der anatomie en physiologie. Alle andere (ziekelijk genoemde) „toestanden en levenswijzen moeten langs denzelfden weg worden nage„vorscht. Daar men nu hierbij vergelijkenderwijs steeds het oog gerigt „houdt op den normalen stand van zaken, zoo volgt daaruit, dat die pa„thologische anatomie en pathologie, welke de ziekelijke toestanden en „levenswijzen behandelen, eigenlijk eene anatomia en physiologia compa„rata zijn."

Kan men duidelijker spreken? Springt de waarheid van die opvatting niet onmiddellijk in het oog? En behoeft het verband, dat er tusschen de physiologie en geneeskunde bestaat, wel uitvoerig te worden betoogd? Indien de studie van den vorm, van de scheikundige en natuurkundige eigenschappen der stoffelijke bestanddeelen van het ligchaam in gezonden toestand de grondslagen zijn voor de verklaring van de verschijnselen van

het normale leven, zal het onderzoek van de verschijnselen van het ziekelijk leven in diezelfde rigting dan ook niet noodig zijn om tot eene verklaring daarvan op te klimmen? Mij dunkt daarover kan geen verschil van meening heerschen. Waar dit in schijn nog bestaat, moet het op misverstand berusten, want in de hoofdzaak is de kwestie onbetwistbaar.

Het onderzoek der pathologische verschijnselen in die rigting heeft dan ook niet nagelaten goede vruchten op te leveren. De diagnostiek, de herkenning der ziekelijke afwijkingen, is in onzen tijd niet onbelangrijk vooruitgegaan. Talrijke hulpmiddelen werden uitgedacht om den aard der afwijking nader te leeren kennen en scherper te omschrijven. Het bleek meer en meer, dat de mensch hier, zooals elders, bij eenvoudige waarneming, hoe scherp en langdurig die ook zij, talrijke verschijnselen over het hoofd ziet, welke voor de verklaring van het ziekteproces eene allerbelangrijkste beteekenis hebben. De ondervraging der natuur bleek ook hier den krachtigen hefboom tot vooruitgang te zijn. Elke vraag schier, die op het gebied der physiologie tot beslissing, of nader tot hare oplossing werd gebragt, baande den weg tot dieper inzigt ook in den aard der ziekelijke verschijnselen, en dikwerf was een onderzoek op het gebied der pathologie daarvan het gevolg, dat niet slechts vruchtbaar werd voor deze wetenschap, maar waardoor wederkeerig ook de normale verschijnselen des levens nader werden toegelicht.

Dat er bij dit onderzoek op het gebied der pathologie nog veel grooter bezwaren zich voordoen, dan bij de studie der normale verschijnselen worden ondervonden, zal niemand ontkennen. Veel minder nog dan op het gebied der physiologie heeft men het hier in zijne magt de omstandigheden naar willekeur te wijzigen. Het stellen der vragen is om die reden nog oneindig veel moeijelijker, en de antwoorden zijn natuurlijk, naarmate de vraag minder scherp kan worden geformuleerd, ook minder bevredigend. Bovendien stelt ook de humaniteit hier aan het onderzoek grenzen, die in geen geval mogen worden overschreden.

Daardoor wordt inderdaad voldoende verklaard, waarom de ontwikkeling der pathologie in onzen tijd met die der physiologie geen volkomen gelijken tred gehouden heeft. Maar is daarin eene reden gelegen om af te wijken van den weg, die alleen, blijkens de ervaring, tot werkelijken,

wetenschappelijken vooruitgang leidt? — Integendeel, hoe groot de moeijelijkheden zijn, zij zullen allengs worden overwonnen. Daartoe moet de praktische beoefening der physiologie meer en meer den weg banen. De aanstaande geneeskundigen moeten zelven niet slechts leeren waarnemen, maar ook onderzoeken. Zij moeten vertrouwd raken met de hulpmiddelen voor het onderzoek in het physiologisch laboratorium. Met die kennis toegerust, zullen zij, overgeplaatst aan het ziekbed, allengs de bezwaren leeren overwinnen, die het onderzoek alhier in den weg staan. Één in hun streven, zal hunne kracht groot en aanzienlijk zijn. Door tal van geoefende werklieden stelselmatig bewerkt, zal de onwillige bodem allengs tot productie gedwongen worden. De taak, die den praktischen arts thans zoo dikwerf loodzwaar op de schouders drukt, zal met opgerigten hoofde kunnen worden vervuld. Hoe magtiger de vijand is — des te grooter de voldoening na elke zege.

Maar zal die rigting der geneeskunde niet tot nihilisme leiden op het gebied der therapie? Zullen die artsen der toekomst de zieken niet aan hun lot overlaten, terwijl zij den schijn van handelen aannemen? Ik geloof niet, dat hiervoor ernstige vrees behoeft te bestaan.

Laat ons billijk zijn, en terwijl wij een open oog houden voor de gebreken van de maatschappij waarin wij leven, ten einde haar zoo mogelijk daarvan te zuiveren, ook den vooruitgang, waar hij onbetwistbaar aanwezig is, daarin niet miskennen. Wat den schijn betreft, behoeven onze praktische artsen zich niet te schamen voor hunne voorgangers. Vrij wat minder dan vroeger wordt er aan den schijn geofferd; — meer dan vroeger wordt er ook op het gebied der praktische geneeskunde aan de waarheid hulde gebragt.

Maar ook tot nihilisme leidt die rigting niet. Ik behoef daarvoor slechts te wijzen op den tegenwoordigen toestand der chirurgie en obstetrie. Daar zijn de afwijkingen betrekkelijk eenvoudiger, het inzigt in de stoornis gemakkelijker. De resultaten van het physiologisch onderzoek hebben daarom vooral op dit gebied hunnen invloed doen gelden. Geheele afdeelingen daarvan ontvingen door hun toedoen een nieuw leven in onzen tijd. Heeft die invloed tot nihilisme geleid? Is de ophthalmoloog, die de physiologische basis zijner wetenschap toch wel niet verloochenen zal, nihilist?

Wie kan het beweren? Krachtiger dan ooit vervullen beide takken der kunst hunne roeping, — grooter dan te voren zijn de overwinningen, die door hen in onzen tijd werden behaald. En mag dan ook op het gebied der zoogenaamde inwendige geneeskunst hetzelfde resultaat niet worden te gemoet gezien?

Toch is er wel eenige grond voor het misverstand, dat in dit opzigt onder de geneeskundigen zich nog somwijlen voordoet. De oorzaak daarvan ligt niet in de leer, maar in de toepassing.

De aprioristische beschouwing der oudere geneeskunde over den grond en het wezen der ziekten gaf, zooals van zelf spreekt, vaste regelen voor de therapie aan de hand. De vijand, die het ligchaam was binnengedrongen moest, het kostte wat het wilde, daaruit worden verdreven. Hielp het eene middel niet, dan moest het door een krachtiger worden vervangen. Gelukkig was de natuur niet schaarsch in de levering van doeltreffende middelen. Te kust en te keur kon men kiezen, en vol zelfvertrouwen werd dan ook daarvan ruimschoots gebruik gemaakt. — Maar de ontwikkeling der natuurkundige wetenschappen nam het zelfvertrouwen bij den geneeskundige weg. Er ontstond twijfel aan de waarde der aprioristische beschouwing. Die twijfel leidde tot onderzoek en al spoedig werd daardoor hare volkomene onjuistheid aangetoond. Het kunstmatig opgetrokken gebouw viel en daarmede ook de therapie, die op dezelfde basis rustte.

Zullen wij treuren over het verlies van dit zelfvertrouwen, dat geen reëlen grondslag had? Zeker niet. Alleen voor de pharmaceuten was het eene zware ramp, die zij nog in onzen tijd niet te boven gekomen zijn.

Dus is werkelijk elke grondslag voor eene rationele therapie vervallen! De verschijnselen des ziekelijken levens zijn zoo ingewikkeld, dat de grond der afwijking dikwerf bij geene mogelijkheid te bepalen is. De werking der geneesmiddelen op de verschijnselen van het gezonde en zieke ligchaam is schier nog geheel onbekend. Welk regt heb ik dan nog om van geneeskunst en van geneesmiddelen te spreken? De physiologie erkent gaarne dat aan haar dit regt nog niet kan worden ontleend. Wantrouwend haalt zij de schouders op, als er van rationele therapie sprake is. Het zamenstel des menschelijken ligchaams is betrekkelijk zoo teeder

en fijn, het verband der deelen onderling zoo onbegrijpelijk ingewikkeld. Wees voorzigtig dat het middel niet erger worde dan de kwaal, roept de physioloog den praktischen geneeskundige toe. Neem liever alle maatregelen die de wetenschap en ondervinding u aan de hand doen, om te voorkomen, dat dit zamenstel beleedigd, die harmonie verbroken worde. Het is gemakkelijker ziekten te voorkomen, dan ze te genezen. — En als er disharmonie tusschen de organen van het ligchaam, ziekte ontstaan is, wees voorzigtig in het gebruik uwer zoogenaamde geneesmiddelen. Huiselijke oneenigheid wordt het best onderling vereffend. Dan wordt de twist spoedig vergeten en blijven er later geene grieven, als gevolg daarvan, wederzijds bestaan, die zoo ligt, bij de geringste aanleiding, tot nieuw verschil aanleiding geven. Een vertrouwd en beproefd vriend kan soms tot vereffening van het twistpunt bijdragen, maar een vreemdeling zullen wij, als wij goed doen, er zeker buiten laten. Handel dus, als het mogelijk is, exspectatief, wees althans eenvoudig in uwe therapie. Ziedaar in het kort de physiologische opvatting der kwestie gekarakteriseerd.

Bij de geneeskundigen vond die opvatting in onzen tijd meer en meer ingang. De lessen der hygieine werden allengs meer behartigd en de voorschriften door de geneeskundigen aan de zieken verstrekt zijn belangrijk vereenvoudigd. Allengs begint ook het publiek de juistheid daarvan in te zien. Meer dan vroeger vinden sanitaire maatregelen ingang en ondersteuning, en het ontwikkelde publiek althans is niet meer verbaasd, indien de medicus in verstaanbare taal een eenvoudig voorschrift geeft.

Breidde aldus de physiologische rigting in de geneeskunde den werkkring van den praktischen arts aanzienlijk uit, door hem te wijzen op het gewigt der hygieine, zij sluit bovendien niet uit, dat geneesmiddelen worden voorgeschreven, ook al zijn de aard der ziekte en de werking dier middelen uit een wetenschappelijk oogpunt niet voldoende toegelicht. Van elke waarneming, mits zuiver, erkent zij de waarde en beteekenis, ook als is eene verklaring voor alsnog onmogelijk. Zij is niet exclusief. Een oogenblik, het was trouwens in hare jeugd, is zij het geweest. Maar die ontwikkelingsphase is voorbijgegaan. Zij eerbiedigt de resultaten der statistiek al kunnen zij haar, die verband en eenheid zoekt, volstrekt niet

bevredigen. — Wie onzer trouwens vergenoegt zich met de resultaten der statistische methode, en beschouwt ze niet eenvoudig als het middel om door te dringen tot den grond en samenhang der verschijnselen? — Zij eischt alleen, dat de statistiek zuiver zij, dat zij zonder vooringenomenheid uit goed geconstateerde data zij opgemaakt. Wordt aan die voorwaarde voldaan, dan erkent zij gaarne de waarde van elk middel, dat ter bestrijding eener ziekte door de empirie gevonden wordt. Men behoeft dus waarlijk voor dit nihilisme niet zoo beducht te zijn. De physiologische rigting miskent geenszins de waarde der empirische methode. Integendeel zij is innig overtuigd, dat voor het praktisch doel der geneeskunde de belangrijkste resultaten daarvan te wachten zijn. Zij is alleen kritisch. Zij neemt de resultaten niet aan, zonder de feiten, waaruit zij werden afgeleid, te hebben gewikt en gewogen. Dikwerf is zij daardoor lastig — en dat is de eenige reden van het misverstand, dat nog somwijlen tusschen de geneeskundigen ontstaat.

Maar in den grond der zaak heerscht groote eenstemmigheid. Allen zijn het eens, dat de ervaring aan het ziekbed de ware grondslag der geneeskunde is, — dat ruime ziekeninrigtingen voor de vorming van den toekomstigen arts dringend noodzakelijk zijn. Sedert de aanvaarding mijner betrekking van Hoogleeraar in de physiologie te Amsterdam oefende ik de geneeskundige praktijk niet meer uit — en ik ben ook niet voornemens dit hier te doen, omdat ik het in strijd reken met de eischen van mijn onderwijs. Mijn oordeel kàn dus niet partijdig genoemd worden. Juist daarom gevoel ik vrijheid in dit uur den wensch uit te spreken, dat met den opbouw van het Nosocomium niet langer worde gedraald, want waarlijk de behoefte is dringend, er bestaat inderdaad periculum in mora. Het materiaal is onmisbaar voor het onderwijs.

Hoe dit materiaal aan het onderwijs en de wetenschap moet worden dienstbaar gemaakt, ook daarover bestaat geen reëel verschil van meening meer. De rationeel-empirische methode zal worden gevolgd. Daarbij reiken physiologie en pathologie elkaâr vertrouwelijk de broederhand. Beide ondersteunen elkander op den weg van vooruitgang. Van onderdrukking of overheersching der eene of andere is dus geene sprake meer. Beide worden beheerscht door eene en dezelfde wet en daaraan onderworpen

zij zich. Want de ondervinding bewees, dat zij, de bron van alle kennis omtrent de verschijnselen des levens, ook de krachtigste hefboom tot vooruitgang op het gebied der geneeskunde is.

Edel-Grootachtbare Heeren, Curatoren der Leidsche Hoogeschool! Gij hebt mij een groot blijk van vertrouwen geschonken en eene openlijke getuigenis gegeven, dat mijn arbeid aan het Athenaeum Illustre te Amsterdam uwe goedkeuring wegdragen mogt. Ik heb U daarvoor in de eerste plaats mijnen hartelijken dank te betuigen en de verzekering te geven, dat het bij mij niet aan ijver en toewijding ontbreken zal om mij dat vertrouwen waardig te toonen. Mogt mij ook de kracht worden geschonken om de mij opgedragen taak goed te vervullen! De omvang daarvan is groot en hare beteekenis voor de geneeskunde belangrijk. De schets, die ik gaf van het tegenwoordig standpunt der physiologie, toont den weg aan, dien ik volgen zal. Hij is de voortzetting van den weg, welken ik op mijne vroegere standplaats bewandelde. Maar daartoe heb ik uwen bijstand, uwe veelvermogende bescherming noodig. Het onderwijs en de studie der aan mij opgedragen wetenschap eischen, zullen zij goede vruchten dragen, talrijke hulpmiddelen, in de eerste plaats een Laboratorium. Zonder dit zou de splitsing van het onderwijs, die op uwe voordragt tot stand kwam en door elk deskundige wordt toegejuicht, nutteloos zijn. Het is de oefenschool voor onze studenten in het waarnemen, in het experimenteren. Dat is het wat voor hunne vorming als wetenschappelijke geneeskundigen in de eerste plaats vereischt wordt. Met warmte aanvaard ik heden mijne taak, Edel-Grootachtbare Heeren! omdat ik de zekerheid heb, dat die overtuiging ook door U gedeeld wordt. Veel zal ik bovendien nog in de eerste jaren van U moeten vragen. Maar de welwillendheid, die ik van uwe zijde reeds ondervond, is mij een waarborg, dat ik op uwen veelvermogenden bijstand zal mogen rekenen en uwe aanmoediging mij niet ontbreken zal.

Hooggeleerde Heeren, geachte Ambtgenooten, Hoogleeraren dezer Hoogeschool! De wetenschap is één gelijk de waarheid. De instelling, waar-

aan ik thans verbonden ben, is de uitdrukking van het innig verband, dat er tusschen alle takken der wetenschap bestaat en een heilrijk behoedmiddel tegen de eenzijdigheid, waartoe de beperkte kring onzer eigene werkzaamheid ons ligtelijk zou kunnen brengen. Vooral de physiologie staat in innigen zamenhang met vele harer zusteren. Zij zoekt die gemeenschap gaarne, omdat zij leidt tot wederkeerigen bijstand, tot een onderling verbond, dat natuurlijk de kracht van het streven op den weg van den vooruitgang en de vruchten van den arbeid vergroot. Te Amsterdam ondervond ik ruimschoots de groote voordeelen daarvan. Mogt dit in dezelfde, in nog hoogere mate ook hier het geval zijn in den ruimeren kring, waarin ik werd overgeplaatst en ik daarbij gelijktijdig ondersteuning vinden bij de vervulling mijner taak in de vriendschappelijke toegenegenheid mijner Ambtgenooten! Gaarne verzeker ik U, dat zij door mij op den hoogsten prijs wordt gesteld.

In het bijzonder beveel ik mij in dit opzigt aan bij U, Hoogleeraren in de natuur- en geneeskundige wetenschappen. De physioloog behoeft den steun der eersten zoowel als der laatsten. Maar ik koester het vertrouwen, dat mij die steun ook niet ontbreken zal. Aan de meeste uwer persoonlijk bekend, heb ik reeds talrijke bewijzen mogen ontvangen, dat gij mij met hartelijkheid wilt opnemen in uwen kring en mij daardoor vergoeden wilt, wat ik door mijn vertrek uit Amsterdam verliezen ga. — Ik ben er U dankbaar voor.

Bovenal tusschen U, Boogaard en Zaaijer, en mij worde meer en meer een innige hartelijke vriendschapsband gelegd. De veelzijdigheid der natuur en de beperktheid der menschelijke kracht vereischen menigvuldige splitsing. Men verdeelt om te kunnen heerschen — maar in de edele beteekenis van het woord. De splitsing, die thans tot stand kwam, werd gedurende geruimen tijd gewenscht, — ook door onzen gemeenschappelijken voorganger Halbertsma. Zij legt aan ieder onzer dure verpligtingen op. Met regt kan men thans eischen, dat elk deel aan de Leidsche Hoogeschool behoorlijk worde vertegenwoordigd. Onze onderlinge zamenwerking is daardoor een vereischte en terwijl ik reeds het vertrouwen koesteren mag, dat dezelfde gevoelens U bezielen, geef ik U gaarne de verzekering, dat zij door mij hartelijk wordt begeerd.

Levendiger dan ooit besef ik in dit oogenblik, welken heerlijken invloed de vriendschapsband op 's menschen leven uitoefent, nu mijn oog op deze plaats zoovele vrienden uit vroeger en later tijd ontmoet, die door hunne tegenwoordigheid bij deze plegtigheid blijk geven van hunne belangstelling in mijn levenslot. Geloof mij, ik gevoel diep het groote verlies, dat ik lijden zal, nu ik uwen dagelijkschen omgang ga missen, die mij tot steun was op mijnen levensweg. Ik verlaat veel, wat mij innig dierbaar is. Het meeste daarvan ga ik in dit uur met stilzwijgen voorbij. Er zijn zaken, die beter privatim behandeld worden. Maar wat ik niet verzwijgen mag is, dat ik daarbij in de eerste plaats het oog heb op U, Ambtgenooten van Amsterdam en daaronder vooral U, Hooggeachte Tilanus, met wien ik tien jaren verbonden ben geweest en heb mogen zamenwerken. Sedert den aanvang hebt gij mijne pogingen gesteund en zijt gij mij behulpzaam geweest in de vestiging van het physiologisch onderwijs aan het Athenaeum, in de uitbreiding van de hulpmiddelen, die daartoe worden gevorderd. Daaraan is het te danken, dat Amsterdam, nu ik het verlaat, in het bezit is van een Physiologisch Laboratorium, voorzien van talrijke hulpmiddelen althans voor het onderwijs.

Dit geldt vooral ook U, waarde vriend Stokvis, dien ik in de veelzijdigste beteekenis van het woord mijnen eersten, hoewel geheel belangloozen, assistent noemen mag, en U, Guye, mijnen oudsten leerling en werkelijken assistent gedurende de laatste jaren. De uren, de jaren, die wij te zamen in het Physiologisch Laboratorium gesleten hebben, hebben ons innig aan elkaâr verbonden. Geene andere dan aangename herinneringen knoopen zich voor mij vast aan ons zamenzijn, aan onze zamenwerking, en die herinnering zal bij mij niet worden uitgewischt.

WelEdele Heeren! Studenten aan de Leidsche Hoogeschool! In de geschiedenis eener wetenschap is dat tijdperk het aantrekkelijkst, waarin zij in vollen groei en bloei verkeert. Uit de schets, die ik U gaf, is U gebleken, dat dit tijdperk voor de physiologie thans is aangebroken. Ik twijfel niet of gij zult U tot haar getrokken gevoelen. Op mijne vorige standplaats viel mij het voorregt ten deel den lust tot physiologische stu-

diën bij de studerende jongelingschap op te wekken, en vertrouwen en welwillendheid in ruime mate te ondervinden. Mogt dat ook bij U mijn deel zijn. Aan ijver voor mijne wetenschap en toewijding aan uwe belangen zal het bij mij niet ontbreken. Wat de door U Hooggeschatte Halbertsma voor U was, op het gebied der anatomie, waarvoor hij leefde, wil ik trachten voor U te zijn op het gebied der physiologie. Wij zullen te zamen waarnemen, te zamen experimenteren en al spoedig hoop ik daarbij zoo in uw midden te staan, als ik tien jaren lang onder mijne Amsterdamsche vrienden verkeerd heb.

IK HEB GEZEGD.

HET

GEWIGT EENER DOELMATIGE ONTLEEDKUNDIGE TECHNIEK.

REDEVOERING

TER

AANVAARDING VAN HET BUITENGEWOON HOOGLEERAARSAMBT
AAN DE HOOGESCHOOL TE LEIDEN,

DEN 10den MAART 1866

UITGESPROKEN

DOOR

DR. T. ZAAIJER.

EDEL-GROOT-ACHTBARE HEEREN, CURATOREN DER LEIDSCHE HOOGESCHOOL;

WEL-EDEL-GESTRENGE HEER, SECRETARIS VAN HET COLLEGIE VAN CURATOREN;

HOOGGELEERDE HEER, RECTOR MAGNIFICUS, HOOGGELEERDE HEEREN, HOOGLEERAREN DER VERSCHILLENDE FACULTEITEN, ZEER GEACHTE AMBTGENOOTEN;

WEL-EDELE ZEER GELEERDE HEEREN, LECTOREN AAN DEZE HOOGESCHOOL;

EDEL-ACHTBARE HEEREN, AAN WIE HET BESTUUR VAN DEZE STAD OF DE HANDHAVING DES REGTS IS TOEVERTROUWD;

WEL-EDELE ZEER GELEERDE HEEREN, DOCTOREN IN DE VERSCHILLENDE FACULTEITEN;

WEL-EDELE HEEREN, STUDENTEN AAN DEZE HOOGESCHOOL;

GIJ ALLEN VOORTS, DIE DEZE PLEGTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT;

ZEER GEËERDE TOEHOORDERS!

Men kan zich in onze dagen naauwelijks voorstellen, dat er tijden geweest zijn, waarin de ontleedkundige beschimpt, bespot en vervolgd werd, of de beoefening van die wetenschap de persoonlijke vrijheid bedreigde en door bezwaren van allerlei aard werd belemmerd of verhinderd. Ontvouwen wij echter de rollen der geschiedenis, dan vinden wij helaas! al te krachtige bewijzen, om ons te overtuigen, dat eenmaal dergelijke wanbegrippen werden gehuldigd. Dat een Galenus, wiens werken gedurende veertien eeuwen bijna de eenige bron waren, waaruit de geneeskundigen hunne ontleedkundige kennis hebben geput, door de omstandigheden gedwongen werd zijne onderzoekingen vooral op honden en apen te verrigten, schijnt eene fabel en toch beantwoorden vele zijner beschrijvingen naauwkeurig aan de verhoudingen, zoo als die bij genoemde dieren wor-

den aangetroffen. Een Vesalius, volgens een zeer bevoegd beoordeelaar de eerste anatomische denker, werd om zijne voorliefde voor de ontleedkunde uit zijn vaderland verdreven, moest, niettegenstaande zijne uitstekende verdiensten, veel smaad en hoon verduren en zijn vruchtbaar leven vond een tragisch einde op den terugtogt van eene bedevaart, die hij tot verzoening zijner zonde had moeten ondernemen. En die zonde was geene andere dan zijn vurige ijver voor de ontleedkunde. De miskenning zijner tijdgenooten was het loon voor de onschatbare diensten, die hij aan onze wetenschap bewezen heeft.

Ook in latere tijden zijn aan de practische beoefening der ontleedkunde groote hinderpalen in den weg gelegd. Zoo lezen wij van B. S. Albinus, dat hij gedurende een geheelen academischen cursus gewoonlijk slechts over twee lijken te beschikken had, en met eerbied en bewondering moet het nageslacht opzien tot den man, die met zóó weinig zóó veel heeft tot stand gebragt.

Hoe gunstig steekt onze tijd ook in dit opzigt bij vorige eeuwen af! De ontleedkunde wordt thans en teregt beschouwd als de grondsteen, waarop het verdere gebouw der geneeskunde moet worden opgetrokken. Voor hare beoefening worden tempels gesticht en de Leidsche Hoogeschool mag er trotsch op zijn eene der schoonste inrigtingen van dien aard te bezitten. Wel is waar zijn er ook nu nog bezwaren, die eene gewenschte, uitgebreide beoefening der practische ontleedkunde in den weg staan; eene verkeerd begrepen of althans verkeerd toegepaste philanthropie, die aan de dooden meer zorg wijdt dan aan de levenden, onthoudt aan de ontleedkunde dikwijls het materiaal, dat zij behoeft. Hoewel ook hierin eene verandering wenschelijk ware, moet men echter bij vergelijking met vroegere tijden tevreden zijn en dankbaar wezen voor hetgeen onze voorgangers ons dikwijls met zoo geringe hulpmiddelen hebben nagelaten.

Hun voorbeeld moet ons aansporen tot navolging en aanleiding geven om na te gaan, op welke wijze het onderwijs in de ontleedkunde het best aan zijn doel kan beantwoorden. Dat doel kan verschillend worden opgevat; beschouwt men den mensch als de laatste schakel in de keten van het dierenrijk, dan wordt zijne ontleedkundige zamenstelling als het ware de maatstaf voor die der overige dieren; zij wordt de basis der vergelijkende

ontleedkunde. Beschouwt men daarentegen de ontleedkundige zamenstelling van den mensch op zich zelven, en wel in zijn physiologischen toestand, dan kan men, met die kennis toegerust, ook de afwijkende, de pathologische toestanden van het menschelijk organisme beter beoordeelen en wordt de ontleedkunde de hechtste steunpilaar der geneeskunde. Van het onderwijs in de ontleedkunde wordt bijna uitsluitend door aanstaande geneeskundigen gebruik gemaakt; het is daarom, zooals ik reeds opmerkte, van belang om na te gaan op welke wijze het anatomisch onderwijs het best aan zijn doel, dat is het verbreiden van juiste anatomische kennis, kan beantwoorden.

Naar mijne overtuiging kan dit op geene andere wijze geschieden, dan door een juist denkbeeld te geven 1°. van de verhouding der deelen van het menschelijk ligchaam ten opzigte van elkander, 2°. van de fijnere zamenstelling dier deelen.

De tweede genoemde afdeeling kan hier buiten beschouwing blijven; zij behoort tot het gebied der weefselleer, niet tot dat der beschrijvende ontleedkunde. Wat de eerste afdeeling aangaat, zij laat zich gevoegelijk in twee onderafdeelingen splitsen. In de eerste plaats worden daarbij behandeld die gedeelten van het menschelijk ligchaam, welke onmiddelijk voor onderzoek toegankelijk, dus vooral voor den heelkundige van gewigt zijn en het veld uitmaken, waarop hij zich bij voorkeur beweegt. In de tweede plaats kunnen daartoe gerekend worden de verhoudingen der organen in buik- en borstholte ten opzigte van elkander, dus het gebied, waarop de physische diagnostiek voornamelijk arbeidt en hare gewigtige veroveringen maakt; ik reken mij gelukkig het overbodig te mogen oordeelen, om het hooge gewigt van die kennis hier te betoogen.

De vraag rijst nu, op welke wijze kan de kennis van de verhouding der verschillende deelen van het ligchaam ten opzigte van elkander het best worden verkregen?

Het antwoord daarop luidt: door het aanwenden eener doelmatige ontleedkundige techniek. Ik verstá onder ontleedkundige techniek het aanwenden van die middelen, welke kunnen dienen om de anatomische verhoudingen der deelen van het menschelijk ligchaam duidelijk uiteen te zetten, vooral met het oog op het belang van den aanstaanden geneeskundige.

Ik zal in dit uur, waarin ik openlijk de gewigtige betrekking, die mij is opgedragen, zal aanvaarden, spreken »over het gewigt eener doelmatige ontleedkundige techniek." — Verleent mij daartoe gedurende eenigen tijd uwe welwillende aandacht.

Het is voorzeker een regel, die voor alle vakken van wetenschap geldt, dat er aan geen merkbaren vooruitgang te denken valt, zoo lang de beoefenaar zich geen duidelijk en helder denkbeeld gevormd heeft van het doel, dat hij beoogt; de arbeid, zonder zoodanig doel verrigt, mist echter niet alle waarde; de bouwstoffen aldus vergaderd zijn niet geheel onbruikbaar voor latere tijden, maar zoo lang de juiste methode, de bezielende kracht van het onderzoek, ontbreekt, zijn de vorderingen uiterst langzaam en gebrekkig, en een groot gedeelte van het verrigte werk blijkt later volstrekt nutteloos geweest te zijn. De leeftijd van bijna iedere wetenschap is aangevangen met eene zeer lange kindschheid, en slechts na langdurige koestering en uiterst zorgvuldige, methodische verpleging, heeft althans bij enkele vakken de kwijnende jeugd voor een tijdperk van krachtigen, mannelijken bloei plaats gemaakt.

Op dezen regel maken sommige vakken eene uitzondering, welker bewerking eerst in latere tijden is aangevangen; hunne beoefenaars, doordrongen van het gewigt en den geest eener juiste methode van onderzoek, hebben den kinderlijken leeftijd hunner voedsterlingen aanzienlijk bekort en in weinig tijd groote vorderingen gemaakt.

De geneeskunde kan zich echter niet beroemen in het laatste voorregt te deelen; eeuwen lang heeft zij op een zeer laag standpunt gestaan, als het slagtoffer van de gebrekkige methode of de ongeschiktheid harer beoefenaars; hare jeugd scheen eindeloos gerekt te zullen worden, maar ook voor haar is ten laatste een nieuw tijdperk aangebroken. De tijden, waarin de gewigtigste vraagstukken door allerlei hoogdravende redeneringen werden opgelost, zijn voorbij; men heeft de stelsels, waarin alle nieuwe feiten gepast of gewrongen moesten worden, laten varen en eindelijk begrepen, dat dergelijke moeijelijke vraagstukken niet dan door langdurig onderzoek of

tijdroovende proefnemingen konden worden uitgemaakt, en men de stelsels, zoo die noodig zijn, naar de gevonden feiten moest inrigten, en niet den omgekeerden weg moest inslaan.

Het is niet te ontkennen, dat door deze nieuwe methode het vertrouwen op een tal van geneeswijzen tot in zijne grondvesten is geschokt; het is evenmin te ontkennen, dat velen onzer tegenwoordige geneeskundigen met minder zekerheid dan onze brave voorgangers hun vak uitoefenen; maar de dwaling is groot van hen, die meenen dat daarin eenige achteruitgang zou gelegen zijn.

Wat voor de geneeskunde in het algemeen geldt, geldt ook voor de ontleedkunde in het bijzonder; zij heeft eeuwen lang gezucht onder het gebrek aan eene juiste methode, terwijl bovendien van eene andere zijde aan hare beste beoefenaars hindernissen van allerlei aard in den weg stonden. Gemis aan het vereischte materiaal, gemis aan geschikte werktuigen hebben voorzeker veel bijgedragen tot haren langzamen vooruitgang, want juist aan die beide heeft zij voornamelijk behoefte. Zoo in die beide behoeften voorzien is, dan heeft haar beoefenaar niet anders noodig dan een helder begrip, eene juiste voorstelling van zijn doel en dit kan geen ander zijn, dan de ontleedkundige verhoudingen van het ligchaam zoo naauwkeurig mogelijk na te gaan. Maar dit doel kan ook langs geen anderen weg bereikt worden, dan door eene doelmatige ontleedkundige techniek, in den zin, zoo als ik dien reeds heb aangegeven.

Slaan wij hier echter nogmaals een blik op de geschiedenis.

Van eene eigenlijk technisch-anatomische behandeling der deelen van het ligchaam is bij de oudste schrijvers geen spraak; ter loops wordt er melding gemaakt van de behandeling der spieren en het vooral zeer geroemde en gevierde vervaardigen van skeletten. De geschriften dier oude tijden zijn vol curiositeiten, het technische gedeelte der ontleedkunde wordt in de werken van Realdus Columbus, Riolanus en anderen slechts ter loops besproken en eerst omstreeks het midden der 17[de] eeuw vinden wij in Lyser's „Culter anatomicus" eene eerste voor dien tijd zeer wel geslaagde poging op het gebied der anatomische techniek.

Men kan zich echter een denkbeeld maken van het standpunt der toenmalige kunst, wanneer men onder de werktuigen, die Lyser voor het be-

oefenen der ontleedkunde noodig acht, het pincet mist. De ontleedkundige zonder pincet is een schilder zonder penseel, een krijgsman, beroofd van zijn krachtigste wapen. En toch gaf zijn werk een getrouw beeld van de wijze, waarop de ontleedkunde beoefend werd in de school van zijn leermeester, den beroemden Thomas Bartholinus, den schrijver der „Anatomia reformata." Nagenoeg tachtig jaren na de eerste uitgave verscheen te Leiden een vijfde druk van den „Culter anatomicus," die opgedragen werd aan Albinus; voorzeker een bewijs, dat het werkje destijds nog in aanzien was.

Wij moeten hier een stap terug doen, want de billijkheid eischt, dat wij de ontdekkingen op ontleedkundig gebied in de 16de eeuw niet met stilzwijgen voorbijgaan; daarin toonden zich ten duidelijkste de uitwerkselen van den ontwaakten zin voor onbevangen natuuronderzoek. De feiten, die aan het licht werden gebragt, staan echter bijna allen op zich zelve, de ontdekkingen moeten meest aan het toeval worden toegeschreven en eerst in latere tijden kon men het gewigt en de hooge waarde er van beseffen.

In dien tijd trad Vesalius op en maakte zich los van het traditioneel geloof aan de door Galenus verkondigde leer; zijn leerling Fallopia drukte waardiglijk de voetstappen zijns grooten meesters en Eustachius was de eerste, die zich niet met den uitwendigen vorm van de deelen des ligchaams tevreden stelde, maar ook de inwendige structuur daarvan trachtte na te gaan. Een aantal mannen, wier namen nog in onze nomenclatuur voortleven, hebben zich in de 16de eeuw door hunne ontdekkingen op ontleedkundig gebied vereeuwigd.

De 17de eeuw, „de groote eeuw der ontleedkunde" (Burggraeve) was rijk aan ontdekkingen van diep ingrijpenden aard. — Fabricius ab Aquapendente, Caesalpinus en Servetus hadden Harvey's roemvolle ontdekking van den bloedsomloop voorbereid. Maar ook Harvey stond nog bloot aan allerlei miskenning, zijne practijk verliep en men wilde liever blijven deelen in de dwalingen van Galenus, dan de waarheid van Harvey aannemen.

Omstreeks denzelfden tijd, den 23en Julij 1622, ontdekte Caspar Aselli de chylvaten in het darmscheil van den hond en korten tijd daarna werden deze ook bij den mensch aangetoond. Aselli's gewigtige ontdekking

was echter, volgens zijn eigen eenvoudig verhaal, geheel toevallig. Op een hond, die reeds voor andere doeleinden gediend had, wilde hij ook de werking van het middenrif aan zijne vrienden toonen; ziet, daar vallen hem de witte strengen in het darmscheil in het oog, „en hij stond verbaasd over dat ongewoon en heugelijk schouwspel, dat hem trof door zijne nieuwheid en belangrijkheid." De ontdekkingen van de borstbuis bij sommige huisdieren en bij den mensch door Pecquet en van Horne vallen omstreeks het midden der 17de eeuw.

Het is hier evenwel de plaats niet om de namen te vermelden van allen, die zich in dezen tijd in de ontleedkunde hebben verdienstelijk gemaakt; maar wij kunnen toch een Malpighi en een Leeuwenhoeck niet verzwijgen, zonder grievend onbillijk te zijn; zij hebben zich door hunne pogingen op het gebied der microscopische anatomie een onsterfelijken naam verworven.

Groot bleef echter nog altijd het gebrek aan lijken, heftig was de strijd tegen het algemeen vooroordeel, en alleen ter dood gebragte misdadigers waren den ontleedkundigen ten dienste.

Omstreeks het midden der 17de eeuw ziet men langzamerhand een hulpmiddel zich ontwikkelen, dat veel heeft bijgedragen tot verbetering der anatomische techniek, en dat vooral in onzen tijd tot hoogst belangrijke ontdekkingen heeft aanleiding gegeven. Ik bedoel het vullen der bloedvaten met vastwordende massa's, de techniek der vaatinjectiën.

Reeds in de 16de eeuw had men op allerlei wijze getracht zich de verhoudingen der vaten duidelijk te maken; injectiën met warm water, het opblazen met lucht, het inspuiten van inkt, van oplossingen van indigo en andere kleurstoffen, van vloeibaar bloed, van versche melk — al deze methoden waren achtereenvolgens beproefd, de beide laatste blijkbaar met het doel, om de massa's in de vaten te doen stollen. Al deze pogingen bleken echter zonder eenig nut te zijn, zoodra de vaten hier of daar werden aangesneden: de lucht ontsnapte door de openingen, de gekleurde massa liep weg en maakte het terrein, waarop men werken moest, onkenbaar. Langs dezen weg kon dus geen merkbaar voordeel worden verkregen.

Aan Swammerdam komt de eer toe het eerst het denkbeeld te hebben

opgevat, om de vaten met gesmolten was, met bijvoeging van verschillende kleurstoffen, te vullen, terwijl hij tevens de eerlijkheid had, om zijne kunst niet geheim te houden, maar ze te Amsterdam, te Parijs en te London bekend te maken. Later heeft Swammerdam om godsdienstige redenen zijne onderzoekingen op dit terrein gestaakt, en zien wij Frederik Ruysch optreden als den man, die het door Swammerdam opgevatte en aanvankelijk ten uitvoer gelegde plan verder uitwerkt en daarmede op eene eigenaardige wijze zijn voordeel doet.

Alleszins merkwaardig is het leven van dezen veel besproken man, die meer dan 60 jaren lang als hoogleéraar in de ontleedkunde te Amsterdam werkzaam was, en die zich door zijne eigenaardigheden een Europeschen naam verworven heeft. De geschiedenis alleen kan hem naar behooren doen beoordeelen. Het zij mij daarom vergund bij de voornaamste bijzonderheden uit zijn leven eenige oogenblikken stil te staan.

Frederik Ruysch werd den 13en Maart 1638 te 's Gravenhage geboren, waar zijn vader in eene zeer aanzienlijke betrekking werkzaam was. Zijne familie behoorde eigenlijk te Amsterdam te huis, was daar zeer in aanzien en had er geruimen tijd de belangrijkste posten bekleed. Op zeer jeugdigen leeftijd begaf hij zich naar Leiden, waar hij zich voornamelijk op de beoefening van botanie, chemie en anatomie toelegde en met Regnerus de Graaff en Swammerdam gevormd werd in de school van van Horne en de le Boe Sylvius. Na zijne promotie te Leiden met eene dissertatie „over het zydewee" vestigde hij zich te 's Gravenhage, waar hij op den 4en December 1661 in het huwelijk trad met Maria Post. Hier zette hij zijne ontleedkundige studiën voort en werd weldra door van Horne en Sylvius betrokken in een strijd met den grootsten gelukzoeker op anatomisch gebied, dien de geschiedenis kan aanwijzen, te weten met Jonkheer Louis de Bils, Heer van Coppensdamme, Boonem enz. Deze ontkende namelijk het bestaan van kleppen in de chylvaten, maar moest eindelijk wijken voor de overtuigende kracht der praeparaten van Ruysch. Door dezen strijd had hij de aandacht tot zich getrokken, en reeds in 1666 werd hij als hoogleeraar in de ontleedkunde te Amsterdam beroepen. Later werd hij ook belast met het verrigten van geregtelijke lijkopeningen en aangesteld als lector der vroedvrouwen, „die hier, gelijk overal elders, zeer

onkundig waren in 't geen zij weten moesten." Eindelijk werd hem nog het hoogleeraarsambt in de kruidkunde opgedragen.

Kort na zijne vestiging te Amsterdam begon hij zich met het injiciëren van bloedvaten bezig te houden, waartoe hij het denkbeeld aan Swammerdam ontleend had. Hij bezat echter niet de eerlijkheid van dezen laatsten, want hij heeft de zamenstelling van zijn "liquor balsamicus" steeds geheim gehouden en daardoor eenigermate een smet op zijn naam geworpen. Aan dezen belangrijken tak der anatomische techniek heeft Ruysch een groot gedeelte van zijn langdurig leven gewijd en de meeste zijner onderzoekingen hebben daarop betrekking; ik behoef hier alleen aan de door zijn zoon "in patris honorem" als "lamina Ruyschii" vermelde vaatlaag in het oog te herinneren, om van zijne andere ontdekkingen op dit gebied niet te spreken.

Met velen zijner tijdgenooten heeft hij strijd gevoerd over zijne soms zeer overdreven meeningen; zoo was hij door zijne injectiën tot het besluit gekomen, dat de meeste deelen des menschelijken ligchaams geheel uit bloedvaten bestonden.

Door het hardnekkig vasthouden aan zijne eenmaal gevestigde overtuiging wikkelde hij zich in twisten, waaruit hij zich dikwijls niet wist te redden; zijn naijver tegenover Rau, die te gelijkertijd te Amsterdam ontleedkundige lessen hield en daar grooten opgang maakte, verbitterde hem het leven. De schandelijke wijze, waarop hij door den Leidschen Hoogleeraar Bidloo werd uitgescholden, moest hem grieven, al verdroeg hij die scheldwoorden blijkens het antwoord, dat hij er op gaf, met eene bewonderenswaardige kalmte.

Door het bijeenbrengen eener uitgebreide, ontleedkundige verzameling heeft Ruysch zich een grooten naam verworven; daarin waren voorwerpen van allerlei aard bijeengebragt en op eene soms zeer zonderlinge wijze gerangschikt. De vorsten en grooten der aarde rekenden het zich tot eene eer in het museum van Ruysch te worden toegelaten en de bezitter en stichter stelde alles in het werk om zijne hooge bezoekers met de verschrikkelijkheden des doods te verzoenen.

In 1717 verkocht hij zijne verzameling voor eene aanzienlijke som aan Peter den Groote, die ook reeds bij zijn vorig verblijf in Holland groote

belangstelling in het museum van Ruysch getoond had. De academie te Petersburg, waarvoor de verzameling bestemd was, had er echter weinig voordeel van. Een deel der praeparaten had op den overtogt alle waarde verloren, want de dorstige matrozen hadden den spiritus, waarin zij bewaard werden, uitgedronken.

Nu begon Ruysch op 79 jarigen leeftijd den aanleg eener nieuwe verzameling en voltooide die in korten tijd. Deze werd, waarschijnlijk eerst na zijn dood, gedeeltelijk aangekocht voor den koning van Polen tegen eene hooge som; ten tijde van Haller werd deze nog te Wittenberg bewaard; maar later werd de verzameling voor het glaswerk verkocht aan een apotheker. De verwachtingen van den vervaardiger, die meende, dat zijne praeparaten ten eeuwigen dage zouden blijven, werden hierdoor jammerlijk gelogenstraft. Ruysch stierf op 93 jarigen leeftijd in het begin van het jaar 1731, nadat hij kort te voren op eene treffende wijze van zijne leerlingen afscheid genomen had.

Bij nadere beschouwing van dezen langen levensloop zien wij daarin twee hoofdgebreken.

In de eerste plaats heeft Ruysch, door zijne methode van injiciëren en bewaren geheim te houden, eene althans voor onzen tijd wetenschappelijke oneerlijkheid begaan, andere onderzoekers verhinderd om zijne methode te volgen en tot grootere volkomenheid te brengen en daardoor den vooruitgang der anatomische techniek belemmerd.

In de tweede plaats heeft hij door de inrigting zijner verzameling getoond, dat hij de ware methode, den echt wetenschappelijken geest miste; hij maakte de ontleedkunde als het ware tot een mode-artikel van de grooten der aarde.

Wij willen echter niet onbillijk zijn; de ontleedkunde heeft aan Ruysch enkele belangrijke aanwinsten te danken, maar wij kunnen ons niet losmaken van de overtuiging, dat met eene betere methode een zóó langdurig en zóó werkzaam leven, bij eene bijna voortdurend ongestoorde gezondheid, meer vruchten voor onze wetenschap had kunnen opleveren.

Gaan wij verder den gang van ontwikkeling na, dien de ontleedkundige techniek na de 17de eeuw genomen heeft.

Wij ontmoeten daar mannen als Monro, Lieberkühn en zoovele anderen,

die elk het hunne hebben bijgedragen, inzonderheid tot de verbetering van de techniek der injectiën. Terwijl Monro aanzienlijke verbeteringen bragt in de werktuigen, was Lieberkühn de eerste, wiens injectie-praeparaten met sterke vergrootingen konden bezien worden, en langen tijd zijn zij onovertroffen gebleven. Te regt wordt Lieberkühn „een meester in de kunst van injiciëren en praepareren" genoemd. Zijne onderzoekingen over de vlokken van het darmkanaal getuigen van eene hooge mate van naauwkeurigheid.

De tijd was aangebroken, waarin de ontleedkunde met regt op den naam van wetenschap aanspraak kon maken; de onvruchtbare polemiek begon uit hare geschriften te verdwijnen en het genie van Albinus heeft getoond, wat eene juiste methode bij het onderzoek vermag. Zijne door Wandelaar's meesterhand gegraveerde afbeeldingen van het skelet en de spieren van den mensch hebben hem een onsterfelijken naam verworven; zij kunnen ons nu nog tot voorbeeld verstrekken. „Met hem vangt een nieuw tijdvak aan in de methode van het ontleedkundig onderzoek, dat der meest volkomene gestrengheid en naauwgezetheid." De ontleedkundige verzameling alhier kan wijzen op een aantal praeparaten van zijne hand, die getuigen van zijn uitstekend technisch talent.

De 18de eeuw leverde nog een aantal mannen, die zich door hoogst belangrijke onderzoekingen op ontleedkundig gebied hebben bekend gemaakt. Weitbrecht's „syndesmologia," Cassebohm's onderzoekingen over het gehoororgaan en de nasporingen van Zinn over den fijneren bouw van het oog kunnen daarvan het bewijs leveren, terwijl de namen van Scarpa, Johann Friedrich Meckel, Sömmerring, Ed. Sandifort niet onvermeld mogen blijven.

Zoo zijn wij met het overzigt van de ontwikkeling der ontleedkunde in verband met die harer techniek tot aan onzen tijdkring genaderd. Van hunne roeping volkomen doordrongen, laten de beste ontleedkundigen van nu af aan geen middel onbeproefd om al wat duister gebleven is op te helderen; alles wordt in het werk gesteld om wat tot nu gebrekkig was te verbeteren. Het ontleedkundig armamentarium wordt van zijn onnoodigen ballast ontdaan; alleen die werktuigen, welke geschikt blijken te zijn, worden behouden en zoo noodig verbeterd. De techniek der injectiën bereikt

eene ongekende hoogte, verleidt zelfs den overigens talentvollen Schlemm tot eene betreurenswaardige overdrijving, maar onder de handen van Hyrtl en anderen een onwaardeerbaar middel tot bereiking van het voorgestelde doel. En dat de vruchten van den arbeid, in dien geest verrigt, niet gering zijn, bewijzen zooveel feiten, die in latere tijden aan het licht gekomen zijn.

Wij zagen in ons overzigt de ontwikkeling der ontleedkunde hand in hand gaan met die der ontleedkundige techniek. En geen wonder! Bij iedere schrede voorwaarts moest de ontleedkundige behoefte gevoelen aan nieuwe, aan betere hulpmiddelen en al zijne krachten inspannen om die te verkrijgen. Veel tijd en moeite is daaraan besteed en wij mogen ons gelukkig rekenen de vruchten te kunnen genieten van zooveel arbeid.

Is de ontleedkundige techniek het krachtigste middel geweest tot uitbreiding der ontleedkundige kennis, dan kan haar gewigt als hulpmiddel bij het ontleedkundig onderwijs ook niet worden ontkend. Dan moet hij, die geroepen wordt om ontleedkunde te onderwijzen, geheel van het gewigt daarvan doordrongen zijn, en geen middel mag onbeproefd blijven, dat dienen kan om de soms zeer zamengestelde ontleedkundige verhoudingen van 's menschen ligchaam zoo helder en duidelijk mogelijk te maken. Geene moeite mag daartoe worden ontzien, geen tijd is daartoe te kostbaar. De verhoudingen der bloedvaten in de topographisch gewigtige streken van het ligchaam moeten zooveel mogelijk aan opgespoten praeparaten worden gedemonstreerd, want daaruit alleen kan de betrekking, waarin zij tot de overige deelen staan, naauwkeurig blijken. Waar de organen geheel in hunnen natuurlijken stand moeten blijven, daar heeft het vervaardigen van doorsneden aan in wijngeest verharde of bevroren ligchaamsdeelen eene onschatbare waarde. Op de eerstgenoemde wijze heeft Kohlrausch zijne schoone doorsneden der bekken-organen verrigt en daardoor dwalingen aan het licht gebragt, die vóór zijn tijd bijna algemeen waren.

Maar het kan hier de plaats niet zijn om al de middelen aan te geven, die de ontleedkundige te zijner beschikking hebben moet en te gelegener

tijd moet weten aan te wenden. De weinige opgenoemde voorbeelden mogen voldoende zijn om het beweren te staven, dat zonder eene goede techniek het onderwijs in de ontleedkunde gebrekkig en onvolledig blijft.

Heeft de ontleedkundige eenmaal, gewoonlijk echter niet dan na veel oefening en inspanning, te beschikken over al de middelen, die de techniek hem aanbiedt; is hij daarbij doordrongen van de noodzakelijkheid eener bijna overdreven zorg voor reinheid en zindelijkheid, dan wordt het anatomisch praeparaat onder zijne hand een schilderij, waarop hij de ontleedkundige verhoudingen afmaalt, dan overwint hij den afkeer, dien de ontleedkunde, op eene andere wijze beoefend, noodzakelijk moet te weeg brengen. Onze tijd leert ons ten duidelijkste, dat op anatomisch gebied het meest verrigt wordt door hen, die meesters zijn in de techniek.

Wie de vroegere geweerfabriek te Weenen betreedt, waar Joseph Hyrtl zich met hart en ziel wijdt aan het vak, waarin hij heerschappij voert; staat verbaasd over het talent van den man, die zooveel kon tot stand brengen De meeste praeparaten, op de ontleedkunde van den mensch betrekking hebbende, getuigen van smaak en kunstzin. Maar verder verdient Hyrtl onze bewondering, waar wij hem zien optreden als den stichter en bearbeider eener verzameling voor vergelijkende ontleedkunde, die in alles getuigt van zijne onovertroffen technische bekwaamheden. Waar eerbied en ontzag ons vervullen, wanneer wij Hyrtl's naam als ontleedkundige noemen, daar is de ervaring des te grievender, dat een zoo groot man, bij het jubelfeest der Weener universiteit, door zijne houding als rector magnificus, eene zoo treurige rol kon spelen.

Wie digt bij het station van den spoorweg te Göttingen het ronde gebouw bezoekt, waar Henle zijne veel omvattende onderzoekingen verrigt, waarvan de vruchtbare resultaten in zijne talrijke geschriften worden vermeld, wordt gedwongen tot bewondering en legt volgaarne de verklaringaf, dat in een zoo klein bestek zooveel belangrijke zaken bezwaarlijk met meer talent en met meer vrucht voor het onderwijs konden worden bijeengebragt.

Maar waartoe zou het noodig zijn nog meer voorbeelden uit den vreemde op te noemen, om mijn gevoelen te staven? Bezitten wij niet in onze ontleedkundige verzameling, in den onverdeelden bijval, dien Halbertsma's onderwijs in de ontleedkunde vond, een krachtig bewijs voor

mijne bewering? Wie de praeparaten aandachtig beschouwt, die door hem zelven of onder zijn opzigt vervaardigd zijn, kan zich overtuigen, dat een kunstenaarstalent daaraan gearbeid heeft.

En zoo word ik als van zelf er toe gebragt, en kan ik tevens voldoen aan eene behoefte van het hart, om ook van deze plaats een woord van hulde te brengen aan den man, die mij als leeraar in de ontleedkunde aan deze Hoogeschool is voorgegaan. Verwacht echter van mij geen omstandig levensverhaal; een meer bevoegd spreker heeft voor slechts weinige weken op eene alleszins lofwaardige wijze van deze zelfde plaats eene welverdiende hulde aan Halbertsma's nagedachtenis gebragt. Verwacht van mij ook geene uitvoerige vermelding van zijne verdiensten als ontleedkundige, ik zal alleen trachten u in korte trekken te schetsen, wat hij voor de ontleedkunde aan onze Hoogeschool verrigt heeft.

Vergelijkt men den toestand van het onderwijs vóór de komst van Halbertsma met dien, waarin hij het gebragt heeft, dan zien wij hem daarin optreden als hervormer in de volle beteekenis van het woord. De drooge, onvruchtbare, systematische behandeling der verschillende deelen van het ligchaam was voor hem niet het middel tot verbreiding van ontleedkundige kennis; door alles in zamenhang te beschouwen, door zooveel mogelijk opmerkzaam te maken op het practische nut, dat uit ontleedkundige kennis voortvloeit, wist hij zijne leerlingen te boeijen en hun belangstelling voor het behandelde onderwerp in te boezemen. Voeg daarbij zijn uitstekend technisch talent, want waarlijk! zoo iemand, dan was Halbertsma kunstenaar in de ontleedkunde. De natuur had hem begiftigd met zeldzame middelen voor technischen arbeid, hij heeft daarmede op zijne wijze gewoekerd en in de kunst eene buitengewone hoogte bereikt. Die woorden geven een getrouw beeld van Halbertsma als beoefenaar der anatomische techniek. Dat zij waarheid bevatten kunnen zij getuigen, die het voorregt genoten hebben om zijn onderwijs bij te wonen.

Wat zijn onderwijs bovendien vooral vruchtbaar maakte, was zijn onuitputtelijk talent, om de meest ingewikkelde verhoudingen door allerlei hulpmiddelen duidelijk te maken. Hij rustte niet vóór dat hij de zekerheid had, dat hetgeen hij aantoonde begrepen kon worden.

Dat een man, die het onderwijs in de ontleedkunde in dien geest opvatte, een gunstigen invloed op de vorming der geneeskundigen moest uitoefenen, valt niet te betwijfelen; en door zijne aangename verhouding tot zijne leerlingen, wist hij de belangstelling in zijn onderwijs nog te verhoogen.

Zagen wij Halbertsma dus optreden als hervormer van het ontleedkundig onderwijs, zagen wij hem zijne beste krachten inspannen, om dat onderwijs steeds vruchtbaarder te maken; wij zien hem vervolgens arbeiden aan de verbetering der gebreken in de ontleedkundige verzameling, die hij reeds vóór de aanvaarding van het hoogleersambt had opgemerkt. Gedurende zijn geheele loopbaan heeft hij dat doel voor oogen gehad en ter bereiking daarvan geene moeite ontzien.

En is hij daarin geslaagd? Wie zou het wagen daarop een ontkennend antwoord te geven? Voorzeker niemand. Het anatomisch kabinet met zijne doelmatige, keurige inrigting, met zijn schat van praeparaten is daar om het schoonste getuigenis af te leggen van de wijze, waarop Halbertsma aan zijne roeping heeft beantwoord.

Zoo zien wij in Halbertsma's dood een onherstelbaar verlies voor de ontleedkundige wetenschap, want slechts weinigen bezitten de kracht om een eenmaal opgevat plan met zooveel volharding door te zetten; zoo is zijn afsterven een gevoelige slag voor het ontleedkundig onderwijs, want slechts weinigen bezitten daartoe zooveel talenten; als leeraar was hij onovertrefbaar!

Edel Groot Achtbare Heeren, Curatoren dezer Hoogeschool! Gij hebt mij door uwe vereerende voordragt eene aangename, maar zware taak opgedragen; gij hebt mij bestemd om den man op te volgen, dien ik als leermeester, als leidsman bij mijne latere studiën hoog waardeerde, dien ik als mensch en als trouw vriend vereerde! Maar ik kan het niet ontveinzen, dat een gevoel van angst mij overvalt, wanneer ik er aan denk, dat ik geroepen word om in Halbertsma's plaats de wetenschap te onderwijzen, waaraan hij zijne krachten voornamelijk heeft gewijd, die hij steeds met voorliefde en met zooveel geluk beoefend heeft. Ik sta gereed om de rijke nalatenschap, die hij in zijne hem dierbare verzameling met onvermoeiden ijver heeft opgehoopt, te aanvaarden en gevoel al het zware van de verpligting, die ik daardoor op mij neem. Het voorbeeld zijner

bekende volharding zal mij steunen bij de bezwaren, die mij wachten; het zal mij opwekken om zijn voetspoor te drukken, om op den door hem ingeslagen weg voort te gaan.

Ontvangt mijn innigen dank voor het blijk van vertrouwen, dat gij mij geschonken hebt! Gij hebt mij daardoor in de gelegenheid gesteld, om al mijne krachten te wijden aan het vak, dat ik liefheb; gij heb mij daardoor op eene aangename wijze verbonden aan Leiden's hoogeschool, waaraan ik zoo zeer gehecht ben.

Bij dezen dank kan ik hier alleen de plegtige verklaring voegen, dat ik niets onbeproefd zal laten om het onderwijs in de ontleedkunde in even bloeijenden staat te houden als waarin ik het aanvaard heb, en daardoor mede te werken tot den bloei onzer Hoogeschool, tot de bevordering onzer wetenschap. Ik reken daarbij op uwe krachtige medewerking en veelvermogende ondersteuning.

Hooggeleerde Heeren, hooggeachte Ambtgenooten! Met diepen weemoed neem ik zitting in uw midden; immers ik sta gereed voor een gedeelte de plaats in te nemen van hem, die u allen dierbaar was, die u aller achting genoot om zijne opregtheid en zijn open karakter. Ik weet wie Halbertsma voor u was; ik weet ook, hoe ver ik in zoo vele opzigten bij hem achtersta. Niemand is meer dan ik overtuigd, dat de leegte, die hij bij u achterlaat, door mij niet kan worden aangevuld. Slechts één ding geeft mij moed; gij hebt het zoo even gehoord, dat ik overtuigd ben, dat de wetenschappelijke weg, dien hij bewandelde, de ware is; ik wil alles aanwenden om hem daarop te volgen en daardoor trachten mij uwe belangstelling en vriendschap waardig te maken.

Ik zie er onder u gelukkig nog zoo velen, wier onderwijs ik het voorregt had bij te wonen, zoo velen, die tot mijne vorming hebben bijgedragen.

Gij, Hoogleeraren der geneeskundige faculteit! hoe aangenaam is mij vooral de herinnering aan den tijd, toen ik onder uwe leiding de geneeskunde begon te beoefenen; hoe dankbaar ben ik u inzonderheid, Hooggeachte Simon Thomas! voor alles, wat gij voor mijne ontwikkeling gedaan hebt, toen ik met u het vak beoefende, waarin gij in ons vaderland de eerste plaats bekleedt.

Onthoudt aan den jeugdigen ambtgenoot de ervaring van rijperen leeftijd niet!

En zou ik deze gelegenheid kunnen laten voorbijgaan, zonder ook een woord tot u te rigten, waarde Boogaard! De jaren, waarin wij te zamen hebben gearbeid, hebben den band, die tusschen leermeester en leerling bestond, in een hechten vriendschapsband veranderd; laat ons voortgaan gezamenlijk te werken, vergun mij met u te blijven streven naar het schoone doel, dat gij beoogt: de studie der ontleedkunde van den mensch in haren ruimsten zin, waarin zij het meeste nut, ook buiten haren kring, kan afwerpen. Reeds zoo dikwijls hebt gij mij goeden raad gegeven: gij zult mij ook in het vervolg uwe wel doordachte raadgevingen niet onthouden, waar ik de verklaring afleg, dat ik die nog dikwijls zal behoeven.

Hooggeleerde Heynsius! Door uwe benoeming tot Hoogleeraar aan deze Hoogeschool is de wensch vervuld, die door velen reeds lang gekoesterd werd. — Ik wensch u van harte geluk met het voorregt, dat gij het eerst geroepen zijt om den afzonderlijken leerstoel voor physiologie te bezetten. Laat ons met den talentvollen Boogaard de handen ineenslaan om te werken aan de uitbreiding van die deelen der wetenschap, waarvan het onderwijs aan ons is toevertrouwd, want alleen van de vereenigde beoefening van anatomie en physiologie in de ruimste beteekenis, kan de eigenlijke vooruitgang der geneeskunde worden verwacht.

Waarde Vader! De vreugde van dezen dag wordt voor mij aanzienlijk verhoogd door uwe tegenwoordigheid te dezer plaatse. Dat gij ook nu getuige kunt en wilt zijn van mijn geluk, is mij boven alles aangenaam. Want waartoe zou ik aarzelen hier openlijk de bekentenis af te leggen, dat gij het mij in de eerste plaats mogelijk gemaakt hebt om de eervolle betrekking, die ik op heden aanvaard heb, te kunnen verkrijgen! Uwe liefde heeft voor mijne wetenschappelijke opleiding geene opofferingen ontzien; waar mijne ervaring te kort schoot, zijt gij met uwen helderen blik mij zoo dikwijls te hulp gekomen en steeds is de weg, dien gij mij hadt aangewezen, gebleken de ware te zijn. Ontvang openlijk mijn op-

regten dank voor alles, wat gij steeds voor mij gedaan hebt, en onthoud mij ook verder uwe liefdevolle belangstelling niet.

Met vreugde begroet ik u van deze plaats, Wel-Edele Heeren, Studenten aan deze Hoogeschool! De tijd is nog niet ver verwijderd, waarin ik tot uwe maatschappij behoorde; met een aantal uwer heb ik een gedeelte van den academie-weg te zamen bewandeld en de vreugde en vrijheid van het studenten-leven gesmaakt. Daardoor ben ik als het ware in uw midden blijven voortleven. Op dezen dag wordt er tusschen ons een nieuwe band gelegd, die, naar ik vurig wensch, niet minder aangenaam zal zijn dan de vroeger bestaande.

Ik voel mij gedrongen hieraan nog een enkel woord toe te voegen, gerigt tot u, Wel-Edele Heeren, Studenten in de geneeskunde. Wij zijn elkander niet onbekend. Gedurende drie jaren heb ik alles wat in mijn vermogen was aangewend om u bij de practische beoefening der ontleedkunde hulp te verleenen en uwe bezwaren, zoo mogelijk, op te lossen. Toen het verlies van een uwer geachtste leermeesters u trof, heb ik zijne taak op mij genomen; gij hebt mij dien zwaren arbeid door uwe belangstelling aanzienlijk verligt.

Ik weet dus wie gij zijt; gij weet, wat gij van mij te wachten hebt; ik zal op den ingeslagen weg voortgaan; hij is, naar mijne innige overtuiging, de eenige, die ons leiden kan tot het doel, dat wij beoogen moeten, namelijk vooruitgang en ontwikkeling.

Steeds was onze omgang een vriendschappelijke; ik werd uit het academie-leven geroepen tot de betrekking, die ik tot nu toe bekleed heb en de herinnering aan de blijken van hartelijke vriendschap, die ik van zoo velen uwer ontving, zal mij steeds dierbaar zijn.

Laat ons te zamen voortgaan, zooals wij zijn aangevangen; laat ons toenemen in ijver en lust voor de beoefening onzer wetenschap, want dan alleen kan het onderwijs nuttig zijn en kostbare vruchten afwerpen voor den werkkring, die u wacht!

DE

ANATOMISCH-PHYSIOLOGISCHE RIGTING IN DE HEDENDAAGSCHE GENEESKUNDE,

UIT DE

GESCHIEDENIS VERKLAARD EN GEREGTVAARDIGD.

REDEVOERING

TER

AANVAARDING VAN HET BUITENGEWOON HOOGLEERAARSAMBT AAN DE LEIDSCHE HOOGESCHOOL,

DEN 21sten MAART 1866

UITGESPROKEN

DOOR

Dr. J. A. BOOGAARD.

EDEL-GROOT-ACHTBARE HEEREN CURATOREN DER LEIDSCHE HOOGESCHOOL;

WEL-EDEL-GESTRENGE HEER SECRETARIS VAN HET COLLEGIE VAN CURATOREN;

HOOGGELEERDE HEER RECTOR MAGNIFICUS, HOOGGELEERDE HEEREN PROFESSOREN, ZEER GEACHTE AMBTGENOOTEN;

EDEL-ACHTBARE HEEREN, AAN WIE HET BESTUUR VAN DEZE STAD OF DE HANDHAVING DES REGTS IS TOEVERTROUWD,

WEL-EDELE ZEER GELEERDE HEEREN DOCTOREN IN DE VERSCHILLENDE FACULTEITEN;

WEL-EDELE HEEREN STUDENTEN AAN DEZE HOOGESCHOOL;

EN VOORTS GIJ ALLEN, DIE DEZE PLEGTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT: ZEER GEWENSCHTE TOEHOORDERS!

Men heeft, en misschien niet geheel ten onregte, aan de geneeskundigen van onzen tijd, en wel bepaaldelijk aan hen die zich in hunne studie het meest aan de thans bijna algemeen aangenomene rigting hadden aangesloten, wel eens verweten dat zij zich te weinig met de geschiedenis hunner wetenschap bezig hielden. Vooringenomenheid met hetgeen zij als waar en goed hadden erkend deed hen welligt soms te gering denken over al het overige — en dus ook over het verledene, waarin toch (want niets is immers geheel nieuw) de kiem van het thans bestaande moest liggen opgesloten.

Door deze overweging geleid voel ik mij gedrongen om in dit uur de historische gronden na te gaan waaruit de rigting waarop ik zoo even doelde, namelijk die welke zich de ruimste toepassing van anatomische en physiologische kennis, ook op de praktische geneeskunde ten doel stelt, hare verklaring en tevens hare regtvaardiging ontleent. Dat ik daarbij

de door mij reeds sedert vele jaren bij voorkeur beoefende vakken voornamelijk in het oog wenschte te houden, zal wel niemand uwer kunnen bevreemden.

Wanneer men de geschiedenis eener wetenschap aandachtig nagaat, zal men daarin bijna nooit het beeld eener rustig voortgaande ontwikkeling of van een ordelijk en vreedzaam zamenwerken van hare beoefenaars tot één doel opmerken. Meestal volgen op tijdperken van snellen vooruitgang ook andere van kwijning en zelfs van stilstand, terwijl zij die allen eensgezind moesten medewerken aan de gemeenschappelijke taak, niet zelden er slechts op uit schijnen te zijn om dat, wat door hunne medearbeiders was tot stand gebragt, weder te vernietigen, of in eindelooze twisten hunnen tijd te verspillen. Men brengt zich dan onwillekeurig het ouden bijbelsche verhaal van den toren van Babel voor den geest en vraagt zichzelven af, of niet aan deze twistende bouwlieden van den tempel der wetenschap eene even slechte uitkomst op hunnen arbeid te wachten staat als voor die torenbouwers was weggelegd. Het vervolg van onze beschouwingen zal u, naar ik hoop, op deze vraag het antwoord kunnen geven.

Na de theologie schijnt het welhaast alsof geene andere wetenschap tot zóóveel twisten aanleiding gegeven heeft als de medische. Reeds in de oudste tijden, toen de geneeskunde nog naauwlijks op den naam van wetenschap aanspraak kon maken, zien wij de geneeskundigen zich in empirici en dogmatici verdeelen, terwijl wij later in elk der voornaamste tijdperken waarin zich de geschiedenis der geneeskunde laat splitsen, nieuwe stelsels zien ontstaan, om na fellen strijd weder voor andere te moeten plaats maken. Nu en dan slechts zien wij enkele door hunne groote talenten boven al hunne tijdgenooten uitmuntende mannen optreden, wier gezag door vele geslachten, ja zelfs eeuwen achtereen wordt gehuldigd. Zoo wordt b. v. een Hippocrates nog steeds als een toonbeeld van een scherpzinnig en onbevooroordeeld onderzoeker der natuur geprezen; — zoo verdient een Galenus, die reeds in eenen tijd toen de wetenschappelijke beoefening der ontleedkunde en der physiologie nog naauwlijks een begin had genomen, toch in deze beide vakken den eenigen degelijken en duurzamen grondslag voor de medische wetenschap erkende, nog na vele eeuwen onze bewondering. Van waar echter die verschillende secten onder de medici,

van waar die onophoudelijke geschillen? Wij hebben bij het beantwoorden dier vraag vooral twee zaken in het oog te houden: vooreerst den oorsprong der geneeskunde, en ten andere een der grondtrekken van den menschelijken geest, waardoor de mensch zich als denkend wezen van het redelooze dier onderscheidt; ik bedoel de zucht om voor waargenomene verschijnselen eene verklaring te vinden.

Het zal wel naauwlijks behoeven gezegd te worden dat de oorsprong der geneeskunde in de natuurlijke neiging van elk mensch gelegen is om de onaangename gewaarwordingen, die een ziek ligchaam doet ontstaan, te doen plaats maken voor het genot, dat het gevoel van gezondheid in ons opwekt: in zooverre als met sommige ziekten doodsgevaar gepaard gaat, komt hierbij nog de ingeschapen trek tot zelfbehoud. — Genezing, of althans verligting van ligchamelijk lijden aan te brengen, was dus van den beginne af niet minder dan thans het doel, waarnaar de geneeskundige moest streven. De ervaring deed langzamerhand geneesmiddelen kennen, welker aanwending in sommige gevallen door genezing was gevolgd. In gevallen die men meende dat met de vroeger waargenomene overeenkwamen, werden dus ook dezelfde middelen die men daar met goed gevolg had gebruikt, te hulp genomen: de uitkomst stelde de verwachting echter dikwijls genoeg teleur. Hoe kon dat ook anders? Men kende noch het verband tusschen de bij den zieke waargenomene verschijnselen en de storingen die in het menschelijk organisme waren ontstaan, noch de veranderingen die door het aangewende geneesmiddel in het ligchaam moesten worden tot stand gebragt: men had van het inwendige zamenstel van dat ligchaam slechts oppervlakkige en daarbij nog hoogst onnaauwkeurige, aan de ontleedkunde van sommige hoogere dieren ontleende begrippen; er was dus naauwlijks een enkel vast punt, naauwlijks een enkel goed geconstateerd feit, dat als uitgangspunt voor meer algemeene beschouwingen over den aard en het wezen der ziekten of over de werking der geneesmiddelen zou hebben kunnen dienen. Men zag dan ook meestal van alle uitlegging of redenering af, en terwijl men zich op de hooggeprezene e r v a r i n g als het eenige bruikbare rigtsnoer voor het medische handelen beriep, deelde men tegen geheel onbekende ziekten even onbekende geneesmiddelen uit, en liet het overige aan de goede natuur over. Zietdaar

het eerste begin van de school der empirici! — Geen wonder dat de denkende geneeskundigen, vooral onder de wijsgeerige oude Grieken, zich op den duur met een zóó ongelukkig zieldoodend stelsel niet konden vergenoegen en er al spoedig op uit waren om zooveel mogelijk door redenering aan te vullen, wat hen nog aan zuivere waarneming en aan degelijke natuurstudie ontbrak. Zich aansluitende aan de destijds het meest in aanzien staande philosophische stelsels, construeerden zij zich op den hoogstbeperkten grondslag die hun de waarneming aan het ziekbed bij eene allergebrekkigste anatomische en physiologische kennis opleverde, eene soort van ziektekunde die, hoezeer zij schier allen zekeren steun miste, hun toch bij gebrek van iets beters eene gelegenheid verschafte om hunne waarnemingen en die van anderen in een bepaald verband te brengen. Dat echter eene dergelijke speculatieve ziektekunde onmogelijk als rigtsnoer der geneeskundige behandeling dienen kon, spreekt wel van zelf en zij liet daarom hare voorstanders en volgelingen ook in dit opzigt onbevredigd. Dien ten gevolge moest zij dan ook weldra haar aanzien verliezen en keerde men, vooral onder den invloed der philosophie van Aristoteles, althans gedeeltelijk tot eene meer eenvoudige en natuurlijke beschouwingswijze terug, terwijl men zich later, en wel voornamelijk te Alexandrië, op anatomisch onderzoek ook van het menschelijk ligchaam begon toe te leggen. Ongelukkig duurde de bloei der Alexandrijnsche school in die onrustige tijden niet lang genoeg om haar een blijvenden invloed op den toenmaligen toestand der medische wetenschap te verzekeren. Meer was dit ten opzigte der heelkunde het geval, die onder de kweekelingen der Alexandrijnsche school vooral vele uitstekende beoefenaars had. In het algemeen beijverden zich de meesten hunner om de waarneming der natuur zooveel mogelijk in direct verband met de uitoefening der geneeskunst te brengen, en waren afkeerig van de ijdele bespiegelingen der theoretici. Hierdoor kwam allengs onder hen en hunne volgelingen een gelouterd empirisme tot stand, dat zich van de oudste en ruwste empirie door eene meerdere neiging tot onderzoek der natuur onderscheidde: door echter later dit onderzoek tot de waarneming aan het ziekbed te willen beperken, en de leer van den bouw en de verrigtingen des ligchaams als een nimmer op te lossen raadsel geheel te verwaarloozen,

ja zelfs hare beoefening af te keuren, verloor de school der empirici alle aanspraak op eenige hoogere wetenschappelijke beteekenis.

Het zal wel door geen uwer verwacht worden, G. T., èn het is dan ook geenzins mijn oogmerk, hier eene volledige schets te geven van de geschiedenis der geneeskundige wetenschap: — voor het doel dat ik mij heb voorgesteld, is het ook voldoende slechts die punten uit dit rijke onderwerp onder uwe aandacht te brengen, die mij voorkomen met mijn betoog in een noodzakelijk verband te staan. Ik zal dus niet langer met u stilstaan bij de verschillende medische secten die eerst nog onder den invloed der Grieksche, later ook onder die der Romeinsche beschaving zich vormden en meer of min talrijke aanhangers vonden. Genoeg zij het te zeggen dat met het verval der Grieksche beschaving en reeds lang vóór den geheelen ondergang van het Romeinsche rijk, de geneeskunde een tijdperk van kwijning intrad, waarin wij slechts weinige mannen opmerken wier namen eene blijvende plaats in de geschiedenis onzer wetenschap verdienen. Onder die weinigen moet echter Aretaeus Cappadox genoemd worden, die zich door zijne klassieke ziektebeschrijvingen zoowel als door zijne anatomische kennis, ver boven de meesten zijner tijdgenooten wist te verheffen; maar bovenal valt ons in die duistere tijden als een helder lichtpunt het leven en werken van een even ijverigen als hoogst bekwamen geneeskundige in het oog die met zeldzame volharding, lust tot onderzoek en groote geleerdheid toegerust, zich een bijna onbeperkt gezag bij de medici wist te verwerven, zoodat zijne uitspraken zelfs vele eeuwen na zijn dood nog bij de meesten hunner als onbetwistbare waarheid bleven gelden. Ik bedoel Claudius Galenus, die, hoewel vooral practicus, toch ook met ijver de ontleedkunde beoefende, waarvan hij het groote belang, of liever het volstrekt onmisbare voor eene wetenschappelijke beoefening der geneeskunde, zeer juist inzag. Er waren echter in de anatomische kennis van Galenus, die hij zich vooral door het ontleden van apen schijnt verworven te hebben, nog altijd veel te groote leemten dan dat zij hem tot een deugdelijken grondslag voor physiologische of pathologische studiën zou hebben kunnen strekken. In deze laatste vakken munt Galenus meer door zijne gezonde redenering dan door streng natuuronderzoek boven zijne voorgangers en tijdgenooten uit. Het bleef

dus ook voor hem nog onmogelijk zijne geneesleer met zijne physiologische en pathologische begrippen in een ander als een kunstmatig verband te brengen.

Na Galenus, die in de tweede eeuw onzer jaartelling leefde, geraakte de geneeskunde langzamerhand al meer en meer in verval; zijn gezag hield echter (misschien wel juist daarom) nog eeuwen lang stand. Gedurende dien tijd ontbrak het bijna geheel aan zelfstandig onderzoek der natuur, terwijl daarentegen het: „jurare in verba magistri” of het vinnig bestrijden van anders denkenden met alle spitsvondigheden eener schoolsche geleerdheid schier het eenige was waarmede men zich inliet.

Toen eindelijk omstreeks de veertiende eeuw, na de tijden van barbaarschheid en onkunde, de menschelijke geest als tot een nieuw leven scheen te ontwaken, en tevens het autoriteitsgeloof langzamerhand voor den lust tot eigen onderzoek plaats maakte, zien wij ook op medisch gebied eenige teekenen van vooruitgang en wel vooral ook wat de beoefening der ontleedkunde betreft. Nadat in het begin der veertiende eeuw Mondini, Hoogleeraar te Bologna, weder enkele lijken van menschen onderzocht en daarbij sommige dwalingen van Galenus aangetoond had, vond de anatomie niet lang daarna ook in Guy de Chauliac een ijverig beoefenaar, wien het trouwens vooral om de toepassing zijner anatomische kennis op de chirurgische praktijk te doen was. Eerst in de zestiende eeuw evenwel trad de ontleedkunde een nieuw tijdperk in van vooruitgang en bloei, zoo als er tot op dien tijd toe in de geschiedenis niet één ander kon worden aangewezen. Dezen bloei had onze wetenschap grootendeels aan één man te danken die, niettegenstaande vele, naauwlijks te overwinnen bezwaren, met eenen moed en volharding die onze hoogste bewondering verdienen, zijne taak voortzette en door zijne onderzoekingen onze kennis van den bouw van het menschelijke ligchaam, wat de voornaamste bijzonderheden betreft die zonder mikroskopisch onderzoek kunnen waargenomen worden, zóózeer deed toenemen, dat latere onderzoekers dikwijls slechts konden bevestigen wat door hem was medegedeeld. — Deze man was Andreas Vesalius, een dier rusteloos voorwaarts strevende arbeiders op het veld der wetenschap die haar niet zelden in eenige jaren evenveel doen vooruitgaan als anders in even zoovele eeuwen. Zijn voorbeeld

schijnt echter ook opwekkend op verscheidene zijner tijdgenooten gewerkt te hebben. Ik behoef hier slechts de namen van Eustachius, Faloppia en Varolius te noemen om u een tal van belangrijke ontdekkingen op anatomisch gebied voor den geest te roepen.

De ontdekkingen van Vesalius en van zijne geestverwanten zouden waarschijnlijk reeds veel spoediger hare vruchten voor de geheele geneeskundige wetenschap hebben afgeworpen, wanneer niet bijna te gelijker tijd met hem een ander medisch hervormer had geleefd. Ik bedoel den vermaarden Paracelsus, een even vurig bestrijder van oude versleten dogmata en van het autoriteitsgeloof in onze wetenschap als Vesalius, maar overigens hemelsbreed van dien grooten anatoom verschillend. Hoezeer de arbeid van Paracelsus ook in sommige opzigten kan gezegd worden ten voordeele der wetenschap te hebben gestrekt, sloeg hij toch bij zijn streven eene zóó geheel bijzondere en voor velen verleidelijke rigting in, dat hij daardoor een aantal zijner tijdgenooten, hetzij zij tot zijne volgelingen of tot zijne bestrijders behoorden, van de rustige en geregelde baan aftrok, langs welke zij anders welligt door trapsgewijze uitbreiding der anatomische en physiologische kennis zouden zijn vooruitgegaan. Het is hier misschien niet ongepast dit verschijnsel eenigzins nader toe te lichten.

Door tweeërlei zaken moet de uitbreiding onzer wetenschap worden bevorderd: door een streng en ijverig onderzoek der natuur en door redenering. Elk van deze beiden is echter op zich zelf onvoldoende: slechts wanneer de verschillende waarnemingen door redenering met elkander in verband gebragt, of ook slechts wanneer de redeneringen op goede waarnemingen rusten kan de wetenschap daardoor worden gebaat. Hierbij is echter nog één verschil op te merken, dat namelijk goede zuivere waarnemingen, ook wanneer zij niet terstond gelegenheid geven er theoriën of hypothesen op te vestigen, toch altijd later hare waarde als bruikbare bouwstoffen behouden; eene valsche of op geene zekere gegevens steunende redenering daarentegen, kan hoogstens als afschrikkend voorbeeld voor volgende geslachten haar nut hebben. De eigenschappen van ligchaam en geest echter, die voor een goed natuur-onderzoeker vereischt worden, gaan ongelukkig niet altijd gepaard met het talent om eene groote reeks van waarnemingen te overzien, en, van het bijzondere tot het algemeene

opklimmende, door redenering aan te vullen wat nog aan het onderzoek ontbrak. Van den anderen kant zien wij dikwijls mannen met uitstekende gaven des geestes toegerust en met helderen zienersblik zoowel in het verleden als in de duistere toekomst doordringende, maar wien daarbij de geschiktheid tot naauwgezet onpartijdig onderzoek der natuur geheel, of althans grootendeels, ontbreekt.

Hoezeer nu Paracelsus wel geenzins als de type van een theoreticus kan gelden, daar hij zelfs integendeel op de ervaring als de voorname bron wees, waaruit de geneesheer zijne kennis moest putten, week hij echter ook van de eigenlijke empirici in menig opzigt af, vooral wat zijne neiging tot mysticisme betreft, terwijl hij met ontleedkundig onderzoek weinig op had, en het onderzoek van den „uitwendigen mensch" ver boven dat van den „inwendigen" stelde. Het zou ons echter veel te ver van mijn onderwerp doen afdwalen wanneer ik mij hier met u in de allerzonderlingste bespiegelingen van Paracelsus en zijne volgelingen wilde verdiepen, welke laatsten, zoo als dit gewoonlijk gaat, weldra slechts als karikaturen van hunnen reeds vrij zonderlingen voorganger, zijne gebreken veel meer dan zijne deugden schenen te willen navolgen. Ook van Helmont, wiens standpunt grootendeels met dat van Paracelsus overeenkomt, ga ik met stilzwijgen voorbij, om liever uwe aandacht op een belangrijk keerpunt in de geschiedenis der medische wetenschap te bepalen, dat voornamelijk tot punt van uitgang strekte voor de anatomisch-physiologische rigting in de geneeskunde: ik bedoel de ontdekking van den bloedsomloop door William Harvey. Het komt op den eersten blik vreemd, ja bijkans onbegrijpelijk voor, hoe men bij eene zóó grondige anatomische kennis van het hart en van het bloedvaatstelsel als men vóór Harvey reeds bezat, niet reeds veel vroeger het geheim van den bloedsomloop had ontraadseld. De verklaring van deze omstandigheid is gedeeltelijk in het bezwaar gelegen om zich van oude en sedert eeuwen als waar gehuldigde dwalingen los te maken, gedeeltelijk ook daarin dat juist het anatomisch onderzoek, althans s c h i j n b a a r het vroeger algemeen aangenomen gevoelen als waar deed voorkomen. Hoe vast geworteld de oude leer op dit punt nog bij de groote meerderheid van Harvey's tijdgenooten was, kan uit de menigte tegenschriften, waaronder ook van hooggeplaatste en beroemde geleerden

van dien tijd, opgemaakt worden, terwijl naar men zegt Harvey zelfs het vertrouwen van velen zijner patienten, door het verspreiden zijner kettersche leerstellingen verbeurde. Weldra vond echter de door Harvey verkondigde leer ook warme verdedigers, waarbij vooral ook de Leidsche Hoogleeraren Sylvius en de Wale en de Utrechtsche Hoogleeraar de Roy zich op den voorgrond plaatsten.

Hoe droevig het ten tijde van Harvey, ook zelfs bij hen die zijne groote ontdekking als juist hadden erkend, met de pathologische begrippen der medici gesteld was, daarvan kunnen wij ons thans naauwlijks een denkbeeld vormen. Zij bleven echter nimmer in gebreke om van alles verklaringen te geven: en wanneer een leek hunne werken las en die met medische geschriften uit onzen tijd vergeleek, zou hij door deze vergelijking welligt zelfs den indruk ontvangen alsof onze wetenschap sedert dien tijd aanmerkelijk achteruit ware gegaan, daar veel van hetgeen ons thans nog vrij duister voorkomt door hen als de eenvoudigste zaak der wereld wordt voorgesteld. Het zij mij vergund een paar staaltjes uit een destijds veel gelezen boek, Dr. Johan van Beverwyk's „Schat der gesondheydt" tot staving van mijne uitspraak te doen strekken. Het eerste doet ons de toenmalige begrippen over het ontstaan der catarrhi kennen en luidt aldus: „om den aert en oorspronck van de sinckingen wel te verstaen, zal noodigh zijn aen te wijsen, wat en waeruyt deselvige verweckt werden. — Wat de stoffe belangt, die is eene overtollige vochtigheyt, de welcke somtyds in de hersenen selfs haren oorspronk heeft, somtyds van onderen daer gesonden wert. De vochtigheyt groeyt in de hersenen wanneer deselvige, door swackheyt, haer voedsel niet wel en verteren, (waerdoor dan veel overtolligheyt blyft) of de opwellende dampen niet en konnen doen verdwynen. Sulcx geschiet door een koude ongematigheyt, insonderheyt so daer een vochtige by komt, gelyk in oude luyden, koude en vochtige lucht, 's winters, na langh slapen. En als die koude weynigh is, dan zijn de sinckingen soetachtig ofte sonder smaek: indien zij veel is, suer, en wanneer daer een hitte bij komt, bitter ofte zout."

Het andere proefje van ouderwetsche pathologie, hoewel ook bij van Beverwyck voorkomende, is door hem ontleend aan een zijner tijdgenooten Levinus Lemnius: wij vinden daarin eene verklaring (?) van het slaap-

wandelen, die zeker in onze negentiende-eeuwsche ooren nog al vreemd klinkt. „De naeste Oorsaeck van dit wandelen," zoo heet het daar, „is een sterke Inbeeldinge, de bewegende kracht tot eenigh werck prickelende, de Reden ende de Sinnen ondertusschen door de Dampen verdooft zijnde. — De voorgaande Oorsaeck werdt van Doctor Lemnius in het tweede Boeck van de verborghen wonderen der Naturen, op 't vijfde Capittel, gestelt in een opwellend ende schuyment bloedt, hetwelck een heeten gheest in de Hersenen opghevende, de kracht van de Ziele, door dewelcke sy haer werck uytvoerde, alsook de Leden daartoe helpende, verweckt tot soodanige beweginge. Hiertoe zyn meest genegen degene, die Melancholyk van gematigheydt zyn en dun en heet van Geesten. Sulcke als sy ergens eene stercke Inbeeldinge op setten, dan verhitten haer Geesten nog meerder; en ontsteken synde, soecken sy meerder plaets, en schieten lichtelyck met haer heete fynigheydt door de grove en taeye Vochtigheden, en bewegen Zenuwen ende Spieren om te verkrygen, dat sy haer soo sterck ingebeeldt hadden."

Zoo redeneerde men nog in de dagen van Harvey: is het wonder dat de beste geneeskundigen ook van latere tijden het ongenoegzame van dergelijke verklaringen, hoewel uit toenmaals gangbare ziektekundige stelsels ontleend, moesten inzien en er dus weinig op uit waren om hunne geneeswijze daarmede in verband te brengen? Zoo was dit b. v. ook het geval met onzen wereldberoemden landgenoot, den grooten Boerhaave, een man voor wien, wanneer hij in het oorlogsveld ook maar de helft van het aantal natuurgenooten had gedood, die hij in zijne roemvolle practische loopbaan het leven redde of althans verlengde, voorzeker reeds lang een standbeeld zou zijn opgerigt!

Opmerkelijk is het ook den invloed na te gaan, dien de heerschende godsdienstige begrippen van oudsher op de meest gangbare beschouwingen in onze wetenschap hebben uitgeoefend. Zoo had zich langzamerhand vooral ook onder den invloed van het Christendom, zoo als het in de middeleeuwen werd opgevat, een systeem gevormd, dat zelfs nu nog bij vele leeken, zoo niet zelfs bij enkele medici, tot grondslag van hunne denkbeelden over ziektekunde strekt. Volgens dit stelsel, dat door den genialen Henle in de inleiding tot zijne Rationelle Pathologie op geestige

wijze geschetst wordt, is elke ziekte als eene soort van duivel te beschouwen, die alles aanwendt om zich van het ligchaam te bemagtigen, even als zijn collega uit de kerkelijke overlevering zich op het rooven van zielen toelegt. Tegenover deze booze magt staat echter in het menschelijke ligchaam ook eene andere als schutsengel over: namelijk de geneeskracht der natuur; deze goede engel brengt datgene tot stand, wat men in de oude pathologie als molimina critica beschreef, en geeft zich daarbij alle moeite om zijnen tegenstander, of althans diens sterfelijk deel, door een der natuurlijke openingen des ligchaams naar buiten te drijven. Dit mislukt hem echter dikwijls, want in dit punt verschilt onze medische duivel van den andere, die het op de zielen voorzien heeft, dat deze zich niet zelden laat bedriegen, terwijl de medicus (misschien wel ter zijner verontschuldiging) zich zijnen vijand als een buitengewoon listig monster, vol van valsche streken en kuren voorstelt, waardoor de schutsengel, die toch al niet bijzonder slim is, zich maar al te dikwijls laat verschalken. De arme medicus heeft dan veelal de handen vol om den strijd ten gunste van zijn patiënt te doen uitvallen. — Een dergelijk systeem moge de groote menigte bevredigen, het kan toch zeker den ernstigen onderzoeker niet voldoen en is nog minder in staat den arts tot leiddraad voor zijn handelen aan het ziekbed te strekken. Maar ook wanneer men zich niet in soortgelijke phantasiën verdiepte, miste men toch nog altijd een degelijken, op waarnemingen steunenden grondslag voor de ziektekunde, en geraakte dus gemakkelijk ook langs andere wegen op het dwaalspoor. Zoo zien wij in de chemische speculatiën van den overigens zoo bekwamen en verdienstelijken Sylvius een voorbeeld, hoezeer men bij gebrek aan stellige gegevens, gevaar loopt af te dwalen op het veld der onvruchtbare bespiegelingen.

Maar reeds meer dan genoeg over deze mislukte pogingen van vroegeren tijd, om hetzij phantasiën, hetzij spitsvondig uitgedachte stelsels de plaats te doen vervangen van het onderzoek der natuur! Wenden wij ons tot meer opwekkende beschouwingen en gaan wij liever verder na, hoe de groote vorderingen, die de geneeskundige wetenschap vooral in den laatsten tijd gemaakt heeft, alleen uit dit onderzoek hunnen oorsprong ontleenen; de tijd dwingt mij echter om mij hierbij tot eene vlugtige schets te beperken.

In de eerste helft der 17de eeuw, kort nadat Harvey de groote ontdekking, die zijn naam ontsterfelijk deed worden, wereldkundig had gemaakt, werden weinige jaren na elkander twee mannen geboren, die als de grondleggers te beschouwen zijn van een nieuw deel onzer wetenschap, dat in belangrijkheid bij geen der andere achterstaat. Die mannen waren Marcel Malpighi en Antoni Leeuwenhoeck, en het door hen het eerst beoefende deel der geneeskundige wetenschap werd later, als weefselleer of mikroskopische ontleedkunde, tot een der hechtste grondslagen voor de nieuwere physiologie van den gezonden zoowel als van den zieken mensch. Dat de eerste schreden op dit gebied nog niet die vastheid hadden, die eerst dan te bereiken is wanneer het doel, waarnaar men te streven heeft duidelijk voor oogen staat: dat ook vooral hier niet alles van den waarnemer zelf, maar veel ook van de volkomenheid van het werktuig afhing, waarmede hij zijne waarnemingen volbragt, dat alles spreekt wel van zelf. Zooveel te grooter zijn de verdiensten van deze eerste onderzoekers, die met de eenvoudige, hoogst gebrekkige instrumenten, welke zij zich meestal zelf moesten vervaardigen, een tal van bijzonderheden in het fijnere zamenstel zoowel van planten als van dieren deden opmerken, die door latere, met veel betere werktuigen toegeruste waarnemers gewoonlijk bevestigd, en daarbij dikwijls naauwlijks veel uitgebreid zijn. De mikroskopische ontleedkunde werd in lateren tijd al meer en meer als een integrerend deel der anatomie beschouwd: haar gebied is dan ook onmogelijk anders als kunstmatig van dat der grovere ontleedkunde te scheiden; een meer op zich zelf staand deel der wetenschap wordt zij eigenlijk eerst dan, wanneer zij de verschillende maar in hunne fijnere structuur met elkander overeenkomende of althans onderling vergelijkbare deelen des ligchaams uit meer algemeene gezichtspunten tracht te beschouwen. Zij wordt dan algemeene anatomie genoemd: het was Xavier Bichat die het eerst op dit spoor voorging.

Het voorbeeld van Malpighi en Leeuwenhoeck vond spoedig navolgers; het duurde echter nog lang voor men het hooge gewigt der histologie regt wist te waardeeren, en vooral ook voordat de mikroskopen zoo zeer werden verbeterd dat hun gebruik meer algemeen de gewenschte resultaten konden opleveren. Hiermede is eerst in onze eeuw een nieuw en glans-

rijk tijdperk voor de weefselleer aangebroken en is haar het burgerregt in den kring der anatomisch-physiologische studiën voor altijd verzekerd.

Eene andere bron van kennis vloeide in lateren tijd vooral voor de physiologie en pathologie voort uit den vooruitgang der scheikunde en der physica: — eerst hierdoor kon de physiologie zoowel van den gezonden als van den zieken mensch worden wat zij worden moest, wilde zij ooit aan hare roeping voldoen. Maar een mijner Ambtgenooten heeft nog onlangs op zoo uitstekende wijze dezen invloed van den vooruitgang van physica en chemie op onze kennis van de dierlijke huishouding uiteengezet, dat ik dit onderwerp wel niet verder zal behoeven toe te lichten: — hetzelfde geldt van den hoogst voordeeligen invloed, dien de ziektekunde aan de physiologie door de invoering van het pathologische experiment te danken heeft. Liever zal ik dus uwe aandacht nog voor eenige oogenblikken op een ander deel van het ruime veld der medische wetenschap trachten te vestigen, namelijk op dat der ziektekundige ontleedkunde. Ook zij is eene jongere, of liever eene lang onmondig geblevene zuster uit den kring der medische wetenschappen. Hare eerste sporen laten zich reeds bij den ouden Hippocrates aanwijzen: het is echter duidelijk, dat van eene eigenlijke beoefening der ziektekundige ontleedkunde eerst sprake kon zijn, nadat de anatomie van het gezonde ligchaam althans in hare hoofdtrekken bekend was, dus na Vesalius. Men kan gevoegelijk in de geschiedenis dezer wetenschap drie voorname tijdperken onderscheiden. In het eerste waarvan b. v. de *Centuriae historiarum anatomicarum* van Thomas Bartholinus ons een goed denkbeeld kunnen geven, teekende men zonder eenige wetenschappelijke orde of kritiek alleen die zaken aan, die men vreemd en zeldzaam en daarom merkwaardig achtte. Dat tijdperk, dat men met de verschijning van het groote verzamelwerk van Bonetus (in 1679) zou kunnen afsluiten, levert dus slechts weinige thans nog bruikbare bouwstoffen op. In de daarop volgende periode begon het systematische en wetenschappelijke onderzoek van alle grovere, voor het ongewapend oog herkenbare anatomische afwijkingen in het menschelijke ligchaam. Een der beroemdste werken uit dit tijdperk is dat van Morgagni, *de sedibus et causis morborum per anatomen indagatis*, waarin eene groote menigte belangrijke waarnemingen in topographisch-anatomische orde gerangschikt,

meestal op uitstekende wijze zijn medegedeeld. Ook velen onzer landgenooten verwierven zich destijds grooten roem op pathologisch-anatomisch gebied, b. v. Eduard Sandifort, die de eerste regt bruikbare afbeeldingen van ziekelijk veranderde deelen levende, Andreas Bonn, Petrus Camper en anderen.

Haar nieuwste tijdperk trad onze wetenschap echter eerst in door de beoefening der ziektekundige weefselleer, waarbij het weldra bleek dat het belangrijke van de kennis der grovere anatomische afwijkingen in vele, zoo al niet in de groote meerderheid der gevallen, ver achterstaat bij de resultaten van het mikroskopisch onderzoek. Onder de uitstekendste beoefenaars der pathologische anatomie in onzen tijd moeten voorzeker Cruveilhier, Rokitansky, Foerster en Lebert genoemd worden, maar het is vooral aan den genialen Virchow dat de pathologische histologie hare opkomst en haren tegenwoordigen bloei te danken heeft.

Wat de verhouding der pathologische anatomie tot de overige deelen der geneeskundige wetenschap betreft, deze laat zich in het algemeen aangeven door te zeggen dat zij den onmisbaren anatomischen grondslag levert voor de ziektekunde, even als de beschrijvende anatomie en histologie dit doen voor de physiologie. Zonder genoegzame pathologisch-anatomische kennis kan er dus van eene behoorlijke beoefening der ziektekunde eigenlijk geene sprake zijn, terwijl van den anderen kant eene geneesleer, die niet op ziektekunde steunt, toch wel het voornaamste mist wat haar een blijvend bestaan zou moeten verzekeren. Behalve als uitgangspunt ter verkrijging van pathologische kennis, staat de pathologische anatomie nog in een ander meer direct verband tot de praktijk, doordat zij de gelegenheid verschaft om de bij het leven gestelde diagnose te controleren. De practicus kan dus met hare hulp eene allernuttigste kritiek op zich zelven uitoefenen, en welk practicus, die het eerlijk met zijn vak en met zijne lijders meent, zou deze kritiek schuwen? De pathologische anatomie behoort derhalve tot die deelen van ons vak, wier beoefening zoowel bij het begin onzer medische studien als later, ook in de practische loopbaan, van het grootste belang is, daar zij zich evenzeer met de geneeskundige wetenschap als met de praktijk verbindt.

Ik kom hier als van zelf aan eene vraag, waarvan de oplossing in een

te naauw verband staat met mijn onderwerp, dan dat ik haar hier stilzwijgend zou kunnen voorbijgaan. Zij is deze: moet er noodzakelijk eene scheiding, eene onoverkomelijke klove bestaan tusschen hetgeen men in de geneeskunde veelal nog gewoon is theorie en praktijk te noemen, of laten wij ons hier welligt door een minder juist toepassen van woorden tot verkeerde begrippen verleiden? De beantwoording dezer vraag ligt naar het mij voorkomt in het reeds door mij behandelde opgesloten. De oudste geneeskunst kon zeker onmogelijk anders dan eene zuiver empirische zijn, en dat nog wel van die grove soort, waarbij men zich met eene hoogst oppervlakkige waarneming aan het ziekbed te vreden stelde. Zoolang echter tegen dit empirisme niets overstond dan op holle theoriën gevestigde niet levensvatbare leerstelsels, wier aanhangers door bespiegelingen en spitsvondigheden trachtten aan te vullen, wat hun aan grondige, op goede waarnemingen steunende natuurkennis ontbrak: zoolang men slechts te kiezen had tusschen de ijdele hersenschimmen der dogmatici, methodici, pneumatici — of hoe zij allen heeten mogen — en tusschen het wel ruwe, maar toch in het wezen der zaak op waarneming der natuur steunende empirisme, zoo lang was dit ook geregtigd het hoofd te verheffen en had er aanspraak op de eenige rigtsnoer te zijn, waarnaar de medicus zijne behandeling regelde. Toen evenwel later onze anatomische en physiologische kennis toenam, vooral toen men ook van de andere zijde begon de veranderingen te besturen, die door de geneesmiddelen in het ligchaam worden teweeggebracht, verkreeg men in die thans wetenschappelijk geordende kennis, gevoegd bij hetgeen de waarneming aan het ziekbed had geleerd, eenen breederen en daardoor ook veel vasteren grondslag voor de praktijk, dan dien waarop het oude empirisme zijn eenig vertrouwen had gevestigd.

De verschillende oude leerstelsels vervielen het eene na het andere, en thans niet om door nieuwe stelsels vervangen te worden, maar door eene op natuurstudie in den ruimsten zin van het woord gevestigde geneesleer. De oude empirie, die uitsluitend op de aan het ziekbed waargenomene verschijnselen hare geneesleer wilde doen steunen, trad al meer en meer in de schaduw. Hoogstens trachtte zij nog als Rademacherianisme of als Homoeopathie, voor hare bijna afgespeelde rol onder een nieuw

kleed, waarmede zij te vergeefs hare armoede zocht te verbergen, bij de onkundige menigte bijval te verwerven. Men versta mij echter wèl. Het zij verre van ons dat wij elk geneesmiddel zouden willen verwerpen waarvan de werking nog niet ten volle is verklaard, of dat wij laag zouden willen neerzien op de waarde der klinische ervaring voor den geneesheer. Integendeel wij beschouwen de waarneming aan het ziekbed — die toch ook, mits zij methodisch en met naauwgezetheid geschiede, even goed op den naam van natuurstudie aanspraak mag maken als de waarnemingen, waarop de anatomische en physiologische wetenschap berust — als een der gewigtigste hulpmiddelen, waardoor onze wetenschap zoowel als de geneeskunst moet worden gesteund. Zonder deze zou zij nimmer aan hare bestemming kunnen voldoen. Een ander spreker heeft echter vroeger haren lof van deze zelfde plaats op zóó waardige wijze verkondigd, dat ik daarover nu wel niet verder zal behoeven uit te weiden. Het staat echter in onze overtuiging evenzeer vast (en ik houd mij verzekerd dat mijn hooggeachte Ambtgenoot, waarop ik zoo even doelde, die overtuiging met mij deelt), dat de klinische ervaring alleen dan bruikbare vruchten voor de uitoefening der geneeskunst kan opleveren, wanneer door de studie der anatomische en physiologische wetenschappen in hunne ruimste beteekenis, de grondslag is gelegd, waarop door de waarneming aan het ziekbed kan worden voortgebouwd. Bij gelijke anatomisch-physiologische kennis zal de eene geneeskunstoefenaar zich door meerdere klinische ervaring op lateren leeftijd boven den anderen weten te verheffen — maar waar die onontbeerlijke vóórstudie te kort schiet, leidt die ervaring tot niet veel anders dan tot verkrijgen van een zeker *savoir faire*, waarmede men misschien bij leeken den schijn kan bewaren van een voortreffelijk geneesheer te zijn, aan wien zij veilig hunne eigene gezondheid of die van hunne naaste betrekkingen kunnen toevertrouwen — maar zou een degelijk medicus ook zich zelven te vreden kunnen stellen met dezen schijn? Wij hopen het niet.

Maar hoe moest het dan wel met de oude medici gelegen zijn, hoor ik vragen, vóór dat nog de ontleedkunde of physiologie hen kon voorlichten op hun moeijelijken weg? Voorzeker treurig genoeg. Slechts enkele weinigen, die zoo als een Hippocrates, een Boerhaave, een Sydenham

met eene bijzondere gave van opmerken en eene zekere "divinatio medica" waren toegerust, konden in hunne veeljarige ervaring eindelijk een rigtsnoer voor hun handelen vinden, doch ook voor hen gold dan nog in den volsten zin des woords het bekende: "ars longa, vita brevis." De groote hoop der minder geniale volgelingen van deze groote meesters tastte echter in het blinde rond, en rigtte zeker dikwijls meer schade aan dan voordeel. De meesten hunner hadden zich ongetwijfeld met gelukkiger gevolg op de leer van Hygiea toegelegd dan op de navolging van Aesculapius, maar van ouds scheen het alsof de werkkring van den medicus zich uitsluitend tot het g e n e z e n van ziekten moest bepalen. Hoe kon het ook anders? zoolang ten minste de ziekten slechts als straffen of nuttige beproevingen ons door de Hoogste wijsheid opgelegd werden beschouwd, — eene meening die de theologen bij de leeken, voorzeker met een goed doel maar zeer ten nadeele onzer wetenschap, zooveel zij konden trachtten ingang te doen vinden, — zoolang kon er wel naauwlijks in ernst aan gedacht worden dat het nog veel beter ware overal waar men kon ziekten te v o o r k o m e n dan ze te genezen. Het valt niet te ontkennen dat de bezorgdheid van vele geneeskundigen voor het verlies der middelen van hun bestaan het hare toebragt om de verkondigers dezer nieuwe leer in hunne verdienstelijke en menschlievende pogingen te belemmeren. Eindelijk toch gelukte het om aan Hygiea, die op het laatst zelfs zeer hooggeplaatste beschermers vond (men verdenke haar daarom niet!) eene bescheidene maar toch eervolle plaats op het gebied der medische wetenschappen te verzekeren, hoewel al spoedig de hooge verwachtingen, die sommigen van haar hadden gekoesterd, alsof nu het menschdom in korten tijd van alle ziekten en kwalen zoude bevrijd raken, — hoewel die overdrevene verwachtingen moesten worden teleurgesteld, keerde van de andere zijde ook het vertrouwen bij die medici terug die in haar eene gevaarlijke mededingster hadden meenen te zien. Van hunnen eersten schrik bekomen beijverden velen hunner zich nu integendeel om zich onder hare volgelingen te laten opnemen.

Ik heb u mijne vooringenomenheid niet ontveinsd, G. T., met hetgeen men welligt ook in o n z e wetenschap de "moderne" rigting zoude kunnen noemen: ik meen echter ook het bewijs geleverd te hebben dat, wat mij

aanspoort die rigting zoo veel in mij is te volgen, geene blinde vooringenomenheid kan worden genoemd. Mogen wij langs dezen weg er al meer en meer toe komen om de medische wetenschap, tot grootere volkomenheid te doen geraken, en de geneeskunst naar waarheid te doen zijn wat zij altijd wezen moest: ars salutifera! Mogt ook ons onderwijs, mogt ook het in vele opzigten zoo voortreffelijke anatomisch Kabinet onzer Hoogeschool daartoe iets kunnen bijdragen, ik zou mijn pogen ruimschoots beloond rekenen!

Hoe zou het mij echter mogelijk zijn van onze anatomische inrigting te gewagen zonder bij u allen ook hem voor den geest te roepen, die er tot vóór weinige maanden de ziel en het leven van was? Zoowel mijne beide voorgangers op dit spreekgestoelte als nog onlangs de aftredende Rector Magnificus hebben echter op zooveel welsprekender wijze dan ik dit zou vermogen zijne groote verdiensten, zoowel ten opzigte der ontleedkunde als van het anatomisch onderwijs aan onze Hoogeschool, regt laten wedervaren, dat mij niet anders overblijft dan de verzekering te geven dat ik volkomen met hen instem in den lof aan Halbertsma toegebragt. Ik zou mij echter aan snoode ondankbaarheid schuldig maken wanneer ik deze gelegenheid niet gebruikte om openlijk te kennen te geven hoezeer ik het op prijs stel van zoovele jaren met hem, en door zijn edel voorbeeld aangespoord aan onze anatomische inrigting werkzaam te hebben kunnen zijn; ja ik aarzel niet hier de verklaring bij te voegen dat, wanneer ik in staat geweest ben of nog zal kunnen zijn om met eenige vrucht voor het ontleedkundig onderwijs aan onze Hoogeschool werkzaam te wezen, ik dat zeer zeker meer dan aan eenig ander aan hem verschuldigd ben, wien ik trotsch ben mijn vriend te hebben mogen noemen.

In de eerste plaats wend ik mij thans tot u, Edel Groot Achtbare Heeren, Curatoren onzer Hoogeschool! Hoezeer ik mij ook vereerd reken met het in mij gestelde vertrouwen, waardoor ik op uwe voordragt tot den gewigtigen werkkring werd geroepen, dien ik thans aanvaard, gevoel ik nogtans diep de verantwoordelijkheid, die daardoor op mij rust. Sedert

ik, nu bijna vijftien jaren geleden, door u als prosector bij het anatomisch Kabinet werd benoemd, had ik echter reeds meermalen de voldoening te vernemen dat de wijze, waarop ik mijne toenmalige betrekking waarnam, uwe goedkeuring mogt wegdragen: dit is het vooral wat mij thans den moed geeft om met vertrouwen mijne zooveel gewigtiger functiën te aanvaarden. De inrigting, waarvan het bestuur nu aan mij is opgedragen, behoort voorzeker tot die waarop onze Hoogeschool trotsch mag zijn: die voortreffelijkheid heeft ons anatomisch Kabinet zoowel aan de verdiensten te danken van mijnen diep betreurden voorganger als aan de onbekrompene wijze, waarop door u steeds in de behoeften dier inrigting werd voorzien: zonder krachtige materiële ondersteuning toch is voor eene inrigting als de onze geen bloei te verwachten. Ook in dit opzigt echter boezemt het verledene mij vertrouwen in voor de toekomst. Moge het anatomisch Kabinet der Leidsche Hoogeschool steeds meer en meer aan zijne bestemming beantwoorden! Gaarne wil ik daartoe zooveel ik slechts kan naar mijn beste vermogen medewerken: door uwe hulp geschraagd zal dan mijn pogen wel niet geheel vruchteloos zijn!

Wanneer ik bij de aanvaarding eener betrekking, waarvan ik het gewigt en de moeijelijkheden maar al te zeer gevoel, toch met vertrouwen van de toekomst durf te spreken, ben ik daarvoor ook u niet weinig dank schuldig, Hooggeachte Ambtgenooten! Reeds sedert geruimen tijd toch gevoel ik mij geen vreemdeling in uw midden, al is het ook dat ik onder u zoo menig een aantref ver boven mij verheven in kunde en wetenschap. Het is mij een aangename taak u allen hier openlijk dank te zeggen voor de vele blijken van vriendschap en welwillendheid, die ik reeds van u mogt ondervinden. Vooral echter ben ik dit aan u verschuldigd, Hoogleeraren der medische Faculteit! Aan uwe hulp en steun toch heeft het mij nog nimmer ontbroken, en wanneer mijne zwakke pogingen om ook van mijne zijde iets tot den bloei van het geneeskundig onderwijs aan onze Hoogeschool bij te dragen niet geheel vruchteloos zijn geweest, dan heb ik dit voor een groot deel ook aan u te danken. Ook voor het vervolg zal ik dus naar ik vertrouw uwe mij reeds zoo dikwijls geblekene hulpvaardigheid wel niet te vergeefs inroepen. Weest ook verzekerd van mijne bereidwil-

ligheid om u waar en wanneer ik slechts vermag mijne erkentelijkheid door daden te toonen. In het bijzonder reken ik ook op uw beider medewerking, Heynsius en Zaaijer! even als gij op de mijne rekenen kunt wanneer gij die mogt behoeven. Slechts door met vereenigde krachten naar het gemeenschappelijk doel te streven kunnen wij ooit dat doel bereiken. Laten wij dus ons voordeel trachten te doen met het verhaal dier oude torenbouwers, waarvan ik in het begin mijner rede gewaagde en daarbij de spreuk onzer voorvaderen gedachtig zijn: „Concordia res parvae crescunt!"

Eindelijk nog een woord tot u, Wel-Edele Heeren Studenten aan onze Hoogeschool en vooral tot diegenen uwer, die zich aan de beoefening der geneeskunde hebben gewijd. In de goede verstandhouding tusschen ons, waarin ik mij steeds heb mogen verheugen, zal naar ik vertrouw het nieuwe ambt, dat ik heden heb aanvaard, wel evenmin verandering brengen als de nieuwe titel dit deed, die mij vóór eenige jaren werd verleend. Blijft voor mij wat ik steeds voor u hoop te zijn, want ook wij streven naar één gemeenschappelijk doel: uitbreiding onzer kennis en wetenschap tot heil onzer natuurgenooten. Gij zult mij steeds bereid vinden om u hierin zooveel ik slechts kan met raad en daad bij te staan. Doch ook op uwe medewerking durf ik rekenen wanneer het ons te doen is om den roem der ons allen evenzeer dierbare Leidsche Hoogeschool, ook op medisch gebied te helpen handhaven! Hare roem toch moet ook de onze wezen!

IK HEB GEZEGD.

DE BELANGRIJKHEID

VAN DE

BEOEFENING DER ARABISCHE TAAL EN LETTERKUNDE.

REDEVOERING

TER

AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT AAN DE HOOGESCHOOL
VAN LEIDEN

DEN 6den OCTOBER 1866

UITGESPROKEN

DOOR

Dr. M. J. DE GOEJE.

EDELGROOTACHTBARE HEEREN, CURATOREN DER LEIDSCHE HOOGESCHOOL;

WELEDELGESTRENGE HEER, SECRETARIS VAN HET COLLEGIE VAN CURATOREN;

HOOGGELEERDE HEER, RECTOR MAGNIFICUS;

HOOGGELEERDE HEEREN, HOOGLEERAREN IN DE VERSCHILLENDE VAKKEN VAN WETENSCHAP, ZEER GEACHTE AMBTGENOOTEN;

WELEDELZEERGELEERDE HEEREN, LECTOREN IN DE VERSCHILLENDE VAKKEN VAN WETENSCHAP;

EDELACHTBARE HEEREN, AAN WIE HET BESTUUR DEZER STAD EN DE HANDHAVING DES RECHTS IS TOEVERTROUWD;

WELEERWAARDE HEEREN, LEERAREN VAN DEN GODSDIENST;

WELEDELZEERGELEERDE HEEREN, DOCTOREN IN DE VERSCHILLENDE WETENSCHAPPEN;

WELEDELE HEEREN STUDENTEN, KWEEKELINGEN VAN DEZE HOOGESCHOOL;

GIJ ALLEN VOORTS, DIE DEZE PLECHTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID WILT VEREEREN;

ZEER GEËERDE TOEHOORDERS!

De landen van westelijk Azië, begrensd door Taurus, Tiger, de Middellandsche, Roode en Perzische zee, zijn sedert overoude tijden bewoond door onderling zeer nauw verwante volken, die men sedert Eichhorn gewoon is naar Noachs oudsten zoon de Semieten te noemen. Deze volken hebben op het tooneel der wereldgeschiedenis reeds verschillende zeer gewichtige rollen vervuld, en waarschijnlijk ligt de tijd, waarop zij wederom in de lotgevallen der Indogermaansche volken zullen ingrijpen, niet zeer ver af. Zij zijn, zoo niet de stichters, dan toch de dragers der oudste beschaving geweest; zij hebben de eerste groothandelaars aan de wereld

geleverd; en overal waar zij zich om handelsbelangen vestigden, de kunsten en wetenschappen overgebracht, wier kennis zij zich reeds verworven hadden. Uit hen zijn de stichters voortgekomen van de drie edelste godsdiensten. Een gedeelte van hunne letterkunde is het eigendom der halve wereld geworden en wel een bezit, dat den eigenaars boven alles dierbaar is. De band, die de klassieke beschaving aan de moderne maatschappij verbindt, is door een dezer volken gesnoerd. Toen Europa in den nacht der middeleeuwen sluimerde, was het dag voor de kinderen Sems en uit dien dag kwam voor ons de schemering van een nieuwen dageraad. Ex oriente lux.

Ziedaar, M. T., de rechtvaardiging van de plaats, die de studie der taal en letterkunde, niet alleen van de Hebreën, maar ook van de Arabieren, de Syriërs en andere volken van dezen stam, bijna van den aanvang af aan onze hoogeschool heeft ingenomen; van de groote opofferingen, die onze voorouders zich getroost hebben om die hier te vestigen en te bevestigen; van de trouwe zorg, waarmede de Curatoren der Leidsche universiteit steeds voor den bloei van dit vak hebben gewaakt. Op welke plaats wij de geschiedrollen dezer hoogeschool ook opslaan, overal vinden wij van deze levendige belangstelling de overvloedigste bewijzen. Van 1593 af, toen Josephus Justus Scaliger ten gevolge van de ijverige bemoeiingen en milde aanbiedingen van Curatoren, ondersteund door de Staten van Holland en Prins Maurits, zich in Leiden vestigde om door den roem van zijnen naam, den luister der Academie te verhoogen, tot op onzen tijd toe, heeft het, met uitzondering van twee niet zeer lange tusschenpoozen, nooit aan mannen ontbroken, die zich met ernst aan deze studiën wijdden, noch aan zedelijke en stoffelijke ondersteuning, waar deze noodig was. Door de onbekrompenheid van Curatoren, door de mildheid van Scaliger en Warner, is de Leidsche verzameling van Oostersche handschriften een der voornaamste in Europa geworden. Munt zij niet meer bijna boven alle andere uit in getal van banden, zij doet dit nog altijd door keurigheid en belangrijkheid. Door den begaafden en energieken Erpenius werd op eigen kosten eene drukkerij voor Oostersche werken opgericht. Curatoren ondersteunden hem niet slechts bij zijne onderneming door een vrij aanzienlijk geldgeschenk, maar na zijn dood droegen zij

zorg voor hare instandhouding en vereenigden die met de universiteitsdrukkerij. De uitgave van belangrijke werken, waarvan er zoovele door Leidens persen geleverd zijn, vond steeds en vindt nog, waar het noodig is, de vereischte hulp en ondersteuning. Toen het bleek, dat de hoogleeraar, met het onderwijs in de Arabische en verwante talen belast, den tijd niet kon vinden voor het maken van den Catalogus en voor andere noodzakelijke werkzaamheden, aarzelde men niet hem jongere personen als helpers toe te voegen, die hierdoor tevens de gelegenheid kregen hunne studiën voort te zetten. Dank zij dit alles, is de roem van Leiden's Oostersche school in alle beschaafde landen gevestigd. Heeft zij in de eeuw van Erpenius en Golius, en later in die van Schultens de eerste plaats in Europa ingenomen, thans ook staat zij, dank aan onze Hamaker's en Dozy's, niet achter bij de scholen van de Sacy en Fleischer. Terwijl de eerste bijkans heeft uitgebloeid, de laatste haar zénith reeds lang bereikt heeft, bezit de onze nog al de kracht der jeugd en werkt met onvermoeiden ijver voort om den rang, dien zij heeft ingenomen, te behouden, ja kan het zijn te verhoogen.

Door de welwillendheid en het vertrouwen van Curatoren geroepen om tot de bevordering van dezen bloei naar mijne krachten mede te werken, heb ik gemeend bij de aanvaarding van het eervol ambt mij opgedragen, geen beter onderwerp ter behandeling te kunnen nemen, dan dat deel van het vak mijner keuze, hetwelk aan Leiden's school terecht steeds de eerste plaats heeft ingenomen. Ik zal dus spreken over de belangrijkheid van de beoefening der Arabische taal en letterkunde, doch daarbij de grootst mogelijke beknoptheid in acht nemen, in de hoop dat ik de toegevendheid en welwillendheid mijner toehoorders, die ik door goed te spreken bezwaarlijk zal kunnen verwerven, door kort te spreken moge verdienen.

Als orgaan van het denken beschouwd, behoort de Arabische taal ongetwijfeld tot die talen, welke eene grondige beoefening overwaardig zijn. Wij kennen haar, evenals alle andere Semietische talen, slechts in een betrekkelijk laten tijd, waarin zich uit den oorspronkelijken schat van

tweeletterige wortels door verbinding en samentrekking het kapitaal van drieletterige stammen reeds gevormd had, welke de bouwstof geleverd hebben tot een der rijkste talen, die ooit door menschentong is gesproken. Er zijn nog sporen van de vroegere periode overig. In verscheidene min of meer synonieme drieletterige wortels treft men hetzelfde tweeletterige bestanddeel aan. En in de oudste gedenkstukken der taal merkt men een nog vrij groot getal vierletterige wortels op, die men misschien recht heeft in 't algemeen tot den overgang van den tweeletterigen tot den drieletterigen stam te brengen.

Heeft men om deze en andere redenen aldus grond om aan te nemen, dat in vroegeren tijd de samenstelling een grooten rol bij de formatie der Semietische talen heeft vervuld; later, in de periode waarin wij ze kennen, ontbreekt dit vruchtbaar vermogen, dat de Arische talen in zoo hooge mate bezitten, bijna geheel. De Semietische volken hebben andere hulpmiddelen ter verrijking hunner taal gevonden. Geen der overige bezit tot zulk een graad van volkomenheid het vermogen van onmiddellijke afleiding. Het aantal woorden bijna van elken drieletterigen wortel afgeleid, of af te leiden, is waarlijk verbazend groot. Als men zich voorstelt, dat iedere wortel ten minste een tiental werkwoorden levert, die het grondbegrip telkens met bepaalde wijzigingen teruggeven, dat de meeste dezer werkwoorden verschillende vormen hebben voor het bedrijvende en lijdende geslacht, dat van elk dezer werkwoorden zooveel naamwoorden mogen gevormd worden als er permutatiën en combinatiën van klinkers mogelijk zijn, kan men zich eenigszins een denkbeeld maken van den rijken woordschat, dien eene Semietische taal zich kan verwerven. Daarbij is het gebruik der metaphore nergens menigvuldiger en stouter dan in deze zelfde talen, en dit, benevens eenige eigenaardige wijzen van uitdrukking b. v. de ruime aanwending van de woorden z o o n, v a d e r, h e e r enz. om betrekkingen aan te duiden, die wij door samenstelling teruggeven, dit alles vergoedt ruimschoots het gemis van 't vermogen der samenstelling. Want in weerwil daarvan is de Arabische taal een van de rijkste, zoo niet de allerrijkste taal der aarde. Het aantal synoniemen is buitengemeen groot. Bijna elke nuance des begrips vermag de taal zonder omschrijving uit te drukken; bijna geen voorwerp in de gansche natuur of het wordt volko-

men in de taal afgespiegeld. Sprekende van den vorst der wildernis, zal de Arabier telkens een ander woord gebruiken, naarmate hij 't oog vestigt op de spierkracht van den geweldigen klauw, op den vreeselijken muil met zijne vernielende werktuigen, op den honger, die het dier uit zijn leger drijft, op het gebrul, dat het bloed van angst doet stollen, op de geelrosse kleur zijner huid, kortom bijna aan elke eigenschap van het dier correspondeert een woord, oorspronkelijk beschrijvend bijvoegelijk naamwoord en daarna metaphorisch voor het dier zelf gebezigd. Daardoor is geene taal zoo geschikt voor dichterlijke omschrijving en voor de ontwikkeling van rhetorische sierlijkheid als de Arabische. En even rijk als het woordenboek is de spraakkunst, die aan eene volheid en eenen overvloed van vormen eene menigvuldigheid en juistheid in de woordvoeging paart, welke de Sacy in de voorrede zijner Grammaire deed verklaren: »het Arabisch schijnt zich van bijna alle talen het best te leenen tot de verstandelijke bewerking, waarvan analyse en synthese de werktuigen zijn; en ik ben dikwijls getroffen geweest door de juiste betrekking, die er tusschen de vormen dezer taal en de eischen van duidelijkheid en bondigheid bestaat."

Geen wonder dan ook dat de Arabier trotsch is op zijne taal en die als zijn heerlijkst kleinood met liefde en angstvalligheid beoefent en beschermt. Reeds uit den voor-Islamischen tijd bezitten wij de bewijzen, dat zuiverheid en sierlijkheid van taal in Arabië zeer hoog geschat werden. Mildheid, dapperheid, afkomst waren niet genoeg om een man te adelen en zijne verkiezing tot hoofd te doen slagen, hij moest ook redenaar of dichter zijn. Een enkel slecht gekozen woord was voldoende om een overigens voortreffelijken dichter een bijnaam voor zijn leven te doen geven. Mohammed had zijn welslagen niet het minst aan zijne oratorische talenten te danken. Omar liet een schrijver geeselen en afzetten, omdat hij in het onderschrift van een brief den eersten naamval in plaats van den tweeden gebruikt had. Ook buiten hun vaderland bleef den Arabieren deze zucht bij. Door de dagelijksche aanraking met de Nabatheesche bevolking van Irak, het oude Babylonië, begon de spreektaal van de oorspronkelijke reinheid af te wijken. De vrees, die dit verschijnsel inboezemde, riep de beroemde grammatische scholen van Basra en Koefa in het leven. Men

verhaalt dat toen Abu'l-Aswad eens des avonds met zijne dochter buiten zat, deze uitriep: „wat is het schoonste van den hemel!" De vader antwoordde „de sterren." „Neen," hernam zij, „ik begeerde geen antwoord, het was slechts een uitroep van bewondering." Abu'l-Aswad zuchtte. Zijne dochter had willen zeggen, „wat is de hemel schoon!" en door een nominatief in plaats van een accusatief te bezigen, had zij eene vraag gedaan. Dat kon zoo niet blijven. Hij zette zich en schreef de eerste proeve eener Arabische spraakkunst. Dit had plaats omstreeks het midden van de eerste eeuw na de Hidsjra. Van dien tijd dateert eene buitengewoon vlijtige beoefening der taal. Onder de oudste litteratuur-producten der Arabieren telt men reeds uitmuntende grammatica's en lexicologische geschriften. Men ving aan den Koran en de overgeleverde gedichten te bewerken, de moeilijkheden te verklaren en alle waarborgen te nemen voor juiste uitspraak en gezonde exegese. En waar men onzeker was, waar men door kennis of taalgevoel in den steek werd gelaten, daar volgde men het oude voorbeeld, dat tot aan het einde der Arabische heerschappij in zwang bleef, men begaf zich naar Centraal-Arabië, waar altijd het zuiverste Arabisch gesproken is, waar nog tot heden de taal den geheelen rijkdom en volkomenheid van vormen bewaard heeft, om zich daar aan de levende bron te verfrisschen. — De beoefening van dit deel der Arabische letterkunde is voor ons dubbel gewichtig. Aan den eenen kant toch is de behandeling der spraakkunst zoo juist en zoo volledig geweest, dat men in de Europeesche bewerkingen in de hoofdzaak hetzelfde systeem heeft kunnen behouden, en bijna al de noodige bouwstof bijeen vindt. Aan den andere kant is de grammatica van andere Semietische talen, met name die van het Hebreeuwsch, geheel en al geschoeid op den voet der Arabische spraakkunst en is het dikwijls onmogelijk de regelen der Joodsche taalkundigen te waardeeren zonder eene nauwkeurige kennis der Arabische modellen. Het is misschien niet onnoodig hier even te herinneren dat de verwantschap der zoogenaamde Semietische talen even innig is, als die tusschen de verschillende Romaansche talen bestaat, en wel zoo dat het Arabisch de zustertalen als het ware omvat, daar dit over bijna al de hulpmiddelen der laatste kan beschikken en bovendien nog zelf een reeks van eigenaardige werktuigen bezit, die in de andere slechts in kiem of in

'tgeheel niet worden aangetroffen. Van daar ook het verschijnsel dat, alleen de Aethiopische spraak uitgezonderd, alle andere Semietische talen door de Arabische zijn verdrongen en ingeslikt.

Is aldus de beoefening dezer taal uit een linguistisch oogpunt hoogst belangrijk, zij is dit niet minder uit een philologisch en aesthetisch oogpunt. Twee takken van letterkunde zijn het vooral, waarin door de Arabieren voortbrengselen van wezenlijke en blijvende waarde geleverd zijn, de lyrische poëzie en de vertelling. Epische dichtkunst ontbreekt in de litteratuur aller Semietische volken. Van dramatische dichtkunst vindt men slechts de allereerste beginselen. Maar in die poëzie, waarin de dichter zijn eigen gewaarwordingen schildert, waarin hij uiting geeft aan den moed, die hem bezielt, als hij ten strijde trekt, aan de liefde, die zijn hart vervult en nu eens doet genieten, dan weder lijden, aan de smart, die hem overweldigt bij het verlies van zijn vriend en wapenbroeder, daarin heeft het Arabische volk meesterstukken voortgebracht, die in staat zijn de snaren, welke in het gemoed des dichters trilden, ook in onze borst in beweging te brengen. Koeler zullen ons de verzen laten, waarin de dichter zijn eigen lof en dien zijner stamgenooten bezingt, of de verdiensten van zijn vijand en diens familie verkleint en verguist, hoewel zij bij groote historische belangrijkheid, ook zoowel wegens schoonheid van vorm en juistheid van uitdrukking, als om de stoutheid der vergelijkingen eene bestudeering overwaardig zijn. Eveneens kunnen wij niet zonder eenig genoegen de goddelooze verzen lezen van den door wijn en liefde geïnspireerden dichter, waarin de heilige bedevaart met hare plechtigheden bespot, en eene levensopvatting verkondigd wordt, die zoo volkomen verschilt van die van den rechtgeloovigen Moslim.

De schildering wel eens van den Arabier ontworpen, als een zwijgend, in zichzelf gekeerd wezen, dat zijn mond slechts opent voor een lijfspreuk van levenservaring, in de hoogste mate ongezellig, is volkomen valsch. Juist integendeel bemint de Arabier het gezellig samenzijn. In het tentendorp der Bedouïnen zal men iederen avond de mannen in een of meer groepen bijeenvinden om de gebeurtenissen van den dag te bespreken, en de belangen van de familie of van den stam te behandelen, maar bovenal om de vertelling aan te hooren van ware of verdichte gebeurtenissen. In

de palmtuinen der Arabische steden wordt de avond gewoonlijk op dezelfde wijze gesleten, en overal waar de Arabieren zich hebben gevestigd, hebben zij den smaak voor deze ontspannende tijdkorting behouden, zoo zelfs, dat het vertellen een beroep is geworden en men een verteller tot opvroolijking des gezelschaps laat komen evenals men een goochelaar of een muzikant ontbiedt.

Een rijke litteratuur heeft daaraan haar ontstaan te danken. Wij putten onze kennis van den profeet, van de instellingen des Islams, van de geschiedenis der verovering, voornamelijk uit groote verzamelingen van overleveringen, min of meer belangrijke anecdoten en vertellingen, van welke verscheidene werkelijke kunstwaarde bezitten. Deze verhalen met de meest mogelijke getrouwheid van den ooggetuige af, in de meer wetenschappelijke bijeenkomsten van mond tot mond voortgeplant en in de tweede en derde eeuw na de Hidsjra hoofdzakelijk te boek gesteld, verplaatsen ons geheel in den tijd en de denkwijze der eerste verhalers en stellen ons in staat een beeld van den ouden tijd te ontwerpen zoo plastisch, zoo nauwkeurig, als het bijna van geen andere periode mogelijk is. En uit deze litteratuur ontsproot de historische. — Maar naast deze klasse van verhalen ontstond eene andere, waarbij het minder om waarheid dan om boeienden inhoud te doen was, waarbij de verteller zich niet met angstvalligheid aan den vorm gebonden achtte, waarin hij het verhaal zelf had gehoord, en zich evenmin ontzag om den inhoud te wijzigen en uit te breiden. Het subjectieve van 't Semietisch karakter, dat zich in de klasse der zuiver historische verhalen bijna slechts verraadt bij de behandeling der voor-Islamische geschiedenis, die geheel en al gemodelleerd is naar de eenige geschiedenis, die den eersten verhaler bekend was, komt bij de vertellingen dezer soort duidelijk uit. Om alleen van de U allen bekende verzameling „de Duizend en ééne Nacht" te spreken, bijna alle verhalen dragen den stempel van den tijd des laatsten vertellers. Het is niet de tijd van Haroen ar-Rasjied of Mámoen, dien men in de verhalen over deze khaliefen geschilderd vindt; behalve den naam en hier of daar een enkelen trek van de vertelling, hebben zij volstrekt geen betrekking op hen; de maatschappelijke toestand, de zeden en gebruiken, de denkwijze en levensbeschouwing is door den geheelen bundel heen die van den tijd

der Aegyptische Mamlooken-vorsten uit de 15e eeuw, toen zij te boek gesteld zijn.

Deze litteratuur is zeer uitgebreid. Tot haar behoort een reeks van uitnemende geschriften, die zich ten doel stellen alles mede te deelen wat een welopgevoed mensch moet weten om zich goed in de maatschappij te kunnen bewegen. Gewoonlijk zijn zij ingedeeld, 't zij naar de verschillende deugden of ondeugden, 't zij naar de verscheidene godsdienstige en maatschappelijke, groote en kleine plichten, die de mensch te vervullen heeft, 't zij naar de onderscheidene middelen ter veraangenaming des levens; of wel een enkel onderdeel wordt in de grootst mogelijke uitvoerigheid behandeld. In den regel gaat vooraf wat de profeet en de groote mannen van den Islam of van den ouden tijd over het onderwerp hebben gezegd, een verzameling van spreuken en kernachtige woorden, dan volgt een parelsnoer van kleinere en grootere gedichten over hetzelfde thema, en eindelijk een reeks van anecdoten en vertellingen, die dikwijls een zeer onderhoudende en boeiende lectuur verschaffen en somtijds belangrijke bijzonderheden bevatten, die men in de zuiver historische werken mist en die voor den beoefenaar der geschiedenis van groote waarde zijn.

Eindelijk behoort tot haar de historische roman, zoowel de idyllische behandeling der geschiedenis om, door het voorbeeld van den ouden tijd, godsdienstijver, moed en vertrouwen in te boezemen, die vooral in den tijd der kruistochten ontstond, als de ridderroman, waarin de liefde en heldendaden van den Arabischen vrijbuiter beschreven worden en waarvan de bekende roman van Antar een der beste voorbeelden is.

Maar het wordt tijd om verder te gaan. Wij kunnen uit de geschriften der Arabieren nog veel positieve kennis vergaderen. Niet dat ik zou willen beweren, dat onze medici, botanici, zoölogen, mathematici en astronomen moeten ter schole gaan bij de Arabieren, die integendeel in wetenschappelijkheid bij hen zeer ver ten achteren staan. Hoogstens zou de medicus eenig voordeel kunnen trekken uit hunne waarneming van sommige ziekten en hunne behandeling der patiënten, inzoover die op ervaring en niet op valsche theoriën steunt; de botanicus zou misschien eenige hem nog weinig of in 't geheel niet bekende planten leeren kennen en over de practische aanwending van verschillende plantaardige voortbrengselen een

enkelen nuttigen wenk ontvangen, evenals de zoöloog omtrent eenige diersoorten, die zij beter gelegenheid hadden te bestudeeren dan wij; de mathematicus zou er wellicht in de wijze van demonstreeren bij sommige vraagstukken eene voor hem belangrijke afwijking van zijne methode vinden; de astronoom zou waarschijnlijk met hunne waarnemingen van eclipsen, kometen, constellatiën eenig niet onbelangrijk resultaat kunnen verkrijgen, en in allen gevalle de technologie van zijn vak leeren verstaan. Maar dit alles is nog ongenoegzaam om eene beoefening der Arabische wetenschappelijke litteratuur, bij de groote moeilijkheid daaraan verbonden, raadzaam te maken. Doch wij mogen niet vergeten dat het voornamelijk de Arabieren geweest zijn, door welke de wetenschappelijke kennis der ouden aan de scholen der herleving is medegedeeld. In de tweede eeuw van den Islam, in den bloeitijd van het khalifaat, maakte zich een onverzadelijke lust naar kennis en wetenschap meester van de beheerschers der halve wereld. De geheele philosophische litteratuur der ouden en ten deele die der Indiërs ving aan met een weergaloozen ijver beoefend te worden. Tal van dikwijls onberispelijke vertalingen rusten in onze bibliotheken, waaronder eenige van welke het oorspronkelijk verloren is. Op dezen grondslag bouwden de Arabische geleerden voort, en het zijn vooral hunne geschriften, die tot eene verheffing van de beoefening der wetenschap in Europa den stoot hebben gegeven. De eerste Arabische boeken, die in het Latijn vertaald werden, de eerste, die in druk verschenen, behooren bijna uitsluitend tot dezen tak der letterkunde. En bij den aanvang van de beoefening der Arabische taal aan de Europeesche universiteiten in het einde der 16e en het begin der 17e eeuw, was de aandacht hoofdzakelijk op deze werken gevestigd. Daardoor telde Erpenius onder zijne leerlingen verscheidene medici en mathematici, en is het grootste deel der handschriften door zijn leerling Golius verzameld en door de Curatoren dezer hoogeschool aangekocht, van medischen, mathematischen en astronomischen inhoud. Van de bespiegelende wijsbegeerte bij de Arabieren kan men hetzelfde zeggen als van de vakken der zoogenaamde philosophia naturalis. De beschuldiging, dat zij geen stap verder zouden gekomen zijn dan Aristoteles en de Neo-Platonici, is volgens het oordeel van deskundigen onwaar. Integendeel zij hebben hetgeen zij van de Grieken geleerd hadden, op

hunne eigenaardige wijze verder ontwikkeld. Van geen dezer vakken kan men de geschiedenis schrijven zonder eene nauwgezette waardeering van hetgeen de Arabieren ons hebben achtergelaten.

Ditzelfde geldt evenzeer van handel, industrie en schoone kunsten, met name muziek en architectuur, maar inzonderheid van de wereldgeschiedenis. De middeleeuwen kan men niet dan zeer onvolledig leeren kennen zonder de hulp der Arabische litteratuur. Voor de Oostersche geschiedenis van dien tijd heeft men bijkans geen andere bronnen; doch ook voor die landen, zooals Spanje en Sicilië, voor welker geschiedenis wij Europeesche geschriften kunnen raadplegen, is de kennis der Arabische boeken onontbeerlijk. En dit geen oppervlakkige kennisneming à la Conde, maar zulk een diepe en nauwgezette studie als door de voorgangers der Leidsche Oostersche school tot nu toe is gepredikt en ten grondslag gelegd.

Doch met de positieve kennis, die wij uit Arabische werken kunnen verkrijgen, bedoelde ik iets anders. Het ontzettend groote rijk door de Arabieren gesticht kon als politieke eenheid geen eeuwen duren. Eene werkelijke fusie van al de verschillende volken door de verovering onder éénen schepter vereenigd, was ondenkbaar en is ook nimmer beproefd. Langzamerhand hernamen dezen, het een voor, het ander na, eene min of meer onafhankelijke stelling, eerst onder Arabische regenten, daarna onder vorsten van nationale afkomst. Doch in één zin had de fusie plaats gehad. Alle of bijna alle onderdanen van het khalifaat waren Moslims geworden, de Arabische taal werd van den Atlantischen Oceaan af tot China toe en van het land der Negers tot in Siberië verstaan. Daardoor was geen Arabier, geen Moslim vreemdeling in eenig deel van het onmetelijk gebied. Zijn godsdienst en zijne taal strekten hem tot het uitnemendste paspoort, dat ooit reiziger zou kunnen verlangen. Uit alle landen der Moslimische wereld stroomden ieder jaar talrijke scharen naar het gemeenschappelijk heiligdom, heerlijke gelegenheid voor den toekomstigen reiziger om tot in de verst verwijderde streken betrekkingen aan te knoopen of reisgezelschap te vinden. Zoowel voor den pelgrimstocht als voor het geregeld postverkeer tusschen de hoofdstad en de provinciën, dat zich nog eeuwen voortzette ook nadat zij in wezenlijkheid onafhankelijk waren geworden, waren overal heerwegen aangelegd, die goed werden onderhou-

den. Wat een ruim veld voor den Arabier, handelaar in zijn hart evenals al zijne Semietische broederen, die door het volbrengen van zijn godsdienstplicht, den tocht naar Mekka, reeds smaak in het reizen had gekregen! De handel verhief zich in de tweede en volgende eeuwen der Hidsjra tot eene hoogte, die zij nooit vroeger bereikt had. Een reeks van factorijen verbond Spanje en West-Africa aan het verre Oosten, aan China en de eilanden van Oost-Indië. De Russische pelterijen vonden haren weg langs Wolga en Kaspische zee rechtstreeks naar Bagdad; de producten van Nigritië kwamen langs verschillende wegen op de Noord-Afrikaansche markten om van daar de reis oostwaarts te aanvaarden. Een levendig verkeer bestond vooral door bemiddeling der Joden tusschen het land der Franken en 't Byzantijnsche rijk en de zeehavens van Noord-Africa en Syrië. Voeg daarbij, dat de bloei der hoogescholen, in 't centrum van het groote gebied van heinde en ver jeugdige geleerden aantrok, dat de Spanjaard en Transoxaniër op dezelfde schoolbank te Bagdad onderricht ontvingen, om dan weder in de verstafgelegen provinciën scholen te stichten, wier roem op hare beurt van alle kanten leerlingen tot zich trok; dan kan men zich een denkbeeld vormen van den omvang des verkeers, van het leven en de beweging in de Moslimische wereld. Reeds spoedig ontstond daaruit eene rijke geographische litteratuur. Beschrijvingen der heerwegen met al de pleisterplaatsen, ten dienste van het postwezen; berichten over de voortbrengselen der landen, de industrie en handel der steden, met vermelding der verschillende handelswegen ten behoeve der kooplieden; opgaven van den rijkdom der gewesten en van de verschillende belastingen voor de ontvangers en schatters; verhalen over al het vreemde en merkwaardige in de vreemde landen; tafereelen van den politieken en religieusen of wel van den wetenschappelijken toestand in de onderscheidene deelen des rijks; eindelijk beschrijvingen van de reizen voor handel of wetenschap ondernomen; ziedaar den hoofdinhoud van dezen rijken en gewichtigen tak der Arabische letterkunde, waarvan wel veel is verloren gegaan, doch waarvan wij nog verscheidene der voornaamste werken bezitten. Zou het noodig zijn, M. T., na het gezegde nog toe te lichten, wat voor ons uit die boeken te leeren is? Van hoeveel nut de kennis, die de Arabieren van Noord-Africa, van de Sahara en het land der Negers hadden,

voor de Europeesche reizigers reeds geweest is en nog is? Welken steun hunne ervaring zal kunnen geven, als Europa zijn beschavenden invloed tot diep in Azië en Africa zal willen doen doordringen?

Van geheel anderen aard is het punt, waarop ik thans de aandacht wensch te vestigen. De verwantschap tusschen de verschillende Semietische talen is zoo innig en zoo in 't oog loopend, dat men reeds eeuwen voordat men op het denkbeeld van vergelijking der Indogermaansche talen was gekomen, bij de beoefening der Semietische, met name van het Hebreeuwsch, de hulp der zustertalen heeft ingeroepen. Een grondige kennis van het Arabisch is bestaanbaar zonder voorafgaande beoefening der andere talen. Hier hebben wij eene rijke letterkunde, overvloed van voorarbeid door de Arabische philologen, eene doorloopende traditie, die wij in staat zijn telkens aan de bron te verfrisschen, daar de taal nog leeft. Hier hebben wij de hulp der verwante talen slechts rechtstreeks noodig, om een enkel verouderd woord in een oud gedicht volkomener te leeren verstaan, dan wij uit de omschrijving der scholiasten vermogen; of om die woorden en uitdrukkingen te verklaren, die van het noorden door de Joden, van het zuiden door de Aethiopiërs, van het oosten door de Arameërs in de taal zijn ingevoerd. Maar overigens, evenals men een uitstekend kenner der Grieksche taal kan zijn, zonder Sanskriet, Gothisch en Latijn, is ook de kennis van het Arabisch onafhankelijk van die der andere Semietische talen. Doch geheel anders is het geval met de laatstgenoemde. Van de hoogstwaarschijnlijk eenmaal uitgebreide litteratuur der Israëlieten, hebben wij slechts een klein getal geschriften over, vol van duisterheden, van *ἅπαξ λεγόμενα*, voor welke binnen het gebied der taal zelve geene verklaring meer te vinden is. Wel zijn wij niet zonder eene traditie; wij hebben de oude vertalingen, en de Joodsche geschriften van lateren tijd bewijzen menigen goeden dienst. Maar de overlevering is in zeer vele gevallen niet doorloopend; de vertalingen bevatten bewijzen in overvloed, dat men, toen zij vervaardigd werden, vele woorden niet meer verstond en gedwongen was naar de beteekenis te raden. De verklaringen der Joodsche geleerden zijn dikwijls de vrucht van spitsvondigheid en missen elken solieden grondslag. Hier is de hulp der verwante talen, en wel in de eerste plaats van de Arabische, als ver de rijkste, onontbeerlijk. Dit hebben reeds de

Joodsche taalbeoefenaars der 10^e en 11_e eeuw begrepen, dit werd door de geleerden onzer hoogescholen in de 17_e eeuw steeds in het oog gehouden, en in de volgende eeuw door onzen Albert Schultens en zijne leerlingen tot overdrijvens toe uitgebreid. Het Hebreeuwsche lexicon heeft daardoor veel gewonnen, maar aan den anderen kant ook veel verkeerds en veel ballast opgenomen. Het beginsel van de school van Schultens was deugdelijk, hare methode niet eveneens. Men miste vaste regelen omtrent den vorm, waarin zich hetzelfde woord in de verschillende talen moest vertoonen, en vergeleek daardoor soms oorspronkelijk onderscheidene vormen; maar bovendien ontbrak te dikwijls een voorafgaand nauwkeurig onderzoek naar de grondbeteekenis van het woord, zoodat men eene afgeleide beteekenis als 't grondbegrip van den wortel aanmerkte, en hieruit door redeneering die verklaring van het Hebreeuwsche woord uitspon, die scheen te passen, maar in werkelijkheid de bedoeling des schrijvers niet teruggaf. Nu was Albert Schultens zelf met eene vrij goede kennis der Arabische taal toegerust, maar onder zijne navolgers was menigeen, die nauwelijks genoeg wist om in 't Arabische woordenboek te bladeren en er het correspondeerende woord in op te zoeken, waarbij hij herhaalde malen mistastte en verklaringen te berde bracht even ongegrond als onwaarschijnlijk, terwijl hij immer van het beginsel uitging, dat de eerst opgegeven beteekenis bij Golius ook de oorspronkelijkste beteekenis van het woord was. Daarom is er in dit opzicht nog veel te doen overig, en het uitgangspunt moet zijn de verbetering van het Arabische lexicon door eene kritische schifting van oorspronkelijke en afgeleide beteekenis, waartoe in het reeds gedeeltelijk verschenen woordenboek van Lane een groote schrede voorwaarts gedaan is.

Doch behalve het groote nut, dat men voor de kennis der Hebreeuwsche taal uit de beoefening der Arabische kan trekken, is de bestudeering van het huiselijk en maatschappelijk leven der Arabieren, van Bedouïnen en stedelingen, de kennis van hun karakter en hunne denkwijze, onmisbaar voor hem die tracht zich een beeld van het oude Israël te vormen. Voordat Israël zich in Kanaän vestigde, leidde het een zwervend leven, waarvan, behalve de overlevering, nog vele sporen in taal, zeden en gebruiken over zijn. Willen we ons het volk in dien tijd voorstellen, wij moeten

het leven der Arabische herderstammen beschouwen, waarmede dat van Israël niet dan gelijkvormig kan geweest zijn. Voor den overgang van dezen toestand tot dien van vaste woonplaatsen en akkerbouw, de vorming van een volk uit de samenkoppeling van stammen, de vestiging en uitbreiding van den Israëlietischen staat, voor dat alles vinden wij treffende analogiën in de ontwikkelingsgeschiedenis van Islam en Wahhábisme. Dikwijls is het ons, alsof de geschiedenis der Arabieren slechts de reproductie en voortzetting is van die van Israël; wij kunnen ons Saul en David denken in de oude hoofdstad der Wahhábieten; Ibrahiem Pasja mocht Salmanassar of Sanherib heeten; terwijl de oude vorst, die thans regeert en in vroegere jaren met zijne ijveraars rondging om tabak en afgoderij te bestrijden en allen eeredienst uit te roeien, die verschilde van den streng-Wahhábietischen, ons levendig aan Josia herinnert, die alle verfoeiselen wegdeed uit de landpalen der kinderen Israëls.

Ik mag hier niet langer bij stilstaan, want er zijn nog twee voorname punten ter bespreking over. De beoefening der Arabische letterkunde heeft vooral in onzen tijd eene bijzondere belangrijkheid voor den theoloog en voor den jurist. De Islam bekleedt in de rij der godsdiensten eene zeer gewichtige plaats. Van geen enkelen godsdienst kunnen wij den oorsprong, de ontwikkeling, de verbreiding beter leeren kennen dan van dezen; van geen godsdienststichter is de persoonlijkheid juister te schilderen dan van Mohammed. Bijna nergens hebben wij meer gegevens dan hier om de verschillende invloeden te doorgronden, waaraan de leer des profeten van den aanvang af was blootgesteld, de worstelingen, die zij eerst tegen oud-Arabische, Joodsche, Christelijke en oud-Perzische begrippen had te voeren, later tegen de philosophen en theosophen, en de vervormingen, die zij tén gevolge daarvan onderging. Er is bouwstof genoeg om de geschiedenis der Mohammedaansche kerk met bijna even veel uitvoerigheid te beschrijven als die der Christelijke en dikwijls zal men merkwaardige overeenkomst tusschen beide vinden. De Islam heeft zijn rol nog lang niet uitgespeeld; talloos zijn zijne volgelingen en nog groeit het aantal geloovigen ieder jaar aan; alles leidt ons tot het vermoeden, dat in betrekkelijk korten tijd de geheele bevolking van Africa den Islam zal omhelsd hebben. Wat een terrein voor den beoefenaar der jeugdige,

maar zich krachtig ontwikkelende wetenschap, die zich ten doel stelt om door waarneming en vergelijking van alle godsdienstvormen en godsdienstige verschijnselen het wezen en den oorsprong van den godsdienst te leeren kennen! Het is waar, niet ieder die zich dit ten doel stelt, behoeft zelf elken godsdienstvorm tot in de kleinste bijzonderheden bestudeerd te hebben, hij zal zich voor vele met de resultaten van anderer nasporingen moeten vergenoegen; maar bij de verdeeling van den arbeid zullen ook aan dezen nog nauwelijks ontgonnen akker bebouwers moeten worden toegewezen. Stapels boeken, nog bijna niet door Europeesche oogen ingezien, liggen hen te wachten; honderden verschijnselen op dit gebied behoeven hun onderzoek en hunne verklaring. Van den philoloog en den historicus mag men hier niets hopen dan dat zij den weg naar de mijnen begaanbaar en gemakkelijk zullen maken. De exploitatie zal de taak blijven van den beoefenaar der godsdienstwetenschap.

Eveneens is het gelegen met de wetenschap, die bij de Moslims zoowel bij elke zoogenaamd theocratische wetgeving, hand aan hand gaat met de theologie. Dat het voor den rechtsgeleerde en den staathuishoudkundige niet anders dan belangrijk kan zijn na te gaan hoe de Moslimische fakíh zijn taak begrijpt, naar welke beginselen de kádhí zich bij zijne uitspraken laat leiden, welke de denkbeelden der Moslims zijn omtrent den staat en zijne inrichting, omtrent de verplichting van vorst en onderdaan, uit welk oogpunt zij de heffing van belastingen beschouwen, welke de leidende gedachten geweest zijn bij de samenstelling van het strafwetboek, hoe eindelijk het geheele raderwerk van den Moslimischen staat georganiseerd was, dit alles zal wel geen betoog behoeven. Doch er is meer. In één land van Europa is deze wetgeving nog de heerschende. In landen onder Europeesche opperheerschappij staande heeft zij de geheele maatschappij doordrongen. Zoowel in onze Oost-Indische bezittingen als in Algerië is de kennis van het Mohammedaansch recht onontbeerlijk voor den ambtenaar, indien hij geen gevaar wil loopen zich telkens aan willekeur en tirannie schuldig te maken. En deze kennis is niet te verwerven zonder eene grondige beoefening der Arabische taal. Bijna alle juridische werken liggen nog onuitgegeven in onze bibliotheken, van slechts weinige bestaan vertalingen, en een enkele uitgezonderd, laten deze veel te wenschen over.

Voor de behandeling van de onderwerpen boven opgenoemd is er bouwstof in overvloed, maar zijn er nog zeer weinig bouwlieden.

De heerschappij der Arabieren heeft zich eenmaal wijd over Azië en Africa uitgebreid en overal is door hen met den Islam de Arabische taal ingevoerd, deels als heilige taal en taal der geleerden, deels ook, waar het Arabisch element overheerschend is geworden, als volkstaal. Syrië, een groot deel van Mesopotamië, Egypte en voor een deel Nubië, bijna geheel Noord-Africa, hebben de eigene taal tegen de Arabische verwisseld. In de provinciën, waar de landstaal zich heeft staande gehouden, zijn massa's Arabische woorden opgenomen. Het Perzische en het Turksche lexicon bestaan bijna voor de helft uit woorden aan deze taal ontleend, 't Maleisch bevat in zijn woordenschat misschien voor een vierde of vijfde deel Arabische termen. Al deze talen hebben het Arabische alphabet aangenomen, dikwijls tot hare niet geringe schade en stellig tot bemoeilijking van den leerling. Des te noodiger is de hulp en toelichting der Arabische philologie. Eindelijk in het land, waaruit de benden en horden zijn voortgekomen, die eenmaal de halve wereld overstroomden, in Arabië zelf heeft de taal zich in al haar frischheid, volheid en sierlijkheid gehandhaafd. En het volk, dat die taal spreekt, is nog krachtig en vol jeugdige energie. De uitbreiding en sterke centralisatie van het rijk der Wahhábis, de toenemende macht van de sedentaire bevolking ten koste van de streng beteugelde Bedouïnen, de herleving van landbouw, handel en industrie, de oprichting van scholen en moskeeën, alles noopt ons te gelooven dat de bevolking van Centraal-Arabië eene toekomst heeft, misschien wel bestemd is op een deel der puinhoopen van het Turksche rijk een Arabisch koninkrijk te vestigen. En wie weet of niet eerlang de handelsgeest, die aan de Semietische volken boven alle andere eigen schijnt, in hen geheel zal ontwaken en hen zal doen medeworstelen om de heerschappij der twee zeeën? Wanneer de landengte van Suez doorgraven is, loopt de handelsweg tusschen twee landen door, waarvan de bevolking Arabisch is evenals de taal. De door de natuur zoo rijk bedeelde kustlanden van Noord-Africa zullen niet ten allen tijde aan anarchie of vreemde overheersching ten prooi blijven. Europa werkt zelf mede tot hunne verheffing. De herleving van de studie der oud-Arabische letterkunde in het Oosten gaat gepaard met

eene bekendmaking en verklaring van Europeesche toestanden en instellingen. Te Boelak, te Bairoet, te Algiers worden jaarlijks verscheidene boeken in de Arabische taal gedrukt, deels producten der letterkunde uit den khaliefentijd, deels vertalingen van Europeesche werken, deels nieuwe geschriften, die meest ten doel hebben de Europeesche beschaving en wetenschap bekend te maken, soms reisbeschrijvingen door Arabieren, die Europa bezocht hebben. De Arabische courant, die te Bairoet uitkomt, geeft uittreksels uit Europeesche bladen, bevat verklaringen van Europeesche werktuigen en ondernemingen en schenkt als feuilleton een Arabisch geschrift uit den ouden tijd. De Wahhábieten zijn niet geheel van deze beweging uitgesloten. De kunst van lezen en schrijven is in Centraal-Arabië algemeen verbreid, terwijl de huisvaders verplicht zijn voor het onderwijs hunner kinderen zorg te dragen. Boeken zijn wel niet menigvuldig, maar toch zijn zelfs uitgebreide verzamelingen geen zeldzaamheid. Burckhardt verhaalt dat de koninklijke bibliotheek te Derája, de later door Ibrahiem Pasja verwoeste hoofdstad, zonder twijfel de allerrijkste was aan Arabische handschriften van historischen inhoud. Palgrave vond bibliotheken in verscheidene huizen van particulieren. En de boeken te Boelak en te Bairoet gedrukt vinden reeds hun weg naar het binnenland.

Doch hetzij men al of niet gelooft aan eene toekomstige krachtsontwikkeling van de Arabische natie, de belangrijkheid van de beoefening hunner taal blijft bestaan. Geen taal der wereld, zelfs de Engelsche niet, wordt door zulk een menschental gesproken of verstaan als deze. Willen wij ons tot de Arabisch sprekende volken in betrekking stellen, hetzij om hun de weldaden onzer beschaving te brengen, hetzij om partij te trekken van de hulpbronnen hunner landen voor onzen handel en onze nijverheid, wij zullen de kennis hunner taal niet kunnen ontberen.

Het zou mij leed doen, M. T., indien mijne rede op U den indruk gemaakt heeft eener oratio pro domo, waarbij de argumenten van alle kanten met moeite bijeengezocht zijn. Veel liever zou mij een verwijt

wezen, dat ik eene stelling ter verdediging heb genomen, die haast geen bewijs behoefde, of dat ik lang niet alles gezegd heb, wat over het onderwerp te zeggen was. Trouwens het lag niet in mijne bedoeling dit uit te putten; ik wilde slechts wijzen op het veelzijdige nut aan de beoefening der Arabische taal verbonden, in de hoop daardoor uwe belangstelling in dat vak te verhoogen of die op te wekken, waar zij mocht ontbroken hebben. Belangstelling, het is op deze plaats meer gezegd, is voor den bloei eener wetenschap noodig als licht en lucht voor de plant. Zij is het, die haar beoefenaars verwekt, zij sterkt en steunt hen later in hunnen arbeid. Mocht ik haar voor deze studiën niet te vergeefs gevraagd hebben, ik zou mij zeer gelukkig rekenen.

Edelgrootachtbare Heeren, Curatoren dezer Hoogeschool!

Aan uwe welwillende aanbeveling ben ik de vereerende benoeming verschuldigd, die mij in staat stelt mij geheel aan mijne geliefkoosde studiën te wijden. Ik betuig U daarvoor mijn eerbiedigen en innigen dank. Wel moet ik U bekennen, dat er met mijne vreugde een ander gevoel gepaard gaat, dat haar tempert en soms overschaduwt: het gevoel van zwakheid tegenover den schoonen werkkring, die zich voor mij opent, de vrees voor tekortkoming tegenover de eischen, die men mij zal kunnen stellen. Maar dan ook weer herleeft mijn moed, als ik bedenk, dat ik zal arbeiden onder uwe oogen, dit is, onder de oogen der verschoonendste toegevendheid zelve, en dat gij van mij niets zult verwachten dan eene ijvere plichtsbetrachting, terwijl ik van mijzelven overtuigd ben, dat het mij aan ijver nimmer zal ontbreken. Gij hebt gehoord, hoe groot ik mij den omvang voorstel van het vak mijner studie; het programma mijner werkzaamheden zal daarvan slechts een deel kunnen omvatten. Doch op den voorgrond zal blijven staan, wat steeds aan deze Oostersche school den voorrang heeft bekleed, eene strenge taalbeoefening, als de onmisbare grondslag van alle litterarische en historische wetenschap. Door dien beproefden weg te volgen hoop ik mijn kans te vermeerderen op uwe goedkeuring, wier verwerving steeds een mijner hoogste wenschen zal zijn.

Hooggeleerde Heeren Professoren! Hoezeer heb ik tegen dit oogenblik opgezien, waarop ik U voor het eerst als mijne ambtgenooten mag begroeten! Want ik ben 't mij wel bewust, welk een afstand mij van U scheidt, onder wie ik vele mijner leermeesters, onder wie ik zelfs nog den eerwaardigen leermeester mijns vaders mag tellen! In talenten, kennis en ervaring staat gij zoo verre boven mij; de nalezing van velen Uwer is beter dan mijn geheele oogst. Des te inniger voel ik mij aan U verplicht voor de hartelijkheid, waarmede gij mij in uw midden hebt ontvangen, des te hooger waardeer ik de vriendschappelijke hand mij over de klove toegereikt. Doch niet van mijne benoeming dateert de onbegrensde hoogachting, de warme toegenegenheid, die ik voor velen Uwer gevoel. In de twaalf jaren, die er liggen tusschen dezen dag en dien, waarop ik als student aan deze hoogeschool werd ingeschreven, heb ik zooveel goeds van uwe handen ontvangen, als levenslange erkentelijkheid niet zal kunnen beantwoorden. Wat heb ik niet aan U te danken, waarde G. C. B. Suringar, dien ik liefheb zooals een zoon zijn vader bemint! Wat aan U, Cobet, wiens bezielende woorden in mij den eersten lust tot studie deden ontwaken, waartoe zij mij tevens den weg wezen! Hoeveel ben ik U niet verschuldigd, de Vries, voor uw voortreffelijk onderwijs, dat ik in mijne betrekking tot de lagere school zoo heb leeren schatten, maar bovenal voor uwen echt vriendschappelijken omgang, voor den moed, dien gij mij steeds wist in te spreken, voor uwen welmeenenden en goeden raad! Een woord van dank heb ik ook aan U, Rutgers, te zeggen, wiens naam in mijne herinnering zoo nauw verbonden is aan den mij steeds dierbaren naam van Juynboll, daar ik van U beiden de eerste leiding ontving in de studievakken mijner keuze. En zou ik ooit uwen zoo aangenamen en nuttigen omgang vergeten, Fruin, of uwe warme belangstelling in mij en mijne studiën? Ja, waar zou ik eindigen, als ik allen Uwer wilde opnoemen, aan wie ik mij verplicht gevoel?

Maar aan niemand heb ik dat te zeggen, wat mij voor U, waardste Dozy, op het harte ligt. Ik weet het, dat deze dag ook voor U een feestdag is, dat gij mijne benoeming tot deze betrekking gewenscht hebt, dat ik het vooral aan uwe voorspraak te danken heb, dat de aandacht van H.H. Curatoren zich op mij vestigde. Ik ben er trotsch op, want stree-

lender voldoening ken ik niet dan uwe goedkeuring. Doch het is slechts een klein deel van het vele, dat ik aan U verschuldigd ben. Of meent gij dat ik ooit die uren zal vergeten op uwe studeerkamer doorgebracht? ooit uwe lessen, uwe raadgevingen, uw voorbeeld? ooit uwen echt humanen en vriendschappelijken omgang? Het is mijn roem, uw leerling en uw vriend te heeten, blijf mij als zoodanig beschouwen. Gij weet beter dan iemand waar ik raad en hulp behoef, laat het mij aan uwe leiding en uwen steun ook voortaan niet ontbreken, nu gij mij tot uwen medearbeider bevorderd en mij een deel uwer werkzaamheden hebt toevertrouwd.

Ik heb behoefte een enkel woord tot U, de Jong, te spreken. Hetzelfde koninklijk besluit, dat mij tot dit ambt riep, schonk u den eervollen titel door Albert Schultens en Hamaker gevoerd en droeg aan uwe zorg de werkzaamheden op, die tot dusver door ons samen werden verricht. Wat een schoone toekomst hebben wij beiden nu voor ons! Terwijl gij zult waken voor het onderhoud en de uitbreiding onzer kostbare handschriften- en boekenverzameling, die thans eene waardige plaatsing heeft erlangd; terwijl gij de werkzaamheden ten behoeve der wetenschap zult ondernemen, waarvan wij de noodzakelijkheid samen zoo dikwijls hebben besproken; zal ik trachten belangstelling voor deze studiën te wekken, zal ik tevens pro parte virili met U medewerken om de schatten der Oostersche letterkunde te ontsluiten. Broederlijk en eendrachtig hebben wij tot nu toe samen gearbeid; openhartig was steeds onze omgang. Laat diezelfde geest ons blijven bezielen! Wij hebben één doel; wij zullen krachtiger zijn als wij elkander steunen. Ga voort mij uwe toegenegenheid te schenken, zooals gij de mijne zult blijven bezitten.

Ik dank U, mijn trouwe vrienden, voor uwe tegenwoordigheid. Gij wist dat zonder die mijn feestdag onvolkomen zou zijn; gij hadt zelven behoefte om uwe deelneming in mijn geluk te toonen. Mis ik onder U ook verscheidenen, die ik hier zoo gaarne zou gezien hebben, dringende beroepsbezigheden dragen er de schuld van, of verplaatsing naar verre streken, zelfs naar die, van waar zij nooit weder tot ons zullen spreken. Maar de oude vriendschap is onveranderd gebleven. Kunt gij 't U voorstellen, dat het reeds zes jaar geleden is, sedert wij van elkander moesten scheiden? Zoo moge het tusschen ons blijven! God zegene U!

Eindelijk wend ik mij tot U, Weledele Heeren, studenten dezer hoogeschool. Het is vooral omdat ik hoopte eenigen Uwer onder mijne toehoorders te tellen, dat ik dit onderwerp voor mijne rede heb uitgekozen. Want op U is de hoop gevestigd, dat Leidens hoogeschool haar alouden roem ook op dit gebied zal blijven handhaven; van den graad uwer belangstelling zal de bloei dezer studiën voor een groot deel afhangen. Gij ziet dat het veld ter bearbeiding ruim is, laat het niet aan krachten ontbreken. Weest overtuigd dat, hetzij gij de Semietische taal en letterkunde tot het doel uwer studie kiest, hetzij gij een of meer gedeelten wenscht te beoefenen als hulpmiddel voor andere vakken van wetenschap, gij mij steeds bereid zult vinden, om U, zooveel ik kan, met raad en daad bij te staan. Het zal mij verheugen daartoe dikwijls in staat gesteld te worden. Maar bovenal, onthoudt mij uwe toegenegenheid niet. Het is nog maar weinige jaren geleden, dat ik uwe rangen verliet; de gelukkige tijd ligt nog versch in mijn geheugen, ik heb niet vergeten wat ik met mijne vrienden gehoopt, gevreesd, genoten heb. Ik kan met U sympathiseeren en ik wil dat, want het is mijn oprechte wensch uw vriend te worden. In één opzicht is reeds nu onze overeenstemming volkomen. Wij koesteren allen dezelfde wenschen voor het welzijn onzer dierbare Alma Mater; de bloei van Leidens hoogeschool ligt ons allen na aan 't hart. Laten wij samenwerken om dien te bevorderen. Vivat Academia!

SERIES LECTIONUM,

IN

ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM, POST FERIAS AESTIVAS ANNI CIƆIƆCCCLXVI.

FACULTAS THEOLOGICA.

I. I. PRINS priorem Pauli ad Corinthios epistolam interpretaturus est, die Mercurii, Iovis et Veneris, ... hora IX.

Theologiae Practicae partem homileticam et liturgicam tractabit, diebus Martis et Mercurii, ... X.

Exercitationes catecheticas et homileticas moderabitur, die Lunae, ... XI et II.

De rebus exegetici potissimum et practici argumenti cum provectioribus aget, hora vespertina postea indicanda.

W. A. VAN HENGEL, provectae aetatis causa, rude donatus, quantum per vires licebit, Academiae alumnis prodesse conabitur.

I. H. SCHOLTEN Theologiae dogmaticae partem materialem exponet, duce Compendio a se edito, die Lunae, ... I,

die Martis, ... XI,

die Iovis, ... X—XII,

et die Veneris, ... X.

Introitum tradet in libros N. T., praesertim instituenda disquisitione de evangeliis synopticis, diebus Martis, Iovis et Veneris, ... I.

Theologiam naturalem docebit, die et hora postea indicandis.

19

A. KUENEN Ethicam Christianam tradet, die Mercurii, ... hora XI,
die Iovis, ... XII,
et die Veneris, ... XI.
Historiam religionis Israëliticae enarrabit, die Lunae, ... X,
et die Mercurii, ... I.
Locos selectos historiae Israëlitarum tractabit, die Veneris, XII.

L. G. E. RAUWENHOFF, Historiam Ecclesiae Christianae medii aevi enarrabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.
Locos selectos historiae Ecclesiae Christianae tractabit, die Martis, ... II.
De variis argumentis, ad historicam theologiae partem pertinentibus, aget hora vespertina postea indicanda.
Orationibus Sacris praeërunt J. H. SCHOLTEN, A. KUENEN, I. I. PRINS et L. G. E. RAUWENHOFF, diebus et horis sibi et Candidatis Theologiae commodis; — publice disputandi exercitationibus, die Veneris, ... II.

FACULTAS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

I. VAN DER HOEVEN Zoologiam et Anatomen comparatam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, ... XI.
Anthropologiam s. Historiam naturalem Generis Humani exponet, diebus Lunae et Mercurii, ... II.
Anatomes comparatae selecta capita explicabit, diebus Martis et Iovis, ... I.
Geologiae primas lineas docebit, die Veneris, ... III.

A. H. VAN DER BOON MESCH Chymiam corporum organicorum exponet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, ... IX.
Chymiam, quae anorganica vocatur, docebit, iisdem diebus, XI.
Artem pharmaceuticam theoreticam et experimentalem exponet, diebus Lunae et Mercurii, ... XII.
Oeconomiam ruralem tradet, diebus Martis et Iovis, ... XII.
Chymiam theoreticam exponet, diebus Iovis et Veneris, . . I.

Experimenta instituendi artem docebit et Exercitia practica in Laboratorio moderabitur quotidie.

Cum Studiosis provectioribus de Physiologia chymica colloquetur, die Veneris, hora vespertina, ... hora V—VIII.

G. J. VERDAM Trigonometriam planam tradet aliaque argumenta tractabit, quae ad Elementa Matheseos et ad Planimetriam pertinent, diebus Iovis et Saturni, ... X,
et die Veneris, ... IX et X.

Mechanicam analyticam et Calculi Integralis partem superiorem tractare continuabit, diebus Martis et Mercurii, . . . IX et X.

Scholas paedagogicas habebit, die Lunae, hora commoda.

F. KAISER Astronomiam theoreticam tradet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, ... IX.

Astronomiam practicam, iisdem diebus, ... X.

Theoriam motus corporum coelestium tradet, diebus et horis auditoribus commodis.

Artis observandi exercitiis quotidie praeërit.

Astronomiam, quam popularem vocant, tradet diebus et horis auditoribus commodis.

P. L. RIJKE Physicam experimentalem docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, ... XII.

De Physices capitibus selectis latius et fusius disseret, diebus Lunae et Mercurii, ... X.

Physicam Mathematicam tradet, diebus Martis et Iovis, . . II.

Geographiam physicam exponet, die Iovis, ... X.

Exercitiis physicis practicis praeërit, quotidie.

W. F. R. SURINGAR Morphologiam, anatomiam et physiologiam plantarum exponet, diebus Martis, Mercurii et Iovis, ... I.

Phytographiam et taxonomiam docebit, selectasque plantarum familias explicabit, diebus Lunae et Veneris, ... I et II.

Cum studiosis provectioribus rei herbariae capita selecta fusius tractare paratus est, hora commoda.

Exercitia practica in structura plantarum ope microscopii explorauda moderabitur, diebus Martis et Iovis, ... II—IV.

Excursionibus botanicis praeërit tempore aestivo, die Saturni.

D. BIERENS DE HAAN, Prof. extraord., Stereometriam et Trigonometriam sphaericam docebit, diebus Mercurii et Iovis, . . . hora VIII.
Algebram sive Arithmeticam universalem, die Veneris, . . VIII,
diebus Iovis et Saturni, ... IX.
Geometriam analyticam tradet die Mercurii, ... II,
diebus Veneris et Saturni, ... X.
Calculum differentialem, die Lunae, ... III,
die Iovis, ... II.
Calculi integralis partem elementarem, die Lunae, ... II,
diebus Iovis et Veneris, ... XI.
Analysin algebraicam, die Mercurii, ... III.

FACULTAS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

A. RUTGERS Ieremiae *Vaticinia* et *Psalmos* selectos interpretabiter diebus Lunae et Martis, ... IX,
et die Mercurii, ... VIII.
Linguae Hebraeae grammaticam docebit, diebus Lunae, Martis et Iovis, ... VIII.
Secundum Samuelis *librum* cursoria lectione tractabit, die Lunae, ... I,
et die Iovis, ... XII.
Antiquitates Israëlitarum explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.

I. H. STUFFKEN Logicam tradet, die Martis, ... I,
diebus Iovis et Veneris, ... XI.
Metaphysicam docebit, diebus Martis et Mercurii, ... X.
Historiam Philosophiae explicabit, diebus Lunae et Iovis, . . XII.
Paedagogicam exponet, diebus et horis auditoribus commodis.

C. G. COBET interpretabitur Theophrasti *Characteres* et Herodotum et Aeschyli *Prometheum*, diebus, Lunae, Martis et Mercurii, hora X.

Antiquitates Romanas docebit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . . XII.

Cum paulo provectioribus Antiquitatum Romanarum causa leget Tacitum et Suetonium, diebus Jovis et Veneris, . . XII.

Scholas Paedagogicas habebit diebus Martis et Iovis, ... II.

Artem metricam tradet diebus Veneris et Saturni, ... I.

Scriptores Graecos cursoria lectione tractabit die Martis hora vespertina, . . . VIII—X.

Initia Palaeographiae Graecae candidatis Litterarum explicabit die Saturni, . . . IX—XI.

R. P. A. DOZY Historiam universalem explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . . XI.

Varios locos historiae aevi medii et historiae recentioris exponet, diebus Lunae et Mercurii, . . . I.

Scriptorum Arabicorum locos selectos interpretabitur, die Mercurii, . . . VII—IX.

M. DE VRIES Linguam Literasque patrias explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, . . . II.

Linguam Literasque patrias medii aevi explicabit, diebus Martis et Iovis, . . . III.

Linguam Literasque patrias saeculi XVII explicabit, die Lunae, III.

De lingua patria pure et eleganter scribenda aget, additis exercitiis practicis, horis postea constituendis.

Carminum medii aevi interpretationem criticam provectiores docebit, die Martis, . . . VI—VIII.

Linguam Gothicam tradet, die Iovis et Veneris, ... II.

Linguam Anglo-Saxonicam et Veterem Frisicam tradet, diebus et horis auditoribus commodis.

F. FRUIN Historiam Patriae tradet, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, . . . I.

Historiam politicam patriae, inde a Carolo V, exponet diebus Iovis et Veneris, . . . XI.

W. G. PLUYGERS interpretabitur Ciceronis Or. pro S. Roscio Amerino (rec. C. L. Kayser) et. Sallustium (III ed. R. Dietsch), diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... hora IX.

Antiquitates Graecas docebit, die Iovis, ... IX—XI.

Scriptorum Latinorum selectos locos Philologorum iunioribus explicabit, die Lunae et Mercurii, ... II,
die Iovis. . . . . VII—IX.

Veteres membranas Latinas cum provectioribus tractabit, die Martis, ... II—IV.

H. KERN Grammaticam Sanscritam docebit, die Saturni, ... X—XII.

Carmina Indica selecta cum provectioribus leget, die Lunae hora vespertina, ... VI—VIII.

Zend-Avestam interpretabitur horis auditoribus commodis.

Grammaticam comparatam tradet, diebus Mercurii et Veneris, III.

M. I. DE GOEJE, Prof. extraord., literas Arabicas, Chaldaïcas et Syriacas docebit, post orationem habitam, die Iovis, ... I et II,
et die Veneris, ... II.

P. O. VAN DER CHIJS, titulo Professoris extraordinarii ornatus. Numismaticam universalem docebit, diebus et horis, qui auditoribus convenient.

FACULTAS MEDICA.

G. C. B. SURINGAR Therapiam generalem docebit, diebus Martis et Iovis, ... XII.

Pharmacognosin et naturalem remediorum historiam, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... XII.

Therapeuticum remediorum usum indicabit, diebus Mercurii et Veneris, ... IX.

Doctrinam morborum singularium tradet, diebus Lunae, Martis et Iovis, ... IX.

Praxin medicam ad lectulos aegrotantium moderabitur, diebus singulis, ... X.

F. W. KRIEGER, Theoriam disciplinae Chirurgicae exponet, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... hora II.
Exercitationibus clinicis in Nosocomio academico habendis vacabit, quotidie, ... I.
Collegio casuali, quotidie, ... XII.
Doctrinam de morbis oculorum exponet, die Saturni, ... II.
Medicinam forensem, diebus Martis et Iovis, ... II.

A. E. SIMON THOMAS Theoriam artis obstetriciae exponet, diebus Martis, Iovis et Saturni, ... VIII.
Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vacabit quotidie, ... IX.
Doctrinam Operationum tradet, et Operationibus obstetriciis, tum in pelvi facticia, tum in cadavere instituendis, praeërit, die Mercurii, ... II.
Gynaecologiae et Gynaecopathologiae selecta tradet, die Lunae, II.
Praxin obstetriciam, tum in Nosocomio academico, tum in Polyclinico obstetricio, quoties necesse erit, moderabitur.

I. C. G. EVERS Pathologiam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... I.
Exercitationibus clinicis, in Nosocomio habendis praeërit, die Saturni, ... X,
diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, . . XI.
Collegio casuali, die Iovis, ... XI,
et die Saturni, ... XI—II.
Praxin medicam in policlinico moderabitur.

A. HEYNSIUS Physiologiam, experimentis et observationibus microscopicis illustratam, docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, ... X.
Exercitiis practicis, experimentis et indagationibus physiologicis in laboratorio physiologico, quotidie praeërit.

I. A. BOOGAARD, Prof. extraord., anatomiam pathologicam docebit, die Iovis, ... II—IV.
Anatomen generalem, demonstrationibus microscopicis illustratam, exponet, die Veneris, ... II—IV.

Exercitiis practicis in Microscopii usu praeërit, horis auditoribus commodis.

T. ZAAIJER, Prof. extraord., Anatomiam specialem et practicam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, . . hora IX.

Methodum secandi cadavera, quotidie, hiberno tempore.

Operationes chirurgicas demonstrabunt F. W. KRIEGER et T. ZAAIJER, horis deinde indicandis.

FACULTAS IURIDICA.

H. COCK provectae aetatis causa a scholis habendis cessabit.

I. DE WAL Ius Mercatorium tractabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... IX.

Encyclopaediam et Methodologiam Iurisprudentiae exponet, iisdem diebus, ... X.

Ius Criminale interpretabitur, diebus Iovis, Veneris et Saturni, IX.

Legem Iudiciorum Criminalium tradet, iisdem diebus, . . . X.

S. VISSERING Statisticam Patriae explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XI.

Historiam Europae diplomaticam, iisdem diebus, ... I.

Oeconomiam politicam, die Iovis, ... XI et I.

et die Veneris, ... XI.

Disputandi exercitia moderabitur, diebus et horis auditoribus commodis.

R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE Ius Civile hodiernum interpretabitur, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII,

et die Veneris, ... I.

Legem Iudiciorum privatorum, additis exercitationibus forensibus, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... X.

I. E. GOUDSMIT interpretabitur Iustiniani *Institutiones*, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... I.

et diebus Iovis, Veneris et Saturni, ... IX.

Digesta, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, II.

Historiam Iuris Romani enarrabit, diebus Iovis, Veneris et Saturni, ... hora X.
Disputandi exercitia moderabitur, diebus et horis auditoribus commodis.

I. T. BUIJS tradet ius gentium, diebus Lunae, Martis et Mercurii, XI.
Philosophiam iuris, iisdem diebus, ... XII.
Ius publicum, diebus Iovis et Veneris, ... XII.
et die Saturni, ... XI.

C. A. X. G. F. SICHERER, Literarum Germanicarum Lector, selecta principum Poëtarum Germanicorum carmina interpretari paratus est; simul id acturus, ut his ipsis exemplis varia Poëseos genera explicet auditoribus.

P. DE IONG, Literarum Persicarum et Turcicarum Lector, linguam Persicam et Turcicam docebit eos, qui iis operam navare velint.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA,

DIE XXXI M. DECEMBRIS A. CIƆIƆCCCLXVI.

In	Facultate	Theologica	58.
"	"	Disc. Math. et Phys.	44.
"	"	Phil. Theor. et Litt. Hum. . .	46.
"	"	Medica	92.
"	"	Iuridica	310.
			550.

Praeterea in Album Academicum nomina Studiosorum, in Athenaeis studiis operam navantium, relata sunt, eo consilio, ut hic examinentur et Doctores creantur:

In	Facultate	Theologica	7.
"	"	Disc. Math. et Phys	2.
"	"	Phil. Theor. et Litt. Hum. . .	13.
"	"	Medica	12.
"	"	Iuridica	18.
			52.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA,

A DIE IX FEBRUARII CIƆIƆCCCLXVI AD DIEM VIII FEBRUARII CIƆIƆCCCLXVII.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

D. 18 Iunii. IANUS CAROLUS POOL, Amstelodamensis, publice defenso specimine: *Over Frederik van Heilo*, Theol. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. IOSUA L'ANGE HUET, Harlemensis, defenso specimine: *De methode der positieve filosofie volgens Auguste Comte*, Theol. Doctor, *magna cum laude*.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

D. 28 Maii. ADRIANUS THEODORUS VAN AKEN, ex oppido Klundert, defenso specimine: *De Hypocycloïde*, Math. Mag. et Phil. Nat. Doctor, *cum laude*.

D. 6 Iunii. FREDERICUS NICOLAUS OBBES, Arnhemensis, defenso specimine: *Over Fabia Nauovensis*, Math. Mag. et Phil. Nat. Doctor, *summa cum laude*.

D. 15 Sept. GUILLELMUS THEODORUS VROLIK, Amstelodamensis, defenso specimine: *Aanteekeningen over de ontleedkunde van den carpus der zoogdieren*, Math. Mag. et Phil. Nat. Doctor, *cum laude*.

D. 5 Oct. HENRICUS V. D. STADE, Amstelodamensis, publice defenso specimine: *Over warmteontwikkeling bij scheikundige verbindingen*, Math. Mag. et Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude*.

D. 13 Nov. HERMANNUS HARTOGH HEYS, e pago Zouteveen, publice defenso specimine: *De methoden tot synthesis der organische ligchamen*, Math. Mag. et Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude.*

IN FACULTATE MEDICA.

D. 6 Martii. IOHANNES VAN DEN BROECKE, Medioburgensis, defenso specimine: *Over de trichenenziekte*, Med. Doctor.

D. 22 Martii. ABRAHAMUS VAN DER SWALME, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

Eodem die. ABRAHAMUS VAN DER SWALME, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor.

D. 16 Aprilis. HERMANNUS SIMONS, Med. Doctor, e pago Benthuizen, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 24 Maii. HERMANNUS IOHANNES DE GRAAF, Lugduno-Batavus, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor.

D. 14 Iunii. DIDERICUS HULST, e pago Oosterblokker, defenso specimine: *Over de bloedingen uit de organa copulationis der vrouw*, Med. Doctor.

D. 19 Iunii. SALOMON ARRIAS, Surinamensis, defenso specimine: *Eenige waarnemingen van keering op de knie*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 20 Iunii. SYTZE GREIDANUS, Leovardensis, defenso specimine: *Chirurgische waarnemingen*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 26 Sept. SALOMON ARRIAS, Surinamensis, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. SALOMON ARRIAS, Surinamensis, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis thesibus, Chir. Doctor, *cum laude.*

D. 12 Oct. DIDERICUS HULST, e pago Oosterblokker, Med. Doctor, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 17 Oct. IANUS IACOBUS LANGELAAN, e pago Heemstede, defenso specimine: *Verslag aangaande het cholera-hospitaal te Leiden*, Med. Doctor.

D. 23 Oct. PETRUS BAKKER, Med. et Art. Obst. Doctor, Helderianus, defensis thesibus, Chir. Doctor.

Eodem die. SYTZE GREIDANUS, Med. Doctor, Leorardensis, defensis thesibus, Art. Chir. Doctor, *magna cum laude.*

D. 7 Nov. SUFFRIDUS HENRICUS HERMANIDES, Med. Doctor, Amstelodamensis, defensis thesibus, Chir. Doctor, *cum laude.*

D. 27 Nov. PETRUS IACOBUS BARNOUW, Maaslandicus, defenso specimine: *Verslag van de verloskundige kliniek en polikliniek aan de Leydsche Hoogeschool, gedurende den Academischen cursus* 1864—1865 *en* 1865—1866, Med. Doctor, *magna cum laude.*

D. 30 Nov. IOHANNES THEODORUS VAN DER CHIJS, Lugduno-Batavus, defenso specimine: *Laryngoscopische waarnemingen*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 4 Dec. HENRICUS CORNELIS ADRIANUS NICOLAUS EIKENDAL, Haganus, publice defenso specimine: *Over de Veratrine en haar gebruik bij rhumatismus articulorum*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 8 Dec. HENRICUS IOHANNES BETZ, Roterodamensis, publice defenso specimine: *Over de theorie der ontsteking*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 18 Dec. PETRUS IACOBUS ADRIANUS SLUYS, publice defenso specimine: *Verhandeling over Eczema en ziektegeschiedenis van eenen lijder aan Eczema Universale door den schrijver behandeld*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 2 Febr. IOHANNES CASPARUS GUILLELMUS FISCHER, e pago Heerenveen, publice defenso specimine: *Over de ontsteking van het hartezakje*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 5 Febr. PETRUS IACOBUS BARNOUW, Med. Doctor, e pago Maasland, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor, *cum laude.*

IN FACULTATE IURIDICA.

D. 19 Febr. IACOBUS TEN BOSCH, Tielanus, defensis thesibus, Iuris Rom. et Hod. Doctor.

D. 20 Febr. LEONARD IOSEPHUS VAN OPPEN, e Heerlen, publice defenso specimine: *Verklaring van Art.* 969 *B. W.*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 16 Martii. OTTO FREDERICUS GROENINX VAN ZOELEN, Haganus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 19 Martii. IOHANNES IACOBUS BENTEYN, Haganus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 20 Martii. ANTONIUS VAN DEINSE, Dordracenus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 22 Martii. GIJSBERTUS IOHANNES HENRICUS HEERE, e pago Raamsdonk, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 23 Martii. MICHIELIS IACOBUS DE WITT HAMER, natus Goes, publice defenso specimine: *Over de arbeidsvereenigingen*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 13 Aprilis. ISACUS DE GREVE, Frankereanus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 14 Aprilis. IOHANNES NICOLAUS ANTHONIUS BUCAILLE, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 21 Aprilis. FRANCISCUS ARIUS DE GRAAFF, ex oppido Gorinchem, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

Eodem die. CHRISTIANUS GUILLELMUS KIST, Lugduno-Batavus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 15 Maii. LUDOVICUS IDZARDUS DOUWE SIRTEMA VAN GROVESTINS, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 22 Maii. EDUARDUS IOHANNES FREDERICUS LUCASSEN, e pago Voorburg, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 26 Maii. MICHAELIS VIRULY, e pago Vuren, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 8 Iunii. HUBERTUS PHILIPPUS DE KANTER, Briello-Hollandus, publice defenso specimine: *Onderzoek naar de regtsgeldigheid van het Code rural*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 20 Iunii. EWALDUS KIST, Lugduno-Batavus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 22 Iunii. GERARDUS DE BOSCH KEMPER, Amstelodamensis, publice defenso specimine: *De concessien volgens het Nederlandsch recht*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

Eodem die. NICOLAUS GERBRANDUS KNOOP KOOPMANS, Amstelodamensis, defenso specimine: *Macleods krediet-theorie*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

Eodem die. PIBO ANTONIUS BRUGMANS, Amstelodamensis, publice defenso specimine: *De beginselen van het hulp- en bergloon vol-*

gens het Nederlandsche regt, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.

D. 23 Iunii. WILHELMUS VINCENTIUS RECHNERUS CAROLIUS BAUD, Haganus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 26 Iunii. CAROLUS LUDOVICUS VAN WOELDEREN, Eindhovensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. ALLARDUS PHILIPPUS RENERUS IACOBUS VAN DEN BOSCH TOT VERWOLDE, e pago Oosterhout, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 29 Iunii. FREDERICUS VAN HOOGENDORP, Haganus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. IACOBUS GEORGIUS DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ, Haganus, publice defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. NICOLAUS GERARDUS STUFFKEN, e pago Haaften, defenso specimine: *Het wettelijk bewijs in strafzaken*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 30 Iunii. IANUS GUILLELMUS VAN GOENS, Hoornanus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 9 Oct. AERT VAN DER GOES, Haganus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 19 Oct. GODEBTUS GUILLELMUS VAN DEDEM, e pago Dalfsen, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 20 Oct. IANUS DANIELUS CORNELIUS CAROLUS GUILLELMUS DE CONSTANT DE REBECQUE, Haganus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 24 Nov. CASPARUS HENRICUS MOENS, Campensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. HIERONYMUS NICOLAUS TEDING VAN BERKHOUT, Amstelodamensis, defenso publice specimine: *De reassurantie*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.

D. 29 Nov. IANUS FRANCISCUS SCHUURBEQUE BOEYE, Zierikzenianus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 6 Dec. IANUS FERDINANDUS SCHELTES ELZER, Amstelodamensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. SAMUEL IOHANNES VAN PALLANDT, Haganus, publice defenso

specimine: *De geldelijke verantwoordelijkheid der Ministers*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 7 Dec. LUDOVICUS RUYTERS, Mozatraiectanus, defensis thesibus, Iur. Rom et Hod. Doctor.

D. 11 Dec. IOHANNES CORNELIS VAN DER LEK DE CLERCQ, Zierikzenianus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

Eodem die. GUILLELMUS IANUS D'ARELUIS DE BOUROUILL, Groningensis, publice defenso specimine: *De wet houdende bepalingen voor het geval van wanbetaling van boeten in strafzaken* (*van* 22 *April* 1864, *Stbl. n°.* 29), Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 13 Dec. HENRICUS EDUARDUS KANN, Haganus, publice defenso specimine: *Overzigt der hedendaagsche Nederlandsche wetgeving in zake van laster, hoon en beleediging*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 15 Dec. CAROLUS ASSER, Haganus, publice defenso specimine: *de telegraphie in hare regtsgevolgen*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 21 Dec. HENDRICUS VAN DISSEL SZ., Lugduno-Batavus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 15 Ian. DOUWE IANUS VAN DER GOOT, e pago Lappermeer, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 22 Ian. ADRIANUS IOHANNES ELIZA IOLLES, Amstelodamensis, publice defenso specimine: *Bijdrage tot de kennis van de ontwikkeling van de zeeassurantie in de Vereenigde Nederlanden*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 1 Febr. IUSTUS IACOBUS DE GRAAFF, Gorinchemsis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 2 Febr. AMEDECUS FRANCISCUS HUBERTUS BAUDUIN, Roermondensis, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 6 Febr. ALPHONSUS MARIA BERNARDUS HANLO, Amstelodamensis, defenso specimine: *Over zamenloop van misdrijven volgens de verschillende hedendaagsche wetgevingen*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 7 Febr. THEODORUS GUSTAVUS ADOLPHUS SLINGELAND, ex oppido Schoonhoven, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude.*

ACADEMIA

RHENO-TRAIECTINA.

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM,

QUI

INDE A D. XXVI M. MARTII A. CIƆIƆCCCLXVI AD D. XXVI M. MARTII A. CIƆIƆCCCLXVII

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

HENRICUS CHRISTIANUS MILLIES,

SENATUS ACTUARIUS

OTTO VAN REES.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

C. G. OPZOOMER.
I. A. C. BOVERS.
H. C. MILLIES.
G. G. BRILL.
H. VAN HERWERDEN.

IN FACULTATE MEDICA.

G. I. LONCQ, CORN. IAN. FIL.
F. C. DONDERS.
L. C. VAN GOUDOEVER.
G. KOSTER.
A. L. S. GUSSEROW (munus auspicatus est d. 25 m. Ianuarii 1867).

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

R. VAN REES.
G. I. MULDER.
P. HARTING.
C. H. D. BUIJS BALLOT.
M. HOEK.
F. A. G. MIQUEL.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

B. TER HAAR.
I. I. DOEDES.
I. I. VAN OOSTERZEE.

IN FACULTATE IURIDICA.

G. G. VREEDE.
B. I. LINTELO DE GEER.
I. A. FRUIN.
O. VAN REES.

MEDICINAE LECTOR.

P. Q. BRONDGEEST.

LITERARUM HODIERNARUM LECTORES.

I. H. HISGEN, lit. germanicarum.
I. VENNING, lit. anglicarum.
M. A. E. ROBERTI, lit. francicarum.

DOCTORES ACADEMICI IN LABORATORIO CHEMICO.

A. REINECKE.
ED. MULDER.

ORATIO

DE

MONOTHEISMO ISRAELITARUM, DIVINAE PATEFACTIONIS TESTIMONIO,

CUIUS PARTEM PRONUNCIAVIT

HENRICUS CHRISTIANUS MILLIES,

D. XXVI M. MARTII, A. CIƆIƆCCCLXVII,

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA,

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM DEPONERET.

ACCEDIT RERUM ACADEMICARUM ENARRATIO.

L. S.

Vix verba facere coeperam, quum ἐπίσταξις sermonem impedivit. Primum, dissuadentibus Medicis, pergere conatus, mox ipse sensi, orationem esse omittendam et, legi ut obtemperarem, mihi in brevissima fatorum academicorum enarratione esse acquiescendum. Hinc haec oratio partim tantum pronunciata est. Gratias autem, quas habeo, maximas ago auditoribus meis omnibus, imprimisque civibus academicis pro singulari, qua meos dicendi conatus exceperunt, humanitate. Multorum autem votis, ut hanc orationem brevi in lucem ederem, deesse nolui.

Scr. Trai. ad. Rh. m. April. 1867.

ACADEMIAE RHENO-TRAIECTINAE CURATORES, VIRI NOBILISSIMI, AMPLISSIMI!

QUI HIS AB ACTIS ES, VIR CONSULTISSIME!

VARIARUM DOCTRINARUM PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI, COLLEGAE CONIUNCTISSIMI!

LECTORES, VIRI ERUDITISSIMI!

QUI PROVINCIAE ET CIVITATI REGUNDAE IURIQUE TUENDO PRAEESTIS, VIRI GRAVISSIMI!

SACRORUM ANTISTITES, ARTIUM AC DISCIPLINARUM DOCTORES ET MAGISTRI, VIRI PLURIMUM VENERANDI, DOCTISSIMI, CONSULTISSIMI!

CIVES ACADEMICI, COMMILITONES EXOPTATISSIMI!

QUOTQUOT AD HAEC SOLEMNIA CELEBRANDA CONVENISTIS, AUDITORES HUMANISSIMI, ORNATISSIMI!

Ab omni fere aevo orbis Orientalis plurimis gentibus fons fuit multorum bonorum. Post Alexandri Magni expeditiones, Graecorum et Romanorum cum Oriente commercium maxime rerum mirabilium famam ita per Occidentem sparsit, ut ad hunc paene diem nonnulli ibi quaesiverint, quae nusquam terrarum inveniri possunt, fontem iuventutis, haustum immortalitatis, metallorum in aurum mutationem, linguam avium, similia. Postea Persarum, Syrorum, Arabum, Turcarum exemplo excitati, Itali, Lusitani, Batavi, Angli, Franco-Galli, alii maxime opum conquirendarum causa illas regiones obierunt et etiamnunc adeunt. Sunt vero etiam alii, altiora petentes, qui quales nunc sint et olim fuerint eius orbis partes explorare et intelligere student. Dici vix potest, quantum emolumenti hoc maxime nostro saeculo flagrans studium iam caeteris gentibus, omnibus fere disciplinis, imprimis historiae generis humani eiusque originis, fatorum et conditionis attulerit. Sic iam accuratius variae, quae ab Alexandri M.

tempore parum tantum innotescere coeperant, Orientis partes distinguere, praeter Palaestinam regionesque vicinas, etiam Armeniam, Assyriam, Babyloniam, Persiam, Mediam, ingentem porro Indiam citeriorem et ulteriorem, regnum Sinensium et Iaponensium, insulas tandem remotissimas maris Indici explorare et in iis non tantum locorum situm et varietatem solique proventus, quos diversissimos in iis fert natura, plantas, animalia, sed maxime homines, varias eorum linguas, literas, historiam, mores, instituta pervestigare coeperunt, ita ut nunquam Oriens accuratius quam nostra aetate innotuisse dici possit.

In innumeris autem rebus illis nihil cognitu gravius quam homo, nihil in homine gravius quam religio: neque inde mirum, imprimis diversas illas totius orientis religiones, earum originem, principia, vim in hominum vita, historiam ita ad calculos esse vocatas, ut earum indoles iam satis bene diiudicari possit. Sic via fere videtur parata ad historiam mentis humanae in religione parienda et ad rationem, qua Numen Supremum religionem in hominibus excitavit, cognoscendam; sic quoque facilius instituitur comparatio inter illam, quae diu cognita Israelitis aeque ac Christianis habita est religio e fonte divino orta, et diversas illas recentius demum in lucem protractas Orientis religiones. Et profecto, si quid eximium habendum inter illa, quae accuratior Orientis investigatio attulit, hoc esse puto, quod ea probat caeteris omnibus longe praestare, nec tantum purissimam, sed vere divinam esse eam religionem, qua iam in summa antiquitate donati fuerunt Israelitae, quae servata et absoluta est a Christo Servatore. Sic illud maxime ni fallor elucet, summum bonum Israelitis concessum ex Oriente per Christum ad caeteras orbis gentes pervenisse. Hoc pro temporis angustiis paululum illustrare mihi est propositum; dicam enim *de Monotheismo Israelitarum, divinae patefactionis testimonio.* Benignas ut mihi dicenti praebeatis aures, AA. precor, non quidem propter orationis elegantiam, quam exiguam esse sentio, sed propter argumenti gravitatem et dignitatem.

Ad Monotheismum Israelitarum bene cognoscendum, iustus maxime requiritur fontium usus. Fontes illi sunt V. F. scripta, diverso consilio a variis auctoribus per longam saeculorum seriem in suae aetatis hominum

usum exarata; quibus consequens est, ut ad religionem, quae Israelitis fuit singulis temporibus cognoscendam, maxime scriptorum, propositum, aetatis diversitatem rationemque dicendi distinguere nos oporteat. Non enim solent illi scriptores systema, ut aiunt, religiones exponere, sed potius eius principia tradere, per formas cultus externi symbolicas mentes hominum pietatis sensu imbuere, praeceptis suis officia religionis animis inculcare. Alii, qualem se Deus probet in fatis hominum, potentiam omnino, sapientiam, iustitiam, gratiam divinam, tum in suae gentis historia tum in singulorum sorte conspicuam, ostendunt. Aliis cordi est, ipsis effatis divinis populum, reges, sacerdotes, cives monere, castigare, exhortari, consolari. Alii, secundis et adversis rebus excitati id agunt, ut pios animi sensus ipsi Deum quaerentes, invocantes, celebrantes effundant. Ubivis enim haec religio ad vitam spectat, eamque regere, illustrare, emendare et ad summum suum fastigium, ad interiorem puriorem que cum Deo communionem adducere studet.

Porro in his scriptis maxime aetates sunt distinguendae. Alia enim fuit minus exculta illa in vita simpliciore primorum hominum et Patriarcharum, de qua traditio fert, religionis forma; alia deinde multis legibus ad totam vitam regundam expressa, ritibus symbolicis definita, Mose auctore tradita religio, verus Monotheismus dicendus; alia quae deinceps secuta a Prophetis magis explicata, ad interiorem religionis indolem excolendam proposita; alia tandem quae post exsilium exculta est philosopha religionis tractandae ratio, sive doctrina religionis cum legis praeceptis ad mutatam hominum conditionem accommodandis coniuncta. In his vero omnibus maiores minoresve progressus conspicui, quibus spes excitata viaque parata est ad summam, perfectam, salutiferam, omnibus gentibus destinatam Christi religionem.

Nec minus apud auctores sacros sermonis indoles et propositum, dicendi forma antiqua, figurata, popularis, e cogitandi ratione Orientalium poetica nata, ad captum quoque rudiorum apta, distinguenda est a notionibus et formulis magis propriis, puris, veris; nam apud eosdem quoque in iis, quae de Deo docentur, ut in universis libris sacris, humana insunt divinis mixta. Qui ergo auctores sacros audit ex suo tempore ad illos homines loquentes, eum offendere nequeunt quae minus digne recteque de Deo enunciata

22*

videntur: anthropomorphismos et anthropopathismos dicunt. Et tamen fuerunt, quibus offensioni essent ea, quae de Dei oculis, manibus, pedibus, quae de Deo meditante, recordante, gaudente, dolente et similia leguntur. Talia vero in omnibus etiam cultissimis religionibus occurrunt, neque omnia a natura humana petita prorsus evitare potest animus et sermo hominum, e suae mentis modulo saepe sibi fingens Numen Supremum. Non ex singulis in religione dicendi formulis poeticis diiudicanda est notio de Deo, sed ex iis, quae illis formulis insunt, vel quae proprie et pure de eo enunciantur. In illis enim si subsistimus, similes videri possunt plures religiones, quia mens humana ubivis eadem reperitur. Valet hoc maxime de Monotheismo, cuius species quaedam apud multas gentes occurrere videtur, veritatem tantum tenuere Hebraei. Habuerunt quoque Graeci suum Iovem, dominum, sed primum inter pares; habuerunt Indi suum Brahma, sed ita de eo loqui solent, ut quas ei maxime proprias putares virtutes, eas mox quoque de aliis, Vishnu, Çiva, rel. praedicent, de multis diis ea enunciantes, quae tantum Summo Dei Numini sunt tribuenda. Ut qualis fuerit apud Israelitas Monotheismus intelligamus, omnia ea sunt attendenda, quae de Deo proponuntur. Ne afferam antiqua Numinis nomina, quae ex sensu magis universo apud gentes vicinas per addita quoque epitheta aliis etiam diis tribui solent, praeter commune illud Elohim sive divinitatis nomen, quo virtutum superiorum complexus significatur, Monotheismo proprium est illud, Mosi ut videtur primo cognitum, Iahvae nomen, quod ex antiqua interpretatione Numen quod maxime est, immutabile, aeternum, omnibus temporis vicissitudinibus superius designat, bene distinguendum ab isto naturae perennis symbolo, quod in templo Saitico celebrabat Aegyptus. Cum hoc nomine iunguntur notiones maxime sublimes de Numine Supremo: nihil est nisi Ille; quae exstiterunt, omnia per Eum, ex libero Eius arbitrio, ex summa Eius potentia, sapientia benignitate sunt orta; quae sunt in coelo et in terra, non tantum ex Eo originem ducunt, sed sustentantur etiam et reguntur omnia; omnium quae exstiterunt, sunt aut erunt, Ille est causa, fundamentum, vis; fuit ante omnia, est in omnibus, in aeternum erit: Ille tantum est. Sic ab initio S. S. proponitur in sublimi illa rerum originis historia, cuius interprete nunc gloriamur poeta nobili Batavo; hoc exprimit ipsa inde orta

Hebraeorum cogitandi loquendique ratio; hoc innumeris auctorum sacrorum effatis, neque unquam fortasse brevius, fortius, pulchrius quam uno illo Hannae carminis versiculo enunciatum est; „non est sanctus aeque ac Iahve, non enim est praeter te, neque est rupes vel praesidium sicut Deus noster." Non quidem ut apud philosophos Indos mens Hebraeorum ad illud cogitandi fastigium evehitur aut, si placet, tantopere inde delabitur, ut Numen Supremum omnium virtutum expers, tandem *nihil* dicatur, sed apud hos Deus prodit vivens, agens, cogitatione et voluntate excellens, ipsius vitae perfectissimae fons. Ut temporis, sic omnium rerum est auctor, nihil fit sine Eo, ubivis omnibus rebus praesens adest, in omnibus suum consilium exsequitur, omnia regit et moderatur. Quaecunque ingenium humanum suprema et optima cogitare potest, ea omnia superat mens illa perfecta, omni potestate, sapientia, sanctitate, benignitate praedita. Adest ubivis locorum, versatur in finibus coelorum aeque ac in abditis animi motibus; in omnibus naturae mutationibus et viribus Ille est efficax, quae praestantissima videntur in naturae ordine, in humani ingenii inventis, cuncta ab Eo efficiuntur; omnium omnino rerum Ille est principium, vis, perfectio. Qui ubivis rebus inest easque regit, idem quoque ita *τῶν ὁρατῶν* et *τῶν ἀοράτων* est superior, ut ipsi coelestes eius ministri immensum quantum ab eo distent. Coelum enarrat eius gloriam et terra eius benignitate est plena: sedet super sidera, praesens tamen adest miserrimis hominibus, eum invocantibus. Non enim naturae tantum auctor est et rector, constituit etiam ordinem moralem, creavit hominem ad sui imaginem, intellectu, ratione, libero arbitrio praeditum, ei naturae divinae semina insevit, ut ab ipso excolerentur et perficerentur. Auctor mentis humanae se cum ea non miscuit, sed voluit ut ea sponte sua ad suum auctorem perveniret, ad eius similitudinem eniteretur. Hanc ob causam non tantum per res terrestres sese humanis sensibus, sed etiam mente sua sese animis patefecit, vinculo conscientiae secum iunctos docuit, admonuit, iisque viam monstravit. Quum vero defecissent ab Eo mortales, summum bonum in terra servare voluit, unamque sibi selegit gentem, sanctissima illa amoris necessitudine, quod foedus divinum dicitur, sibi devinctam, ad regnum divinum in terris condendum, cuius finis hic est: sancti estote, nam ego Deus sum sanctus. Sanctitas enim in Numinis notione apud Israe-

litas est summum. Quaecunque sermone humano de Deo praedicantur, horum omnium summum est atque extremum: nihil ei esse oppositum, mancum, sed omnia bona, pura, perfecta esse, nam sanctus est. Sic quoque non nisi unus esse potest, non tamquam aliis superior, sed sanctissima sola omnium causa dicenda. Hinc in intimo tabernaculo vel in templo sanctissimum legis divinae testimonium Numen praesens significabat. Hinc nulla imagine, nulla rerum externarum forma, quod maxime puram servavit Israelitarum religionem, sed mente tantum humana agnoscendus, adorandus, colendus unus Deus. Praenunciant vero Prophetae etiam meliora tempora; fore enim ut, sublatis illis signis externis, Deus sese in mente hominum patefaciat, regem missurus illum divinum, sub cuius imperio omnes orbis gentes ad veri Dei cognitionem, cultumque salutiferum invitentur.

Pura autem illa et sublimis de uno Deo doctrina, quam exprimunt V. F. scripta, unde orta, quomodo nata sit, quaestio est gravissima. Ad hanc salvo historiae testimonio non aliter respondere possumus, nisi agnoscentes Monotheismum non ab Israelitis excogitatum, neque ab aliis gentibus acceptum, sed divinitus illis patefactum fuisse. Ne dicam illam esse interiorem huius de Deo doctrinae rationem, ut humanas cogitandi, meditandi, inveniendi vires longe superet, neque aliter quam ex suae veritatis luce in mentem humanam sese insinuare potuerit; spectanda imprimis est illius gentis Israelitarum origo, indoles, cultusque per omnem historiam ratio. Ex familia pastorum orta, post Mosen, Monotheismi conditorem, demum agriculturae dedita, sedes fixas tenuit et ad quendam cultum pervenit. Non incertae et obscurae antiquitatis est huius gentis origo: post exitum ex Aegypto una cum ipsius religione gens facta est, sine illa religione haec gens nunquam fuit. Quandam unius Dei cognitionem accepit procul dubio a maioribus suis: inter quos verae religionis semina inde a rerum humanarum primordiis servata fuerant. Plenam vero Monotheismi explicationem, eiusque cum religionis forma, cum gentis regimine, institutis, totaque populi vita coniunctionem ipsi patefactioni divinae in monte Sinai acceptam referunt. Procul dubio populi dux Moses fuit vir eximius, doctus, sapiens, pius: quomodo autem ille eius Mono-

theismi fuisset inventor, quem nunquam antea aut alibi mortalium ingenium excogitaverat, nec postea excogitavit? Quomodo autem novam illam doctrinam, si non omnes, saltem multi, quin plurimi ut veram accepissent, probassent, nisi ad eam praeparati tunc divinitus illam constitutam esse agnovissent? Multo minus huius doctrinae origo explicari potest ab iis, qui, quum omnem fidem documentis historicis negant, Patriarchas veteresque Israelitas turpissimae idololatriae fuisse addictos statuunt: quando et quomodo ex summis istis tenebris lux purissima orta sit, indicare nequeunt. Quantopere haec de divina religionis suae origine persuasio multorum saltem mentibus ab initio infixa fuerit, docent tempora sequentia, quum nec bella turbaeque intestinae, nec commercium cum gentibus idololatriae deditis, nec quae deinceps irrepsere superstitiones morumque corruptela, nec gravissima illa ad excidium paene iis illata exsilii poena, quid dicam, ne ipsa quidem reipublicae eversio populique per orbem dispersio, omnesque per multa saecula huius gentis vexationes, ad hunc usque diem illam ex animis evellere potuerint. Quod enim divinitus huic genti patefactum mentique instillatum, omnibus viribus terrestribus fuit superius, perire non potuit.

Accedunt autem alia ex ipsa populi conditione petita. Si unquam, illa saltem aetate gens Hebraea non fuit philosopha, non iis fuerant doctrinarum scholae, in lateribus coquendis aut metalli fodinis Aegypti non iis fuerat meditandi, disputandi, et in summas res inquirendi locus: homines erant rudiores, et licet iam unius Dei cultores, ad idololatriam tamen omnesque superstitiones proni, neque artibus, neque poesi, neque doctrina valde exculti. Disciplinas artesque diu demum post a Davidis et Salomonis aetate colere coeperunt: antea multi saltem ita mente debiles, ut reiecta avita pietate, neglectis signis divinis, facile ad vitulum aureum Aegyptiorum vel ad astrorum aliorumque Deorum cultum vicinis usitatum deflecterent. Si inter ipsos Israelitas nescio qua aetate nata esset sublimis haec religio, nullo ut opinor modo explicari posset, nec quomodo illa inter tot tantaque, quae ei erant opposita, accipi et probari potuerit, neque historiam de gravissimo hoc invento nullum verbum aut vestigium reliquisse. Quaestionis difficultatem nemo fortasse melius perspexit, quam Cl. Renan, qui ut illam solveret, Monotheismi originem ad ipsam gentem retulit et ex indole

quadam Semiticis gentibus propria explicare studuit. Multa omnino docte acuteque monuit: magis autem quomodo rei species eruditionis, ingenii, dicendique ubertate fingi, quam res ipsa probari possit, ostendit. Et historiae testimoniis et psychologiae legibus contrariam habemus illam sententiam. Cogitandi rationem plurimum pendere ex conditione vitae, eos, qui in sylvis vivunt, venatui, qui mari accolunt, piscatui esse deditos, animum humanum religionis esse capacem, omnes consentiunt: ad peculiarem autem illam Monotheismi religionem quomodo ex omnibus gentibus, cognatis, vicinis, sola mens Israelitarum, vel si quis mavult, quod tamen maxime negandum puto, Semitarum propensa, ad notiones illas sua conditione longe superiores fingendas indonea fuerit, non intelligitur. Omnino menti humanae inest ille Numinis cuiusdam sensus, sive originis superioris memoria, sive melioris conditionis desiderium, quem sensum non acceperunt, verum ex natura hauserunt, sed hic quam longe abest ab ipsa veritatis luce, a Monotheismo! Neque hanc doctrinam aliis cum Israelitis communem fuisse, probari posse puto. Si qua olim cognatis gentibus nota fuerint Monotheismi semina ex simili origine reliqua, ea non fuisse servata et exculta, sed mature interiisse historia docet. De Arabibus notum diu post multos ad Iudaeorum et Christianorum sacra transiisse, multos autem strenue servasse idololatriam, quae plurimorum antiquitus religio fuisse videtur. Monotheismum nihil habere commune cum vita nomadica, multarum gentium in media Asia et Africa historia pariter testatur. In universum Monotheismus, ut ab initiis huius gentis iam excultus et sublimis adest, neque ex externa, neque ex interna huius populi conditione explicari potest.

Qui hoc intelligebant, aliam ad quaestionem solvendam tentarunt viam et ad quamcunque fere cognatam aut vicinam gentem confugerunt, ut ab ea religionem illam Israelitis fuisse traditam probarent. Si vero hoc aliquo modo probare possent, parum sane proficerent, quum tunc quoque in huius doctrinae originem esset inquirendum. Hunc autem omnium recentioris aetatis investigationum fructum esse puto memoratu dignissimum, ut, quo accuratius antiquae religiones innotuerint, eo minus eas quidquam habere commune cum Monotheismo Israelitarum appareat. Quae hoc saeculo ex perpetuis quae videbantur tenebris aliquomodo reviviscere coepe-

runt veterum Aegyptiorum literae, nullum veri Monotheismi vestigium neque in antiquissimis, neque in recentioribus monumentis praebuerunt. Inter Cananaeos quae fortasse tenuis Deo Supremo fuit doctrina, brevi exstincta est et caeterae gentes, ex Abrahamo et Lotho ortae, aeque ac Phoenices, ad diversas idololatriae formas, saepe nefandas et saevas, delapsae sunt. Quae nuper enucleari coeptae sunt Assyriorum inscriptiones, ibi quoque, ut apud Babylonios, Indos, alios, polytheismum regnasse docent. In rebus naturae vires nonnullas divinas agnoverunt, ad ipsum naturae auctorem non pervenerunt. Neque aliter statuendum videtur de Persis, qui licet ab idolorum cultu alieni in iis, quae natura fert bona aut mala, distinguendis substiterunt, neque ultra lucis physicae auctorem adscenderunt. Licet multa adhuc obscura sint in Orientis historia, eo iam pervenisse videtur aetas nostra, ut tuto affirmari possit, nullam in Oriente, nullam in tota antiquitate fuisse gentem, quae quidquam habuerit quod a Monotheismo Israelitarum non longe distaret. Illam religionem ipsis fuisse propriam, probat etiam Israelitarum historia. Ab initio ab omnibus gentibus cognatis vicinisque fuerunt distincti, eamque ob causam iis ad finem usque odiosi, quod religionem haberent propriam. Iam in Aegypto tractum separatum tenentes, religione et institutis incolis facti sunt invisi, fueruntque mox gentibus Cananaeis, Syris, Babyloniis, et deinde Graecis quoque et Romanis, ut odio esse generi humano dicerentur. Ab incunabulis inde nihil se in religione ab aliis accepisse, testatur etiam hoc, quod piis Israelitis omnia alia sacra erant exsecrationi, derisioni, eorum cultores impuri, barbari. Hinc cum hac religione arctissime coniuncta est spes, a prophetis magnifice explicata, fore ut aliquando omnes gentes unum Deum adorare discerent, ut eius cognitio, cultus, imperium ad ultimos terrae fines extenderetur, sol iustitiae totum orbem illustraret. Non alienam, sed suam esse hanc religionem, hoc beneficium eximium divinitus sibi esse concessum, non ex ingenio humano, sed tantum ex patefactione divina illam esse ortam, divina quoque gratia inter gravissimos populi errores iteratamque defectionem perpetuo servari, confirmari, aliquando ita perfectum et propagatum iri, ut regnum divinum non tantum Israelitarum, sed omnium gentium esset futurum: fida haec persuasio, laeta haec spes ita piis Israelitarum animis infixae fuerunt, ut de nulla alia re essent certiores. Quod illi agnoverunt, hoc

ipsa huius doctrinae indole confirmatur, qua nihil usquam verius, sublimius, salubrius adfuit. Non quidem omnes illa curiosi ingenii quaestiones solvit, sed quod frustra tentarunt gentium religiones, ipsa mentem luce purissima illustrat, animum firmat et consolatur, virtutis studium excitat et ducit, Deum toto pectore, toto animo omnibusque viribus, proximum ut semetipsum amare docet, homini extremum, quod cogitari potest, consilium proponit, sanctus ut fiat similis Deo. Ut vero praeterito, sic quoque posteriore tempore adest historiae testimonium. Quum suam religionem puram servarunt, felix laetaque fuit Israelitarum conditio: a Deo deficientes graviores deinceps luerunt poenas. Tandem venit ille, ad cuius adventum verba et facta divina Israelitas praepararant, quem annunciarant prophetae perfecti regni divini auctorem, venit ille ipsius Dei filius, in quo Numen plene apparuit mortalibus, ipsum verbum divinum caro factum. Sustulit ille formam externam veteris Monotheismi et, puram religionem in mente et veritate positam esse tradens, hanc ex involucris ad plenam lucem adduxit. Deum unum in salutem generis humani Filio et Spiritu Sancto agere, summamque eius perfectionem amore constare docens, ipse vita et morte gratiae divinae testis, mortales ad Deum reducere, verum regnum divinum, regnum caritatis, veritatis, sanctitatis, omnibus hominibus salutiferum constituere coepit. Novo illo perfecti Monotheismi regno condito, evanuit pristinum. Dissoluta Iudaeorum republica, ipsi, qui optimum Dei donum reiecerant, dispersi sunt per orbem, beneficiorum et iudiciorum divinorum ad hunc usque diem testes. Ab eo inde tempore est Monotheismus, qui vi sua divina res humanas regere, veterum et recentiorum gentium idololatriam morumque corruptionem devincere coepit, qui lux salutis, spes laetissima est saeculis futuris. Qui verus ad hunc usque diem dicendus est progressus gentium, nonne unice nititur firma illa persuasione de uno Deo sanctissimo, de hominum tum redemptione per Christum, tum renovatione per fidem et caritatem? Frustra nunc praesidium quaerunt gentes in opibus, in militum tormentorumque bellicorum numero, in tyrannide aut libertate: non extra hominem salus sita, omnia superat vis divina in Christi regno fidei, veritatis, iustitiae, pacis. Profecto nisi haec est Providentiae divinae via in terris, nulla amplius mortalibus erit lux, norma, spes. Hoc autem si non tantum cre-

dimus, sed ipsius historiae testimonio ab antiquo aevo confirmatum esse intelligimus, certa laetaque nobis erit persuasio: esse Deum perfectum, qui se mortalibus patefecit et opus suum ab initiis rerum inceptum aliquando per Christum in terris sit perfecturus.

Quod breviter exposuimus argumentum, AA. nostro tempore imprimis grave habendum esse puto. Quae enim hodie regnat ingeniorum libertas dicam an licentia, omnia in dubium vocanda, nihil certi habendum, singula nova quadam ratione examinanda et explicanda esse censet. In multis rebus haec dubitandi ratio utilis fuit, in aliis, maxime in religione, noxia et periculosa, quum eo hodie pervenerint multi, ubi plurimi iam aerae nostrae initio dubii haeserunt Graeci et Romani, nullam ad veritatem esse viam divinaque omnia dubia, incerta esse habenda statuentes. Qui in negando acquiescere nequeunt, ad diversissimas suo ingenio fictas sententias, imprimis ad varias Pantheismi et Materialismi quas dicunt formas confugiunt. Nos itaque homunculi, qui res terrestres ex parte tantum novimus, nostro ingenio arcana coelestia, viam divinam in terra, Numinis regimen in rebus generis humani pro nostro arbitrio excogitare, fingere, invenire possumus, reiectis historiae testimoniis spretisque omnibus, quae fuerunt et adsunt? Quam vani et irriti sint hi conatus, in ipsa sententiarum diversitate brevi apparere solet. Maxime hoc inde explicandum, quod historiae testimonium negligitur. Disputant multi, num hoc illudve fieri potuerit, num aliquid hac vel illa ratione factum sit, res ipsas saepe non satis attendunt. Ab historia religionis Israelitarum multi oculos avertunt, quod eam investigare et agnoscere nolunt: rem potius obscuram, levem, difficilem dicunt, superbiam fuisse perhibent rudioris gentis, quae nonnullis rebus gloriata sit; quaenam autem sint illae res, quam graves, verae, sublimes, quanti ponderis in historia generis humani, non advertunt. Deum sese Israelitis istis immorigeris, stupidis, non autem gentibus cultissimis, Aegyptiis, Indis, Graecis patefecisse, paene ridiculum censent. Sic tamen teste historia rem se habere, facta divina non nostro modulo esse metienda, si omnia serio perpendunt, agnoscere debent. Qui enim quid ex historia de vera religione constet indagat, tanquam omnis veritatis fundamentum ex historia hoc, ni fallor, discet: iam in summa antiquitate apud parvum, minus excultum populum exstitisse illam puram,

veram de Summo Numine notionem, quam mens mortalium nusquam sua sponte invenire potuerit, ille tantum patefactioni divinae acceptam referat. Hoc est summum in terris bonum, quod parvus iste Orientis angulus accepit et servavit, donec ille venit, qui hoc fundamento superstruxit novum regnum divinum, ad omnium gentium salutem destinatum. Hoc, ut puto, omni dubitatione maius: ibi unam veram et salutiferam exstitisse religionem, hanc non huius gentis ingenio excogitatam, neque ab aliis acceptam esse, sed sua indole donum divinum probari. Firmatur hoc ipsis huius populi factis ad hunc usque diem, hoc est fundamentum, quo superstructa est illa Christi Servatoris religio, quae, ut omnes homines ad eximiam suae naturae praestantiam, ad beatam cum Numine Supremo communionem adduceret, mortalibus est concessa.

Lex et officium monent, ut hodie de anno Academico praeterito dicam, eiusque fata laeta et tristia commemorem. Fuit annus, quem non facile ex memoria deponas, fatis agitatus iniquis durisque casibus actus. Nam bona, dudum promissa, iniquis artibus tandem sunt parta; amiserunt plures Europae gentes, quam longo et difficili labore sibi comparaverant, libertatem; grave damnum subierunt humanitas et iustitia, victa iacuit pietas, adeo ut interdum poetae illud in mentem veniret:

virgo caede madentes,
Ultima coelestûm, terras Astraea reliquit.

Regnabat in patria nostra, maxime hac in urbe morbus letalis, quo saevior nullus, viduans civibus urbes atque arva colonis. Lues etiam dirissima maiore semper numero armenta auferre perrexit, multis incolis ruinam minitans. Et tamen nunquam animo satis grato gratiam divinam recordari possumus, quae tutam et incolumem servaverit patriam nostram, quae Academiam quoque nostram tranquillam florentemque esse siverit. Profecto insigne est beneficium divinum, quod in hac ipsa urbe, ubi mors omnibus imminebat, nullum neque Curatorum neque Professorum carum caput lugere debuimus, quin ex ingenti fere quingentorum Academiae civium numero, quorum vulgo quotannis nonnullos mors atra sibi deposcit,

hoc anno unum tantum amisimus, Iohannem Iacobum van Schaick, Rheno-Traiectinum, Theologiae studiis destinatum, qui Academiae nostrae potius ostensus quam datus, die 16 m. Iulii avi aviaeque non minus quam praeceptorum et amicorum spei votisque est ereptus.

Nec tamen nobis defuerunt alia tristia, quum plures vestrum cognatos, amicos desideretis. Amisimus omnes venerandam illam collegae desideratissimi Karstenii viduam, cui non diu superstites fuerunt vidua collegae coniunctissimi Visscher, et pater collegae aestumatissimi van Goudoever. Quam triste omen erat ille primus feriarum aestivarum dies, quo fidum nostrum apparitorem, Andream Guilielmum Holstege, in flore aetatis uxori et liberis repente ereptum audivimus, quam tristis viduae et pupillorum sors, quibus aliquomodo succurrere conati sunt et professores et studiosi. Deinde alii quoque vestrum acerba clade sunt afflicti: tibi Cl. Buys ademptus est filiolus, qui vix lumen adspexerat, tu, Cl. Hoek, iterum dilectissimam sororem iam adultam, Cl. Loncq, coniugem carissimam, Cl. Opzoomer, patrem venerandum, Cl. Koster, sororem unicam carissimam lugetis. Nuper tibi, Excellentissime van Rappard, cita morte ablatus est frater dilectissimus, omnibus qui eum norant, carus, tibi vero coniunctissimus, pariterque tu, Consult. van Hoytema, desideras fratrem, tibi liberisque suis ereptum. Renovare dolorem vestrum me non decet, sed vobiscum vitam meliorem hac vita defunctis vobisque omnibus optimum, quod Deus largitur, solatium exoptamus.

In fatis vero humanis lux tenebris adiuncta esse solet. Hoc grato animo tu expertus es, Cl. Miquel, quum tibi esset concessum memoriam celebrare nuptiarum per quinque lustra feliciter actarum. Sit ille dies tibi felix auspicium, diuque tibi serventur gaudioque esse pergant uxor liberique carissimi.

Tale exemplum vos facile excitare vel saltem faustissima quaeque vobis spondere potuit, tibi Cl. Koster, quum filiam collegae carissimi Karstenii tibi uxorem legisti, tibique, Cl. Doedes, quum in tuam et liberorum tuorum felicitatem secundas nuptias iniisti. Sint vobis uxores carissimae auxilio, solatio, gaudio, diuque fruamini sanctissimo illo amoris vinculo.

Alias cum Academia nostra nuptias celebrare tibi licuit, Cl. Vreede, quum amici et discipuli tibi in memoriam revocarent quinque lustra, quibus cum Academia nostra ita fuisti coniunctus, ut eius decus et ornamentum semper te praebueris. Utinam diu te nobis quoque servet D. O. M., ut munere strenue gesto fortiter fungi pergas!

Nec minus tecum laetati sumus, Cl. Rovers, quum dies ille tibi vix amplius notus, sed aliis memorabilis illuxerat, quo ante octo lustra munus academicum suscepisti. Quod profecto non multis contigit, per tam longum temporis spatium tres patriae nostrae academias tua eruditione, industria, virtute ornasti: innumeri fuerunt, ubique sparsi discipuli tui, quae tibi debebant, grato animo tunc maxime recolentes. Merita tua, dudum omnibus nota, Regem quoque Augustissimum palam agnovisse, multis gaudio fuit. Utinam D. O. M. diu tibi mentem illam vegetam, maturam illam prudentiam, sedulam illam industriam, teque ipsum diu Academiae nostrae servet!

Nullus annus sine honore tibi praeterire solet, Cl. Donders. Non ergo eum mirati sumus, cuius nuncium annus praeteritus nobis attulit, quum Academia Vindobonensis sua saecularia agens te socium suum selegit. Illo honore in te delato gaudet patria, academia nostra, maxime autem quod te socium nostrum servavimus, diuque ut speramus academiae nostrae ornamentum servare possumus.

Quod academiae nostrae non saepe optingit, Professorum numerus non tantum integer servatus, sed etiam auctus est. Nempe ex novis de arte medica legibus utile videbatur Academiae nostrae laboris divisione promovere disciplinam. Qui per multos annos duplex artes chirurgicae et obstetriciae tradendae munus praeclare gesserat, Cl. van Goudoever, ea qua est liberalitate alterum ultro deposuit. Vocatus est vir Doctissimus Adolphus Ludovicus Sigismundus Gusserow in Academia Berolinensi de disciplina obstetricia iam optime meritus, cuius eruditionem et sollertiam quum rei periti laudant, nos omnes animum eius candidum, ad omnia bona paratum iam ita novimus, ut de eo optima quaeque exspectare potuisset Academia nostra. Sed eheu! ex inopinato tristis nobis nuncius allatus est, Tigurinos te, vir Clarissime! nobis invidere et ad suam Academiam vocare. Quum longe maior ibi disciplinam tuam promovendi adesse videatur opportunitas,

quis te reprehendet, si iis morem geras novumque inter nos munus relinquas! Dolemus academiae nostrae iacturam, sed caram semper tuam servabimus memoriam.

Provida Curatorum cura quoque factum est, ut Laboratorio chemico novus datus sit adiutor, vir Doctissimus Albertus Reinecke Goettingensis, et spes est fore, ut brevi quoque novo Laboratorio physiologico talis adiutor addatur. Apparitori nostro vita defuncto successit Iacobus Nicolaus de Kruyff, cui eandem alacritatem et industriam exoptamus, quibus diutissime in eo munere floruit pater venerabilis.

Propositum erat studiosis celebrare Academiae nostrae lustrum quadragesimum sextum, sed mox vetuit tristis temporis ratio. Qui ad laeta erant parati, a gravibus seriisque rebus se non abhorrere brevi post probarunt. Morbo pestifero inter nos grassante, plures sese strenue optimis illis civibus adiunxerunt, qui sponte sua pauperum et aegrotorum curam susceperant, nec vero minus Medicinae Candidati et hic et alibi aegrotantibus ultro opem attulerunt. Postea ex mutata deinceps rerum politicarum conditione, multi bene perspicientes iis, qui pacem optent, bellum esse parandum, nobisque Batavis, quibus libertatem vita cariorem esse oporteat, illam tueri sanctissimum esse officium, ad armorum usum discendum sedulo se converterunt. Quae ergo diversa esse solent, illi masculo animo arma cum studiis iunxerunt exemplumque dederunt, ubique inter nostrates imitatione dignissimum, ut omnes sine discrimine cives patriam, commune omnium bonum, defendere discant.

De institutis et subsidiis academicis pauca tantum mihi sunt dicenda. Quae plurimis, professoribus, studiosis et huius urbis civibus usum suum praebet Bibliotheca, aucta iterum est, ut quotannis solet, librorum copia. Curatores, quod grato animo commemoro, illam partem, quae spectat literas orientales, quaeque, ut aliae partes, gravissima inopia laborat, paululum stipendio concesso sublevandam esse statuerunt. Utinam quod hac in re inceperunt, fortiter persequantur! Quod praeterea laudandum esse censeo, ut alios ad huius exempli imitationem incitem, nonnulli huius urbis cives amplissimi Bibliothecam nostram ditarunt libellis rarissimis ad initia Catechismi Palatini pertinentibus, quosque ipsi auro cariores habuerunt. His iam ita usus est collega coniun-

ctissimus Doedes, ut huius in Ecclesia Reformata aurei libelli quasi incunabula optime illustraret. Utinam omnibus esset persuasum, Bibliothecam nostram non, ut imperiti male spargunt, divitem, sed admodum pauperem esse! Non minus speramus et exspectamus novum Catalogum, diu promissum, ita tamen ut non in perpetuum omnium taedium novum volumen addatur prioribus, sed ut catalogus sit unus ad usum quaerentium accommodatus.

Laboratorio chemico summam tribuit laudem ipse maxime in eo laudandus dux, nihil ei defuisse, neque hodie deesse. Laudatur non minus absolutum nunc splendidum Laboratorium physiologicum, quod ut novum splendorem Academiae nostrae praebeat, disciplinaeque inde, te Cl. Donders duce, nova lux affulgeat, omnes optamus. Museum physicum et Observatorium astronomicum non quidem valde aucta, sed satis bene instructa sunt. Idem quoque praedicatur de Museo anatomico, quod hoc potissimum nomine amplificatum est, ut et singula melius disponi possint et conclavia iam adsint auditoribus commoda. Hortus et Museum botanicum florere pergunt, non tantum plantarum exoticarum aliarumque permutatione acceptarum numero, sed etiam aliarum rerum ad institutionem utilium copia. Caldarium novum horto est additum. Museum geologico-mineralogicum specimine ferri coelestis seu Meteorologici ex insula Iava ab Academia disciplinarum Amstelodamensi est ditatum. Museum zoologicum etiam auctum est partim donis, partim rebus emtione comparatis. Deest autem maxime adiutor ad novam omnium rerum recensionem instituendam, desunt porro conclavia ad studia practica et instrumenta nonnulla, quae nostra aetas flagitat. Speramus fore ut omnia, quae ibi desiderantur, brevi adsint. De novo Nosocomio optima esse exspectanda, saepe audivimus, nondum quidquam vidimus. Ex multis autem virorum celeberrimorum consiliis paene confidere licet, tandem aliquid perfecti exoriturum esse. Hoc quidem de hisce aedibus academicis vix nobis persuadere possumus: speramus tamen, ut non quidem aedificium splendidum, sed plura et magis commoda conclavia nanciscamur.

Quae bona sive nova sive emendata accepit Academia nostra, ea maxime curae et liberalitati Curatorum debemus. Scimus, non omnia simul perfici posse, sed eorum diligentiae aeque ac professorum et lectorum in-

dustriae tuto quae emendanda supersunt, committere possumus, ut ad maiorem semper vigorem Academia nostra extollatur.

Non sine sollicitudine quadam Rectoris munus inii, laeto gratoque animo nunc de eo decedo. A multis studiosis amicitiae, ab omnibus benevolentiae et modestiae signa accepi. Vobis omnibus, Commilitones! gratias ago maximas, quod munus gravissimum mihi leve reddidistis.

Ad meliora et altiora nunc vocamini, Commilitones! Etenim hoc anno in Academia nostra proponuntur quaestiones omnibus academiarum et athenaeorum in patria nostra civibus. Qui inter vos sunt erectioris animi honorisque cupidi aures arrigant, viresque mox intendant, ut studiorum aliquando fructus capiant. Praeleget vero illas senatus academici actuarius [1]).

Sed tempus est ut decedam tibique fasces academicos tradam, quem Rex Augustissimus mihi successorem disignavit. Te ergo, Vir Cl. Guilielme Koster, huius Academiae Rectorem pronuncio, proclamo. Accedas, quaeso, Vir Magnifice. Salve, Rector, iterumque salve! Sit tibi munus gravissimum leve et gratum atque ita te iuvet D. O. M. ut, te Rectore, non tantum tuta et incolumis maneat, sed crescat quoque et floreat doctrinae, humanitatis et pietatis laude Academia Rheno-Traiectina.

---

[1]) Cf. pag. 186.

P R O G R A M M A

CERTAMINIS LITERARII

A

RECTORE ET SENATU ACADEMIAE RHENO-TRAIECTINAE

DIE XXVI MENSIS MARTII ANNI CIƆIƆCCCLXVII

INDICTI.

Ex Regis Augustissimi Guilielmi III liberalitate et munificentia, Rector et Senatus Academiae Rheno-Traiectinae omnes Academiarum huius Regni cives et Athenaeorum alumnos in proximum annum ad certamen literarium invitant, et quaestiones, a singulis Ordinibus Academicis positas, promulgant hasce:

AB ORDINE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

I.

Ex ipsis fontibus exponatur feminarum apud Romanos conditio domestica et civilis a priscis temporibus ad aetatem Constantini Magni.

II.

Variae sententiae de authentia Psalmorum, qui Davidi auctori tribuuntur, argumentis internis et externis diiudicentur.

AB ORDINE MEDICO.

I.

Quaeritur commentatio de structura atque functione glandulae lacrymalis, in primis ratione habita nervorum organon illud perreptantium eorumque vis in secretionem lacrymarum.

II.

Historia duce novisque experimentis indagetur, quam rationem nervus vagus habeat cum spirandi motibus.

Ad utramque quaestionem etiam patrio sermone respondere licebit.

AB ORDINE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

I.

Quaeritur commentatio de *Stratiote aloide* Linn., in qua eius structura anatomica, morphologia, physiologia et distributio geographica exponantur, propriis etiam auctoris indagationibus illustratae.

II.

Adhibeatur principium conservationis energiae ad explicandas actiones varias fluxus galvanici.

Ad utramque quaestionem etiam patrio sermone respondere licebit.

AB ORDINE THEOLOGICO.

Quid Paulus Apostolus de conscientia humana docuerit, ita exponatur, ut *et* huius doctrinae nexus cum universa Theologia Paulina, *et* eius vis et efficacitas in rationem, qua Euangelium annunciavit, luculenter appareant.

Ad hanc quaestionem etiam patrio sermone respondere licebit.

AB ORDINE IURIDICO.

Quae Iure Publico hodierno dentur actiones civiles aut poenales, ubi vel contraxerint nomine civitatis Magistratus ac Praefecti s. inferioris gradus officiales, vel forte in errorem lapsi deliquerint, cum ex Legibus Imperii ac Codicibus, tum ex historia aetatis nostrae, praesertim patria, exponatur et illustretur. — Quae ad locum de Administris Regiis pertinent, in responsione ad hanc quaestionem tangenda non erunt.

Ad hanc quaestionem etiam patrio sermone respondere licebit.

Commentationes, latina oratione conscribendae, nisi diserte patrii sermonis usus concessus est, et aliena manu describendae, ante diem x m. Ianuarii a. CIↃIↃCCCLXVIII mittuntor ad Virum Clarissimum Guilielmum Gerardum Brill, qui Senatus Academici acta curabit. Singulae lemmate inscribuntor adiunguntorque schedulae obsignatae, scriptorum nomina et praenomina integra continentes, eodemque lemmate extrinsecus distinctae.

Ordinum de Commentationibus iudicia pronunciabuntur, optimarumque commentationum scriptoribus, disquisitione ante instituta, praemia tribuentur ipso die Academiae natali a. CIↃIↃCCCLXVIII.

ACTA IN SENATU

A. CIƆIƆCCCLXVI—CIƆIƆCCCLXVII,

RECTORE MAGNIFICO HENRICO CHRISTIANO MILLIES,
GRAPHIARIO OTTONE VAN REES.

Die 23 m. Martii 1866. Rector Magnificus Iacobus Antonius Fruin, a Senatu Amplissimo in cathedram ductus, orationem habet: *de privati iuris nostri codicibus assidue corrigendis et supplendis.* Deinceps Academiae fata tum prospera tum adversa narrat. Tandem, magistratum Academicum deponens, in proximum annum Rectorem Magnificum renuntiat et salutat Virum Cl. Henricum Christianum Millies.

E Curatorum decreto Graphiarii munus in hunc annum mandatum est Viro Cl. Ottoni van Rees.

Assessores declarantur:

Ex Ordine Medicorum	Vir Clar.	G. I. Loncq.
〃 〃 Mathematicorum	〃 〃	P. Harting.
〃 〃 Theologorum	〃 〃	B. Ter Haar.
〃 〃 Iureconsultorum	〃 〃	B. I. Lintelo de Geer.

Die 22 m. Iunii. Rector Magnificus cum Senatu communicat epistolam, qua Curatores, Viri Amplissimi, Senatui significant: Virum-Doctissimum Albertum Reinecke ex urbe Göttinga vocatum esse ut Chemiae Professori in exercitationibus practicis, quae in laboratorio habentur, auxilio sit.

Deinceps Rector refert, se una cum Graphiario, Senatus nomine, adiisse Virum Clar. G. G. Vreede, qui die 29 m. Martii memoriam celebravit muneris Academici, per quinque lustra quam felicissime et honorificentissime gesti.

Die 23 m. Novembris. Curatores cum Senatu communicant, apparitorem Holstege die 1° m. Iulii obiisse; se autem die 26° m. Septembris eius successorem nominasse I. N. de Kruyff, apparitoris emeriti eiusdem nominis filium.

Epistola legitur a Curatoribus die 22° m. Novembris data, qua significatur: Virum Doctissimum Adolphum Ludovicum Sigismundum Gusserow, Medicinae Lectorem in Academia Berolinensi, a Rege augustissimo Professorem Ordinarium in facultate medica huius Universitatis nominatum esse.

Die 25 m. Januarii 1867. Vir Clar. Adolphus Ludovicus Sigismundus Gusserow, in Ordine Medicorum Professor Ordinarius designatus, a Senatu amplissimo in cathedram ductus, munus suum auspicatur oratione, Latino sermone habita, qua exposuit: *Quemadmodum ars obstetricia et gynaecologia litterarum medicarum disciplinae peculiares exstiterint.*

Die 5 m. Februarii. Designantur quatuorviri, ex quibus a Rege augustissimo Rector Magnificus in proximum annum eligatur:

Ex Ordine	Medicorum	Vir Clar.	G. Koster.
" "	Mathematicorum	" "	M. Hoek.
" "	Theologorum	" "	I. I. van Oosterzee.
" "	Iureconsultorum	" "	O. van Rees.

Deinceps quatuorviri ex quibus in proximum annum eligatur Senatus Graphiarius:

Ex Ordine	Litteratorum	Vir. Clar.	G. G. Brill.
" "	Medicorum	" "	G. Koster.
" "	Mathematicorum	" "	F. A. G. Miquel.
" "	Theologorum	" "	I. I. van Oosterzee.

Assessores tandem designantur:

Ex Ordine	Mathematicorum	Vir Clar.	C. H. D. Buys Ballot.
" "	Theologorum	" "	I. I. Doedes.
" "	Iureconsultorum	" "	I. A. Fruin.
" "	Litteratorum	" "	H. van Herwerden.

QUEMADMODUM ARS OBSTETRICIA ET GYNAECOLOGIA LITTERARUM MEDICARUM DISCIPLINAE PECULIARES EXSTITERINT.

ORATIO

AB

ADOLPHO LUDOVICO SIGISMUNDO GUSSEROW

PRONUNCIATA TRAIECTI AD RHENUM

A. D. XXV M. IANUARII A. CIƆIƆCCCLXVII.

ACADEMIAE RHENO-TRAIECTINAE CURATORES, VIRI NOBILISSIMI, AMPLISSIMI! QUI HIS AB ACTIS ES, VIR CONSULTISSIME!

MAGNIFICE ACADEMIAE RECTOR!

DOCTRINARUM ET ARTIUM PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI, NEC-NON LECTORES DOCTISSIMI!

QUI IN PROVINCIA AC URBE POTESTATE ET AUCTORITATE CONSPICUI ESTIS, VIRI HONORATISSIMI!

RERUM DIVINARUM INTERPRETES, ARTIUM ET DISCIPLINARUM DOCTORES ET MAGISTRI, VIRI VENERABILES, DOCTISSIMI!

IUVENES LITERARUM DISCIPLINARUMQUE STUDIIS OPERAM DANTES, EXOPTATISSIMI, COMMILITONES AMICISSIMI!

VOS DENIQUE CIVES ET HOSPITES, QUOTQUOT HUC CONVENISTIS, AUDITORES OPTATISSIMI!

Haud sine verecundia ac trepidatione quadam hunc locum solennem ingredi et in medium Vestrum, unum omnium honoratissimum, procedere ausus sum. Neque haec haesitatio mihi vana videtur expendenti, num vires meae, quas sentio, quam sint exiguae, una cum proba mea voluntate strenuaque industria solae suffecturae sint, ut munus mihi honorificentissime delatum quoquoversus exsequar atque id, quod iure praesumitur, commodum afferam: uno verbo, ut quaecumque a me expectantur, cuncta plane expleam. Cuiusmodi cogitationes vel dubitationes nescio, an unumquemque sollicitum reddant, me autem cura eo maiore non possunt non implere, quod ego peregrinus, ex alia natione oriundus, huc deveni. Sed maximo mihi duxi honori, quod a Vobis, Viri amplissimi, huc vocatus sum, quamobrem patriam patriosque penates reliqui atque animo gratissimo iam hoc loco agnosco, quanta cum benevolentia et comitate ubique acceptus sim. Nihilominus quispiam facile suspicari possit, me verbum vanum eloqui affirmantem, iam nunc me esse Batavum perfectum, namque per se iudicare licet, qui e patria suo cito excedat eamque det oblivioni,

eum nullo pacto alius terrae civem bonum minimeque hominem probum, ergo nusquam acceptum esse posse. Itaque impraesentiarum aequi, quaeso, bonique faciatis, quod animo candidissimo hoc momento solenni summam meam fidem obligo, me omnem meam ingenii facultatem, omnem scientiam, omnem curam operamque in eo solum consumturum esse, ut huic litterarum universitati totique Hollandiae quam maxime prosim, munere meo ratione tam theoretica quam practica religiosissime fungens. Atque hoc in campo, auditores nobilissimi, sine dubio nos omnes statim coniunctissimi erimus, hic neque ego me sentiam alienigenam, neque Vos, ut certo spero equidem, me habebitis. In litteris enim, in docendo discendoque nulli sunt nationum limites, sed omnes gentes politae unam constituunt magnam familiam, in qua pariter et laborandum est et summam omnium laborum percipere licet. Litterae igitur nullam habent patriam, litterae sunt mundanae. Nec illae differentiae, quae in litteris tractandis vel in singulis disciplinis excolendis inter nationes diversas comparent nationes ipsas separant, sed potius sunt documento, quantopere aliae nationes aliarum rationem habere debeant, ut ne harum aut illarum scientia manca et imperfecta evadat. Sic igitur de loco, quem inter Vos tenebo, equidem sentio, nec dubito, quin me eadem mente libenter recepturi sitis. Atque ut sententiae meae signum quoddam externum ederem, praescripto sermone latino orationem hanc inauguralem habere non recusavi, qui quidem sermo antehac solus commune commercium litterarium conciliabat, nunc vero propterea minus usurpatur, quod tempore procedente litterae tanta incrementa ceperunt, ut ad eas exponendas lingua latina frequenter non iam sufficiat. Ceterum autem vos, viri amplissimi, etiam atque etiam rogatos volo, ut germanicam meam verborum latinorum pronuntiationem benevole excusetis.

Momenti haud levis mihi esse videtur, quod ego sum primus eo designatus, ut hac in academia solam doceam artem obstetriciam, quod munus adhuc praeceptori chirurgiae simul obeundum erat. Grave profecto documentum et excellentis ingenii et rarae eruditionis sicuti mirae industriae collegae nostri illustrissimi illud est, quod ambas disciplinas, quarum utraque amplissima, est, una idque tam perfecte praecipere potuit. Posteaquam enim ars obstetricia tempore superiori tantummodo pars quadam

vel caput chirurgiae habita et docta est, posterius quidem ut disciplina peculiaris a chirurgia separata est, sed cum ea adhuc diu ratione externa copulata permansit, id quod etiam in hac litterarum universitate hodieque factum est. Quae quum ita sint, forsitan hoc loco, ubi nunc ipsum etiam modo externo chirurgia et ars obstetricia postremo in Europa disiunguntur, haud alienum videatur paucis contemplari:

Quemadmodum ars obstetricia et gynaecologia litterarum medicarum disciplinae peculiares extiterint.

Nostrum non est, universam artis obstetriciae historiam inde a temporibus antiquissimis exponere, sed res modo singulas afferre nos oportet quibus factum sit, ut nostra disciplina a medicina reliqua seiungeretur. Temporibus vetustissimis medicina dumtaxat una erat disciplina, quare apud Hippocratem, auctorem illum quidem artis medicae, res obstetricias una cum mere medicis tractatas invenimus. Nobis non licet has res percensere, quae saepe recta et falsa mire commixta, interdum tamen ingeniosissima continent, sed iam hic fontem illum principalem silentio praeterire non possumus, qui erat in causa, ut tota ars obstetricia per tempus longissimum locum maxime humilem teneret, id quod protinus etiam in arte obstetricia antiqua reperimus. Dico illam consuetudinem, ex qua partus naturales solis feminis obeundi permittebantur ac medici non advocabantur, nisi partus essent, ut ita dicam, praeternaturales, aut tales obstetricibus esse viderentur. Itaque etiam medici opem modo perniciosissimam et periculosissimam ferre poterant, quippe quibus processus normalis plane ignotus esset, ita ut partum naturae convenientem et pathologicum omnino non discriminare possent. Veluti Hippocrates, quod mirari licet, partus pedibus praeviis praeternaturales duxit, ubi versio in caput aut concisio foetus requiratur. Parturientes igitur medicos quam maxime verebantur, quoniam eorum auxilium tam matri quam infanti persaepe exitiosum erat.

Sic in universum ars nostra usque ad aetatem Celsi sese habebat. Hic auctor illam primus nonnihil separatim praecepit et eo quidem loco, ubi multa per saecula remansura erat, nimirum inter chirurgica. Idem ergo Celsus generatim censebat atque Hippocrates, scilicet partus, ubi obste-

trices nihil proficere possent, medicis et iis quidem, ut auctor putat, praecipue tradendos esse qui potissimum manus et instrumenta adhibentes opitularentur, id est, chirurgis. Ceterum praecepta Celsiana tantum ad foetus emortuos spectant, ita ut medico obstetricio dumtaxat vita matris servanda sit. Omnino tum demum, quum doctrina Christiana magis magisque propagaretur, vitae infantilis respectus habebatur. De reliquo apud Celsum antiqua foetuum concisione collata iam nonnullos artis progressus invenimus, praesertim quod doctrinam attinet de versione in pedes, de proctothesi in podothesin commutanda et extractione instituenda. At hi progressus sane non leves, perbrevi, ut videtur, rursus oblivioni dabantur; certe tota ars obstetricia imprimis speciem crudelem ex aetate Hippocratis adhuc diu retinebat.

Altera autem gravis causa, quod ars obstetricia illo tempore atque etiam posteriore locum tenebat infimum, manca erat cognitio anatomiae organorum genitalium feminearum, quapropter Galeni eiusque antecessorum Sorani et Moschionis nobis mentio facienda est, utpote qui saeculo post Christum secundo artem obstetriciam multum promoverint.

Praecipue Galenus, quamvis directe ad artem obstetriciam practicam nihil contulerit, egregia tamen nitidis suis partium genitalium feminearum foetusque descriptionibus anatomicis praestitit. Verumtamen haec doctrina omnino longum per tempus non eo progrediebatur modo, quem laeta illa initia spondere videbantur. Una cum imperio Romano corruente etiam omnes litterae de fastigio, quod florentes adeptae erant, plus minusve deiiciebantur, id quod maxime medicinae accedebat, quae mirabilem in modum superstitione perversissima restinguebatur. Vetustum Hippocratis praeceptum de foetu concidendo rursus in positionibus exercebatur, quae tale quid aut omnino non aut perraro tantum exigunt. Quid quod Tertullianus, quum antea modo de foetibus emortuis dissecandis ageretur, primus diserte praecepit, foetum, ne vivus dilaceretur, in ventre materno prius occidendum esse, quod pravum praeceptum auctoris aetate communiter valebat. Imo hoc crudele agendi genus per complura saecula retinebatur, tanto id quidem crudelius, quod plerumque, ut iam diximus, concisio foetus omnino vitari poterat. Profecto etiam mirari licet, quod ipsis primis doctrinae Christianae temporibus vita infantilis parum respicie-

batur, qui despectus ex illa doctrina veterum philosophorum praesertim Stoicorum fluxisse videtur, infantem in ventre materno nondum anima praeditum esse, quam doctrinam idem Tertullianus, pater ecclesiasticus rëfutat. Proinde etiam abortum artificialem antiquitus usitatissimum adhuc continuatum esse facile est intellectu nosque quasi in transcursu commemoratum volumus. Extra cancellos enim nobis constitutos longe egrederemur, si, quomodo litterae omnes, ergo etiam nostra disciplina plane substiterint vel potius interierint, latius persequeremur. Usque ad exitum saeculi septimi ad praecepta Hippocratis, Celsi, Galeni nihil utique novi accessit. Naturae contemplatio, in quam illi patres artis medicae diligentissime incumbebant, prorsus negligebatur et abolebatur. Quae ad scripta horum auctorum interpretanda et illustranda afferebantur, ea in tenebricosa tantum superstitione constabant. Soli Arabes, quorum mirabiles expeditiones victrices in illud incidebant tempus, et bene meriti sunt, quod litterarum patrocinio suscepto saltem res traditas diligenter coluerunt, etsi eas novis vel magnis inventis non locupletarunt, quod idem in artem obstetriciam cadit. In universum igitur locum a Graecis traditum obtinentes Arabes singulatim modo rationem mitiorem saltem experti esse videntur, namque ad partus difficiles absolvendos medicamina numerosissima proposuerunt, et his demum, quod sane plerumque acciderit, frustra impensis, ad antiquum foetus discecandi modum confugerunt. Studium autem Arabum tradita conservandi tanto magis collaudandum est, quod in terra occidentali Christiana litterae medicae labem maiorem contraxerant, atque adeo in coenobiis, ubi colebantur, propie nihil erant, nisi astrologia et caeca superstitio. Ars obstetricia per multa saecula, uti antehac, ab imperitis obstetricibus factitabatur, quarum auxilium aeque matri atque infanti damnosum erat, simulac partus a normali aliquantulum modo recederet. Medici videntur saeculo tertio quartoque decimo ab arte obstetricia exercenda omnino exclusi fuisse. Saeculis prioribus, iam memoravimus, medici saltem ad partus difficiles acciebantur, sed ex scriptis huius aetatis clarissime elucet, medicos omni naturae contemplatione caruisse, et de partubus solum ex narrationibus mulierum imperitissimarum iudicare et commentari. Propterea minime mirandum, quod in libris Alberti Magni aliorumque maximae opinionum perversitates cum argutiis ineptissimis temere

confusae sunt, quae legentibus taedium afferunt. Saeculo quinto decimo hic status fere non immutatus est, attamen secundum disquisitiones a Siebold editas saltem chirurgi ad partus difficiles denuo arcessiti esse videntur, quamquam in plerisque scriptis illius aetatis totius artis obstetriciae mentio nulla facta est. Omnino usque in saeculum sextum decimum processum artis obstetriciae nobis non licet historice adumbrare, quia ea plane non exstare videtur, quam ob causam liber anno 1513 ab Euchario Roesslin medico Francofurtensi, editus, qui inscriptus est: „Der Swangeren Frawen und Hebammen Rosengarten" in historia artis obstetriciae gravem constituit epocham. Auctor quidem tantummodo praecepta antiqua cum omnibus vitiis erratisque repetivit, sed libri gravitas historica in eo inest, quod primus est, in quo ars obstetricia ut disciplina peculiaris tractata repetitur. Illa deinde terra, ubi hac via primum amplius procedebatur, Hollandia erat. Hic scilicet anno millesimo quingentesimo vicesimo quarto alterum huiusmodi librum peculiarem Iason a Pratis conscripsit de uteris et de pariente et partu, quo tamen libro perinde nihil novi continetur. Res igitur gravissima ea fuit, quod ars obstetricia iam seorsum tractari coepta est eoque animi medicorum aequalium ad eam conversi sunt. Quae hac de disciplina adhuc perscripta erant, ea illi auctores, ad quos in Germania Rueff aliique accedebant, in conspectum quendam redegerunt, quo vitiosa facilius cognosci poterant. Meliori autem artis obstetriciae processui tunc quoque id potissimum obstabat, quod partus adhuc perpetuo obstetricibus administrandi erant. Plurimum tamen commodi litteris medicis medio saeculo sexto decimo ex Italia allatum est, cuius auctores erant Andreas Vesal, Realdus Columbus, Gabriel Fallopia, Bartholomaeus Eustachius, quorum nomina conditorum anatomiae humanae simulque proprie medicinae theoreticae splendore sempiterno fulgent et saeculum sextum decimum illustrant. Naturae rei consentaneum erat, quod praecipue chirurgia anatomia locupletata permultum promovebatur. Quoniam vero ars obstetricia etiamtum pars chirurgiae ducebatur, quoniam etiam a viris exercebatur, chirurgis semper partus difficiles absolvendi erant, sperare licebat fore, ut una cum chirurgia procedente etiam ars obstetricia procederet. Itaque chirurgi proximis decennis artem nostram in speciem meliorem redegerunt opemque auxerunt atque emendarunt. Eo sane factum est, ut tum ars obstetricia

cum chirurgia etiam magis coalesceret magisque pars chirurgiae haberetur, tum semper tantum ratione mechanica disciplina nostra excoleretur, a quo vitio ea hoc demum tempore prorsus liberata est. Praeterea medici proprii disciplinam artis medicae parum respiciebant, quae solis mulieribus tractanda erat, quibus non sufficientibus chirurgi auxilio vocabantur.

Tali modo ars obstetricia eiusque cultus chirurgis prorsus obtigit, neque mirandum videtur, quod tali modo imprimis pars artis obstetriciae, quae vocatur operativa, excolebatur atque eadem ars per decennia plurima chirurgica manebat. Proximi deinde maximique progressus in arte obstetricia utique etiam in illa terra facti sunt, in qua tum, ut etiamnunc, chirurgia quam maxime pertractabatur, in Francogallia. Ibi Ambrosius Paré in libris suis obstetriciis de anno millesimo quingentesimo quinto decimo et millesimo quingentesimo septuagesimo tertio gravem illam et salutarem doctrinam de foetus versione in pedes cum eiusdem extractione subsequente proposuit. Haecce versio eo auctore in cunctis partubus difficilibus fieri, aut certe tentari debet. Infantes dissecari non concedit, nisi ii iam exstincti sint, aut mater in summo vitae discrimine versetur. Quibus regulis exinde parturientes innumerae servatae sunt, nec possunt eae crudelibus praeceptis auctorum superiorum collatis satis praedicari. Quanta sit dignitas doctrinae de foetu in pede convertendo, iam hinc patescit, quod eadem etiamnunc, dum nobis numerosa subsidia alia suppetunt, multis in casibus valet. Quod omnino viri in artem obstetriciam studiosissime incumbebant, eo primum in Francogallia obstetrices magis magisque summovebantur, quae nec litteris nec parturientibus ullum commodum parabant. Simul autem cum doctrina de foetu in pedes convertendo etiam sectionem caesaream in feminis vivis faciendum potissimum ex scriptis auctorum Rousset et Caspari Bauhin in artem obstetriciam receptam esse hic solum memoraverim, ne a proposito longius digrediar. Iam totius artis obstetriciae amplior processus diu ex chirurgia et arte obstetricia apud Francogallos procedente suspensus erat. Postquam vero foetus versio in pedes, neque minus sectio caesarea a Francogallis inventa est, exeunte saeculo sexto decimo medici etiam in rebus arti obstetriciae admodum cognatis magnum studium collocarunt. Dum enim iidem auxilium ad ipsum partum spectans adhuc solis chirurgis permittebant, animos suos potius ad graviditatem, ad puer-

perium maximeque ad morbos mulierum applicarunt. Quod studium multis ex operibus collectivis elucet, quae de morbis mulierum a medicis terrarum diversissimarum, nominatim Francogalliae, Germaniae, Hollandiae, composita gynaecia nuncupata sunt. Tum saeculo septimo decimo ac praesertim altero eius dimidio maximi gravissimique artis nostrae progressus tam theoretici quam practici rursus Francogallis auctoribus reperiuntur. Prae ceteris hic nobis Franciscus Mauriceau nominandus est, quippe qui anno 1668 in magno suo opere de arte obstetricia morbisque gravidarum et puerperarun scripto (seu „des maladies des femmes grosses et accouchées") quum fundamenta huius artis ut disciplinae peculiaris iecerit, tum praecipue longius in tempus regulas artis obstetriciae practicae constituerit. In hac disciplina elaboranda imprimis sententia ductus est, accuratam partium genitalium muliebrium earumque functionum scientiam omnium praeceptorum obstetriciorum fundamentum esse debere. Proinde etiam ad opinionem, viribus naturae in partubus longe plus, quam adhuc factum sit, permittendum esse, adductus est primusque videtur certo iudicasse, partum esse actum physiologicum, qui per se nullum artis auxilium requirat. Magni etiam momenti ad artem nostram promovendam, illud est, quod Mauriceau pelvim mulieris osseam ad partus decursum multum valere primus animadvertit; imo primordia doctrinae gravissima de pelvi angustiore ut partus impedimento iam videtur divinasse. Tametsi Mauriceau de arte obstetricia sine dubio egregie meritus est, eo tamen in progressum huius disciplinae vim minus prosperam exercuit, quod ob maiorem auctoritatem eius praescripta longius per tempus tamquam norma observabantur, ideoque praecepta haud dubie praestantiora diu negligebantur, aut falsa habebantur. Hac ratione praecipue Paulus Portal a monte Pessulano laudandus est, qui secundum diligentes observationes partuum naturalium et difficilium longe confidentius quam Mauriceau sententiam tulit: partus nullo modo nimis properandos, nec praematuro artis subsidio decursum normalem conturbandum esse. Quam regulam etiam severe ad partus facie praevia adhibuit, at haec sententia rectissima auctoritati clarissimi Mauriceau, qui docuit contrarium, cum damno mulierum et foetuum diu succubuit. Idem de partubus et clunibus praeviis et pedibus praeviis dicendum est, quos Portal pariter viribus naturae permitti voluit. Haec tamen placita medici

Hollandici, minus ii quidem ex auctoritate magistri Mauriceau pendentes, amplius persecuti sunt. Hic quoque chirurgi artem nostram administrabant et obstetrices iam dudum a chirurgis observabantur, qui adeo publice instituebantur, ut difficilibus in partubus opitularentur. Ex altero dimidio saeculi septimi decimi imprimis scripta Henrici de Roonhuysen Amstelodamensis et Cornelii Solingen Hagani pluriumque aliorum memoranda sunt, qui praecepta Francogallorum prudentia et utilia diligenter pertexebant. Huic studio a chirurgis Hollandicis in arte obstetricia collocato res in Germania plane contrariae erant, ubi adhuc fere solae obstetrices partus procurabant. Illo autem studio ars obstetrica in Hollandia celeriter ad florem summum et certe ad idem fastigium adducta est atque in Francogallia, ubi haec ars fundamentis theoreticis suppositis perquam salutaris exstitit, posteaquam opinio praeiudicata, qua tempore superiore viri ab arte obstetricia exercenda exclusi erant, prorsus sublata atque obstetrices paene omnino summotae sunt. Splendidissime vero ars nostra ab Henrico de Deventer exculta est, qui desiderio aetatis suae bene perspecto opus ratione maxime theoretica compositum anno 1701 foras dedit, quod propemodum per unum saeculum classicum habebatur et multis partis etiamnunc habendum est. Confidenter ratus, nullam scientiam tam firmo veritatis fundamento gaudere quam artem obstetriciam, nominatim fundamenta nostrae disciplinae anatomico-physiologica diligentissime corrigere et constituere nisus est. Ad quod efficiendum primum magno numero observationum suarum exactarum idoneus reddebatur. Deinde tamen praesertim magnis illis inventionibus in idem tempus incidentibus adiutus est, quarum sunt auctores Harvey ac praecipue eius populares Johannes de Horne, Regnerus de Graaf, Johannes Swammerdam, decora eruditionis Hollandicae immortalia. Maximum et gravissimum, quod Deventer arti obstetriciae praestitit, eius est doctrina de pelvis effectu ad partum, cuius doctrinae aeque ad theoriam atque ad praxin permultum valentis auctor est immortalis. Insuper quae de effectu pelvis tam normalis quam abnormis, et angustioris, tradidit, ea non sunt abrupta et solitaria, sed bene expensa et disposita, ex exacta naturae consideratione oriunda, ita ut generatim perpetuo vera et in immutabili nostrae disciplinae possessione in aeternum mansum sint. Sic saeculo decimo septimo exeunte artem obstetriciam, ut disciplinam peculiarem, eximiis

laboribus nullius fere populi nisi Francogallorum et Batavorum valde florentem splendideque ex turba et caligine saeculorum antegressorum progressam videmus. Etiam ratione practica ars nostra praecipue in Hollandia magis magisque fiebat, namque eam solam viri eminentes plus plusque exercebant, ita ut illa revera non amplius chirurgiae appendix duceretur. Itaque iam anno millesimo septingentesimo undevicesimo Lugduni Batavorum erat collegium ad negotia artis obstetriciae, constans id quidem ex uno professore medicinae, quatuor medicis urbanis et uno medico obstetricio publico, qui obstetrices erudiebat. Sub finem igitur saeculi septimi decimi Francogalliam et Hollandiam, quod artem nostram locupletandam attinet, de praemio concertantes cernimus. Quod in Francogallia a Mauriceau, de la Motte aliisque inchoatum et conditum erat, id in Hollandia accurata modoque perquam theoretico pertexebatur. Iam vero ex nationibus aliis primum etiam Anglica in arenam descendit et quidem inventionem secum ferens, quae una omnium ad praxin obstetriciam gravissima completam conversionem huius disciplinae novamque epocham adduxit. Dicimus inventionem forcipis obstetriciae. Hoc instrumentum ob usum expeditissimum omnium medicorum commune factum est, et nescio, an tantum ex eius abusu tam priore quam hodierno explicandam sit quod dignitas huiusce inventionis non modo circa theoriam artis obstetriciae, verum etiam circa hominum salutum parum agnoscitur. Non deerunt forsitan, qui subrideant veritatisque superlationem subesse arbitrentur, si inventionem forcipis obstetriciae in maximis numerandum esse censeo, quae in medicina omnino prolatae sunt, neque minus infitior, alterum esse instrumentum, quod pari sit dignitate practica atque hominibus tantumdem profuerit, siquidem vitae humanae conservatio semper summus medicinae finis iudicatur. Quod assertum quoniam nonnemini primo obtutu modum excedens, aut adeo poeticum videri potest, licet sit verissimum, per Vos, Auditores Honoratissimi, denuo accuratius contemplari mihi liceat, qualis fuerit status artis obstetriciae operativae ante forcipis inventionem, quo dignitas huius instrumenti magis patescat. Neque historia inventionis forcipis voluptate caret, ut mihi non verendum sit, ne Vos nimis defatigem, praesertim quum postea in argumento meo persequendo patientia Vestra non abusurus longus esse nolim.

Temporibus antiquissimis ad partum absolvendum, si mater in vitae discrimine versaretur, medicis obstetriciis nihil nisi foetus concisionem restitisse iam supra exposuimus. Itaque saeculo sexto decimo maximeque septimo decimo, quum foetus versio in pedes cum extractione sequente introduceretur, ars obstetricia permultum proficiebat, nam tali modo fieri poterat, ut, ubi foetus propter situm suum nasci nequibat, aut ubi res periculosae partum requirebant, non solum matris, sed etiam infantis vita servaretur, quem finem duplicem ars obstetricia semper habet. Tametsi medici illius aetatis illam foetus versionem sollertissime exsequebantur ac sine dubio etiam ibi suscipiebant, ubi nos eam non iam fieri posse putamus, hanc tamen alteram operationem persaepe et foetus mortiferam et matri capitalem existere utique necesse erat. Praecipue iis in casibus, ubi praecedens caput infantile iam in pelvim vel pelvis exitum firmiter, ut ita dicam, incuneatum erat, foetus nullo pacto in pedes converti poterat et his in casibus, qui sunt frequentissimi, ubi partus accelerandus est, vita infantis semper perdebatur, neque mater sine summo periculo a foetu liberari poterat, et ob artem imperfectam creberrime animam efflabat. Omnibus illis in casibus nobis nunc forceps suppetit, aeque simplex ac periculi expers instrumentum, ut matrem infantemque servemus, primarium medici obstetricii officium, quo medicis ceteris antecellit, duorum hominum vitam una servandi exsequentes. Quantopere saeculo septimo decimo exeunte instrumentum, quo illi partus difficillimi feliciter finiri possent, iam desideratum sit, verbis probatur, quibus de la Motte usus est, tale instrumentum iam arcano exstare memorans. Si quis, ait, tale instrumentum prosperum possederit et eo non divulgato mortuus sit, eum poena aeterna dignum esse, aliter agentem omnia saecula omni praedicatione cumulatura fuisse. Ipsa verba haec sunt: „Il mériteroit qu'un ver lui dévorast ses entrailles pendant l'éternité, par raport au crime qu'il feroit de ne pas donner un moyen de sauver la vie à un nombre infini de pauvres enfants, qui la perdent par le défaut d'un tel secours; toute la science n'ayant pu le trouver jusqu'à présent."

Dolendum est, quod forcipis inventores gloria magnifice praedicta se ipsi privarunt; etenim lucri studio inducti hoc instrumentum diu ut arcanum in rem suam verterunt et inhoneste vendiderunt, ut iis gratia nulla ha-

benda sit. Sub finem scilicet saeculi septimi decimi medicus quidam Chamberlen cum tribus filiis Londini vivebat, qui omnes artem obstetriciam diligenter factitabant. Horum trium filiorum unus, Hugo Chamberlen, anno 1670 Parisios profectus academiae regiae instrumentum emendum obtulit, quo partus difficiles cum commodo matris infantisque tempore brevissimo conficerentur. Mauriceau illi feminam parturientem tradidit, quam putabat non enixam interituram esse, dum Chamberlen se eam onere suo feliciter liberaturum esse pollicebatur. Sine dubio hic sectio caesarea indicata erat, neque ex nostra scientia usus forcipis, nam post conatus a Chamberlen frustra captos parturiens periit. Hoc infausto specimine exhibito academia oblatum arcanum emere non potuit, et Chamberlen re infecta Londinum rediit. Posterius idem in translatione operis a Mauriceau editi instrumentum commemorat, quod ipse suusque pater et fratres habeant, idoneum id quidem ad partus difficiles prospere finiendos, ac magna industria familia Chamberlen ex hoc arcano sibi grandem pecuniam comparavit. Quum Hugo Iacobi secundi assecla esset, anno 1688 ex Anglia aufugere coactus Amstelodamum migravit, ubi de arte obstetricia scholas habens arcanum suum Henrico de Roonhuysen pretio magno vendidit. Exinde usque in medium saeculum duodevicesimum hoc arcano medici obstetricii Hollandici inter se perpetuo negotiabantur, et vix ac ne vix quidem perspici potest, quemadmorum hocce instrumentum, quum permultis innotesceret, tam diu occultari potuerit. Anno quadragesimo sexto saeculi praeteriti a collegio medico-pharmaceutico Amstelodamensi adeo lex lata est, ex qua nulli medico artem obstetriciam exercere licebat, qui arcanum examinatorum non possedebat, a quibus id pretio magno emi poterat. Hac autem violenta pecuniarum exactione animi vehementissime commoti sunt tandemque duo medici Hollandici, Iacobus de Visscher et Hugo van de Poll eo bene meriti sunt, quod vitia antecessorum emendaturi arcanum nostrum divulgabant. Unde etiam cognitum est, emtores eius longo ex tempore valde deceptos esse, quippe quibus tantummodo alterum instrumenti dimidium, quod vectis vocabatur Roonhuysenianus, venditum esset. Rectum tamen instrumentum paullo post ab Anglis et studio medici Gandavensis notum factum est, ita ut ex medio saeculo praeterito forceps omnibus medicis obstetriciis communis esset. Ab in-

ventione igitur usuque communi huius instrumenti principium novae artis obstetriciae summo iure repetere possumus, nam quantumcunque perfectionis adhuc deerat, quantumcunque regularum usus instrumenti adhuc desiderabat, tamen ex momento, quo illud publicatum est, perpetuus in disciplina nostra progressus originem cepit nihilque pari gravitate communi rursus inventum est. Dum vero in Francogallia pars artis obstetriciae operativa magis magisque elaborabatur, Angli potius in via exspectativa accuratae observationis naturae progrediebantur, donec Germani commoda utriusque scholae paullo angustiores conciliare nitebantur. Finis autem huius orationis longe excederem, si processum artis obstetriciae modo leviter perlustrarem, quare mihi tantum res primarias breviter recensere liceat, ut postremo, quae medicis obstetriciis adhuc praestanda sint, paucis exponam.

Primo saeculi duodevicesimi dimidio in Francogallia maxime auctore Levret medici obstetricii imprimis in partem artis nostrae operativam, nominatim in usum et emendationem forcipis cetera fere negligentes incumbebant, dum in Anglia secundum auctores Smellie et Hunter partus mechanismus et ante omnia situs infantiles diligentius observabantur et explorabantur, qua ratione fortasse pariter angustiore factum est, ut pleraque viribus naturae permitterentur. Quomodo tamen haec quoque methodus cum auxilio operativo optime coniungi queat, aeque audace atque ingeniosa partus praematuri artificialis cogitatione declaratur, quam iam Denman illo tempore concepit et explanavit. Sane eadem altero demum dimidio saeculi duodevicesimi patrata est eamque posterius Germani utiliorem reddiderunt et divulgarunt, quod eis honori singulari vertendum. Tunc quidem ars obstetricia in Germania, si Francogalliam, Angliam, Hollandiam comparaveris, adhuc conditione misera utebatur. Adhuc enim potissimum ab obstetricibus ibi exercebatur partemque operativam soli chirurgi exsequebantur, quorum auxilium ferendum, semper modo in foetu confestim extrahendo constabat, quare tota ars obstetricia in plane mechanicam redacta erat. Itaque ea ibidem etiam adhuc diu pars chirurgiae manebat et tum demum, quum primum lechodochium anno 1751 Gottingae a Roederer conditum esset, status ille melior exstitit, quia nunc demum medicis et medicinae studiosis partus naturales observandi facultas data

erat, quod in lechodochiis Parisiensi, Londinensi, Eblanensi, alliis iam dudum fieri poterat. Mox illud institutum aliaque utilitatem maximam afferebant et, ut probemus, quantum experientiis medicorum obstetriciorum Francogallicorum et Anglicorum sapienter conciliatis ars obstetricia in Germania profecerit, nobis solum auctor doctrinae de pelvi angustiore Stein et dexteritate sua operativa clarissimus Osiander nominandi sunt. Videmus igitur altero dimidio saeculi praeteriti artem obstetriciam apud omnes gentes politiores a molestis chirurgiae vinculis liberatam et ubique locum disciplinae peculiaris obtinentem, ex qua pristinae operationes horribiles exterminatae erant, et quae singulis praeceptis ratione systematica elaboratis fundamentum tutum et dilucidum acceperat. Ubique in academiis munera doctorum artis obstetriciae condabantur, et lechodochia ad medicos et obstetrices erudiendos instituebantur. Iam artem obstetriciam ab initiis suis ad id tempus usque, quo disciplina plane peculiaris facta est, persecuti hoc loco subsistere possemus, quum res nobis proposita ad exitum adducta sit, sed aetatis recentioris perbrevem adhuc mentionem nobis facere liceat, ut cognoscamus, quae medicis obstetriciis nunc praestanda sint, qua data occasione aperiam, quomodo equidem munere meo honorificentissimo fungens illis postulatis pro viribus satisfacturus sim.

Quamvis ars obstetricia sub exitum saeculi praeteriti, ut modo explicuimus, incrementa caperet laetissima, tamen erat metuendum, ne via inita procedens omnino in conditionem opificii abiret. Post miserrimum statum vix praeteritum naturae rei plane consentaneum erat, quod pars huius disciplinae mechanica, cultura modorum operandi maximi aestumabatur, at modus excedebatur. Neque solum operationes, imprimis auctoritate clarissimi Osiander et partem Baudelocque Francogalli inducti, medici obstetricii omnino nimis frequentabant ibique suscipiebant, ubi iis plane non opus erat, verum etiam a naturae contemplatione prorsus recedebant, utpote gloriam suam in instrumentis artificialibus novisque methodis pro fictis difficultatibus inveniendis quaerentes. Quo in genere alii artis obstetriciae praeceptores alios superare laborabant seque hamulo quodam vel cochlea ad forcipem applicanda sibi monumentum aere perennius exigere opinabantur. Hanc quidem perversam agendi rationem studiumque rerum minutissimarum partim iam ipse Baudelocque et magis etiam Petrus

Camper Batavus et Saxtorph Hafniensis refutabant, naturae potius observationem praecipientes, sed praecipue exeunte saeculo duodevicesimo et ineunte undevicesimo Lucas Ioannes Boer Vindobonensis omni vi et scientiae suae et ingenii hanc viam perniciosam impugnabat atque artem obstetriciam ad accuratam naturae contemplationem theoreticam revocabat, quo praeclarissime meritus est. In Germania eius vestigia Wiegand et Naegele secuti sunt, cui alteri fundamentum nostrae scientiae, doctrinam de partus mechanismo prorsus excultam debemus, dum in Francogallia auscultatio obstetricia, quae non satis aestimanda est, primum exercebatur. Initio autem huius saeculi arti obstetriciae illud accidit mirabile, quod ei vindicatio in libertatem adhuc recentissima tempore brevissimo incommodum quam maximum parabat. Summus sane progressus nostrae disciplinae eo commovebatur, at in hoc probo et utili studio medici obstetricii longius processerant seque penitus separantes, nexum cum tota medicina, ut videbatur, postremo perdiderant. Itaque periculum imminebat, ne ars obstetricia in merum artificium mechanicum converteretur; aut de rebus longe latiore ratione physica tractandis in modum angustiorem disceptabatur. Huc sane res excellentes, quibus ipso huius saeculi principio ars nostra permultum elata est, non minus contulerunt quum vitia, ex quibus tunc medicina omnino laborabat. Quum enim in arte obstetricia pugna longa pugnata simplex naturae consideratio, ratio mechanica, forsitan ea quidem nimis mechanica technicaque, tandem superior evasisset, medicina in vastis praeceptis somniisque philosophiae naturalis sepulta iacebat, eique iam aeterna nebula superstitionis perplexae rursus offusa esse videbatur. Nostrum non est hic enarrare quam splendido modo medicina sub lumine litterarum physicarum, anatomiae et physiologiae ex hac calamitate fere phoenici non dissimilis emerserit; attamen illud silentio transire nequeo, diu artem obstetriciam medicinae altius escendenti non succedere visam esse, quippe quum illa seorsum staret et opificium fieri inciperet. Quum statum artis nostrae medici Vindobonenses et Pragenses primum emendare conabantur, cum ea magnos successus chemicos et physicos, inventa microscopica, explorationes physiologicas connectentes. Hic tamen nexus initio tantum externus erat, quoniam ad artem obstetriciam ea tantum adhibebantur, quae ad res respondentes pertinebant. Verumtamen

non satis est, capita quaedam histologiae, physiologiae, historiae evolutionis, anatomiae, cetera, quae ad disciplinam nostram momento magno esse possunt, in eam simpliciter transferre, sed multo est gravius, in praecepta obstetricia et in praxin huius disciplinae eas rationes introducere, ex quibus in illis litteris insignis locupletatio scientiae nostrae prodiit, ita ut eaedem methodi, quibus illic multum profecimus, etiam in res obstetricias perscrutandas transferantur. Cuius generis initium iamiam factum est, sed multa adhuc restant addenda. Vinculum gravissimum et maximum, quo nexus artis obstetriciae et medicinae recentioris restituatur, sicut adiumentum illius artis primarium ideoque praestantissimum eius augmentum novissimum gynaecologia exstitit. Doctrina de morbis mulierum usque ad postrema decennia perparum aut omnino non tractabatur, et quantum ea ad vitam valeat, non magis agnoscebatur et perspiciebatur, quam nexus eius cum arte obstetricia arctissimus. Haec autem sine gynaecologia non magis potest recte concipi et excoli, quam gynaecologia sine exacta artis obstetriciae cognitione proficere aut omnino tantummodo constare potest, id quod paucis mihi persequi liceat, quia hanc ipsam rem muneris mihi delati cardinem existimo.

Morbos mulierum generatim eos intelligimus, qui in organis genitalibus femineis reperiuntur. Nemini, nec vulgo dubium esse potest, quanto momento sint aegrotationes partium genitalium in ipsa femina. Apud feminam enim functiones organorum genitalium non tantum ampliores sunt quam apud marem, nec tantum apparatus multo plures ad eas adhibentur, sed nobilissimae proprietates muliebres cum his functionibus arctissime cohaerent. Felicitas innumerorum matrimoniorum, imo salus civitatum inde pendent, quod femina summum suum finem explens sub laboribus et doloribus pariat et infantulum pectori suo apprimens sensu omnium iucundissimo perfundatur. Non est, cur gravitatem gynaecologiae hic fusius comprobem, quae quidem nunquam ignorabatur, sed ultimis demum decenniis recte aestumari coepta est. Cuius rei causa per saecula haec fuit, quod nec anatomia nec physiologia organorum genitalium muliebrium satis nota erat, ut eorum aegrotationes recte cognosci, nedum sanari possent. Praeterea, quominus haec disciplina medica elaboraretur, diu naturalis pudicitia, decus mulieris pulcherrimum, prohibebat, donec increscente sensu morali intel-

lectum est, necessitate explorationis medicae pudorem apud homines bene moratos non laedi. Attamen accuratiore demum affectionum cognitione, quibus functiones partium genitalium feminearum implicantur, ars obstetricia rectum suum locum in medicina adepta est. Illam in momentis vitae genitalis muliebris gravissimis opitulari oportet, et quamquam iam dudum medici obstetricii sibi non solum foetum in lucem proferendum putabant, sed etiam graviditatem et puerperium sibi vindicabant, tamen graviditas, partus et puerperium nihil sunt aliud, nisi omnino organorum genitalium femineorum functiones, certo quodam modo excitatae. Summo igitur iure ars obstetricia nuperrime tantum pars quaedam gynaecologiae haberi coepta est. Quantumvis vero de utriusque loco mutuo disceptetur, hoc certo constat, alteram altera carere non posse, nec in tractatione theoretica, nec in traditione et praxi medica. Cognitio et cura morborum muliebrium respectu graviditatis, partus et puerperii non habito imperfecta et manca erit, neque magis hae res physiologicae cum commodo feminarum sine cognitione functionum partium genitalium muliebrium cum omnibus illarum turbationibus administrari queunt.

Ex hacce expositione fortasse iam nonnemini apparuit, qua ratione equidem munere meo honorificentissimo functurus sim, sed quo magis id patescat, pauca adhuc addere non supersedeam. Me medicinae studiosos pro viribus sic erudire oportebit, ut et scientia et praxi obstetricia locum huic aetati convenientem occupent et opem illam salutarem ferre possint, quae arti obstetriciae amplissima suppetit. Ad quod assequendum, ut mea quidem fert opinio, una dumtaxat via patet: dico exactam naturae observationem, quocirca meum erit prope lectos parturientium et puerperarum docere, quo quis modo ipse observare ipseque perscrutari possit. Non doctis orationibus, non specioso lusu hypothesium splendidarum animos tironum ad disciplinam meam applicabo, sed hi magna eius gravitate commoti studio assiduo ipsi iudicare et postremo ipsi agere discent. Tali modo mihi continget, ut medici evadant, qui non in eo supremam suam superbiam ponant, quod operationes curiose ex libris cognitas secundum praecepta auctorum exsequantur, aut ubique temere in verba magistri iurent: sed qui omnibus in casibus quamvis difficillimis propria meditatione et contemplatione adsueti ex suo ipsorum iudicio agere idque recte

agere poterunt. Quem scopum altiorem ut contingamus, totam artem obstetriciam ratione vere theoretica, quum semper coniunctam cum successibus litterarum naturalium et medicinae reliquae, tum mente nunquam praeoccupata, qua medicinae partes reliquae egregie promotae sunt, tractari necesse est. Tota igitur institutio potissimum e scholis clinicis pendet, quas quidem adire non debent, nisi qui traditionibus theoreticis ceterisque exercitationibus necessariis bene praeparati sunt, ut iam antea cognitum habeant, quibus de rebus in scholis clinicis agatur. In his ipsis exacta disquisitio mulierum gravidarum docenda est et primum quidem senarum, quod idem de observatione et partuum normalium per totum suum decursum et puerperii normalis valet. Omnino illud est artis obstetriciae proprium, quod in difficilibus rarisque partubus accurata decursus communis scientia magistra est optima. Propterea meum erit in scholis clinicis, ut iam res ipsae secum ferunt, ante omnia animos tironum ad ea, quae quotidie usu veniunt, convertere et eis etiam atque etiam explanandis non defetisci. Casus, qui dicuntur rari, primum in institutis minoribus nobis omnino minus offeruntur, et deinde ex illis minimum discimus. Cuius generis exemplis disserendis animos quidem excitare et tenere possumus, sed ita medici non fiunt sollertes. Qui partus et puerperii processus quotidianos cognitos habet, is etiam in difficilibus rarisque partubus recte agere poterit, dum vice versa commodum est perexiguum. Per se autem intelligitur, etiam anomalias et turbationes decursus partuum et puerperiorum vulgaris diligenter respiciendas esse, sed talia nobis non unice notabilia censere licet. Verumtamen ut illo modo clinicum stationarium singulis medicinae studiosis utile existat, complura instituenda sunt, quae per angustias nostri nosocomii vix instituere licet. Tanto magis gaudeo, quod tempore proximo nosocomium exstruetur fine suo dignissimum, simul quidem aegrotorum refugium atque artis medicae templum. Insuper, ut tirones in arte obstetricia amplius erudiantur, instituto opus est nondum, quod sciam equidem, hic conditum: dico policlinicum obstetricium. Tale institutum, a quo parturientibus pauperioribus opem domesticam petere licet, non modo ubique, ubi exstat, perquam salutare et beneficum esse praebuit, verum etiam disciplinam clinici stationarii in modum insignem supplet. Primum enim sic numerus partuum in conspectum medicinae

studiosorum venientium permultum augetur, quoniam vulgus, ex falsa quadam opinione praeiudicata, etiam nunc atque ubique nosocomia omnino plus minusve aversatur ac praesertim parturientes vel pauperrimae domicilium suum suosque cognatos aegerrime relinquunt, auxilium tamen domesticum animis gratissimis accipiunt. Tironibus vicissim hinc id commodi, quod in ipsa arte obstetricia maxime faciendum est, semper evenit, ut processus partuum et puerperii eo modo iisque in conditionibus externis iam conspiciant, ut posterius artem obstetriciam factitantes. Ibi omnibus nostris commoditatibus posthabitis in conditionibus saepenumero iniquissimis patientia exercenda, ibi parturientium et magis etiam cognatorum opinionibus praeiudicatis prudenter repugnandum; ibi operationem efflagitantibus, quod iis status parturientis periculosissimus esse videtur, omni illa securitate resistendum, quam accurata partus praesentis observatio praestat. Ad haec vero efficienda iudicio libero ac tuto opus est, quod tiro in ipsis illis conditionibus addiscere et comprobare potest. Ad partus tamen policlinicos administrandos per se putet eos solum medicinae studiosos adhibere posse, qui iam in clinico stationario facultatem necessariam ostenderint. Ceterum ut tale institutum et parturientibus et discentibus revera utile existat, medicus assistens utique requiritur. Iam bonum clinicum sollerti medico assistente, qui in eo habitans omnes res clinicas diligenter observet notetque et quovis tempore medicinae studiosos erudiat, vix carere potest, sed ad policlinicum regundum opera medici assistentis pernecessaria est. Praeceptor nequit simul ubique adesse, attamen nec parturientes nec medicinae studiosos sibimet ipsis permitti licet. Ipsum etiam munus medici assistentis eo utilissimum est, quod hic studiis absolutis quam accuratissime et suapte ingenio artem obstetriciam pertractare potest, quo fit, experientia copiosiore ornatus ad praxin medicam aggrediatur, aut sese ad docendum convertat, id quod in Germania persaepe usu venit. Idcirco fore spero, ut a Curatoribus huius academiae maxime Spectabilibus benevole adiutus illa instituta cum commodo academiae omninoque litterarum, sicuti ad salutem huius urbis publicam tempore procedente condere queam.

Quod porro ad gynaecologiam spectat, magnam eius gravitatem iam supra exposui. Itaque meum etiam erit, hanc disciplinam non tantum

ratione theoretica, sed etiam practica, praecipere. Quem ad finem non solum consultationes de pauperibus feminis aegrotis in nosocomio coram medicinae studiosis habebo, verum etiam tales aegrotas, quae operationem requirunt, aut longiorem desiderant observationem, nosocomio ipso recipiam, quo modo spero me magis magisque totam gynaecologiam medicinae studiosis patefacturum esse, etiamsi pudore mulierum necessarie respecto nobis multa inferantur impedimenta, quae sensim sensimque demum superari poterunt, quum cognitio magis percrebuerit, quantam exacta disquisitio localis atque cura eiusmodi prosint. Omnino de docendo solum nunc loquens clare edicam, nosocomium prae ceteris eum esse locum, ubi medico tironi discendum sit, medicum modo aegrotorum gratia adesse, neque vice versa aegrotos ipsius gratia. Nosocomium ante omnia seminarium praestantissimae humanitatis esse debet, qua carens medicina doctrina et ars est tristissima. Salus aegrorum semper locum teneat principem, necesse est et finis docendi supremus eo semper et plane spectare debet. Hae normae tanto sanctiores habendae sunt, quod medicus tiro in nosocomio plerumque pauperes tantum aegros tractat, neque satis tenere potest, unumquemque aegrotum miserum esse, pauperem vero aegrotum dupliciter miserum, omnemque nostram artem, nisi humanitate vere liberali exerceatur, leviculam esse atque nos hac mente etiam tum aliis hominibus magna praestare posse, quando dira necessitas artem nostram subsistere iubeat. Sed haec hactenus.

Nunc ad vos me converto, Curatores huius litterarum universitatis perillustres. Pauca illa, quae, quod mihi summo duco honori, cum nonnullis Vestrum partim coram, partim per litteras transegi, mihi satis ostenderunt, Vos commodo huius academiae insigniter prospicere semperque studio indefesso id agere, ut ad litteras studiosae iuventuti aditum patefaciatis. Si igitur me omnem meam scientiam omnemque ingenii facultatem in finem eundem insumturum esse hacce hora solenni religiosissime promitto, vobis promissum meum sanctissimum, tam acceptum fore, ut suo tempore studia mea huic almae musarum sedi dicata liberaliter sublevetis, non spero solum, sed confido etiam. Quid, quod Vobis, Viri amplissimi, auctoribus a Rege Clementissimo iam huc vocatus sum; Vobis ergo hunc locum per-

quam honorificum, Vobis munus mihi optatissimum debeo, pro qua excellentissima erga me collata benevolentia Vobis me eo gratiam optimam relaturum existimo, quod Vestrae voluntati convenienter cunctas meas vires in commodum huius academiae quacunque ratione impendam.

Quod enixe intendens Vos, Viri Illustrissimi, quos nunc collegas meos primum appello, mecum, ut scio certissime, plane consentientes habebo. Imo Vos mihi facem praeferetis et si forte initio, quae est humana imbecillitas, Vestrae contentioni non omnino respondeam, me, quaeso, consilio benigno prosequamini. Quod imprimis Vos collegae medici, Illustrissimi, decentissime rogaverim. Unumquemque Vestrum summopere reverens in ordinem Vestrum praeclarissimum ingredior. Faxit Deus Optimus Maximus, ut tali ordine sat dignus fiam, cuius quisque socius me scientia et experientia adeo superior est, ut ferme omnes mei praeceptores esse possint. Ac profecto ingratissimus dici haberique deberem, nisi hoc loco candide profiterer, Te, Illustrissime Donders, scriptis Tuis immortalibus dudum magistrum meum eximium exstitisse, antiquam mihi contigerit, ut Te ipsum adire raraeque Tuae liberalitatis particeps fieri possem.

Aeque Tu, Illustrissime van Goudoever, noli mihi impense petenti in ea disciplina docenda egregio Tua et consilio et auxilio deesse, in qua Tibi succedo, Tibi, inquam, recondita scientia et copiosa experientia ibi non regnanti, sed dominanti. Equidem maximopere contendam, ut illud fastigium, in quod Tu artem obstetriciam in hac litterarum universitate extulisti, semper obtineam. Praeter Vos vero, collegae Illustrissimi Donders et van Goudoever, etiam Vos collegae Illustrissimi Loncq et Koster, me per breve tempus nostri commercii tanto amore tantaque comitate amplexi estis, ut me peregre Vos adiisse paene prorsus oblitus sim. Pergatis, quaeso, eadem mente erga me affecti esse, per quam solam mihi sperare licet, me societate Vestra in labore communi haud indignum fore.

Postremo Vos, medicinae studiosi honoratissimi, ex animo intimo saluto. Pari, quod a Vobis omnibus peto, fiducia parique animi propensione me accipiatis, qua ego Vos complectar in modum amplissimum, quo facto opera mea successus laetissimos et prosperrimos habebit. Equidem Vobis eam viam munire assidue studebo, quam hominum saluti ac felicitati conducturi ingressi estis; equidem Vobiscum optima communicabo, quae mihi

comparavi et possideo, meam scientiam et experientiam. Aetate a Vobis nondum tam remotus sum, ut iam omne vestigium divini ardoris iuvenilis in me extinctum sit, quamobrem Vos a me in penetralia disciplinae mihi praecipiendae tanto facilius introductum iri spero. Illud tempus, quod in labore communi, consumemus, cum voluptate discendi transigamus, ut hinc subsidia ad studia ampliora et vitam medici practici crebro molestissimam apta petere possitis. Ad quem scopum contingendum mihi Vestra opus esse perpetua assiduitate et constante voluntate,, sane non ignoro, sed certo etiam scio, Vos illas virtutes mihi exhibituros esse, quia meum erga Vos studium nunquam refrigescet. Quod Vobis candide promittens simul etiam Vos rogatos volo, ut me benevole excusetis, quod non statim sermone vernaculo scholas habere potero. Ut ideo cuipiam specie externa peregrinus videar, tamen non nescio, vincula nostra arctissima et intima ea esse, quae communi litterarum studio nectantur, atque omnium virium nostrarum contentionem salutis humanae gratia terminos inter diversas nationes constitutos longe longeque superare.

SERIES LECTIONEM,

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

INDE AB EXACTIS FERIIS AESTIVIS ANNI CIↃIↃCCCLXVI USQUE AD FERIAS AESTIVAS ANNI CIↃIↃCCCLXVII

A PROFESSORIBUS ET LECTORIBUS HABENDARUM,

RECTORE

HENRICO CHRISTIANO MILLIES.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

Logicam docebit C. G. OPZOOMER, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora II, ad librum suum, cui titulus: *het wezen der kennis*, editum Amstelodami a bibliopola I. H. Gebhard, anno 1863.

Metaphysicam docebit C. G. OPZOOMER, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora I.

Historiam Philosophiae veteris explicabit C. G. OPZOOMER, die Lunae, hora II et III aliave commodiore.

Antiquitates Romanas exponet I. A. C. ROVERS, die Martis, hora X et I, diebus Mercurii et Iovis, hora X, die Veneris, hora IX.

Historiam Gentium enarrabit I. A. C. ROVERS, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora XI, die Veneris, hora X.

Historiographiam veterem tradet I. A. C. ROVERS, hora auditoribus commoda.

Literas Hebraicas docebit H. C. MILLIES, tum Grammatica explicanda, tum parte I libri Samuelis legenda, die Martis, hora XII, die Iovis et Veneris, hora I.

Literarum Arabicarum initia tradet H. C. MILLIES, diebus Mercurii et Saturni, hora XII.

Antiquitates Israëlitarum explicabit H. C. MILLIES, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora IX.

Locos selectos Scriptorum Arabicorum, Chaldaeorum et Syriacorum cum provectioribus leget H. C. MILLIES, die Mercurii, hora V.

Literarum Orientalium historiam enarrabit H. C. MILLIES, horis auditoribus commodis.

Rationem Linguae Patriae et Literarum Patriarum tradet G. G. BRILL, die Lunae, hora I, die Martis, hora II, die Saturni, hora XI.

Historiam Patriae enarrabit G. G. BRILL, die Lunae, hora X, die Martis, hora IX, die Mercurii, hora X.

Lectiones de Literis Graecis habebit H. VAN HERWERDEN, die Lunae, hora XII, die Mercurii, hora II, die Veneris, hora XI, interpretaturus *Oedipum Regem Sophoclis* et *Herodoti* atque *Homeri* locos selectos.

Literas Latinas docebit H. VAN HERWERDEN, die Lunae, hora XI, die Mercurii, hora I, die Iovis, hora XII, legendo *Ciceronis orationem pro S. Roscio Amerino* et *Horatii Odas* selectas.

Antiquitates Graecas tradet *Scholasque Paedagogicas* habebit H. VAN HERWERDEN, horis auditoribus commodis.

IN FACULTATE MEDICA.

Materiem medicam et praecipua *Therapiae generalis* capita exponet G. I. LONCQ, die Lunae, hora II, diebus Mercurii et Veneris, hora IX.

Pathologiam et *Therapiam specialem* tradet G. I. LONCQ, diebus Martis et Iovis, hora IX, die Veneris, hora VII vespertina.

Exercitationes clinicas in arte medica quotidie moderabitur G. I. LONCQ, hora XI, in Nosocomio Academico.

Physiologiam docebit F. C. DONDERS, diebus Lunae, Mercurii et Iovis, hora X, die Martis, hora IX.

Histologiam exponet F. C. DONDERS, die Martis, hora XI, die Iovis, hora IX.

Experimentis et *indagationibus physiologicis* et *microscopicis* in Laboratorio physiologico quotidie praeerit F. C. DONDERS.

Ophthalmologiam docebit et *exercitationes clinicas in ophthalmiatria* moderabitur F. C. DONDERS, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora II, die Saturni, hora XI.

Theoriam artis chirurgicae tradet L. C. VAN GOUDOEVER, diebus Martis, Mercurii et Veneris, hora VIII.

Exercitationes polyclinicas in arte chirurgica, diebus Lunae, Mercurii, Veneris et Saturni, hora IX; *clinicas*, diebus Martis, Iovis et Saturni, hora X, moderabitur L. C. VAN GOUDOEVER, in Nosocomio Academico.

Operationibus chirurgicis, in cadavere instituendis, qualibet oblata occasione, praeerit L. C. VAN GOUDOEVER.

Deligandi exercitationes moderabitur L. C. VAN GOUDOEVER, die Saturni, hora VIII.

Artis obstetriciae theoriam exponet L. C. VAN GOUDOEVER, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora I; morbos mulierum et neonatorum, die Iovis, hora VIII.

Exercitationibus obstetriciis practicis praeerit L. C. VAN GOUDOEVER, die Lunae, hora I—II, die Veneris, hora I, et ad parturientium lectulos qualibet oblata occasione.

Anatomen tum *systematicam*, tum *topographicam* docebit G. KOSTER, diebus Lunae, Martis et Iovis, hora I, die Mercurii, hora X.

Pathologiam generalem docebit G. KOSTER, die Lunae, hora X, die Veneris, hora X et XI.

Medicinam forensem exponet G. KOSTER, diebus Lunae et Martis, hora II.

Exercitationes anatomicas practicas moderabitur G. KOSTER, quotidie hiberno tempore.

Sectionibus cadaverum praeerit G. KOSTER, qualibet oblata occasione.

Artem diagnosticam physicam tradet P. Q. BRONDGEEST, Medicinae Lector, diebus Mercurii et Veneris, hora VI dimidiata.

Artis diagnosticae propaedeuticam exponet P. Q. BRONDGEEST, diebus Mercurii et Veneris, hora I.

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

Physicam experimentalem exponet R. VAN REES, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora I.

Mechanicam analyticam tradet R. VAN REES, diebus Lunae, Martis et Iovis, hora XI.

Chemiam anorganicam docebit G. I. MULDER, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XII.

Chemiam organicam generalem docebit G. I. MULDER, die Iovis, hora XII.

Historiam corporum organicorum tradet G. I. MULDER, die Veneris, hora XII.

Colloquia chemica habebit G. I. MULDER, die Saturni, hora X—XII.

Zoologiam exponet P. HARTING, diebus Lunae, Mercurii et Iovis, hora XI, die Martis, hora X.

Anatomiam, *Physiologiam* et *Histologiam comparatam* tradet P. HARTING, diebus Martis et Iovis, hora II.

Exercitationibus zootomicis et *microscopicis* quotidie praeerit P. HARTING.

Meteorologiam et *Magnetismum terrestrem* docebit C. H. D. BUYS BALLOT, bis per dierum hebdomadem.

Algebram, *Stereometriam* et *Trigonometriam sphaericam* explicabit C. H. D. BUYS BALLOT, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora VIII.

Calculum differentialem et *integralem* in usum provectiorum exponet C. H. D. BUYS BALLOT, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX.

Elementa Matheseos et *Algebrae* docebit M. HOEK, diebus Lunae et Saturni, hora IX, diebus Mercurii et Iovis, hora VIII.

Calculum differentialem et *Geometriam analyticam* exponet M. HOEK, diebus Martis, Iovis et Veneris, hora IX.

Astronomiam popularem exponet M. HOEK, die Mercurii, hora IX, diebus Veneris et Saturni, hora X.

Astronomiam theoreticam tradet M. HOEK, diebus Martis et Iovis, hora X.

Astronomiam practicam tradet M. HOEK, die Veneris, hora XII et I.

Artis observandi exercitiis quotidie praeerit M. HOEK.

Botanicam generalem docebit F. A. G. MIQUEL, diebus Lunae et Mercurii, hora X, die Martis, hora XI.

Physiologiam plantarum tradet F. A. G. MIQUEL, die Iovis, hora X.

Oeconomiam ruralem docere paratus est F. A. G. MIQUEL, horis auditoribus commodis.

Geologiam tradet F. A. G. MIQUEL, diebus Lunae et Mercurii, hora II.

Mineralogiae primas lineas exponet F. A. G. MIQUEL, die Lunae, hora III.

Chemiam practicam quotidie in Laboratorio chemico exponet E. MULDER, Prof. Extraord.

Chemiam analyticam docebit E. MULDER, die Martis, hora IX.

Chemiam toxicologicam tradet E. MULDER, die Veneris, hora IX.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

Historiam librorum Novi Foederis sive *Introitum in Novum Foedus* tradet B. TER HAAR, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X.

Historiam Ecclesiae Christianae enarrabit B. TER HAAR, diebus Lunae et Martis, hora XI.

Historiam dogmatum exponet B. TER HAAR, die Iovis, hora X.

Ethicen Christianam docebit B. TER HAAR, diebus Mercurii et Iovis, hora XI.

Exercitationes oratorias moderabitur B. TER HAAR, horis et sibi et auditoribus commodis.

Encyclopaediam Theologiae Christianae exponere perget I. I. DOEDES, hora postea indicanda.

Doctrinam de Deo (*Theologiam naturalem*) exponere perget I. I. DOEDES, diebus Lunae et Martis, hora IX, Mercurii, hora II.

Criticen textus librorum N. F. tractabit I. I. DOEDES, die Mercurii, hora VIII.

Exegesin librorum Novi Foederis tradet I. I. DOEDES, cum *Iesu dicta* et *sermones* interpretando, tum *Paulinarum epistolarum argumentum* exponendo, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora I.

Colloquia de rebus Theologicis et Ecclesiasticis habebit I. I. DOEDES, horis vespertinis et sibi et commilitonibus commodis.

Exercitationes catecheticas moderabitur I. I. DOEDES, die Veneris, hora III.

Theologiam biblicam Novi Foederis tractabit I. I. VAN OOSTERZEE, die Martis, hora XII.

Theologiae dogmaticae partem *materialem* exponere perget I. I. VAN OOSTERZEE, diebus Mercurii, hora IX, Iovis, hora VIII, et Veneris, hora IX.

Theologiam practicam tradet I. I. VAN OOSTERZEE, diebus Mercurii, hora XII, Iovis, hora IX, et Veneris, hora X.

Exegesin Veteris Foederis tradet H. C. MILLIES, interpretando *Iobi* librum, die Iovis, hora XII, die Veneris, hora XI.

Commilitonibus, *orationes sacras* habentibus, praesides aderunt, atque *publicis disputandi exercitationibus* praeesse parati sunt Theologiae Professores.

IN FACULTATE IURIDICA.

Disciplinae Iuris naturalis fata et *praecipua placita* tradet G. G. VREEDE, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora IX.

Ius publicum Batavum exponet, dein *Iurisdictionis administrativae*, quae dicitur, caussas selectas tractabit G. G. VREEDE, die Lunae, hora X, die Martis, hora VIII, die Mercurii, hora I.

Ius Gentium Europaeum tradet G. G. VREEDE, diebus Martis et Saturni, hora X.

Ius criminale docebit G. G. VREEDE, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora VIII.

Codicem Quaestionum criminalium explicabit G. G. VREEDE, die Iovis, hora XI, die Veneris, hora I, die Saturni, hora VIII.

Ius Pandectarum enarrabit B. I. L. DE GEER, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Veneris, hora XI.

Historiam Iuris Romani tradet B. I. L. DE GEER, diebus Lunae et Veneris, hora I, die Iovis, hora X.

Institutiones Iustiniani intrepretabitur B. I. L. DE GEER, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora VIII.

Encyclopaediam Iuris exponet B. I. L. DE GEER, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora I.

Ius civile Nederlandicum docebit I. A. FRUIN, diebus Martis, Mercurii, Iovis, et Veneris hora IX.

Ius mercatorium et *maritimum* exponet I. A. FRUIN, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora X.

Legem Iudiciorum privatorum explicabit I. A. FRUIN, die Veneris, hora XII, die Saturni, hora XII et I.

Exercitiis forensibus praeerit I. A. FRUIN, hora deinde indicanda.

Oeconomiam politicam docebit O. VAN REES, die Lunae, hora XI, die Martis, hora X, die Mercurii, hora XI.

Eam *Statisticae* patriae partem, quae publicos reditus et sumtus spectat (*de Nederlandsche Staatsbegrooting*), explicabit O. VAN REES, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora XII.

Historiam Europae politicam enarrabit O. VAN REES, die Lunae, hora XII, diebus Martis et Iovis, hora I.

Publicis disputandi exercitiis praeesse parati sunt Iuris Professores.

I. H. HISGEN, Literarum Germanicarum Lector, diebus et horis postea indicandis, e *Literis Germanicis* tum Goethii tragoediam, quae *Faust* inscribitur, tum etiam aliorum scriptorum selecta carmina interpretabitur; *Literarum Germanicarum historiam* inprimis inde a saeculo XVIII exponet.

I. VENNING, Literarum Anglicarum Lector, *Literas Anglicas* docebit, hora auditoribus commoda.

M. A. E. ROBERTI, Literarum Francicarum Lector, *praecipuorum scriptorum saeculi XVII selecta opera* enarrabit, et *Literarum Francicarum historiam* saeculorum XVII et XVIII tractabit, diebus et horis auditoribus commodis.

Bibliotheca Academica diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, ab hora XI ad IV, feriarum autem tempore iisdem diebus, ab hora I ad III, unicuique patebit. Museum zoologicum, mineralogicum et botanicum, nec non Hortus Academicus quotidie patebunt.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA,

DIE XXXI M. DECEMBRIS A. CIƆIƆCCCLXVI.

In	Facultate	Phil. Theor. et Liter. Hum.	10.
〃	〃	Medica	58.
〃	〃	Mathes. et Phil. Natur.	55.
〃	〃	Theologica	174.
〃	〃	Iuridica	182.
			479.

Praeterea in Album Academicum nomina Studiosorum in Athenaeis studiis operam vacantium; relata sunt, eo tantum consilio, ut hic publice progressus probent et Doctores creentur, quorum

In	Facultate	Phil. Theor. et Liter. Hum.	2.
〃	〃	Medica	8.
〃	〃	Mathes. et Phil. Natur.	3.
〃	〃	Theologica	9.
〃	〃	Iuridica	14.
			36.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA,

A. D. XXVI M. MARTII A. CIↃIↃCCCLXVI AD D. XXVI M. MARTII A. CIↃIↃCCCLXVII.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

D. 25 Iunii. BERNARDUS ALBERTUS LASONDER, Grollensis, privatim defenso specimine exhibente: *Disquisitionis de linguae Paulinae idiomate Tom. I,* Phil. Theor. Magister, Lit. Hum. Doctor, *cum laude.*

D. 18 Octobris. ANTONIUS GERARDUS CORNELIUS DODT, Rheno-Traiectinus, privatim defenso specimine: *De Philopaemene eiusque in Achaeorum rempublicam meritis*, Phil. Theor. Magister, Lit. Hum. Doctor, *cum laude.*

IN FACULTATE MEDICA.

D. 26 Martii. HENRICUS GREVE, Zwollanus, publice defenso specimine, cui titulus: *Over gezwellen in het oog*, Medicinae Doctor, *cum laude.*

D. 9 Maii. ANNE BERNARDUS IUSTUS LULOFS, Lugduno-Batavus, publice defenso specimine cui titulus: *Iets over projectielen en vreemde lichamen in wonden*, Medicinae Doctor, *cum laude.*

D. 15 Iunii. CAROLUS FERDINANDUS GUSTAVUS VAN WOERDEN, Rheno-Traiectinus, Medicinae Doctor, privatim defensis thesibus, Chirurgiae Doctor, *cum laude.*

D. 26 Iunii. MATTHIAS VAN THIEL, Harlemensis, publice defenso specimine cui titulus: *Over de normale menstruatie der vrouw en de decidua menstrualis*, Medicinae Doctor, *cum laude*.

D. 26 Iunii. IOHANNES IACOBUS GERARDUS MARTINUS VAN DIEREN, Gravensis, privatim defenso specimine, cui titulus: *De ontsteking van den voorhoofdsboezem en de secundaire aandoening van het oog*; Medicinae Doctor, *magna cum laude*.

D. 28 Iunii. IOHANNES IACOBUS MAATS, e pago Schagerbrug, Medicinae Doctor, privatim defensis thesibus, Chirurgiae Doctor, *cum laude*.

D. 29 Iunii. PETRUS ADRIANUS VAN DER LAAN, Medicinae Doctor, e pago Spanbroek, privatim defensis thesibus, Chirurgiae Doctor, *cum laude*.

D. 30 Iunii. GUILIELMUS RIVE, Amstelodamensis, privatim defenso specimine cui titulus: *De sphygmograaf en de sphygmografische curve*, Medicinae Doctor, *magna cum laude*.

D. 21 Novembris. IOHANNES IACOMINUS CORNELIUS VAN WOERDEN, Rheno-Traiectinus, Medicinae Doctor, privatim defensis thesibus, Artis Obstetriciae Doctor.

Eodem die. CAROLUS FERDINANDUS GUSTAVUS VAN WOERDEN, Rheno-Traiectinus, Medicinae et Chirurgiae Doctor, privatim defensis thesibus, Artis Obstetriciae Doctor.

D. 3 Decembris. IANUS PETRUS KLOOS, Amstelodamensis, publice defenso specimine cui titulus: *De cholera onder het garnizoen te Utrecht*, Medicinae Doctor, *cum laude*.

D. 16 Ianuarii. HERMANUS IOHANNES FRANCISCUS GIESBERS, e pago Heumen, Medicinae et Artis Obstetriciae Doctor, privatim defensis thesibus, Chirurgiae Doctor, *cum laude*.

D. 17 Ianuarii. CAROLUS SNELLEN, e page Zeist, Medicinae Doctor, privatim defensis thesibus, Chirurgiae Doctor, *magna cum laude*.

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

D. 11 Maii. ALBERTUS BRESTER, Haganus, privatim defenso specimine cui titulus: *Electrolytische onderzoekingen*, Matheseos Magister, Philosophiae Naturalis Doctor, *magna cum laude*.

D. 27 Iunii. CAROLUS DIEDERICUS SCHÖNFELD, e pago Nitago, privatim defenso specimine cui titulus: *De omgekeerde kegelsneden*, Matheseos Magister, Philosophiae Naturalis Doctor, *magna cum laude.*

D. 28 Novembris. PETRUS DE BOER, e pago Holwerd, privatim defenso specimine, cui titulus: *De coniferis Archipelagi Indici*, Matheseos Magister, Philosophiae Naturalis Doctor, *cum laude.*

D. 8 Decembris. CAROLUS HENRICUS THIEBOUT, Zwollanus, privatim defenso specimine, cui titulus: *De waterstof in statu nascenti*, Matheseos Magister, Philosophiae Naturalis Doctor, *cum laude.*

D. 4 Februarii. FREDERICUS HENRICUS IULIUS, Rheno-Traiectinus, privatim defenso specimine, cui titulus: *Berekening van den loopbaan der Komeet* 1863, *VI*, Matheseos Magister, Philosophiae Naturalis Doctor, *magna cum laude.*

D. 20 Martii. RUDOLPHUS HERMANUS CHRISTIANUS CAROLUS SCHEFFER, e pago Spaarndam, privatim defenso specimine, cui titulus: *de Myrsinaceis Archipelagi Indici*, Matheseos Magister, Philosophiae Naturalis Doctor, *magna cum laude.*

IN FACULTATE THEOLOGICA.

D. 16 Aprilis. SAMUEL CRAMER, Medioburgensis, publice defenso specimine, cui titulus: *Zwingli's leer van het godsdienstig geloof*, Theologiae Doctor, *magna cum laude.*

D. 28 Maii. CHRISTOPHORUS MARTINUS VOS, Amstelodamensis, publice defenso specimine, cui titulus: *De leer der vier uitersten*, Theologiae Doctor, *magna cum laude.*

D. 19 Iunii. GERARDUS IACOBUS VAN DER FLIER, ex oppido Nijkerk, privatim defenso specimine, cui titulus: *Historisch kritisch onderzoek naar de echtheid van Rom. XV en XVI*, Theologiae Doctor, *magna cum laude.*

D. 25 Iunii. BERNARDUS ALBERTUS LASONDER, Grollensis, privatim defenso specimine, exhibent: *Disquisitionis de linguae Paulinae idiomate Tom. II*, Theologiae Doctor, *magna cum laude.*

IN FACULTATE IURIDICA.

D. 4 Maii. IOHANNES ARINUS HOFKES, ex urbe Almelo, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 16 Maii. ARNOLDUS GUILIELMUS VAN BEECK CALKOEN, Rheno-Traiectinus, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 1 Iunii. HENRICUS VAN MAANEN, e pago Noordeloos, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

Eodem die. GUILIELMUS HENRICUS IOHANNES VAN HEEMSTRA, e pago Irnsum, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 6 Iunii. IACOBUS MAURITIUS VAN HALMAEL, Amstelodamensis, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 13 Iunii. GISBERTUS VAN TIENHOVEN, e pago de Werken, publice defenso specimine, cui titulus: *Beschouwingen over regtspersoonlijkheid*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 15 Iunii. GUILIELMUS VAN CITTERS, Haganus, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 20 Iunii. ELISA CORNELIUS UNICO DE BALBIAN VAN DOORN, e pago Jutfaas, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 26 Iunii. CAROLUS THEODORUS VAN BOETZELAAR, e pago de Bilt, privatim defenso specimine, cui titulus: *Schets der handelingen van de Londensche Couferentie, ter vereffening der geschillen tusschen Nederland en Belgie*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 27 Iunii. DIDERICUS DE FEYFER, e pago Steenderen, privatim defenso specimine, cni titulus: *Verhandeling over den kindermoord*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

Eodem die. EDUARDUS GUILIELMUS VAN RAALTE, Amstelodamensis, privatim defenso specimine, cui titulus: *Over de magt van den president van het Hof in Strafzaken, volgens het Fransche en Nederlandsche Regt*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 28 Iunii. FREDERICUS HENRICUS VAN NOTTEN, Amstelodamensis, publice defenso specimine, cui titulus: *De eerste kamer in het licht der geschiedenis*, Iur. Rom et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 29 Iunii. ALEXANDER CONSTANTINUS WESENHAGEN, Surinamensis, privatim defenso specimine, cui titulus: *De gehuwde vrouw in strafzaken*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 30 Iunii. ADRIANUS IONATHAN BETHAAN MACARÉ, Medioburgensis, publice defenso specimine, cui titulus: *De leer der Assignatiën. Eerste gedeelte*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 2 Octobris. IACOBUS GUILIELMUS VAN DER BIESEN, Amstelodamensis, publice defenso specimine, cui titulus: *Beschouwing over artikel* 2014, *Burgerl. Wetb.*, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 23 Novembris. IOANNES ROËLL, Harlemensis, publice defenso specimine, cui titulus: *Onderzoek naar het bestuur van den waterstaat in Nederland*, 1795—1848, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 11 Decembris. THEODORUS IACOBUS VAN EVERDINGEN, Tielensis, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. GUSTAVUS GUILIELMUS MOLLERUS, e pago 't Zand, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 18 Decembris. CAROLUS ANNE VAN DER LEEUW, Amisfurtensis, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 21 Decembris. ARNOLDUS DE IONG, Rheno-Traiectinus, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 22 Decembris. IOHANNES DOORNIK, natus in freto Caletano, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 12 Februarii. FREDERICUS IOSEPHUS MARIA ANTON BEEKERS, Amstelodamensis, publice defenso specimine, cui titulus: *Het accoord, volgens het Nederlandsch Regt*, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 13 Februarii. HENRICUS DEUTZ, Amstelodamensis, publice defenso specimine, cui titulus: *Beschouwingen over art.* 1919 *Burgerl. Wetb.*, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 15 Februarii. GUILIELMUS RYNHARDUS VAN LYNDEN, Noviomagensis, privatim defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 19 Februarii. THEODORUS SCHIFF, Arnhemiensis, publice defenso specimine, cui titulus: *De strafbepalingen in de Nederl. Spoorwegwet*, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 20 Februarii. IANUS GUILIELMUS HENRICUS DE MOULIN, Bredanus, publice defenso specimine, cui titulus: *Iets over artikel* 18 *der wet van* 29 Juni 1854, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 25 Martii. CHRISTIANUS SCHEMERING REELFS, ex urbe Paramaribo, publice defenso specimine, cui titulus: *Het Surinaamsche Regerings-reglement van* 1865, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

ACADEMIA

GRONINGANA.

NOMINA PROFESSORUM,

QUI

INDE A D. XI OCTOBRIS CIƆIƆCCCLXVI AD D. X OCTOBRIS CIƆIƆCCCLXVII

IN ACADEMIA GRONINGANA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

IANUS GUILIELMUS ERMERINS.

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS

GUILIELMUS ADRIANUS ENSCHEDÉ.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

H. C. VAN HALL.
I. G. ERMERINS.
N. MULDER (rude donatus, obiit d. 4 Maii 1867).
G. A. ENSCHEDÉ.
P. I. VAN KERCKHOFF.
M. SALVERDA (munus auspicatus d. 6 Dec. 1866).

IN FACULTATE THEOLOGICA.

P. HOFSTEDE DE GROOT.
L. G. PAREAU (obiit d. 26 Oct. 1866).
G. MUURLING.
E. I. DIEST LORGION.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

I. I. P. VALETON.
G. HECKER.
C. M. FRANCKEN.
B. H. C. K. VAN DER WIJCK.
H. E. MOLTZER.

IN FACULTATE IURIDICA.

I. H. PHILIPSE (rude donatus m. Februario 1867).
B. I. GRATAMA.
G. DIEPHUIS.
B. D. H. TELLEGEN.
W. MODDERMAN (munus auspicatus d. 6 Iunii 1867).

IN FACULTATE MEDICA.

I. BAART DE LA FAILLE (rude donatus, obiit d. 19 Maii 1867).
F. Z. ERMERINS.
I. H. IANSEN.
I. VAN DEEN.
S. S. ROSENSTEIN.
T. HALBERTSMA.

IANI GUILIELMI ERMERINS

ORATIO

QUA COLLEGARUM, PROXIMO ANNO DEFUNCTORUM

LUDOVICI GERLACHI PAREAU,

NICOLAI MULDER,

IACOBI BAART DE LA FAILLE,

MEMORIAM RECOLUIT,

HABITA

D. X OCTOBRIS CIƆIƆCCCLXVII,

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM SOLEMNI RITU DEPONERET.

ACADEMIAE GRONINGANAE CURATORES, PROFESSORES, CIVES, QUOTQUOT AD SOLEMNIA CELEBRANDA CONVENISTIS, AUDITORES HUMANISSIMI!

Quum solemnis hic anni mei dies appropinquaret, quo magistratum academicum depositurus ad Vos verba facerem, orationis argumentum elegeram, ex naturae quam profiteor doctrina petitum, quod uti a populari tractatione haud alienum arbitrabar, ita perdignum mihi videbatur in quo explicando coram hac doctorum corona virium periculum facerem. Quum vero in colligenda disponendaque eius materia aliquamdiu versor, ecce in ea incidimus Academiae nostrae tempora acerba et luctuosa, quae utrum plus detrimenti intulerint civitati literatae, an iusti doloris inusserint collegis ex optimorum virorum morte, haud facile dixeris. Atque ea quidem res ad omnes pertinet qui Academiae Groninganae bene cupiunt, in me tamen ex hoc communi doloris fonte inprimis in hunc diem quasi proximum confluxisse curarum atque sollicitudinum vim non est quod diffitear. Publicam quippe Rectoris personam gerens, intelligebam iure quodam vestro Vos a me postulaturos, non ut in amoenis doctrinae meae hortulis vobiscum exspatiarer, verum animos revocarem ad temporis acti, quae recenti omnium memoriae inhaerent insignes, quas Academia nostra experta est calamitates, ne ingrati in defunctos, eorum merita ac laudes in oblivionem misisse arguamur. Accedebat legis, impiam istam taciturnitatem prohibentis auctoritas. Quare cum persuasum esset illa praecipue referentem, si vel breviter in alio argumento commoratus essem, horas ad dicendum concedi solitas me longe multumque superaturum, consilium mihi mutandum esse existimavi, ab incepto itinere desistendum, et velis contractis alio mihi cursum esse dirigendum. Itaque comprimam me, et tristi necessitate coactus, me ad necessaria huius diei munerisque officia revocabo.

Ne vel sic tamen existimetis A.A.! mihi leve impositum esse onus. Nam dicendum mihi est de triumviris, qui de Academia nostra, de doctrinarum studiis, atque universa societate optime meruerunt; quorum mortem, etsi ad provectam aetatem pervenerint, plurimi lugent. De his mihi dicendum est coram propinquis. amicis, collegis, discipulis: ita vero dicendum, ut virorum praestantissimorum, quae menti adhuc plurimorum inhaeret, imago ob oculos auditorum sistatur, et quasi reviviscat; ut ea afferam, quae commemoranda esse illi puteut, et contra silentio premam, quae huius loci et sermonis non esse videantur; verbo, ut more maiorum eos celebrasse, iisque rite parentasse dicar. Neque minorem mihi curam attulit orationis forma et stili grata quaedam varietas, qua praecipue dicam an unice huiusmodi sermones commendari solent.

Quid vero addam de moerore et tristitia, quae oratoris mentem occupant totam et paene confundunt. Collegae aestumatissimi, quorum vitam moresque recolere oportet, mihi fuerunt carissimi; eorum familiaritate et amicitia per longam annorum seriem frui mihi contigit. Cum Muldero vel a prima inde iuventute, per quinquaginta annos intimo amicitiae vinculo iunctus vixi; primum Leidae, deinde Franequerae, tandem hîc Groningae. Numerum sic crevisse video aequalium meorum, qui paucis admodum superstitibus, eo abierunt quo equidem fortasse brevi eos sequar. Num miremini AA.HH. me, vultu parum hilari animoque in seriora converso, ad Vos prodiisse, cum tristia huius diei solemnia in memoriam mihi revocent carissima illa capita, quibus a latere meo divulsis vitae quam in terris degimus iucunditates fere evanuerunt, cognatos, uxorem, affines, amicos, quorum mortem nunquam lugere desinam. — Sed finis sit querimoniarum, neque instantis senectutis fortunam recusare velim, aut accusare. Qui ad septuagesimum fere aetatis annum pervenit, non hac conditione se natum esse arbitretur, ut quibuscum vitae cursum inchoaverit, quive Divinitus ipsi accesserint vitae comites et fidissimi sodales, eosdem ad metam usque secum habeat et salvos adspiciat. Omnium versatur urna serius ocius sors exitura. Sortem vero humanam moderari scio et administrare Deum O. M., cuius sapienti arbitrio quidem meam meorumque salutem placide submittam: quidni benignitatem eius et gratiam ex intimo pectore laudem, qui tot et tanta mihi reliquerit bona? Dum aequales

fere omnes amisi, iuniores mihi supersunt, qui tanta me benivolentia et caritate prosequuntur, ut vitam amici instante senectute exhilarent, quos indulgentia atque amicitiae officiis id agere dixerim, ut obliviscar, me ad provectiorem pervenisse aetatem.

Ad hanc tamen et vitae adeo finem uti non invitus accedo, ita mè re vera appropinquare admonet cogitatio, quod vixdum huius Academiae regimine in successorem translato, post brevem aliquot mensium decursum, mihi ipsi munus erit deponendum, quod per duos et quadraginta annos pro virili, utinam probabiliter, administrare conatus sum. Sed reprimam me; non enim est, ut hîc animi mei sensum aperiam; aliorum intueri oportet vitam ac mores. Itaque proximum est, ut ad Paravii vitam delineandum accedamus.

Ludovicus Gerlachus Pareau natus est die 10 Augusti anni 1800, Daventriae, ubi pater eius, Iohannes Henricus Pareau, id temporis munere fungebatur Professoris Linguarum Orientalium; sacri item codicis interpres erat in Coetu Wallonico. Qui cum anno huius seculi quarto eandem vitae stationem commutasset cum Academia Harderovicena, tandem earundem maxime disciplinarum tradendarum causa Ultraiectum vocatus est. Hîc vero anno 1833 diem supremum obiit.

Noster igitur Paravius anno aetatis decimo cum parentibus Ultraiectum venit. Ibi cursu in celebri Gymnasio absoluto, anno 1816 albo civium academicorum inscriptus est, studiis Theologiae destinatus. Per decem annos civis Academiae Traiectinae fuit, et laurea doctorali ornatus est die 29 Septembris anni 1826. Anno proxime insequenti V. D. M. munus suscepit in pago Neerlangbroek; ubi matrimonium iniit cum virgine honestissima Cornelia Catharina Susanna van Staveren, quae cum duobus liberis adhuc superstitibus optimi mariti mortem iam luget. Ad obeunda et vero ornanda eadem officia deinde in pagum Vorburg discessit. Tandem Groningam vocatus, Professoris in Ordine Theologico munus suscepit habita oratio ne inaugurali, die 16 Novembris anni 1831. Per 35 annos hîc in Academiae ornamentum et civium academicorum commodum munere suo functus erat, cum die 26 Octobris anni praecedentis inopinata morte nobis eripitur.

En A. A.! quasi numeros, sive vitae a Paravio bene honesteque actae brevem conspectum. Multum vero abest, ut haec prima lineamenta nos doceant, qualem quantumque virum amiserimus. Imago quippe ob oculos versatur viri in paucis egregii, in Literis ac Theologia celeberrimi, cuius nomen, ut augurari licet, ad seram usque posteritatem propagabitur. Utinam eam digne referam, neque huic Academiae nostrae lumini ingenii culpa quicquam officiam.

Vel me tacente intelligitis, A. A.! me in congerendis iis quae de viro desideratissimo dicam, usum esse sermonibus quos collegae aestumatissimi de Groot et Muurling de Paravio habuerunt, quibus ex omnium sententia ipsos Paravii indolem et merita egregie et ex veritate expressisse constat. Neque id graviter molesteque feretis Viri amicissimi! quos honoris causa saluto, quod hac solemni opportunitate in celebranda amici nostri memoria praestare mihi visum sit, Vestra legere vestigia, iisque potissimum tutum insistere. Iis autem quaedam adiungere licuit ab aliis defuncti amicis mecum communicata: pauca praeterea ex mea cum viro eximio contracta consuetudine succurrunt. Quae quidem omnia veluti in compendium redigere conatus sum, ut certe, si in aliis deficiat, brevitatis laude commendetur oratio.

Per decem annos, ut vidimus, Paravius Academiae Traiectinae civis fuit. Vita autem academica inprimis respicienda est; nam haec praebet imaginem vitae universae: quare illa probe cognita et perspecta, facile intelligimus quis postea fuerit.

Academiae Traiectinae id temporis insignem exstitisse florem inter omnes constat; utpote quam multi in vario doctrinarum genere Professores celeberrimi ornarent. Quod ut pateat in memoriam revocare nobis sufficiet nomina eorum, quorum scholas frequentavit. — Primum patrem appello, Iohannem Henricum Pareau, tum vero Viros Clarissimos van Goudoever, van Heusde, Simons, Schröder, Heringa, Royaards patrem et filium, Bouman, Moll. — Quo modo vero horum virorum institutione usus est?

Quamquam egregiis mentis dotibus praeditus, non ea tamen erat ingenii celeritate ut, quae accepisset a praeceptoribus, tamquam satis intellecta mox sua faceret, eaque probaret. Maturitate ei opus erat in doctrinarum studiis, atque nimiam adeo festinationem semper aversatus est. Quo factum

(quod plerumque animadvertimus) ut accurate omnia perscrutaretur, neque in studiis subsisteret et pedem figeret, donec omnia rite intellexisset. Assiduitate igitur ac diligentia supplevit quod fortasse alacritate ei deesse nonnullis videretur.

Theologiae destinatus primum in Literas et Philosophiam incubuit, quae ipsi viam ad Theologiam pararent. Cum vero maxime ingenii cultum spectaret, etiam Mathesi se applicuit, neque altiores eius disciplinae partes aversatus est; semper autem his ita delectatus est, ut vel provectiori aetate saepius de Mathesi cum quadam animi oblectatione loqueretur.

Lectionibus omnibus diligens interfuit auditor; atque uno ore testantur eius commilitones, neminem audita accuratius adnotasse. Ita materiem sibi collegit ulterius elaborandam. Nam, ut superiora declarant, praeceptorum opinionibus non annuit, nisi eas ad iudicii sui lancem exactas, omnibusque veluti perpensis veras comperisset; neque se facilem praebebat ad assentiendum, quod a viris fide dignis aut rerum peritis eas acceperat, sed quoniam inita subductaque ratione veras esse intima mentis persuasione sentiret. Perspecta autem veritate eorum quae audiverat, aut in doctorum scriptis legerat, illa coniunxit et tamdiu pertractavit, donec ea susciperet ipse, et in succum ac sanguinem converteret. Aliorum igitur quae fuerant opiniones sic demum suas reddidit, sibique, ut medici dicere amant, assimilavit.

Ex hac autem veri investigandi religione intelligimus quare Paravius de sententia, quam semel sibi informasset, non facile discesserit. Universe quidem in iuvene miram animi constantiam animadvertebant sodales, et qualis in iuventute fuit, talem nos provectiori aetate ipsi cognovimus.

Paravius principem praeceptorem et ducem habuit patrem, virum accurata doctrina, studii ardore et labore indefesso conspicuum. Praeside et patre auspice, ut tunc temporis mos erat, scripsit et defendit specimen de Tograii Carmine; quod testibus idoneis iudicibus adolescentis peritiam in Literis Orientalibus abunde probavit.

Ex ceteris praeceptoribus duorum potissimum institutione usus est; Schröderi innuo et Heusdii scholas.

Schröderus initio Mathesin solam tradiderat, eiusqus lectionibus etiam de Mathesi sublimiori interfuit Paravius. Quum autem dein Philosophiae

quoque ei institutio mandaretur, Paravius etiam has Viri Clarissimi lectiones frequentavit, licet antea iam Huismannum et Rossynium de Philosophia audivisset. Psychologiae et Philosophiae morali inprimis operam navavit.

Schröderus, vir magna eruditione et ingenio philosopho conspicuus, cum Paravio colloquia saepe et privatas scholas habuit de argumentis philosophis, praesertim de Philosophia Kantiana. Hac ratione Philosophiae cognitione imbutus iuvenis, eam cum Literis humanioribus coniungere mox didicit ab Heusdio, e cuius institutione de Literis Graecis et Latinis atque de Historia uberrimos fructus percepit. Platonis quippe sublimia principia ab Heusdio ipsi tradita, et Platonis lectione illustrata, toto animo amplexus est, iisque superstruxit illa quae deinceps in quovis doctrinarum genere praestitit. Sic ingenium Paravii, natura sua philosophum, ab his viris cultum adolevit.

Ne tamen existimetis eum reliquarum doctrinarum studia levius tractasse. Hos praeceptores prae aliis memoravi, quia plurimum valuerunt ad excitandum in iuvene doctrinarum amorem, quo per omnem vitae cursum ad altiora semper incitaretur. Omnibus adeo disciplinis strenue se applicuit quae ad liberale Theologiae studium ducere possint, omnes eodem numero ac pretio habuit, per se quidem expetendas, sed et hoc nomine utiles quin et ipsi necessarias, quod ad ingenium acuendum excolendumque eas facere mature perspexerat, viamque patefacere, qua demum in aliarum doctrinarum recessus penetraret.

Ex iis quae hactenus memoravimus satis apparet, Paravium rectam in disciplinarum studio viam secutum esse. Maxima assiduitate sibi doctrinae copiam comparavit, et praestantissimorum praeceptorum methodum secutus est: optimorum adeo magistrorum optimus discipulus dicendus est. Hoc enim tenendum est; eum tantum germani discipuli nomen mereri qui praeceptoris *mentem* perspiciat, eaque utatur ipse tamquam sibi propria. Qui praeceptoris exemplum sequitur, non ut eum imitetur, sed ut optimam doctrinae virtutumque effigiem perpetuo intueatur, in huius demum vitam et mores ex magistri praeceptis vera redundabit fructuum ubertas. Hoc summum sit in praeceptore ut discipulos informet, qui suam ipsi habeant opinionem, neque in verba magistri iurent: discipuli vero ad eundem tendant finem. Ex Paravii autem vita plura afferre possem quibus

ad mentem praeceptorum ipsum se accommodasse probarem, multum vero abesse ut eos simiarum instar imitatum dixeris. Sic Heusdii principia facile agnovimus in iis quae de interiore coniunctione et communi adeo origine doctrinarum saepe referebat; et in Dissertatione inaugurali procul dubio principia deprehenduntur et veluti emicant exegetica Cl. Heringa; sed Paravium tamen audivimus et legimus, non vero eius praeceptores.

Hac ratione sola iam iuvenis eam adeptus est ingenii firmitatem, quae maturioris demum aetatis propria censetur, et haec demum illum ad summum in doctrinis fastigium perduxit Anno 1818, cum vix per biennium inter cives academicos eius nomen relatum esset, Commentationem scripsit ad quaestionem ab Ordine Literarum humaniorum Groningae propositam, de *Migrationibus Hebraeorum*, quam honorifica mentione dignam censeri, satis sibi honorificum ipse existimabat. Anno vero 1820 tam egregie respondit ad quaestionem Traiectinam instituta *Comparatione inter Vondelium et Tragicos Graecos*, ut summus ei honor tribueretur. Quibus haec Paravii commentatio, ut par est, tam mirifice placuit, vix opinati fuerant conscriptam esse a iuvene vixdum viginti annorum; tanta in auctore eminet tragicorum Graecorum et nostratium cognitio, stili elegantia et dictionis vere latinae bonitas. Adhibuit formam Dialogi; hanc vero a Ciceronis vel Erasmi Colloquiis non multum abesse iudicarunt harum rerum periti.

Studiis academicis peractis Dissertationem scripsit de *Epistolae prioris ad Corinthios Capite* 13, ubi de amore christiano agitur. Primum sibi sumserat Dissertationis argumentum: de amore fraterno secundum Euangelium; sed quum hoc argumentum nimis late patere comperisset, a proposito destitit. Dissertatio ab eo edita ad optima eius generis scripta refertur.

Quum defensa Dissertatione Theologiae Doctor creatus esset, eodem die Senatus Academicus Traiectinus, ad celebrandos eius in Literis progressus eum honoris causa titulo Literarum humaniorum Doctoris condecoravit.

Brevi post Urbi Traiectinae valedixit, ut in pago Neerlangbroek Concionatoris sacri et Pastoris euangelici munus obiret. Huius officia religiose explevit: id enim egit, ut in vitae commercio cum coetus sociis, in instituenda iuventute et in sermonibus se, quantum fieri posset, ad captum omnium accommodaret. Itaque hoc potissimum nomine dignum est quod afferatur integritatis documentum, quod oborto dubio si sibi ipsi in hac

re non satis confideret, alios expertiores sibi visos, consulere solitus erat, inprimis collegam, aetate ac prudentia provectiorem, cuius adeo experientiae iudicioque magis subacto, sermones quos habere in animo esset, aut iam habuisset, submitteret. Orationes autem ipsae plerisque valde placuerunt. Nam etsi externae quae dicitur eloquentiae dotibus non excelluerit Paravius, in concionatore tamen omnes facile agnoscebant virum de gravitate argumenti penitus sibi conscium atque unice auditorum salutem spectantem, neque suam existimationem, ne dicam inanem boni oratoris gloriam, sanctis illis officiis anteponentem. Has viri boni et probi virtutes nunquam non animadverterunt quicumque in coetibus Christianorum Paravium graviter verba facientem audiverunt.

Cum per tres fere annos in prima hac statione elaborasset, in pagum Vorburgum vocatus est ad idem illud Euangelii interpretandi munus. Vorburgenses tamen, quod vehementer doluerunt, non diu eo vitae magistro atque amico usi sunt. Quum enim in Academiae nostrae Ordine Theologico, mortuo V. Cl. A. Ypey, cathedra vacaret, Paravius brevi post Theologiae Professor huc vocatus est. Itaque in id meritis sibi paratum pervenit honoris fastigium, quo eum aliquando perventurum esse commilitones ab ineunte iam adolescentia augurati erant. Nec sine causa multos tantam de Paravio exspectationem tenuisse ex ante dictis facile constabit. Profecto, si quis alius, hic certe cathedram academicam ornaturus erat.

Orationem habuit inauguralem, *de animo non minus Theologorum quam ingenio academica institutione informando.* Si cui fortasse dubium videri potuisset, num, qui ad Academiam accederet Doctor, muneri ipsi imposito plene satisfacturus esset, nae is, audita hac Oratione, non tantum omne dubium ita seposuisset, ut virum integrum, doctum, probum eundemque vere amabilem venerari sponte et amare incepisset. Etenim descripto sublimi et sancto Theologi munere et commonstrata academica institutione qua ad illud perveniret, his verbis concludit: „Quales reddere discipulos volumus, tales necesse est ut simus ipsi, veri amore ardentes, boni sanctique amantes, vere liberales ingenioque et animo ad Divina intento."

Hoc sibi proposuerat vir eximius, cum munus suum inter nos auspicaretur; nos vero experientia 35 annorum edocti sumus, eum a proposita sibi via nunquam deflexisse; nam donec corporis vires patiebantur talem

se praestitit Doctorem, et tales informavit discipulos complures, quales in oratione descripserat.

Duas habuit Orationes cum magistratum academicum deponeret: priorem anno 1843 *de religionis christianae vi in doctrinis disciplinisque humanis*, alteram anno 1858, *de perfectionis christianae in antiqua philosophia praesensionibus et desideriis.*

Compendia edidit *de Hermeneutica Codicis sacri et Theologia morali*, atque cum Collega suo de Groot, *de Dogmatica et Apologetica christiana* et *de Encyclopaedia Theologi christiani*, quibus uterque in lectionibus suis disserendi fundamento uteretur. Mirum quantum inter hos disciplinae Theologicae Doctores fuit opinionum sententiarumque consensus; quod profecto eorum discipulis ad studiorum fructum non potuit non admodum prodesse. Hi enim a praeceptoribus non ad diversa vocati et veluti distracti, sed recta via ad certiora, quae iis plurimum arridebant, doctrinae studiorumque placita adducebantur. Quicumque porro merita Paravii in Theologia ex eius scriptis numero quidem multis sed argumento tamen gravioribus cognoscere gestit, is meo praeconio atque indicio non indigebit; quid enim enumerare adtinet volumina a Theologis Groninganis edita, omnibus notissima, quibus continentur commentationes, quae deinceps a Paravio conscriptae sunt. De praestantia vero operum deque eius meritis in Theologiam universam praestat nihil quam pauca dicere: et vero quaenam quaeso mea sit in iis aestimandis auctoritas? Idonei iudices haec scripta praeclara pronunciant et Paravium de Theologia adeo meruisse censent, ut principibus aetatis nostrae Theologis iure meritoque adnumeretur. Cui quidem sententiae libens equidem adsentior; de cuius enim virtutibus, ingenii animique dotibus tam praeclara praedicari possunt, quarum splendorem quum nobis Paravii vita literata det intuendum, eum de numero praestantissimorum disciplinarum cultorum esse oportet. — Quid mirum eum a Rege ornatum fuisse ordine equestri Leonis Belgici, et plures Societates literatas eum socium adsumsisse! — Praeterea novimus omnes, eum fuisse virum probum et integrum, id unice spectantem ut officium, quod a Deo omnium rerum Moderatore sibi impositum persentiret, pro virili expleret; neque anxie quaereret utrum inter nos bene actorum comprobationem, an vero vituperatores sibi pararet iniquos.

Quemadmodum in studiis suis semper ipse perseverabat, donec argumentum quod tractaret satis ab omni parte ponderasset, sic etiam in instituenda iuventute academica nunquam cessabat, nisi omnia probe ab auditoribus intellecta esse animadvertisset. Denique in docendo methodo utebatur quae vulgo dicitur socratica, ut rogitando respondendoque auditorum sententiam de argumento proposito eliceret, sibique bene cognitam perspectamque comprobaret.

Ceterum vitam placidam domesticam cum uxore et liberis inter nos degit, doctrinarum studiis occupatus et quantum poterat amicorum discipulorumque commodis inserviens. Quid vero plura? Stabilem et ad senectutem perpetuam ei adprecabamur collegae, vitae multis tam fructuosae felicitatem, cum ante sex fere annos subito morbo affectae corporis vires animo quoque aegritudinem parerent, quae mentis quidem aciem non obtunderet prorsus, at ingenii tamen alacritatem et vigorem ita saepe impediret, ut partim tantum gravissimi muneris officiis sufficere sibi videretur. Ipse enim huius mali probe sibi conscius erat, at submisso tamen in Deum animo hanc tulit vitae calamitatem, qua haud scio an nulla gravior viro docto possit accidere; tulit fide vere christiana in Dei O. M. sapientia et caritate spem omnem et salutem reponens.

Sic igitur vere vixit, id est vitae suae munus explevit vir eximius, qualem Vobis in mentem revocare conatus sum. Iam animus, qui dum in corpore vivebat mortali, saepe ad excelsiora enitebatur, ad coelestia adspirabat, certo confidimus, e corporis vinculis evolavit in domus Patris aethereas, ubi adspirante Divino afflatu, Christo duce ad omnem quam adsequi licebit virtutis excellentiam informetur atque perveniat.

Ad Mulderi mei celebrandam memoriam cum pergo, in alia omnia se convertit oratio. Quod sane non in hanc sententiam accipietis A. A.! quasi me solum latuissent praeclarae ingenii animique dotes, quibus omnibus comprobantibus et vero suspicientibus vitam ipse suam vel maxime ornavit, quasi levior ex integerrimi amici, pectoris illius candidi meique amantissimi decessu in me redundasset calamitas! Vitam universam cogito vitaeque varias vicissitudines, eiusque praesidia et opportunitates ad suscitanda, alenda perficiendaque artium doctrinarumque studia. Quae a

pueritia inde Paravio arriserunt, iis orbatus Mulderus infaustam ne dicam infestam vitae sortem expertus est; quae studiorum impedimenta, nisi mens indita intrepida molem profligasset aerumnarum et superasset, nunquam sane ab aequalibus eas impetrasset praestantiae laudes, quas iure meritoque consecutum novimus.

Ex brevi vitae conspectu de his, nisi fallor, Vobis facile constabit.

Natus est Nicolaus Mulder Leovardiae, die 6 mensis Octobris, anni 1796. Pater eius Iohannes Mulder, Chirurgus dexterrimus et nullius non Medicinae partis peritissimus, eo tempore Leovardiae erat Lector Anatomiae, Chirurgiae et Artis obstetriciae, quo munere olim in urbibus quibusdam honorari meminimus viros de arte Medica bene meritos. Cum vero sequenti anno in Academia Franequerana Professor crearetur, eo migrans cum uxore, Nicolaum nostrum, vixdum anniculum secum tulit. Anno 1807 Mulderus Professor Anatomiae, Chirurgiae, Artis obstetriciae et Physiologiae in nostra Academia creatus est, hac autem provincia per triennium egregie administrata, die 18 Novembris anni 1810 Groningae diem supremum obiit. Itaque Mulderus noster a primo inde ad decimum aetatis annum Franequerae vixit, quod supererat pueritiae tempus exegit Groningae; hinc vero patre mortuo et amissa iam ante carissima matre Hyke Sophia Saagmans, Franequeram revocatus est puer quatuordecim annorum, utroque parente orbatus. Etenim propinquorum decreto Mulderi, fratrisque eius ac sororis, aetate ipsi paulo minorum, educatio permissa fuit affini Cornelio Ekama Viro Cl., Logicae Metaphysicae et Astronomiae Professori Franequerano, qui ibi cum matre sua ac sorore coelibem degebat vitam. Huius igitur domo receptus brevi post, i. e. mense Ianuario anni 1811 inter Academiae Franequeranae cives nomen dedit quindecim annos natus. Brevissima tamen fuit commoratio, nam cum anno 1812 tiranni iussu atque imperio perimeretur Franequerana literarum sedes, et Cl. Ekama Leidam abiret Professor Matheseos et Astronomiae, Mulderus quoque Leidam se contulit, atque albo civium academicorum inscriptus est, studio medicinae destinatus.

Per septem annos Academiae Leidensis civis lectionibus interfuit Virorum Cl. Medicinae Professorum, Oosterdyk, du Pui, Brugmans, Sandifort, Krauss et Ypey. Nondum ab initio curriculi Academici norma erat

descripta, qua Edictum regium 2 Augusti anni 1815 cursum studiorum ordinavit. Disciplinam quam nunc vocamus propaedeuticam nondum segregare visum erat ab ipsa Medicina. Quam ob rem Mulderus immunis disquisitione propaedeutica virium periculum facere non coactus est in doctrinis Mathematicis Physicis et Chemicis. Has tamen Mulderus, qua erat ingenii perspicacitate summo mox studio appetivit: lectiones potissimum de Botania, Chemia et Historia naturali frequentavit, iisque merifice delectatus est. Nec mirum; iis praefectus erat Brugmansius.

Medicinam tamen universam, quam cum illis coniunxit, non minore studio coluisse eum testantur cum commilitones et praeceptores omnes, qui optimis eum ordinis medicorum alumnis adnumerare solebant, tum vero maxime examina quibus ad finem properans peritiam minime vulgarem adeo probavit, ut si ex huius temporis instituto diiudicentur, summis laudibus comprobata fuissent.

Absoluto tandem curriculo Academico ad Doctoratum qui dicitur Medicinae consequendum conscripsit et publice defendit Dissertationem inauguralem *de functione hepatis in disquisitione anatomica illius visceris nixa.*

Hunc quem delineavi vitae iuvenilis cursum Muldero haud uno nomine infaustum exstitisse, parumque favisse studiis doctrinarum, non est quod longa oratione repetam. Ne enim dicam post patris obitum optimo illo duce caruisse, cuius exemplo et monitis ad bene instituendum et gnaviter persequendum iter incitaretur, praesertim ea aetate qua iam in puero emicuisse feruntur amoris scintillae, quo postea universam naturae amplitudinem amplexus est, quis, quaeso, rerum peritus, non sponte animadvertit, frequentem istam atque iteratam saepe locorum et magistrorum commutationem eius progressibus admodum nocere debuisse. Id vero inprimis pertinet ad Literarum humaniorum et doctrinarum classicarum quae dicuntur studia. Hisce leviter tinctum fuisse, et cum iis operam navaret, Mulderum nunquam delectatum esse, quid diffitear. Id fortasse nostris temporibus, multi non adeo curandum esse contenderent, neque medico futuro damnosum, utpote cui disciplinarum naturalium accurata cognitio sufficeret, et facile adeo carituro familiaritate cum veterum scriptis contracta. Sed Muldero adolescente neglecta hac institutione literaria, qua in scholis occupari solebant discipuli, optima, quin vel maxime necessaria

desiderabantur praesidia ad bene informandam iuventutem. Nempe linguarum addiscendarum ratio in his scholis non tantum hoc spectabat, ut discipuli latine loqui et scriptores latinos legere discerent; imo grammatices similiumque doctrinarum studia ad ingenii cultum adhibebantur utque in puerorum animis quasi instillarentur germana cuiuslibet accuratae scientiae principia, utque iis monstraretur via, qua nixi, qui supra hominum vulgus sapere vellent, ad altiora procederent. Quis autem nescit, ceteras fere scholas aut defuisse prorsus aut minore loco ac pretio fuisse habitas.

Sed ad commilitonem in vitae academicae stadiis revertar. Etsi igitur, ut vere dicam, vel maxime dolendum arbitror, harum doctrinarum neglectum in amici mei scriptis ac sermonibus saepe nimis fuisse conspicuum, addere tamen iuvat Mulderum dum Leidae commoraretur, quae sibi deesse sentiret ipse, improbo labore atque ingenii celeritate adeo supplevisse, ut lectionibus latinis non tantum magno cum utilitatis fructu interesset, sed et probabilem in disputando Latinae linguae usum ostenderet, commilitonibus, quod bene memini, non multo inferiorem.

In vita ipsa academica tam Franequerana quam Leidensi si non in omnibus fortasse prospera studiorum fortuna aeque arriserit, multa tamen compensavit Brugmansii, quo praeceptore ac fautore usus est, summa praestantia.

Brugmansius auditorum suorum animos ad se trahebat mira quadam in disserendo perspicuitate, qua vel difficillimas quaestiones explicare et pertractare solebat. Incredibili mentis sagacitate vidit adhibuitque leges universales ac principia e quibus singularia naturae phaenomena interpretaretur, ad quae varias item et diversas corporum formas exigeret et quasi revocaret: contra quoque saepe in disputando a singularium rerum contemplatione ad universalia adscendens, utque ea quae naturae arcanis male initiatis alia atque longe inter se diversa videntur, ex iisdem naturae semper operantis legibus proficisci demonstraret, eaque inter se interiore necessitudine iungi, ut eâdem admirabili totius artificii compage omnia contineri viderentur. Vastos vero eruditionis, qua pollebat thesauros aperiens, et cogitata referens, tam gravi et ad persuasionem adposito sermone utebatur, veris eloquentiae luminibus ornato, ut vel in tardioribus ingeniis

ardorem studiorum excitaret, et plurimos ad disciplinarum suarum cultum traduceret. Quis igitur miretur iuvenem, qualem Mulderum fuisse novimus, totum scientiae naturalis amore incensum, hisce scholis adeo delectatum esse, ut nunquam earum fructum sibi intercidere pateretur. Brugmansius vero iuvenem assiduum et summa diligentia omnia ex ore docentis excipientem et adnotantem inter ceteros auditores animo vultuque intentum non potuit non animadvertere, quo factum ut doctorem inter et discipulum ea mox intercederet studii et benivolentiae necessitudo, quam sibi in omnem reliquam vitam fructuosissimam grato in praeceptorem animo semper praedicavit Mulderus. Et profecto ab hoc inde tempore Brugmansium ita suspexit, ut in oculis quasi gereret, et hoc solo fere uteretur exemplari ad quod vitam ipse suam et studiorum rationem conformaret, Brugmansius vero ipse quantum temporis sibi a laboribus, quibus implicabatur gravissimis vacuum relinqueretur, id lubens impenderet, ut Mulderum ope sua et consiliis adiuvaret et progredientem ad maiora impelleret. Dolendum vero Brugmansio tot ac tanta vitae munera fuisse imposita, ut viro vere eximio non nisi per lectiones, discipulorum commodis prodesse contigerit, quod Muldero quoque non nocere vix potuit. Itaque si Mulderum Brugmansii discipulum vocamus, hoc in hunc sensum accipiatur, quod se ipse ex principiis a Brugmansio propositis ad eius exemplum formaverat, similemque studiorum viam ac rationem ita inierat, ut eius imaginem ultro in se reciperet.

Ex Commentatione ad quaestionem ab Ordine disciplinarum Mathematicarum et Physicarum Leidensi propositam, qua quaerebatur *Catalogus plantarum quae prope Leidam in duarum horarum circuitu crescunt*, haud vulgaris Botaniae cognitio patuit. Magno labore ac diligentia plantas collegit, perquisivit et secundum systema Linnaeanum disposuit. Unicum hoc fuit opus, quod de systematica dispositione corporum naturalium conscripsit.

Dissertatio inauguralis conspectnm historicum continet eorum, quae de hepatis functione in variis animalium classibus tum cognita fuerunt et perspecta. In colligendis et diiudicandis diversorum scriptorum opinionibus, magnam industriam et accuratum iudicium luculenter probavit.

Medicinae Doctoris gradum consecutum rationes domesticae mox coëge-

runt in factitanda Medicina virium periculum facere; incertam adeo vitae fortunam experturus primum se contulit in pagum Frisiae Makkum, unde tamen, post matrimonium contractum, exactumque trium annorum spatium in pagum de Ioure profectus est. Hîc autem vitae tabernacula ponere in animo erat, et sua sorte admodum contentus vixerat, quum haud ita diu post in Athenaeo Franequerano Professor crearetur. Iterum igitur eo rediit, sed felicioribus iam auspiciis. Hoc enim semper ei in votis fuerat ut disciplinarum naturalium studio se totum dare posset.

Ex decreto regio ipsi mandatum fuit munus tradendae Botaniae, Chemiae et Artis pharmaceuticae: atque ex peculiari Athenaei Franequerani more institutionis, accedebant Lectiones de Pathologia et Materie medica. Quamvis tunc hae disciplinae nondum tam late patuerint quam hodie, opus tamen Muldero impositum unius hominis vires multum superavit. Quum autem, exiguo quippe constituto Professorum numero, ea res mutari non posset, Mulderus cedendum arbitratus est, sperans fore ut ne summa virium intentione in exantlando labore deficeret. Neque spem frustra suscepit; nam non tantum lectiones habuit omnes, cum hisce Medicinae partibus coniunctas, sed ne subsecivae quidem defuerunt horae, ut dubia, quae in tractandis argumentis lectionum oborta essent, ulterius explicaret. Hinc orta sunt scripta illa minora, quae fere omnia composuit dum Franequerae lectionibus habendis totus vacabat. Hac vero in re ita processit, ut paratis quae ad lectiones pertinerent, quotidie velut seponeret argumenti partem aliquam difficiliorem, in quo exactius perscrutando, ubi otiosus esset, versaretur, quodque experimentis adeo et observationibus, privatim factis illustraret. Nonnunquam absolvit quae sibi proposuerat; sed saepe nimia laboris varietate distractus, ab incepto desistere coactus est. Fere semper tamen annotavit quae invenerat, annotationesque servavit, ut iis data postea opportunitate uteretur, easque perficeret: nonnullas in diariis publici iuris fecit, alias separatim edidit.

Hunc eius morem tenentibus ratio nobis erit in promtu cur in hisce scriptiunculis ad diversa argumenta animum adplicuerit, neque in universa aliqua doctrinae parte elaboraverit. *Multa* agere debuit, nec *multum* suis numeris perficere ei licuit. Quamvis igitur lectiones quas Franequerae habuit, auditoribus (quod uno ore grati profitentur) insignem utilitatis

fructum adtulerint, ipsius Mulderi studiis fere noxiae dicendae sunt, certe haec virium divisio prohibuit ne scientiae prodesset.

Neque tamen haec scripta singularia, si ad amussim doctrinae exigantur, nemo non gravissima ac laude digna censuerit. Monographiam (quam vocant) pleraque exhibent, sive peculiaris naturae phaenomeni, ab auctore sollicite explorati atque ingeniose illustrati, descriptionem. In arctiori vero nexu deprehendendo cum aliis argumentis, in odorandis quasi ac detegendis naturae legibus generalioribus Mulderi sagacitatem cernimus, tum vero magnam viri eruditionem in exponendis celebrium naturae cultorum opinionibus admiramur, tandem et praeclaram investigandi methodum eandemque perseverantiae fructus testem locupletem.

Ab his scriptis probe distinguenda sunt illa, quae Mulderus vel sponte sua vel ab aliis rogatus concinnavit, ut naturae phaenomena etiam iis exponeret, quos huic studiorum generi multum operae impendere prohibebat vitae ratio. In his mentis alacritas et ingenii lumina maxime emicuerunt, in iis quippe vel maxime absconditas naturae leges mira simplicitate explicare solebat auditoribus et commonstrare. Quid memorem has publicas lectiones et scripta popularia omnibus mirifice placuisse: hisque laudibus incitatum Mulderum saepe plurimorum votis obtemperaturum cum auditorum insigni numero in immensis naturae campis exspatiatum esse. Quas tamen obambulationes etsi iucundas, nimium aliquando ei praeripuise temporis querebantur amici, bene quippe gnari, quantas ingenii vires ei natura dedisset, quantaque in eo vis inesset ad promovendam naturalium rerum scientiam.

Lectiones Franequerae iam inchoavit die 21 Maii 1822, sed mense demum Octobris eiusdem anni munus suum auspicatus est solemni habita oratione de *meritis Davidis Meese cum Botanicis tum aliis*.

Initio tempus a lectionibus vacuum studiis botanicis dedit, et varias observationes instituit, quarum plurimae in *Compendio botanico Richardi* leguntur: ita etiam quaedam edidit de *Solano tuberoso*, de *accrescentia nonnullorum florum et foliorum* et alia.

In usum eorum, qui lectiones Chemicas et Pharmaceuticas frequentabant, composuit *Introductionem in Chemiam*, opus duobus voluminibus, quam institutionis normam Franequerae in scholis publice habitis sequebatur.

Privata vero etiam institutione permultos pharmaceutas docere solebat. — Ad operam quam in Chemicis et Pharmaceuticis posuit, referendum quoque est, quod post mortem Viri Clarissimi Vosmaer huius *Lexicon Pharmaceuticum* continuavit.

Anatomen Comparatam semper in deliciis habuit, quare hanc Historiae Naturalis partem quantum posset non tantum Franequerae tractavit habendis lectionibus, sed ab indagationibus in eam privatis, dum ibi commorabatur, nunquum cessavit. Inter capita maxime dubia cum esse sciret Anatomen et Physiologiam Cetaceorum, ad haec inprimis animum advertere secum constituerat arrepta, ut diligentem naturae exploratorem decebat, singulari plane sibique propria in haec studia opportunitate. Contracta enim necessitudine cum mercatoribus vicinis Harlingensibus, iis maxime qui naves exercebant Harlinga quotannis in Groenlandiam emissas, facile ab iis impetravit, ut varia a nautis despectui habita organa Balaenarum aliorumque Mammalium, maria septentrionalia inhabitantium, in patriam afferri iuberent, ipsique integra adservari. Hoc igitur studiorum suorum pabulo ut mirifice se delectatum praedicare solebat, ita diligentissime usus est, et in dissecandis compluribus Balaenae, Delphinorum varii generis, uti et Phocarum marinarum organis incredibili labore id egit, ut accuratiorem cognitionem anatomicam viscerum habitus et structurae sibi compararet: plurima se invenisse etiamtum incognita quaeque ad quaestiones inter Historiae Naturalis cultores illustrandas facerent, Mulderum mihi ceterisque amicis enarrare bene memini. Sed proh dolor! ea publici iuris non fecit. Dum in iis colligendis et in ordinem redigendis occupatus erat, neque satis temporis huic operi impendere poterat, alii nisi prorsus eadem, similia certe observaverunt et cum eruditis communicaverunt. Unicum quod de Cetaceis edidit opus agit de *dentibus Monodontis*. In hoc autem complura memorat antea incognita.

Manuscriptorum copiam Mulderus reliquit de hoc argumento, sed valde hîc quoque dolendum, eum iis non adscripsisse tempus, quo anatomica haec pericula fecerit; alioquin facile constaret, quaenam eius inventa aliorum explorationes antecessissent. Id de nonnullis fidenter adseverare mihi licet, Mulderum plus semel animadvertisse, observationes, quae tamquam novae prodirent sibi iamdiu repertas ac probe cognitas fuisse. Neque

dubito quin in scriptis superstitibus harum rerum periti plura facile deprehenderent Virorum Doctorum attentione ac studiis perdigna.

Mense Iunio anni 1826 cum Athenaei Franequerani regimen successori traderet, habuit orationem *de emolumentis quae ex rerum creatarum copia et varietate scientiae naturali accesserunt, et etiam nunc accedunt.*

Quum per undeviginti annos Franequerae munere suo functus esset, in Academia Groningana, mortuo viro Cl. Sibrando Stratingh, cathedra vacavit. Curatores autem Mulderum dignissimum iudicarunt quem Stratinghio ad Chemiam tradendam darent successorem. Num honorificae vocationi obsecundaret, mentem plura in diversa trahebant; inter alia hoc potissimum placebat, quod nimia hactenus muneris amplitudine ac varietate obrutum uni in posterum disciplinarum naturalium parti totum se deberi cernebat. At quomodo se totum arti chemicae traderet qua adhuc minus delectatus fuerat, et in qua, quippe Botaniae et Historiae Naturalis amore captus, nequaquam satis elaborasse sibi videbatur? Omnibus tamen rite perpensis, cum tandem decrevisset satisfacere Virorum Amplissimorum bene ipsi cupientium votis, munus non recusavit, idque die 30 Iunii anni 1841 auspicatus est, habita oratione *de Chemiae usu in illustrandis vitae phaenomenis.*

Hoc fere tempore a Rege creatus est Ordinis Leonis Belgici Eques. Plurimis etiam Societatibus socius erat adscriptus.

Lectiones hîc habuit de singulis Chemiae capitibus, atque studiis chemicis nunc solum occupatus fuit.

Novam docendi provinciam pro viribus diligenter administravit ad annum usque 1853, quum Theodorus van Swinderen V. Cl. Historiae Naturalis hîc Professor diem supremum obiret. Defuncti partes haud ita multo post lubens in se transferri passus est. Nempe 12 quidem in hac vitae suae statione annos sorte sua contentus peregerat, neque laboris sui fructu in discipulorum progressibus caruerat: at vero oblatam sibi occasionem ad studium redeundi Historiae Naturalis, quo a parvulis inde adeo delectaretur, quo pacto quaeso non laetus arripuisset? Iuvenili igitur ardore (pervenerat autem ad aetatem septem et quinquaginta annorum) ad primos amores reversus, in naturae arcanis et miraculis investigandis reliquum vitae tempus consumsit. In lectionibus et privatis disquisitionibus more

suo progressum esse Mulderum memorasse nil attinet. Lectiones de Zoologia et Anatome comparata habuit. In lucubrationibus privatis maxime entomologiae operam navavit: vitae genus insectorum eorumque anatomiam potissimum spectavit. In anatomia insectorum, quam usque ad ultimum vitae tempus magna dexteritate instituit, testibus idoneis iudicibus, plurimos superavit et cum Lyoneto fere comparari potuit. De insectis quae dicuntur nocivis plura edidit cum prorsus animadvertenda tum laude intelligentium haud destituta.

Anno superiori die sexto Octobris, cum septuagesimum explevisset annum, publici muneris vacatio ei tributa est. Quietem, cuius fructum in studia privata redundaturum speravit, adhibere gestiebat ad prosequenda et repetenda quam plurima, quae variis de causis antea absolvere ei non contigerat. Quod vero in votis erat perficere, ei denegavit vitae qui instabat finis. Mente iuvenis corpore iam senex erat. Post brevissimum morbum die 4 Maii huius anni obiit, lugentibus altera uxore filioque unico et magno numero amicorum, ex quorum animis nunquam excidet viri desideratissimi memoria.

Me quidem, AA. Exopt. cum virum optimum recordor, quem 50 annorum constanti amicitia cognitum habui mihique familiarem, verba prope deficiunt, quibus animi eius praestantiam Vobis declarem.

Praeclaris ingenii dotibus ornatus, doctrinarumque amore mature captus, haec vitae eruditae quae vocare solemus praesidia incredibili laboris assiduitate ac perseverantia acuit et amplificavit. Quae virtutes, nisi in eo coniunctae exstitissent, neutiquam sane tot et tanta laude digna peregisset, quanta revera Mulderum peregisse novimus. Hinc sibi ipse quasi princeps studiorum dux et auctor esse potuit; hinc in lectionibus etiam et scriptis dilucido sermone vel maxime obscuras et latentes naturae leges explicare solebat, atque id efficere ut, principiis rite positis plerasque rerum formas ac naturae phaenomena tamquam illorum consectaria necessariosque veluti effectus atque sequelas ad vivum quasi depingeret; hinc inter maximas quas expertus est clades semper in disciplinis colendis eâdem diligentia animique fortitudine perseveravit. Hoc loco referre nolim, nec si cuperem mihi fortasse liceret, quam adversam saepe vitae sortem passus sit, ab eo inde tempore quo parentibus orbatus fuit usque ad aetatis terminos

quos in hac civitate inter nos vivens attigit. Hoc unum addere iuvat, laetum ipsi tandem vitae consortium cum uxore ac filio contigisse, in quam domesticam felicitatem seque et sua doctrinarum studia tamquam in portum reciperet. Quamvis vero ne ultima quidem vitae statio, quae septuagenario obtigit honorifica, sollicitudine et frustratione prorsus vacaret (quod familiaribus tantum atque amicis intimis significavit), neque hanc, nec superiores quas mortalium esse noverat aerumnas, animo tam debili et afflicto tulit ut dolori succumbere videretur. Res quippe sibi, non se rebus submittere Mulderum docuerat vitae difficilioris neque prono ut aiunt alveo fluentis experientia. Denique quod summum est, cum curriculi bene decursi conscientiâ solatium afferebat intimo pectori inhaerens persuasio, has sibi vitae partes non sine Numine fuisse impositas. Deum venerabatur; a religionis quidem simulatione atque omni ostentatione virtutis animus erat alienus, sed optimum sibi perfugium quaesivisse in Dei O. M. benivolentia et caritate saepe ex eius ore accepi, et facile credidi. Haec illi vitae sic demum vitalis initia, hic finis. Sanctam illam religionis fidem, nulla mortalium superbia debilitatam, nunquam ipse revocavit. Uti autem in naturae legibus, corporumque originibus, progressione ac structura, in huius universi admirabili concentu divina Auctoris ubivis intuebatur et suspiciebat vestigia, ita nunquam ex pectore excidit penitus insita persuasio, praestabiliorem hominum naturam ad praeclara quaevis educari, vitae, quam in terris degimus, sive prosperae sive adversae cursum moderante Dei sapientia et benignitate.

Satisne ergo doloris A. A. ex collegarum aestumatissimorum decessu percepimus? Cumulum accedere novistis, neque sic me tristia explevisse parentandi officia. Die enim 19 Iunii vir aeque praestans Iacobus Baart de la Faille morte nobis ereptus est. Quanto autem luctu dilectissimi viri obitus omnes perculerit civium ordines, dici vix potest. Neque enim soli lugebant, quibus Academiae nostrae res curae sunt, sed alii permulti et, ut vere dicam, universa civitas Groningana vicinaeque patriae regiones. Cum igitur communem istam cladem in huius funeris acerbitate intueremur, subiit quaerere, quae tandem nobis essent iustae lugendi rationes, et num in moerore omnium communi nobis praecipua esset doloris

ac desiderii causa. Academiae sane nostrae primas gravissimasque in eo partes tribuimus: haec Doctorem amisit qui institutione sua futuros informaret medicos, eundemque medicum expertissimum qui illos exemplo suo atque auctoritate anteiret longa vitae experientia; ceteri vero omnes *medicum* sibi ereptum esse dolebant morbos curantem et aegrotos singulari humanitate et prudentia sublevantem et consolantem. Haec tamen dubia, et si qua alia mentem in diversa traxerint, sustulit cogitatio vix aut ne vix quidem fieri potuisse, ut unius viri casu adeo commoverentur omnes, nisi illi inditae fuissent facultates eximiae et perfecti medici virtutes, quibus omnes aegrotos et laborantium lectos circumstantes ita semper in sui amorem raperet et fiduciam, ut ab omnibus dilectus omnium se amicum re et animo praestare videretur. — Difficile medici, quem practicum vocamus, munus est. Postquam complures vitae annos in comparanda sibi magna doctrinae copia consumsit, ad lectos aegrotantium accedens, morbum ibi curandum videt, sed simul ad aegrum ipsum attendat necesse est. Sunt enim qui haec a se invicem distinguere, et quasi avellere videantur: prorsus tamen inter se coniuncta, nisi potius eadem, sunt dicenda. Morbo opponit medicamenta sibi idonea visa: at quanta mentis intentione saepe opus est, ut primum morbi naturam et vim cognoscat, et deinde ea seligat quae inpraesentiarum morbi vim frangere, mox depellere et aegrum ad sanitatem revocare queant. Sed mens intus est. Et haec saepe morbosa medici cura indiget, neque medicamentis, sed dulci colloquio vultuque sanatur. Quis vero hîc regnasse nostrum de la Faille, et facile principem exstitisse negaverit? Plures recordabuntur virum amabilem lecto aegrotantium quiete, ut videbatur, adsidentem et vultu hilari, certe comiter rogantem et audientem. Aegrotantes iuxta et sani aeque confidebant; et tantam saepe vel sola eius praesentia afferebat auxilii fiduciam, ut aegri se prope a sanitate abesse putarent, et lecto adstantes laetissima spe erigerentur.

Praeclaram quidem hanc esse dotem fateor, verum ne primarias medici practici virtutes hac in re positas existimetis A. A.! Scio equidem ad hanc fere iudicii normam conformari vulgi opiniones, sed quis ex eorum numero, penes quos in re difficili suffragium, hominem probare posset, qui sive ad rem faciendam, sive ut omnium in se convertat oculos, pulcro hoc

morum subsidio abutatur tamquam paupertatis tegumento, neglectis longe gravioribus, quibus vera artis salutaris praestantia unice censeatur. Erronem dixeris an circulatorem, in magno non erit mihi discrimine; medici practici nomine indignum iudico. Quorsum vero haec in enarranda vita Viri vere praestabilis? Ut declarem scilicet, amicum nostrum non *sola* virtute, quam a natura quasi arripuerat, adeo excelluisse ut ingens sui desiderium relinqueret, sed ea potissimum usum esse ad ornandas et vero perficiendas boni medici, quas susceperat, partes graviores. Quis vero nostrum nescit amica hac humanitatis cum artis peritia consociatione optimum quoque discipulis praebuisse exemplum Clarissimum de la Faille?

De medico artem suam factitante eiusque praestantia ex vero pronunciare cum tantum sit virorum neque doctrina neque experientia atque longo rerum usu inferiorum, dolendum sane tam severa quin et iniqua saepius iudicia de medicis inter se in vulgus emanare. Sunt tamen quaedam in medico vitae opportunitates et quasi felicioris fortunae dona, ex quibus, si accesserit acumen ingenii ac studiorum ardor, artis medicae imperitis etiam augurari licet, ad quantam artis excellentiam pervenire potuerit, quantam revera adsecutus sit. Has igitur medici vere practici notas cum in viro desideratissimo facile deprehendamus, age in eius vitam ac merita oculos convertamus. Itaque pro virium mearum tenuitate Vobis probare conabor, virum inter aequales celeberrimum ingenii animique dotibus excelluisse, ad studia medica ab optimis praeceptoribus institutum esse, in medicina exercenda duces habuisse expertissimos; quibus tandem accessit haud vulgaris vitae laboriosissimae experientia.

Antequam tamen eo accedo, afferre iuvat aliorum, non dico auctoritatem, sed certe virtutum quibus excelluit comprobationem, quibus lubenter deferre solemus insignem iudicii partem.

In iis qui maxime de obitu viri praestantissimi doluerint eius discipulos fuisse novimus. Hi quavis data opportunitate dum vivebat non tantum frequenti benivolentiae et caritatis testimonio ipsum prosecuti sunt; sed ad unum quoque omnes praeceptorem suum in consilium vocarunt, quoties aegrotantis periculum deprehendere sibi videbantur; imo, cum ipsi graviori morbo afficerentur, eius unius opem implorare solebant. Neque id mirum! Quem toties oculo acerrimo atque exercitato morbos maxime difficiles ac

latentes dignoscentem et debellantem feliciter viderant, eiusdem adventantis prudentiam sibi salutem afferre existimabant. Si auctoritas in his quidquam valeat, certe ad fidem a talibus viris, ipsis medicinae sacerdotibus, carissimo quondam praeceptori habitam provocare nobis licebit.

Natus est Iacobus Baart de la Faille die 25 Iunii anni 1795, Patre Iacobo Baart de la Faille Professore Groningano, quem ob ingenii sollertiam et accuratam doctrinam maxime laudarunt. Mater erat Iohanna Aritia Adriani. Uterque parens magnam in educandis et instituendis liberis curam adhibuit. Ac primum quidem filium, optimae spei puerum in disciplinam tradiderunt Viri Doctissimi Iacobi Venhuisen Peerlkamp, ut linguarum veterum studiis erudiretur; cum vero eo pervenisset ut e lectionibus academicis utilitatis fructum percipere posset, inter Academiae huius cives receptus est, mense Iulio 1808, vixdum 13 annos natus. Ingenio licet felicissimo praeditum eum acceperimus, vix tamen credibile, lectiones academicas tam mature audivisse, nisi inter primos praeceptores patrem habuisset, Matheseos principia quoque docentem, ne dicam, eo tempore Academiarum et universae institutionis normam multum diversam ab hodierna fuisse. Per quatuor annos in disciplinas incubuit quae ei aditum ad Medicinam pararent, et lectionibus interfuit de linguis Graeca et Latina V. V. Cl. Ruardi, de Historia Cl. van Eerde, de Chemia et Botania, de Logica et Metaphysica, denique de Iure naturae Cl. Driessen, de Waal et Seerpii Gratama. In scholas medicorum non transiit ante scriptam atque publice defensam dissertationem, *in qua Hutchesonii germana sententia de sensu morali summatim et strictim explicatur.* Hac Disputatione A. L. M. et Phil. Doctoris titulum meruit et consecutus est.

In Disciplina Medica praeceptores et duces habuit V. V. Cl. Iohannem Mulder, Driessen, Stratingh, Bakker et Thomassen a Thuessink. Post mortem Mulderi etiam lectiones audivit clinicas Viri Doct. Wachter, Mulderi Discipuli, postea medici Hagani celeberrimi.

Medicinae universae sedulam navans operam, potissimum tamen se adplicuit ad Viros in arte medica celeberrimos Bakker et Thuessink. Hic inter principes aetatis suae medicos censebatur, non tantum in patria nostra, sed etiam apud exteros. Eius scripta bene multa ubique sparsa sunt et medicis cognita; nonnulla etiam in aliorum populorum linguas

translata. Praeclara vero huius viri institutione in Medicina practica ita usus est noster de la Faille, ut quod ex eius Oratione inaugurali abunde patet, quodque ipse sermone inter familiares saepe testatus est, Thuessinkium prae ceteris dilectum magni quoque aestimaret, atque ad eius exemplum medicinam, sola experientia duce nec systematum diversitate distractus, exercere secum decerneret. Quaenam vero Thuessinkii de discipulo fuerit sententia, vel exinde patet quod eo auctore tres annos antequam laurea doctorali ornaretur, medicus pauperibus curandis in hac urbe praefectus sit.

Gerbrandus Bakker Anatomen et Physiologiam docebat, atque huius quoque viri acutissimi egregia institutione incitatus in harum doctrinarum studia ita incubuit, ut egregios ex iis fructus perciperet ipse ac praeceptoribus suis probaret. Itaque cum Bakkerus sibi proponeret Physiologiam tractare disputatione publica inter auditores, nostrum de la Faille inter paucos dignum censuit, qui acuminis ac doctrinae bene partae publica ederet pericula. Quantum autem Bakkero debuerit, in cuius familiaritatem receptus erat, in oratione inaugurali et alibi saepe testatus est.

Per novem annos in Academia versatus est, quorum quinque se studio Medicinae totum consecravit, aliquando tamen in Academias quasdam Germaniae studiorum causa excurrens. Tandem mense Maio anni 1817 gradum Doctoris Medicinae, et paullo post Artis obstetriciae adeptus est. Dissertationem scripsit *de Asphyxia inprimis neonatorum.*

Utraque Dissertatio accuratam eius doctrinam probat et industriam plane singularem in colligendis iis quae ad argumentum facere animadvertisset. Praecipue autem Dissertatio medica memoranda est quam tractatum fere numeris suis absolutum dixeris de Asphyxia; qua scriptione universe opiniones de vita et praesertim de morte, eo tempore a viris doctis propositas exposuit, et qua signa diagnostica mortis omnia incerta esse, sola putredine excepta, probare studuit. Asphyxiae naturam et causas accurate contemplatur et ea tandem adhibet ad illustrandam *Asphyxiam neonatorum.*

Anno 1821 uxorem duxit virginem spectatissimam Iulianam Luciam van Wageningen, quae morte ei et liberis erepta fuit anno 1855.

Medicinam et Artem obstetriciam mox in hac urbe exercuit; atque patrono etiam usus avunculo Doctissimo Busch, iam brevi tempore ita artis

suae peritiam ac dexteritatem probavit, ut ingens aegrotorum et parturientium numerus eius opem et auxilium imploraret: utque ita vel paucis annis post primarius huius Urbis et Regionis Medicus civium suorum existimatione haberetur. Itaque cum Cl. P. Hendricksz hinc in Hollandiam migraret, Curatores huius Academiae eum prae aliis dignum iudicarunt qui cathedram ornaret iam vacantem. His rogantibus Rex augustissimus eum in Ordine Medicorum Professorem creavit ordinarium. Munus suum adiit die 21 Decembris anni 1832 habita oratione *de noxis quas recentiori praesertim tempore varia systemata medicinae fecerunt.*

Sub examen revocatis pluribus quae dicuntur systematibus quae et olim et potissimum nostra patrumque memoria a medicis excogitata fuerunt, concludit, illa etsi fortasse singula veri quid contineant, neque ab ingenuis adeo artis cultoribus negligenda sint, ad veram tamen Medicinae practicae progressionem fere nihil quicquam contulisse. Sola experientia medicum ducat, et liberale studium, quo scholae alicuius placitis sese totum dare recuset, neque adeo se solum theoreticum medicum dici amet, neque solum empirici nomine delectetur, sed theoriam cum praxi perpetuo coniungat.

Quale universum Medici munus animo sibi proponeret, his verbis in fine orationis significavit: „Non profecto Medicus vitae peractae rationem reddens, interrogabitur, quodnam in praxi secutus fuerit systema, et num illi manserit fidelis; verum num mirandas vires naturae illiusque productis insitas, in hominum salutem adhibuerit et direxerit, vel in proprii nominis honorem et emolumentum." In hisce verbis nostrum de la Faille agnoscimus.

Ad cathedram Medicinae practicae et Artis obstetriciae hac mente accessit, ductus iis principiis, et fretus experientia octodecim annorum, quibus incredibilem aegrotantium numerum viserat, nec sane remissius tractaverat, quantum vix ulli medico observare concessum sit. Exemplo igitur et praeceptis futuris medicis viam monstrare potuit, quam ipse per longum tempus neque infelici successu secutus erat; et quem fructum inde discipuli perceperint facile intelligimus omnes, et ipsi testantur. Hi de meritis viri acutissimi iudicent atque de institutione iuventutis academicae ad lectos aegrotantium! Iudicarunt et vero maxime collaudarunt, uti no-

vimus, omnes. Raro nubem pro Iunone amplexus, se decipi patiebatur imagine morbi, et fere semper statim perspicere solebat, quo curatio dirigenda, quomodo esset adhibenda. Veluti tactu quodam practico ducebatur: atque in curandis quibusdam ut typho et morbis chronicis pectoris, maximam laudem habuit et commendationem. Prophylactica iuventuti adhibita, plura mala postea forte oritura averruncavit. Arti obstetriciae cum theoreticae tum practicae plurimam operam navavit; eiusque peritiam in his aeque omnes comprobarunt.

Lectiones academicas habuit de Arte obstetricia theoretica et practica, de Therapia speciali, de Medicina forensi, et in nosocomio academico Clinicis exercitationibus quotidie vacabat.

Suscepto munere Professoris in animum quidem induxerat a praxi medica desistere; sed huic proposito plene obtemperare non potuit, undique quippe in eum impetus et medicorum et aegrotantium eius opem implorantium. Permultos proinde domi atque alibi visit aegros, quos ipse adiret, aut humanissime apud se reciperet; quam observandi experiendique frequentem opportunitatem, singulari plane erga pauperes liberalitate auctam semper adhibuit ad discipulorum commoda adiuvanda; quid igitur mirum eius docendi rationem omni exemplorum genere facile abundasse? In lectionibus autem et studiis nihilo segnius quotidie perrexit et si diei horae non sufficerent, noctis lucubratione quod deesset supplere adnitebatur. His omnibus vero ita occupatus fuit, ut nisi corpus ei fuisset firmum ac vigoris plenum, huius non minus debilitati quam mentis nimiae intentioni succubuisset. Haec autem quae de agili prorsus et laboriosa viri vita retulimus, qui secum reputat, quo quaeso iure postularet, ut nunquam quid humani passus esset, utque semper ipsi in promptu fuisset Medicinae in partibus theoreticis perpetua fere progressio? Ei sane hoc fateri praestitisset, et omnem iudicii iniquioris ansam praecipere.

Anno 1842 cum Magistratum academicum deponeret Orationem habuit, *qua disquiritur num generi humano maior vitae cultus sit causa perpetuo increscentis debilitatis et degenerationis, tam corporis quam mentis; an vero humanum genus per ipsum illum cultum hucusque progressum fuerit et in posterum ulterius sit progressurum.*

Pauca scripta minora edidit de Hygiene et Diaetetica, quorum nonnulla

omisso nomine in diariis. Neque hîc praetermittere licet ea quae scripsit de Politia medica et de iis quae ad Regem retulerunt viri Docti designati ut de institutione medica agerent. In hoc opusculo institutionem medicam in patria receptam et comprobatam strenue defendit ab adversariorum argumentis, et simul vera principia ac fundamenta exposuit, quibus liberale demum studium superstrui possit. Ad hoc vero studium, medico supra hominum vulgus erudito unice dignum, solas tendere Universitates scientiarum, viamque aperire Academiarum institutionem; contra vero admodum nocere scholas quas vocamus singulares, probare conatus est. Haec scriptio lectu dignissima est, utpote quae mentem arguit medici practici egregiam, omnibus doctrinarum quoque Theoreticarum cultoribus imitandam, quaeque sola ducere queat ad Medicinae praestantiam suo honore ac pretio aestimandam. Haec scriptio opportunitatem dedisse videtur ut anno 1848 a Rege designaretur, qui cum aliis viris doctis de legibus medicis et institutione medicorum ad se referret. Ordini Leonis Belgici adscriptus est anno 1841.

Dissertationes quoque a discipulis conscriptae observationes exhibent a Praeceptore cum iis communicatas, eaeque viri docti experientiam et in rebus medicis perspicacitatem clara in luce collocarunt. Plura sane afferre possem in defuncti Collegae laudem, sed ut finem imponam orationi temporis monent angustiae; et vel ipsa benevola, qua me hactenus dicentem audivistis patientia. Itaque prudens taceo eius merita in societates eruditorum diversissimi generis, quibus non tantum nomen suum dedit acceptum pariter et honorificum, sed quibus saepe scientiae multiplicis ac variae specimina impertivit. Quid vero coram huius urbis civibus de eius vita ac moribus ad humanitatem et benevolentiam, qua omnes complectebatur, plane compositis referam. Non in angulum haec conclusit vir omnibus gratus et acceptus, quem in media hominum luce vixisse scimus, et cuius imago omnium mentibus inhaeret, cuiusque memoriam ob eximia in se merita grato in defunctum animo cives maxime Groningani diutissime conservabunt.

Ne igitur quantum temporis ad bene de eo dicendum concessi mihi ademerit horae ruentis brevitas, tantum viri aestumatissimi virtutibus detraxisse videar! reliqua silentio praetermittere cogor; ut quae praeterea

muneris mei hodierni ratio postulat, quoad eius fieri possit, breviter enarrem.

Quod in vita hominum tristia plerumque laetis mixta sunt, et raro in luctum incidimus, quin plurima animum reficiant, id Academiae quoque nostrae hodie usu venire laetamur. Dum summo iure viros, quorum memoriam celebravi, nobis ereptos dolemus, grato tamen animo simul recordamur eos tamdiu eruditione sua et fructuosissima institutione nobis adfuisse, neque ante a nobis discessisse quam ad supremam fere aetatem pervenissent: et praeterea eorum locos iam occupatos esse videmus a viris hoc munere dignissimis. — Hoc Vobis debemus Viri Amplissimi Academiae Curatores! Honorificum sed et difficillimum Vobis munus mandatum esse novimus, neque enim externa tantum studiorum praesidia administranda, idque agendum ut quae adsint prudenter conserventur, et si fieri possit numero et praestantia crescant; verum et doctrinarum cultui consulendum Vobis est, atque institutioni iuventutis. Nec sane levissimae huius officii partes positae sunt in eligendis et huc invitandis viris cum docendi facultate tum eruditione quoque et scientarum amore conspicuis. Gratulamur Vobis de felici quem obtinuistis successu: gratiasque Vobis agimus de vestro in Academiam nostram studio.

Admodum vero dolemus Virum Amplissimum van Royen, — qui per plures annos sagacitate ingenii, consiliorumque prudentia, Vobis adfuit in Academiae rebus curandis, — graviori corporis affectione commotum esse, ut a Rege huius quoque muneris vacationem impetraret. Utinam quieta, quam sibi expetiit, atque ab omni cura et sollicitudine vacans rusticatio pristinam ei sanitatem restituat, atque senectutis quoque oblectamento sit laboris recordatio, quem in huius Academiae emolumentum impendisse eum grati reminiscimur.

Hîc autem est, quod denuo mentem nostram recreet. Nempe augustissimo Regi placuit in locum, quem Royenus vacuum reliquit, sufficere Nobilissimum van Heiden. Non opus esset ut, si hîc adfuisset, ei res nostras commendarem, nam arctissimum vinculum illum iungit cum Academia nostra, quam *suam* vocare ei licebit, quippe cuius civis ipse fuerit. Nulli igitur dubitamus, quin in excelso loco positus, quem ex Regis de-

creto in hac regione occupat, quantum in eo est benevolentiae erga nos, tantam etiam auctoritatem adhibiturus sit ad Academiae Groninganae commoda floremque adiuvanda. Diu cum Collegis, Viris amplissimis res nostras curet nobisque faveat.

Ad Professorum ordinem ubi me converto, nec hodie mihi deesse video laetandi causas. Et primum quidem te compello V. Cl. Diest Lorgion, cui tandem Professoris ordinarii munus decretum esse gaudemus. Hunc igitur omnium nomine ex animo tibi gratulor honorem, eruditioni tuae debitum. Te quidem eiusmodi stimulo non indigere ut religiose provinciam tibi mandatam administres, satis ipse probasti, at nobis visum, qui muneris officiis tanta cum laude fungeretur, eundem quoque in ampliore dignitatis gradu collocari oportere. Pergas igitur Vir amicissime! nobis esse, qualis diu fuisti, et multi adeo ex tua praeceptoris schola prodeant discipuli qui Academiae Groninganae nomini et tuo decori sint et ornamento.

Vobis quoque Viri praestantissimi! Salverda et Modderman, animo quidem ex amicorum desiderio non plane ad laetitiam composito, sed meo tamen et Collegarum nomine, impense gratulor, quod sedes in nostro ordine vacantes, auctoribus Viris amplissimis occupavistis, et felici iam augurio estis auspicati. Spes enim nobis laetissima affulget ex ingenii quod natura vobis indidit, sollertia studiorumque, quae iuvenile amore amplexi estis, comprobatione. Has igitur dotes in Academiae nostrae utilitates convertere si perrexeritis (certo enim confidimus) crescet quoque ac magis magisque celebrabitur Reipublicae literatae, quae Groningae floret, nomen atque existimatio. Felicem hîc Vobis Vestrisque vitam apprecamur.

Cum Viris aestumatissimis Rosenstein et van Kerckhoff, ut amicos Collegas decet, lugemus. Ille filiam sibi uxorique carissimam, hic socerum quem venerabatur amisit.

Dolemus etiam Clarissimum Halbertsma honorificae vocationi Ultraiectinae obsecutam esse. Breviori enim quam spes fuerat, at non tam brevi tempore nobis interfuit, quin in eo agnosceremus egregias mentis animique candidi dotes, quibus Collegis ceterisque Academiae civibus se valde commendaret.

Denique ad te me converto mi Philipse! Duo et quadraginta anni

praeterierunt, inde ab eo tempore quo, te Rectore, Franequerae munus meum adirem et a te salutarer; *nunc* mihi Rectori incumbit officium te compellandi, cum ad finem curriculi academici tui pervenisti, et otium tibi ob aetatem concessum est. Ne dies quidem mihi sufficeret, si verbis significare vellem, quae nunc animum meum commovent. Sed quorsum haec? Pro familiaritate quae inter nos per 50 annos fuit, meam erga te mentem nosti; quare nihil attinet de hac re publice dicere. Itaque missis iis, hoc unum agam, ut tibi omnium nomine gratuler otium tibi datum. Gratias tibi agimus quam maximas quod tanto ardore et animi intentione res nostras egeris et in Academiae et Civium academicorum salutem laborasti: tuum nomen Collegis et discipulis maximopere laudabitur, et memoria tui permanebit. Gaudemus te tanto adhuc esse mentis corporisque vigore, ut augurari liceat te, Deo favente, diu otio tuo fruiturum esse, ita ut sine interruptione studiis tuis dilectissimis te dare tibi liceat.

Ne tamen arctum quod te tamdiu cum Academia nostra iunxit vinculum dissolvas. Tuum exemplum, tua eruditio plurimis etiam nunc proderit. Quidquid mutetur, principia quibus tu semper doctrinarum studium superstruxisti perdurabunt. Utilitatis studium, ex disciplinis naturalibus, ut aiunt, oriundum, hodie quidem in omnibus dominari videtur: sed sunt adhuc, iique non pauci, qui liberali doctrinarum studio faveant, et disciplinas propter se ipsas excolendas esse putent. Itaque si qui forte hoc tempore in unam partem peccent, tempus veniet quo mens humana in alteram rursus se convertat. Tandem tamen ad rectam viam et veritatem redibit.

Iam ad Vos me converto Iuvenes ornatissimi Academiae Groninganae Cives! Palam profiteor Vos magistratus mei functionem levem reddidisse imo iucundissimam; quod certe mihi contingere non potuisset, nisi huius anni academici spatium Vestra morum humanitate studiorumque assiduitate fuisset conspicuum. Hac velim via pergatis, neque vitae honestae iucundaeque fructu carebitis, atque sic saluti Vestrae et Academiae honori profuturi estis. Annus vero hic Vobis non sine gravi luctu abiit. Duos enim commilitiones valde dilectos mors abstulit: Wicherum Woldringh van der Hoop et Popkonem Hermannum Swaagman. Ille lenta tabe confectus, matris viduae curae et cognatorum exspectationi praereptus, eodem fere

tempore quo eius frater valetudinis causa profectus in Franciae tractus meridionales, diem obibat supremum. Cum matre lugent propinqui et amici iuvenem placidum, modestum, vere pium, vixdum studia iurisprudentiae aggressum, de quo probabilem spem multi susceperant.

Alterum, ornatissimum Swaagman, subita morbi vis parentibus commilitonibus nobisque uno quasi ictu abripuit. Studiorum amore mature captus, omnibus quos a prima inde aetate habuit praeceptoribus se commendavit propter assiduitatem et singularem alacritatem ingenii. Perpetua quadam comitate ac benivolentiae significatione omnibus erat acceptissimus; et aegroti inprimis, quos saeviente epidemia cholerica visitaverat, ad unum omnes eum diligebant. Summo profecto iure meritoque lugetis amicum, neque aegre nos quoque in communionem recipietis tanti doloris. Si vero Parentes cogitamus tali filio orbatos, quibus ego verbis ac tanta domestica clade digno sermone, animi nostri sensus et commiserationem significem. Filium hi unicum amiserunt, ad praeclara quaevis natura et institutione egregia informatum, quem patri medico successorem et laudum heredem futurum augurabamur, et in quo, uti iam nunc ipse amicum illum contemplabatur intimum cui plurimum confideret, ita se aliquando prorsus revicturum, eique omnia commissurum sperabat. Quis talia fando temperet a lacrimis. D. O. M. precamur ut afflictis acerbitatem doloris leniat, eosque ita consoletur atque sustentet, ut ne taedio afficiantur officiorum, quae in prolis superstitis salutem, atque civium suorum utilitates per reliquos qui supersunt vitae annos iis imposita sint.

Vos vero iuvenes optimi! iuventutis summam brevem aliquando mortalibus impertiri cogitantes, hac opportunitate ad omnem virtutem, sed et vitiorum seminario, ita utamini, ut spem inire possitis longam, utque vita bene atque laudabiliter peracta non lugubrem memoriam sed spem sempiternam familiaribus iniiciatis.

De supellectili academica hodie non alia dicenda essent, quam quae quotannis referuntur, nisi splendidum illud Laboratorium physiologicum nuper surrexisset. Magnopere laetamur tandem idoneum concessum esse locum experimentis physiologicis instituendis; et eo magis laetamur, quo maior iam nobis spes est, fore ut brevi etiam reliqua studii medici praesidia amplificentur et locupletentur: et quo maioribus sumtibus laboratorium

hoc exstructum esse constat, eo probabilior nos tenet exspectatio, reliqua quoque quamquam non eâdem liberalitate, perfectum iri. Tibi vero inprimis, Amicissime Collega van Deen! gratulamur, pulchrum hoc aedificium te, iterum iterumque petentem, obtinuisse. Speramus autem te per longum tempus ad doctrinarum progressus et iuventutis academicae emolumenta hîc esse laboraturum. Vix tamen, (quod pace tua Vir clarissime! dixerim), nobis temperamus a votis quae nuncupasse perhibentur lenioris naturae cives, ut hîc quoque in solo Groningano radices agat Societas tuendis et defendendis animalibus: ne physiologiae cultores nimio studii ardore in miserorum animalium domesticorum internecionem conspirent!

Tandem hoc mihi superest ut magistratum deponam. Ex Decreto Regio in annum sequentem Rector designatus est V. Cl. Guilielmus Muurling, Theologiae Doctor in Ordine theologico Professor ordinarius. — In te igitur amicissime Muurling! illud onus, quod mihi leve fuit, confero. Felix tibi et Academiae sit tempus tui magistratus, floreat et crescat nostra respublica Deo favente, cui sit *laus honos gloria!*

DIXI.

ADDITAMENTUM I ORATIONI RECTORIS M.

SCRIPTA V. CL. LUDOVICI GERLACHI PAREAU.

L. G. Pareau, Litt. Cand. commentatio ad quaestionem ab Ord. Phil. Theor. et Litt. Hum. Universitatis quae Groningae est in certamine literario a° 1817 propositam: Historia migrationis Hebraeorum extra patriam, usque ad tempora, deleta a Romanis Hierosolyma proxime antecedentia; et expositio causarum, quae eas effecerunt; addita recensione regiorum et locorum, in quae migraverunt Hebraei. Quae altero a commentatione praemio ornata loco digna indicata est. (In Ann. Acad. Gron. 1817—1818.)

L. G. Pareau, Litt. Cand. et Theol. Stud. Responsio ad quaestionem literariam ab Ord. Phil. Theor. et Litt. Hum. propositam: „disquiratur quaenam universe fuerit Tragoediae Graecae ratio, ad eamque exigatur nobilissima Vondelii fabula Gijsbrecht van Aemstel:" quae pariter ac P. L. L. Huet de hoc argumento, praemio digna iudicata, sortibus iactis, aureum reportavit nummum. (In Ann. Acad. Rheno-Trai. 1819—1820.)

Specimen academicum continens commentationem de Tograii carmine, quam praeside patre I. H. Pareau, L. Or. Prof. d. 4 Iunii 1824 ad publicam disceptationem proposuit auctor L. G. Pareau, Theol. Cand.

Commentatio critica exegetica in Paulinae epistolae prioris ad Corinthios caput XIII, quam publico ac solemni examini submittit L. G. Pareau, d. 29 Sept. 1826. Traiecti ad Rhenum.

Oratio de animo non minus Theologorum quam ingenio academica institutione informando. (Ann. Acad. Gron. 1831—1832.)

Encyclopaedia theologi christiani. In scholarum suarum usum breviter delineata a P. Hofstede de Groot et L. G. Pareau, Theol. Proff. in Acad. Groningana. Ed. prima: Groningae 1840; tertia aucta et emendata: Groningae 1851.

Lineamenta theologiae christianae universae,..... sive brevis conspectus dogmatices et apologetices christianae. In scholarum suarum usum scripserunt L. G. Pareau et P. Hofstede de Groot, Theol. Proff. in Acad. Groningana. Editio prima: Groningae 1840; tertia aucta et emendata: Groningae 1848.
Initia institutionis moralis ed. L. G. Pareau. Groningae 1842.
Oratio de religionis christianae vi in doctrinis disciplinisque humanis, habita d. 12 Octobris 1843. Groningae 1843.
Hermeneutica Codicis Sacri ed. L. G. Pareau. Groningae 1846.
Oratio de perfectionis christianae in antiqua philosophia praesensionibus et desideriis, habita d. 14 Octobris 1858. Groningae 1858.
Leerrede over 2 Timoth. I: 10b. Groningen, 1833.
Christelijke leerredenen over Elia. Groningen, 1836.
Toespraak aan de leden van het godgeleerd gezelschap onder de zinspreuk: „Gods woord is de waarheid", bij deszelfs vijftigste vergadering den 28 April 1840. Groningen.
Herinnering van de Apostolische leer omtrent de ware Christelijke eenigheid, uitgelokt door het Adres aan de algemeene Synode der Ned. Herv. Kerk over de Formulieren, de akademische opleiding der predikanten, het onderwijs en het kerkbestuur. Eene leerrede over Ephese IV: 3—7. Groningen, 1842.
Leerrede over 1 Chron. XXIX: 5b 7a. Groningen, 1844.
Het geloof in Jezus Christus ons licht, onze kracht en onze rust, ook in dezen zorgvollen tijd. Leeuwarden, 1848.
Leerredenen over het leven en het werk van Jezus Christus onzen Heer. Leeuwarden, 1851.
Leerrede over Mattheus IX: 16, 17. 's Gravenhage, 1852.
Verslag namens het bestuur der afd. Groningen van het Ned. Bijbelgenootschap in de alg. vergadering van 20 October 1853. Groningen, 1853.
Levensberigt van J. F. van Oordt, Jnz. in de Handelingen der Maats. van Nederl. Letterkunde te Leiden, 1853.
Evangelische preken. Eerste jaargang 1853, n°. 7. Beschouwing van Jezus in zijn werk. Groningen, 1853.
Onze redelijke Godsdienst in hare voorbereiding, haar wezen en hare zegepraal. Leerredenen. Groningen, 1855.
Verslag van het Bestuur der afd. Groningen des Nederl. Bijbelgenootschaps in de alg. vergadering, 20 Oct. 1859.

In diario theologico cui titulus: Waarheid in Liefde, has commentationes edidit:

1837. Over waarheid in liefde, bl. 11.

Gedachten. De aard van het Evangelie, bl. 351.

In hoe verre volgens Paulus, behalve de Joodsche wet, er nog onder de Israëliten eene andere voorbereiding bestond voor de verlossing, die er door J. C. gekomen is, bl. 562.

1838. Over de uitstorting des Heiligen Geestes onder het Nieuwe Verbond, volgens eenige voorstellingen der oude Profeten, bl. 323.

Beantwoording der vraag: „Waarin vindt Paulus de verlossende kracht van Jezus Christus?" bl. 487.

Beantwoording der vraag: „Welk nut heeft de voorstelling van Paulus, volgens welke de verlossende kracht van Jezus Christus in de geheele daadzaak zijner verschijning gelegen is, voor ons, ter regte kennis, waardeering en aanwending van het Evangelie?" bl. 655.

1839. Gedachten over Jezus gezegde, dat Hij niet gekomen is om vrede te geven op aarde, maar veeleer verdeeldheid, bl. 133.

De aard der christelijke hemelsgezindheid door de voorstelling, dat de Christelijke Gemeente is eene Kolonie des hemelschen Vaderlands, bl. 342.

1840. Wenken omtrent Jezus wijsheid in de opvoeding zijner Apostelen in het algemeen, bl. 64.

Over de vereeniging van de hier op aarde door Jezus Christus verlosten met andere heilige wezens, nu reeds en hier namaals, volgens Paulus voorstelling, bl. 482.

1841. De verzoening door het kruis van Christus. Naar de leiding van Paulus uitspraak, Col. I: 19[a], 20, bl. 314.

Overzigt van de wijze, waarop zich Paulus de ontwikkeling der menschheid voorstelt, bl. 697.

1842. De leer van Paulus omtrent den aard van Jezus kerk, bl. 711.

1843. Wie is God naar de meening des beschuldigenden gewetens, en wie is God naar de waarheid des reinen Evangelies? Eene overdenking van Jezus woorden: Lukas XV: 18—24, bl. 87.

Over de waarde en het regt gebruik van de Heilige Schriften des Ouden en des Nieuwen Testaments voor ons Christenen, volgens eenige Apostolische uitspraken, bl. 554.

1844. Beantwoording der vraag: „Hoe schetst Johannes het wezen van God?" bl. 441.

1845. Gedachte over het geloof in Jezus op anderer getuigenis en het geloof in Hem op eigene ondervinding gegrond, bl. 123.

Over de rigting tot het catholieke in Evangelische Godgeleerdheid onzer dagen, bl. 655.

1846. Over het verband der Christelijke waarheid met Christelijke heiligheid, bl. 677.

1847. Het belang van deze daadzaak in het christendom, dat God ons de hoogste openbaring gegeven heeft in Jezus Christus, bl. 7.

Gedachten over de woorden: Psalm XXII: 2a, „mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten?" bl. 119.

Aanwijzing van het verschil, dat er bestaat tusschen de leer en de leerwijze van Jezus bij Johannes en van Johannes selven, vooral in zijne brieven, bl. 478.

1848. Het Christendom zijne eigene Apologie in zich dragende, bl. 441.

1850. Hoe er bij Christenen van meer regtzinnige en van meer vrijzinnige begrippen overeenstemming in de waarheid bestaan kan, als grondslag hunner onderlinge vereeniging in de liefde, bl. 417.

1851. Een woord over Evangelische opbouwing der kerke; of beantwoording der vraag: „Waarvan moeten wij in de Hervormde Kerk uitgaan?" bl. 669.

1853. De leer der Schriften des Nieuwen Verbonds omtrent Christus voortdurende werkzaamheid ter volmaking van het menschdom, bl. 420.

1854. De groote verscheidenheid der kringen van menschen, waaraan Jezus zich wilde mededeelen, bl. 113.

Beantwoording der vraag: „Hoe kan en moet onze Protestantsche Godgeleerdheid zich verder ontwikkelen?" bl. 716.

1857. Over opbouwing van de Evangelisch-Catholieke Kerk der toekomst, bl. 15.

1859. Over het voorgevoel der Christelijke volmaaktheid en het verlangen daarnaar in de oude Wijsbegeerte, bl. 35.

1860. Wondergeloof, wondervrees en wondererkenning, bl. 290.

1864. Een blik op Jezus persoonlijkheid volgens Ernest Renan, bl. 115.

ADDITAMENTUM II ORATIONI RECTORIS M.

SCRIPTA EDITA A V. CL. NICOLAO MULDER.

1818. Elenchus plantarum, quae prope urbem Leidam nascuntur, Praemio ornatus auct. Nic. Mulder, Med. Cand. in Acad. Lugd. Bat.

" Dissertatio medica inauguralis: De functione hepatis in disquisitione zootomica illius visceris nixa, pro gradu Doctoratus in medicina, d. 13 Iunii. Lugd. Bat.

1821. Voorlezing over de ongelijkmatige ontwikkeling onzer vermogens, eene algemeene bron van 's menschen ongeluk op aarde; en de gelijkmatige ontwikkeling van alle dezelve, het toppunt van aardsch geluk. Rec. d. Rec. XVIII, bl. 1.

" Proeve eener beschouwing van het menschelijk ligchaaam als geschikt ter inwoning der ziel, Letteroef. 2e st. bl. 737.

" Proeve over de voortreffelijkheid der inrigting van 's menschen ligchaam en deszelfs doelmatigheid voor een hooger einde. Letteroef. 2e st. bl. 441.

1823. Oratio de meritis Davidis Meese cum botanicis tum aliis, habita Franequerae d. 1 Octobris 1822.

1824. Handleiding tot de Scheikunde, ten gebruike bij mijne lessen en voor eigen oefening van Apothekers leerlingen en liefhebbers der wetenschap. Amst. 2 dn., 3 st.

" Overzigt over de voornaamste gevallen, welke in het Heel- en Vroedkundig Akademisch Ziekenhuis te Groningen van 1809—1810 zijn waargenomen, door Johannes Mulder; opgemaakt uit de nagelaten papieren enz. met een levensberigt; door Claas Mulder.

1826–1828. Proeven over den invloed van vergiften op zoogenaamde gevoelige planten, n°. 1 en 2. Bijdr. tot de Natuurk. Wetensch. dl. II, 1e st.

1827. Over een zoogenaamden zwavelregen in Vriesland gevallen. Amst.

1828. Over Kelpstof, Iodium. Meyl. Biblioth.

" Jacob Vosmaers Apothekers Woordenboek, na des schrijvers dood vervolgd door Claas Mulder. Zutphen.

1831. Over het rood worden van sommige spijzen.

" Achille Richard, Nieuwe Beginselen der kruidkunde en der planten natuurleer, vertaald door H. L. van Altena, met voorrede, aanteekeningen en bijvoegsels door Cl. Mulder.

1832. Over de tanden van den *Narval* of *Eenhoorn*, *Monodon Monoceros*. Tijdschr. voor Nat. Gesch. dl. II, st. 1.

″ Nader berigt wegens den *Delphinus Orca* aan de Vriesche kust gevangen. Kunst- en Letterb. 1832, bl. 300.

″ Nog een woord over *Delphinus Orca*. Ibid. bl. 318.

1833. Een woord over Camper's Prijsverhandeling van 1783. Repertorium Tijdschrift voor Geneeskunde, dl. II, bl. 232.

1835. Eenige proeven over kristallisatie in gesloten vaten, waargenomen in het laboratorium te Franeker. Meylink's Nieuwe Bibliotheek, dl. I.

1836. Over aardappels aan de steng boven den grond.

″ Kruidkundige aanteekeningen:

N°. 1. Invloed der zaadlobben op den groei. Bijdr. tot de Nat. Wetensch., dl. VII, p. 9.

″ 2. Over warmtegraad in bloemen. Tijdschr. voor Nat. Gesch. dl. III.

″ ″ Opwekking tot betere rangschikking en omschrijving der kunstuitdrukkingen. Ibid. dl. III.

″ 3. Over den bijzonderen groei van het loof van eene rammenas en van eene radijs. Ibid. dl. III.

″ 4. Over verschillende misvormingen. Ibid. dl. VI.

″ ″ Waarneming van den groei eener bloemknop van *Cactus grandiflorus* in den kruidtuin van 's Rijks Athenaeum te Franeker. Bijdr. tot de Nat. Wetensch., dl. IV, 4.

″ ″ Waarneming van den groei van een blad van *Urania speciosa*. Ibid. dl. IV, 3.

1836. Iets over Walvischaardige dieren op de kusten van Nederland van tijd tot tijd gestrand of gevangen. Kunst- en Letterb.

″ Proeven en opmerkingen over den invloed van de in verschillende stoffen gewikkelde metalen op metaaloplossingen. Kunst- en Letterb.

1840. Galvano-polytypie. Kunst- en Letterb.

″ Over de kruidkundige verdiensten van Beucker Andreae, achter een stukje van J. J. Bruinsma over dat onderwerp. Tijdschr. voor Nat. Gesch. dl. V.

1841. Over Dodonaeus. Kunst- en Letterb.

1844. Eenige denkbeelden over de overeenstemming tusschen het scheppingsverhaal en de natuurkundige wetenschap. Amst. Sülpke.

1845. Populaire scheikundige lessen gehouden bij het Genootschap ter bevordering der natuurkundige wetenschappen te Groningen. Amst. 1, 2 en 3.

1848. Over den groei van de vrucht van *Glaucium luteum*. Nat. Tijdschr. Arnh. 5e jaarg. 5 st.

1849. Berigt van een Noordschen *Vinvisch*, den 8 Nov. 1848 op Borkum gestrand. Prov. Gron. Cour. 9 Nov. 1849.
〃 Over eene vergiftiging van hoenders door rattekruid. Nat. Tijdsch. Arnh. 6e jaarg.
1850. Toespraak gehouden in de buitengewone vergadering van het Genootschap ter bevordering der natuurkundige wetenschappen te Groningen, over de Essai-balans, ten geschenke aangeboden aan de Hoogeschool.
1853. Aanteekeningen over de gemeene *Scorpioen-vlieg*. *Panorpa communis*. Alg. Kunst- en Letterb.
1855. Aanteekeningen over groote zwermen van *Glazemakers*. Kunst- en Letterb.
〃 Koolzaad-insecten. Prov. Gron. Cour. n°. 17.
〃 Een woord over de Nederlandsche Vereeniging ter bevordering van de kennis van Nederlandsche insecten. Prov. Gron. Cour. 6 Dec.
1856. Bijdrage tot de kennis der *Ritnaalden*. Landb. Cour. n°. 46.
1857. Een woord over het vliegen en de vleugels. Blikken in het leven der Natuur.
1861. Handschriften en teekeningen van Pieter Lyonnet. Kunst- en Letterb. n°. 25 en 50.
〃 Over het *Sophia-haantje*, *Coluphus Sophiae*. Landb. Cour. n°. 22.
1862. Onderzoek van een zoogen. Meteoorsteen, gevonden 8 Julij 1852 te Wedde, Prov. Groningen. Verslagen en med. dl. XIV.
1863. Over het buitengewoon uitgroeijen van de snijtanden bij verschillende knaagdieren. Versl. en med. dl. XVI.
〃 Kleine Aanteekeningen. Klanders. Landb. Cour. n°. 7.
〃 De zijderups *Cynthia*. Alman. voor het Nut v. 't Algem.
1864. Een woord over het spinnen en de spintuigen der insecten.
〃 Heeft Zwammerdam de Kikvorschen onder de insecten gerangschikt? Tijdsch. voor Entomologie.
〃 Recensie van het werk van Dr. J. Wttewaall, Volksleesboek over schadelijke en nuttige insecten. Landb. Cour. n°. 17.
〃 Bijdrage tot de ontleedkundige kennis van *Saturnia Cynthia*.
1865. Wandelende bladen. Alman. tot Nut v. 't Algem.
〃 *Jan van Gent*, of *Bassaner Rotspelikaan*. Prakt. Volksb. n°. 6.
〃 Mededeeling over *Toxodera denticulata*. Versl. en med. 2e reeks, dl. 1.
〃 Bijdrage tot de kennis van den *Veenmol*. Ibid dl. VIII.
〃 Een Boer en zijne schapen. Volksonderwijs. Jaarb. van Nat. Art. Mag.

ADDITAMENTUM III ORATIONI RECTORIS M.

SCRIPTA VIRI CL. IACOBI BAART DE LA FAILLE.

Dissertatio philosophica in qua Hutchesonii germana sententia de sensu morali summatim ac strictim explicatur. Groningae 1812.

Dissertatio physiologico-medica inauguralis de Asphyxia, imprimis neonatorum. Groningae 1817.

Oratio de noxis, quas recentiori praesertim tempore varia systemata medicinae fecerunt, habita Groningae, d. 21 m. Decembris 1832.

Oratio qua disquiritur, num generi humano maior vitae cultus sit causa perpetua increscentis debilitatis et degenerationis tam corporis quam mentis, an vero humanum genus per ipsum illum cultum hucusque progressum fuerit et in posterum ulterius sit progressurum, habita d. 14 m. Octobris, quum Rectoris magnifici provinciam deponeret.

Eenige opmerkingen betreffende de Rapporten over de geneeskundige Staatsregeling, ingediend door de Commissie, benoemd bij Z. M. Besluit van 20 Nov. 1841. Groningen 1842.

Hulde aan Prof. G. Bakker. Groningen 1828.

Ter nagedachtenis van M[r]. H. de Ranitz. Groningen 1847.

DE BETEEKENIS VAN ARISTOTELES VOOR DE ONTWIKKELING DER NATUURLIJKE GESCHIEDENIS.

REDEVOERING,

TER AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT AAN DE HOOGESCHOOL TE GRONINGEN,

DEN 6den DECEMBER 1866

UITGESPROKEN

DOOR

Dr. M. SALVERDA.

„Lob und Tadel muss ohne Rückhalt ausgesprochen werden. Piëtät gegen die Vergangenheit fordert von uns, für jede gute Leistung mit unserem Danke bereit zu sein; eine gleiche Piëtät gegen die Jetztzeit heisst uns aber, vor einer Uebertreibung uns zu hüten, welche Lobeserhebungen der Vorausgegangenen zu Schmähungen gegen die Lebenden machen würde."

LEWES.

(Naar de vertaling van Prof. VICTOR CARUS.)

Ten allen tijde heeft — gelijk het door Whewell teregt is opgemerkt — in den mensch de geneigdheid bestaan, in zijn streven naar wetenschap zich aantesluiten aan mannen, die, uitmuntende door talent en begaafd met meer dan gewone geestkracht, zich vrij wisten te maken van de dwalingen hunner dagen; mannen, die hunnen tijd — gelijk men het noemt — zijn vooruit geweest. Men volgt hen na; de denkbeelden, door hen verkondigd, worden uitgangspunt voor allerlei bespiegeling en met de meest ongerijmde overdrijving hunner beteekenis tracht men a. h. w. te vergoêlijken, dat het zelfstandig onderzoek al spoedig voor allerlei deductiën heeft plaats gemaakt, dat commentaren in de plaats getreden zijn van nieuwe waarnemingen, dat inductie en zelfstandige kritiek voor belezenheid en geleerdheid het veld hebben geruimd. Iedere wetenschap heeft hare autoriteiten gehad.

Maar vroeger of later komt de tijd, dat andere groote geesten de beoefenaars der wetenschap komen wakker schudden uit hunnen droom; dat met het herleven der eigen-werkzaamheid de steeds knellender geworden banden des gezags worden verbroken. Dan is het, dat de aan zichzelven teruggegeven wetenschappelijke mensch, met al wat in hem is in opstand gekomen, vergeet, dat hijzelf de schuld draagt zijner slavernij, en, in nieuwe overdrijving vervallende, de verdiensten van zijnen vroegeren meester, zoo veel hij kan, verkleint. Wie is 'er, die niet aanstonds, op welk gebied hij zich bewege, voorbeelden dezer dubbele overijling aantewijzen weet!

Maar niemand ook, wiens geschiedenis (want die van iemands denkbeelden is immers zijne geschiedenis) meer de waarheid van het bovenstaande bewijst, dan Aristoteles.

Hadden zijne eerste navolgers zich niet bepaald tot de bloote verklaring zijner schriften, maar ook getracht, dwalingen daarin voorkomende te verbeteren en het ontbrekende, zooveel zij konden, aantevullen; al spoedig zien wij de commentatoren zich vernederen tot maar al te wijdloopige verklaringen woord voor woord; er worden uittreksels gemaakt, paraphrasen geleverd; anderen daarentegen stellen zich ten doel, de verwarringen opteheIderen, die in al die verklaringen van lieverlede zich hadden opgehoopt; de commentatoren worden zelven gecommenteerd. En Arabieren en Grieken deelen te samen den arbeid, telkens wederom nieuwe stof ontleenende aan zichzelven. Moet het ons bevreemden, dat, in het laatst der twaalfde eeuw, de »Commentator bij uitnemendheid" — gelijk hij werd genoemd — (hij had trouwens in eene vertaling in het Syrisch zijnen text gevonden, omdat hij het Grieksch niet magtig was) verklaarde, »dat door Aristoteles alle wetenschappen tot den hoogsten trap van volmaking waren gebragt, dat de gansche gezigtskring van het menschelijk weten door hem was overzien, en de grenzen daarvan voor altoos vastgesteld"?

Van dat standpunt tot dogmatisme is slechts éène schrede. 't Was niet genoeg, zichzelven te hebben tot slaven gemaakt; ook anderen moest hetzelfde juk worden opgelegd. En, waar aan den eenen kant met de meest mogelijke spitsvindigheid de woorden van den gevierden wijsgeer naar de heerschende denkbeelden moesten worden verwrongen, werd zijn gezag aan elke andere meening met bitterheid ontzegd. Ja zelfs zou de tijd aanbreken, waarin het gezag van den godsdienst den heerschenden dwang kwam versterken en iedere afwijking worden zou tot ketterij.

Wel heeft zich nu en dan eene beweging in tegenovergestelde rigting geopenbaard: wèl hebben zich b. v. stemmen doen hooren ten gunste van Plato vooral; wèl hebben de theologen, met reden voor zóó magtigen mededinger beducht, meer dan éénmaal zijne werken ten vure gedoemd; de plaats echter, door Aristoteles ingenomen, verloor hij niet, om integendeel, door mannen als Albertus Magnus en Thomas Aquinas op nieuw gecommenteerd, weldra een standpunt te bereiken, gelijk nog nimmer door hem ingenomen was. Toen zou het gebeuren, dat men van de hoogleeraren der wijsbegeerte vóór hun optreden de verklaring vergde, zich

nauwkeurig te zullen houden aan zijne leer; toen werd bij koninklijk edict de overtreder een »homo temerarius, arrogans et impudens" verklaard, wiens werken behoorden te worden vernietigd.

Maar ook toen reeds begonnen — eerst van de zijde der mathematici — stemmen zich te verheffen, die het waagden, de lang vergode stellingen in twijfel te trekken en te weêrleggen, en bereidde de geest des Tijds, langzaam maar zeker, den weg voor hen, die de zeventiende eeuw hebben gemaakt tot eene, beroemd om hare aankanting tegen alle autoriteit.

Volslagen ommekeer! De man, zonder wien wetenschap eene onbestaanbaarheid werd geacht, wordt op den achtergrond geschoven, slechts spaarzame uitgaven van den éénmaal onmisbaren vinden nog hun weg; de vergoding van weleer heeft plaats gemaakt voor vaak bitteren spot: de »leeuw van Stagira" wordt met den inktvisch vergeleken, zich aan naauwkeurige beschouwing onttrekkende in eene wolk van inkt.

Voor het eerst op het einde der achttiende, vooral in het begin der negentiende eeuw zien we intusschen weêr op nieuw de aandacht op Aristoteles gevestigd, en eene studie naar den eisch des Tijds door nieuwe uitgaven mogelijk gemaakt. Stemmen als die van Lessing, van Hegel vooral, verheffen zich voor den miskende; Hamilton, Macgillavry, Cuvier, Geoffroy St. Hilaire, de Blainville, Johannes Müller, — zelven mannen van onbetwist gezag — spreken zich op gelijke wijze uit — en, niet te vreden met den grooten wijsgeer te waarderen in zijnen tijd en alle natuurwetenschap a. h. w. te laten beginnen van hem, wil men zijne waarde tot in onzen tijd hebben uitgestrekt, en laat men — niet zelden met opzettelijke verkleining der verdiensten van latere onderzoekers — voor Aristoteles aanspraken gelden op belangrijke ontdekkingen der nieuwere wetenschap.

Doch in onze eeuw is evenmin als in de 17e voor autoriteiten plaats. Reeds is een tegenwigt in de schaal gelegd. Lewes — de bekende biograaph van Goethe, de schrijver der »Sea-side studies" en der, vooral in Tauchnitz uitgave veel verspreide »Physiology of common Life" — heeft voor een tweetal jaren Aristoteles en zijn werk tot het onderwerp gemaakt van een belangrijk onderzoek, vooral op de natuurwetenschap gerigt. En — eene zekere dubbelzinnigheid in sommige zijner uitspraken, waarop reeds

elders gewezen werd, buiten rekening gebragt —, wordt door dezen schrijver de gewone bewering, dat Aristoteles van eenig deel der natuur-wetenschap de grondlegger of de wetgever zou zijn geweest, zonder meer, voor „onphilosophische overdrijving „verklaard," die de gansche beteekenis der historie ondergraaft." Ja hij gaat zoover, te gelooven, „dat men de geschiedenis van elke dezer wetenschappen beginnen kan, zonder Aristoteles zelfs te noemen."

Heeft hij juist gezien, en is zijne kritiek vrij van dezelfde overijling, waarvan hij — in de tegenovergestelde rigting — Cuvier en anderen, niet zonder bitterheid, beticht? *Welke is in der daad de beteekenis van Aristoteles voor de ontwikkeling der natuurwetenschap?* Ziedaar eene vraag, waarvan de belangrijkheid wel door niemand zal worden bestreden, die met mij de groote waarde der historische ontwikkeling eener wetenschap erkent, en de volstrekte onmisbaarheid daarvan gevoelt bij hooger onderwijs.

Vergunt mij, uit het laatste oogpunt, met de bespreking dezer vraag mijnen werkkring aan deze hoogeschool te aanvaarden, en verleent mij daarbij Uwe welwillende aandacht!

Het is eene onbetwistbare waarheid, dat de oude Grieken, hoe groot zij zich ook hebben getoond in hunne voortbrengselen van kunst, van stijl en van wijsgeerig onderzoek, in de beoefening der natuurwetenschap met oneindig minder geluk hebben gewerkt. De vraag kan niet uitblijven: Wat mag daarvan de reden zijn?

Er zijn 'er geweest, die gemeend hebben, de verklaring te kunnen leveren met de bewering, dat te weinig aandacht aan de waarneming geschonken werd, en dat van die gelukkige combinatiën van waarnemingen, die „observations provoquées", waaraan wij gewoon zijn, den naam van proefnemingen te geven, weinig of geen gebruik werd gemaakt; — dat daarentegen te veel werd toegegeven aan de alom heerschende voorliefde voor afgetrokken bespiegeling.

Al aanstonds zou hier kunnen worden in het midden gebragt, — hetgeen door Liebig voor weinige jaren uitgesproken werd — dat „het experiment, niet minder dan de berekening, slechts een hulpmiddel is voor het proces des denkens, — vergeeft het germanisme in mijne vertaling! — en dat, zal het eenige beteekenis hebben, daaraan in elk geval en met

noodzakelijkheid de gedachte dient vooraf te gaan." En in zooverre had hij regt, te beweren, »dat een empirisch natuuronderzoek in den vulgairen zin eigenlijk niet bestaat." Zeker zouden, zonder meer, de grootste rijkdom van waarnemingen, de talrijkste experimenten nimmer tot de ontdekking van ook maar ééne enkele natuurwet hebben geleid. Maar met rede deed reeds Whewell opmerken, dat de Ouden wel degelijk hebben waargenomen en geëxperimenteerd. En aan ideeën heeft het hun evenmin ontbroken: hunne energie is ook in dezen groot geweest! Maar van beide hebben zij een onbedachtzaam gebruik gemaakt. En de beschuldiging van Lewes is volkomen waar: »Zij hebben waargenomen en uit hunne waarneming besluiten afgeleid, maar hunne waarneming was vlugtig, en hunne besluiten waren overijld." Dat de val-snelheid van eenig ligchaam evenredig wezen zou aan zijn gewigt, had eenen schijn van waarheid; en het vallen van eenen steen en eene veder had het immers bewezen?! Aan verder onderzoek, aan contrôle wordt niet gedacht — ten minste de beteekenis daarvan niet begrepen; Galileï wordt door de aanhangers der oude leer bespot, en zijne tegenproeven vinden geen geloof. En 'er komt geene verbetering, vóórdat veler schipbreuk in die contrôle het kompas heeft leeren kennen, zonder hetwelk de zee des onderzoeks niet dan bij toeval met geluk bevaren wordt.

Waarom?

Omdat de wetenschap zich langzaam haast, en de mensch van nature ongeduldig is.

Gebrek aan genoegzaam materiaal, het gemis van de meest onontbeerlijke werktuigen van den nieuweren tijd lieten den Ouden niets overig dan het onderzoek van schijnbaar onbeduidende bijzonderheden, of het wagen van hypothesen. En, niet tevreden met zoo geringe uitkomsten, hebben zij bij de subjectieve methode hulp gezocht. — Is het niet de geschiedenis van het »electrisch fluïdum," van de »levenskracht" — oud, maar eeuwig nieuw? — Toen moest de subjectieve methode de overhand verkrijgen. Ons voordeel boven hen is, dat wij hebben geleerd — met schade en schande hebben geleerd — onzen geest in dezen te mistrouwen; dat wij, ons natuurlijk ongeduld temperende en bedacht op onze ligtgeloovigheid, de empirische methode hebben op den voorgrond gebragt.

Ik wil eenen dier oude wijsgeeren zelven laten spreken. Hij verhaalt ons van den ijver, waarmede hij in zijne jeugd naar de oorzaken der dingen te zoeken plagt, zonder, tot zijne bittere teleurstelling, iets nader te komen tot zijn doel. Daar vangt hij uit de schriften van Anaxagoras de verklaring op, dat de geest de oorzaak en de verordineerder van alle dingen is. Met gretigheid neemt hij haar aan, en overlegt bij zichzelven, hoe die alles ordenende geest elk ding zoodanig inrigt, als daarvoor het beste is. Wie de oorzaak van eenig verschijnsel wenscht te doorgronden, die make uit, wat het beste en meest passende zou zijn. En voortaan neemt hij, den grond aanvoerende, dien hij voor den sterksten houdt, datgene aan als waarheid, wat met dien grond schijnt overeen te stemmen; wat daarvan afwijkt, is *niet* waar.

Wie ooit, al ware 't niet dan oppervlakkig, van de wijsbegeerte van Plato — want hij was het, dien ik spreken liet — kennis heeft genomen, dien is het niet onbekend, tot wat buitensporige bespiegelingen zijne methode hem — bij al zijne onbetwistbare grootheid heeft geleid.

Zeventien jaren lang is hij, eerst de leermeester, vervolgens de vriend van Aristoteles geweest.

Maar de leerling week spoedig van den meester af.

Geboren en aanvankelijk opgegroeid in eene stad, waarvan de ligging met het zuidelijk gedeelte der golf van Napels vergeleken wordt, kon het wel niet anders, of hij moest zich aangetrokken voelen tot de beschouwing der natuur. En zijne opvoeding als de zoon van eenen Asclepiade werkte die rigting grootelijks in de hand. Al zijn de opgaven omtrent de anatomische kennis dier tijden en het anatomisch onderwijs, dat bij de Asclepiaden een deel der eerste opvoeding reeds schijnt te hebben uitgemaakt, ook nog zoo overdreven, er was maar weinig positieve kennis noodig, om de ongerijmdheid van Plato's physiologische redeneringen te doen doorzien; en de zucht tot onderzoek van den geboren naturalist kon op den duur met zulke bespiegelingen geenen vrede hebben. Zou ik onregt hebben, indien ik in Aristoteles' voorliefde voor natuurwetenschap eene voorname aanleiding zag tot zijne afwijking van Plato en diens wijsbegeerte?

Hoe dit zij, tegenover dezen, die aan de zinnelijke waarneming alle

beteekenis betwist, zien wij Aristoteles geen ander punt van uitgang erkennen, dan juist deze. In spijt van Plato's bedenking, dat in het zoogenaamde zinsbedrog een bewijs harer onwaarde moet worden gezien, leert Aristoteles, dat het niet de zintuigen zijn, die hebben gefaald, maar dat de fout in de verkeerde duiding onzer gewaarwordingen is gelegen. Krijgen wij door zintuigelijke waarneming kennis van het bijzondere, de kennis van het algemeene moet langs den weg der inductie worden gezocht. Wel verre dat, gelijk de meester had beweerd, alle erkentenis eene bloote herinnering zou wezen, een herleven a. h. w. van reeds voorafbestaande denkbeelden; wel verre dat van eenige idee alle overigen zouden kunnen worden afgeleid, omdat ze logisch zijn verbonden, — wijst de leerling als eenigen grondslag van volledige erkentenis volledige ervaring aan; en het gevaar der Platonische methode, het over het hoofd zien van feiten en het afleiden van een overijld besluit uit weinige gegevens, ontgaat hem niet.

Is het te verwonderen, dat men, bij den inderdaad kolossalen omvang zijner kennis, voor de juistheid zijner inzigten a. h. w. het bewijs, Aristoteles den „vader der inductieve wijsbegeerte" heeft genoemd?

Toch zou ik, ondanks dit alles, vreezen, dat men zoo sprekende, schuldig wordt aan groote vooringenomenheid. Aristoteles is geenszins zonder voorgangers geweest. Nog daargelaten, dat het onbillijk is, met Cuvier hen te beschuldigen van onwetendheid, wier werken voor ons moeten zijn verloren gegaan; er zijn er — ik wil slechts wijzen op Socrates — van wien wij met zekerheid weten, dat reeds in hunne leer de kiem gevonden wordt der methode, later door Aristoteles opgevat met al de kracht van zijn genie.

En dan — bij al de scherpte, waarmeê de eischen der inductieve methode door hem zijn uiteengezet, bij al den nadruk, waarmeê hij heeft verlangd, dat toch „in elk geval aan de waarneming zou worden gehoor gegeven boven de theorie" — hoe vaak blijkt hij de toepassing zijner methode te hebben uit het oog verloren!

Is hij niet, de „werkzaamheid van het wetenschappelijk scepticisme" ontberende, als voorgegaan in het veronachtzamen der waarneming, die hij zoo aangeprezen had; en heeft hij niet maar al te zelden daaraan de

noodige voorzigtigheid besteed en de eenmaal gedane waarnemingen geverifiëerd? — Is niet, toegevende aan zijne zucht tot het opsporen van „eindoorzaken" de „grondlegger der inductieve methode" in de praktijk maar al te dikwijls metaphysicus geweest?

Waar wenden wij ons om het antwoord op deze vragen beter dàn tot de natuurwetenschap, en in de eerste plaats tot haar door Aristoteles met groote voorliefde beoefend onderdeel, de natuurlijke geschiedenis der dierenwereld?

Het is er echter ver van af, dat wij van hare beoefenaars een eenstemmig oordeel hebben te verwachten. Zoo zegt ons, in zijne geschiedenis der natuurwetenschappen, Cuvier, over het algemeen genomen onuitputtelijk in den lof van Aristoteles, niets minder dan het volgende:

„Men moet hem houden voor eenen der grootste *waarnemers*, die immer hebben bestaan; even ongetwijfeld is hij het meest buitengewone *génie classificateur*, dat immer door de natuur is voortgebragt."

En weinig later volgt:

„De *Historia animalium* is niet zoo zeer eene eigenlijk gezegde dierkunde, d. w. z. eene reeks van beschrijvingen der verschillende dieren;" (eene trouwens minder gelukkige bepaling!) „zij is veeleer eene soort van *algemeene anatomie*, waarin het algemeene in de organisatie der verschillende dieren wordt ter sprake gebragt; waarin hunne overeenkomst en hun verschil, op het vergelijkend onderzoek der organen gegrond, worden uiteengezet, en waar de grondslagen worden aangenomen voor de meest juiste hoofdverdeelingen."

Ware dit niet overdreven, dan zeker zou aan Aristoteles, naast zijne historische, eene groote absolute beteekenis nimmer mogen worden ontzegd!

Maar hooren we nu Lewes!

„Streng genomen, is er in de *Historia animalium* geenerlei wetenschap — niet eens eene stelselmatige behandeling, die op wetenschap gelijkt; niet ééne goede beschrijving is er te vinden. Eene anatomische verhandeling is het boek niet; eene beschrijvende dierkunde óók niet; eene philosophia zoölogica even min. Eene verzameling is het van opmerkingen over dieren, over hunnen bouw, over hunne gelijkheid en hun verschil, over hunne gewoonten; en als verzameling is het werk kolossaal; maar,

op zijn gunstigst opgevat, is hier eene stelsellooze verzameling van détails, de laatste bovendien zelden van waarde, vaak onnaauwkeurig."

Wél is het oordeel gunstiger over de bekende verhandeling over de voortplanting, maar ook daar worden de verwijten van slordigheid in de aanname van feiten, van onvolledigheid, enz. herhaald.

En inderdaad, het kost weinig moeite, uit de talrijke geschriften van Aristoteles eene menigte voorbeelden samentelezen, waarop maar te veel aftedingen valt.

Dat — om er ten minste enkelen te noemen — volgens zijn beweren voor de bevruchting van het patrijzenwijfje niet meer noodig is, dan dat het onder den wind van het mannetje kome, terwijl het *op zekere tijden* zelfs voldoende blijkt, dat het alleen zijne stem hoort, als het over haar henenvliegt; klinkt óns voorzeker vreemd, maar wordt in verband met de opvattingen dier tijden zéér verklaarbaar. Maar de bewering, dat de leeuw geene halswervels bezit, doch in plaats daarvan slechts één enkel halsbeen, is zeker niet gegrond op anatomisch onderzoek. Dat, zoowel bij den mensch als bij schapen, geiten en varkens de mannetjes een grooter getal tanden dan de wijfjes zouden bezitten, "terwijl dit punt bij de overige dieren nog niet was onderzocht," zou door een oppervlakkig onderzoek zijn weerlegd. Dat de muizen zouden sterven, als zij water drinken gedurende den zomertijd, behoort voorzeker niet tot hunne natuurlijke geschiedenis. De bewering, dat de dollehondsbeet de bekende noodlottige gevolgen heeft bij alle dieren, *met uitzondering alleen van den mensch* is minstens onverklaarbaar. De verklaring, dat het eene dwaling is, aantenemen, dat de longen de oorzaak zijn der kloppingen van het hart, omdat dit laatste verschijnsel alleen bij den mensch wordt opgemerkt — *"hij toch alleen kan in hoop en verwachting leven"* — geeft Lewes in der daad het regt, te vragen, óf Aristoteles wel ooit een' vogel heeft in de hand gehad. Dat de mensch onder alle dieren de meeste naden heeft aan den schedel (en de man wederom meer dan de vrouw) en wél *opdat* dit ligchaamsdeel zacht uitwasemend zij, is eene niet weinig phantastische deductie uit hoogst onvolkomen waarnemingen. En de theorie, dat de mensch *noodwendig* onder alle dieren het digtst behaarde hoofd bezit, ten gevolge van diezelfde reden en om de vochtigheid der hersenen

(want waar de meeste vochtigheid en de meeste warmte zijn, moet ook de krachtigste wasdom zich openbaren) sluit zich aan die beschouwing waardiglijk aan. Het berigt, dat de mensch het eenige dier is met vleesch aan de onderste extremiteiten zal ook den niet-anatoom verbazen. Maar Aristoteles kent er de oorzaak van: opdat het bovendeel des ligchaam ligt zij, en de mensch dat gemakkelijk drage, heeft de natuur de groote massa van het bovendeel weggenomen en naar de benedenste deelen verlegd: daarom zijn deze vleezig en bovendien tot het zitten geschikt; waaraan de mensch — in tegenstelling van het viervoetig gedierte, dat kan blijven staan zonder moede te worden! — behoefte heeft. Maar door deze inrigting is dan ook al het beschikbare materiaal opgebruikt en er blijft niets overig voor een' staart!

Belagchelijk, niet waar? Ik zal het u niet tegenspreken, maar u alleen het oordeel herinneren, dat men na 2250 jaren over een goed deel onzer veel geprezen hedendaagsche wetenschap uitspreken zal.

Voor een deel kon intusschen van Aristoteles wel niet anders worden verwacht. De beoefening der menschelijke ontleedkunde, dien grondslag van alle verder ontleedkundig onderzoek, werd door de heerschende denkbeelden van den tijd, waarin hij leefde, in hooge mate bemoeijelijkt; en een volledig onderzoek schijnt van die zijde tot de onmogelijkheden te hebben behoord. En — al zijn de meeningen over dit punt ook thans nog verschillend — het feit, dat hem b. v. de spieren en hare werking volstrekt onbekend zijn gebleven, dat hij van de beteekenis der zenuwen, waarvan er een paar door hem beschreven zijn, evenmin iets begreep als van het bestaan van een zenuwstelsel [1]), dat er tusschen slagaderen en aderen nimmer door hem wordt onderscheid gemaakt, schijnt het niet de meening te bevestigen, dat Aristoteles voor zijne kennis van het menschelijk ligchaam wel geene andere bronnen heeft gehad, dan de berigten aangaande de inbalsemingen, en het slagveld — dat, in één woord, zijne ervaringen meer die van lijkopeningen zijn dan die van eigenlijke anatomie? Voeg daarbij de waarschijnlijkheid, dat Hippocrates evenmin menschenlijken had bestudeerd, en dat het, 450 jaren later, door Galenus nog niet werd gedaan.

Maar, moge men hieruit veel verklaren van hetgeen aan Aristoteles

onbekend gebleven is, zijne onjuiste opgaven verdedigt het evenmin als Cuvier's vergoêlijking van dit zelfs door hem erkende feit, dat de meerderheid zijner navolgers nog slechter waargenomen heeft. Dat (om slechts iets te noemen) het hart, hetgeen hij — het zij hier ter loops aangemerkt — als oorsprong der peezen (νεῦρα) aannam, *niet* ligt „hooger dan de longen, ter plaatse waar de trachea zich in tweeën vertakt," kon hij toch weten, evenzeer als dat b. v. de menschelijke nier *niet* „gelapt is als die van het rund."

En wat kon er worden van biologische beschouwingen, waar aan den grondslag der anatomie zóó veel ontbrak. Op dat gebied deed dan ook het zoeken naar „eind-oorzaken", niet zelden gevonden in krachten (gelijk vooral de warmte), die men niet kende en waarvoor de hulpmiddelen van onderzoek veel later eerst zouden worden verschaft, dwalingen op dwalingen hoopen, en resultaten verkrijgen, waarin van de inductieve methode geen spoor meer te herkennen was.

Wil men een enkel voorbeeld?

Wanneer eene vrouw, lijdende aan zekere ziekte (Lewes maakt er scharlakenkoorts van) in eenen spiegel ziet, zal de oppervlakte van dezen met eene soort van bloedigen wasem beslaan. — „*Dat komt,*" zegt Aristoteles, „omdat het oog niet alleen indrukken ontvangt van buiten, maar ook op de dingen buiten reageert en die in beweging brengt. Het oog is vol bloedvaten, en daar het bloed gedurende de koorts onstuimig en ontstoken is, zoo is ook het oog, *al kunnen wij dit niet aantoonen*, koortsachtig en geagiteerd; de lucht geraakt daardoor in beweging en brengt de beweging over op de oppervlakte van den spiegel. De gepolijste oppervlakte nu van het glas is in hooge mate gevoelig voor alle bewegingen, en daarom worden zij daarop zigtbaar."

Of is het volgende beter?

„De dieren, die te vele en te dikke vezelen hebben in het bloed, zijn van nature aard-achtiger (γεωδέστερα) en heftig van karakter en geraken ligt van toorn buiten zichzelven. Want de toorn maakt warm, en het vaste verwarmt, wanneer het warm geworden is, meer dan het vloeibare: de vezels nu zijn hard en aardachtig, zoodat er a. h. w. dampbaden (πυρίαι) ontstaan in het bloed en in het gemoed eene opwelling doen ontstaan.

Daarom zijn stieren en evers toorniger en geraken zij ligt in woede; want het bloed dezer dieren is het rijkste aan vezelen (*ἰνωδέστατον*) en dat van den stier stolt het spoedigste van allen.

Maar misschien zou Cuvier u er op hebben gewezen, dat deze redenering toch nog beter is dan van Helmont's betoog over de giftigheid van het stiervleesch, die — nog in 1650 — schrijven kon: „Wilt ge weten, waarom het bloed van een' stier giftig is, maar dat van den os gezond en onschadelijk, ofschoon hij de broeder is van den stier? De reden is deze: de stier is, als hij wordt geslagt vol heimelijken weêrstand en wraakzucht, en deelt het karakter der wraak mede aan zijn eigen bloed. Een stier sterft met grooteren gloed van wraakzucht dan eenig ander dier."

Dezelfde onvolledigheid van waarneming nu, dezelfde overijling in het maken van gevolgtrekkingen, waarvan wij zoo even enkele voorbeelden hebben bijgebragt, vinden wij bij Aristoteles in zijn ontleedkundig onderzoek van dieren terug. En het is Lewes niet tegen te spreken, dat hoevele op zichzelve staande bijzonderheden ook worden vermeld, ook daar eene ware ontleedkunde in de meeste gevallen ontbreekt. Het is inderdaad onbegrijpelijk, hoe een waarnemer als Cuvier zich kon laten verleiden tot overdrijvingen als deze: „Alles is verwonderlijk, alles is kolossaal in Aristoteles. Slechts twee en zestig jaren heeft hij geleefd en duizenden waarnemingen werden door hem gedaan tot in de kleinste bijzonderheden toe: waarnemingen, waarvan de naauwkeurigheid zelfs door de strengste kritiek niet kon worden verzwakt."

Maar veel ook staat hiertegen over!

Hoeveel afbreuk de gebreken, waarop ik wijzen moest, aan de waarde daarvan ook mogen doen — de menigte der bijzonderheden, hier uiteengezet, is in der daad verbazend, en waar is het, dat „bijna iedere regel in Aristoteles' werken een feit bevat, niet zelden eene hoogstbelangrijke opmerking, waarin een aantal feiten worden gegeneraliseerd.

Dat Lewes ongelijk heeft in zijne bewering, „dat er niet ééne goede beschrijving daarin te vinden zou zijn, mogen die van den *Chamaeleon*, van den *Hippelaphus* (onzen Nijlghau) bewijzen.

En vinden we niet in dezelfde verhandeling, waaruit de meest zonderlinge misgrepen door ons konden worden aangehaald, het bewijs, dat

Aristoteles de beteekenis der zoötomie als grondslag der biologische wetenschappen heeft begrepen, en — al was het op nog zoo onvolkomen wijze — naar de algemeene wetten des levens heeft gezocht? — Dáárin hebben zijne navolgers verre bij hem achtergestaan, en het is nog niet zeer lang geleden, dat men op nieuw heeft ingezien, wat Aristoteles voor tweeëntwintig eeuwen niet ontging.

En worden niet, onmiddelijk na opgaven over de galblaas — ik beken het — sterk pleitende tegen zijne autopsie, over 't verwaarloozen waarvan reeds Vesalius hem heeft aangevallen, naar aanleiding van zijn beweren, dat de mensch slechts een achttal ribben bezit; — worden niet onmiddelijk daarna eenige regelen aangetroffen over de beteekenis der uitscheidingen in het organisme, die zelfs voor eene kritiek als die van Lewes „een tegenwigt" heeten, „tegen de vele formele teleologische verklaringen, die in de schriften van Aristoteles worden gevonden," en a. h. w. een begin zijn van philosophische anatomie!

Vinden we niet in den aanhef van het tweede boek der verhandeling „over de deelen der dieren" onze *weefsels*, onze *organen* op 't duidelijkst uiteengezet, nadat vooraf op de chemische samenstelling is gewezen? — de eerste sporen eener algemeene ontleedkunde en weefselleer, gelijk die later door Bichat en anderen tot een' afzonderlijken tak van wetenschap zouden worden verheven [2]).

En spreekt Aristoteles niet, in de inleiding der *Historia animalium* de theorie der „homologe deelen" uit, eerst sedert Goethe en Geoffroy St. Hilaire tot regte waardering gekomen? [3]).

Zulke inzigten, bewijzen van zóó ruimen blik, had men, na onze allereerste kritiek, welligt niet verwacht! Toch zijn ze waarlijk niet de eenige. En ook van uitnemende waarnemingen en niet minder juiste waarderingen van hare beteekenis hebben wij voorbeelden genoeg! Ik zou u van Aristoteles' kennis der Cephalopoden willen verhalen [4]); het schijnt, dat zij eene soort van „specialiteit" van hem waren — gelijk onze moderne onderzoekers hunne lievelingsstudiën (en soms ook wel eens hunne éénzijdigheden) plegen te noemen — indien ik niet prijs stelde op uw oordeel, „dat ik ten minste de verdienste had, van kort te zijn geweest"!

Ik zou u 'er op wijzen, hoeveel voortreffelijks er is in de verhandeling

over de voortplanting vooral! Moeten wij niet erkennen, dat Aristoteles de ontwikkeling van het kuiken in het ei met eene voor zijnen tijd en zijne hulpmiddelen verwonderlijke naauwkeurigheid gadegeslagen heeft? Zijn zijne waarnemingen omtrent de eigenaardige plaatsing van den dojer bij het Cephalopoden-embryo en vooral zijne waardéring van het waargenomen feit niet in der daad verbazend? [5])

Zijn niet de zoogenoemde „placentale visschen", eerst in 1840 door de onderzoekingen van Iohannes Müller nader bekend geworden, door hem ontdekt? Had hij niet reeds kennis van de opvolgende ontwikkeling der organen, en wordt de bekende leer der *epigenese* niet reeds door hem uiteengezet? [6]) En ook, al meenen we Lewes ongelijk te moeten geven, waar hij in Aristoteles' opvattingen aangaande de werking van het zaadvocht de hypothese van Bisschoff wil blijven terugvinden aangaande het tot stand komen van eene katalytische werking [7]); heeft hij daarentegen de hoofdzaken van het zoo merkwaardig voedingsverband van moeder en vrucht (bijzonderheden daargelaten, waarvan hij bovendien een deel niet waarnemen kón) niet met verwonderlijke juistheid beschreven? Zijne overal doorschemerende opvattingen aangaande spontane generatie verwijte men hem niet! Een onnoemelijk aantal waarnemingen zijn van noode geweest, om die voor de magt der feiten te doen terugwijken, en nog is het niet dan stap voor stap geschied! Wordt de leer der autogenese niet thans nog verdedigd, en moet het niet — met Leydig b. v. — worden erkend, dat haar *a-priori* te verwerpen, gelijk het niet zelden wordt gedaan, minstens ongeraden schijnt?

Eene belangrijke vraag, door de u bekende uitspraak van Cuvier als uitgelokt, is het nog, óf en in hoeverre Aristoteles aanspraak maken kan op den naam van grondlegger eener wetenschappelijke verdeeling des dierenrijks. Hare beantwoording levert niet geringe moeijelijkheden op; vooral, omdat de waarde van een goed deel der door hem aangenomen groepen niet zal kunnen worden bepaald, vóór men omtrent de beteekenis zijner benamingen voldoende zekerheid heeft verkregen; en hiervan is het op het oogenblik nog verre af.

Voor zoover men echter thans een oordeel hebben mag, schijnt mij de opmerking van Lewes gegrond, dat, indien 'er in de werken van Aristo-

teles van een bepaald stelsel sprake ware, dit ongetwijfeld door navolgers als Albertus Magnus, Gesner en anderen niet zou zijn onopgemerkt gelaten. Zij hebben in de geschriften van hunnen meester geen systeem gezien; wat zou óns verpligten, daarin een systeem te zoeken?! En de zoo uiteenloopende gevoelens van verschillende schrijvers, — ons door Bona Meijer in zijn bekend geschrift over de dierkunde van Aristoteles uiteengezet — kunnen wel niet nalaten, onzen twijfel grootelijks te versterken. Te meer, waar juist diegenen onder hen, die zich, zonder rhetorische overdrijving, lieten leiden door eene zorgvuldige kritiek (wij noemen slechts Whewell en Agassiz) tot het resultaat worden gebragt, dat in de werken van Aristoteles (ik gebruik de eigen woorden van laatstgenoemden schrijver) „een systeem, eenige classificatie, of eenig schema (framework) voor de verdeeling van het dierenrijk in grootere of kleinere groepen, ten éénemale wordt gemist" [8]).

In der daad is het geenszins een bewijs, dat Aristoteles zich een systeem zou hebben samengesteld, indien het ons ook al, in 't bezit onzer tegenwoordige kennis, gelukken mag, door het bijeenverzamelen en tegenover elkander stellen van de door hem aangenomen groepen, te geraken tot eenig systeem. Juist dit is al te veel geschied, en men heeft hier evenzeer als elders (wij komen er aanstonds op terug) — om de juiste uitdrukking van Lewes te gebruiken — in de schriften van Aristoteles de kennis van den nieuweren tijd „ingelezen." En het vergaat ons, dat doende, niet anders dan „den alchimist, die met groote verrukking in zijne smeltkroes het edel metaal terugvindt, door hemzelven onbewust daarin gebragt."

Toch mogen wij, naar ik meen, aan Meijer toegeven, dat ten minste een negental wel onderscheiden groepen in de geschriften van Aristoteles telkens terugkeeren, die ondanks menige onnaauwkeurigheid of beter misschien onvolledigheid — het doorslaand bewijs leveren voor de ongemeene scherpte van zijnen blik. Maar alleen door den laatsten heeft hij bij het opstellen zijner diergroepen zich laten leiden. In het oog vallende natuurlijke verwantschap ontging hem niet, en hij heeft zich daarvan *tot zijn doel* bediend (op gelijke wijze als hij gebruik maakt van soortgelijke uitdrukkingen uit het dagelijksch leven ontleend) *zonder echter opzettelijk*

naar dergelijke verwantschappen te zoeken: het laatste ware hem tot het vormen van een stelsel onontbeerlijk geweest. Kenmerkend is het echter, hoe al de groepen van Aristoteles ten duidelijkste blijken, langs den weg der inductie gevormd te zijn (en de allereerste sporen van klassificatie hebben immers altoos dat karakter — gelijk Schleiden zoo juist heeft opgemerkt —) en tegen den eenigen weg om te geraken tot een begin van een systeem, reeds getuigende van eene hoogere ontwikkeling — den analytischen — trekt hij te velde. De dichotomie valt hij aan, en wijst er op, dat al de moeijelijkheden, waarin zij ons brengen kan, worden vermeden, zoodra men ophoudt, tot grondslag zijner verdeeling zich te bedienen van slechts één enkel kenmerk. En mogen 'er al een aantal plaatsen zijn te vinden [9]), waarin „het niet mogelijk is, het strenge bewustzijn der noodzakelijke beginselen eener klassificatie en de sporen eener poging tot verdeeling te miskennen;" te beweren, dat er bij Aristoteles aan eene *behoorlijk volgehouden* natuurlijke verdeeling kan worden gedacht, zou, bij het hem volkomen ontbreken der daarvoor noodige grondslagen, met regt belagchelijk zijn!

Maar men vergete niet, dat Aristoteles zelf met het gebruik zijner groepen eene gansch andere bedoeling heeft gehad. Met reden heeft reeds Cuvier 'er op gewezen, dat men de *Historia animalium* met zeker vooroordeel heeft opgevat, meenende, daarin een systematisch leerboek aan te zullen treffen, van gelijke geaardheid, als die wij thans bezitten; terwijl, bij een physiologische verdeeling van het onderwerp, van de behandeling van afzonderlijke dieren alleen als voorbeelden voor de uitgesproken algemeene stellingen kon sprake zijn. „En onder dat vooroordeel liggende" — zegt Bona Meijer — „kon Aristoteles evenmin bevredigen, als Bergmann en Leuckart's *anatomisch-physiologische Uebersicht des Thierreichs* hem bevredigen zou, die een boek als van der Hoeven's *Handboek der Dierkunde* had verwacht."

In zijne ware beteekenis beschouwd — en waarom niet, gelijk Meijer dit doet, met een werk als het zoo straks genoemde vergeleken — zal de *Historia animalium* in de eerste plaats blijken, in geenen deele Lewes' benaming te verdienen: eene opeenhooping van daadzaken, zonder regel bijeengebragt — eene beschouwing, trouwens reeds vóór hem door Artedi

en Réaumur uitgesproken. Want altoos worden in de verschillende hoofdstukken de dieren in zekere, telkens terugkeerende, volgorde doorloopen; eene volgorde, natuurlijk gewijzigd naarmate dit tot toelichting der behandelde physiologische stoffe wordt gevorderd; soms worden de redenen aangegeven, waarom aan deze of gene opvolging bij de behandeling de voorkeur gegeven werd; en de afwijkingen van dezen regel zijn, mogelijke verminkingen en soms klaarblijkelijke verwarringen in den text nog daargelaten, in geenen deele talrijk genoeg, om de strekking te doen uit het oog verliezen. Ook een oppervlakkig doorloopen van den hoofdinhoud der drie meest belangrijke zoölogische schriften van Aristoteles kan ons van de waarheid van het gezegde overtuigen.

Maar aan den anderen kant kan diezelfde vergelijking dienstbaar worden gemaakt, om te doen uitkomen, welke waarde aan de door Aristoteles aangenomen groepen behoort te worden gehecht. Evenmin als wij aan een systeem zouden denken, wanneer (het is een voorbeeld aan Meijer ontleend) Johannes Müller in zijne voorlezing over vergelijkende ontleedkunde, *zonder meer*, „dieren met éénen," en „dieren met twee gewichtsknobbels aan het achterhoofd" tegenover elkander stelt; evenmin behoeven wij in Aristoteles' „eijerleggende of levendbarende," „loopende en zwemmende dieren" de hoofdgroepen te zien van een systeem. En in zijne uitdrukkingen *πτηνά*, *πορευτικά*, *νευστικά*, behoeft in geenen deele hoogere beteekenis te worden gezocht, dan men in Bergmann en Leuckart's „laufende, gehende, fliegende und flugfähige Thiere" heeft willen zien.

Indien derhalve van een consequent volgehouden stelsel bij Aristoteles geen sprake wezen kan, — men kan evenmin bij hem de grondslagen daarvan vinden, als hij vaste benamingen bezat voor den hoogeren of lageren rang zijner groepen, aan onze klassen, orden, enz. beantwoordende — indien 'er zelfs onder de door hem aangenomen groepen zijn, waarvan het voornaamste kenmerk aan Aristoteles onbekend is gebleven, terwijl alleen veel minder in het wezen der zaak ingrijpende karakters hem ten grondslag zijner verdeeling hebben gestrekt, — de behoefte aan een natuurlijk stelsel is door hem gevoeld, en de grondslagen daarvoor zijn met juistheid door hem aangegeven, de groepen, waarvan hij zich bediende bij de behandeling zijner algemeene physiologie, heeft hij gekozen met zóóveel juistheid

en tact, dat zij geruimen tijd als grondslagen van klassificatie hebben gediend, en nog in onze tegenwoordige stelsels hunne sporen hebben achtergelaten. Welnu, zou Aristoteles den overdreven lof van sommigen behoeven, die ook onze stelsels willen terugvinden bij hem?

Niets is in der daad zonderlinger, dan de ijver en het vooroordeel, waarmede men voor den onden wijsgeer de prioriteit tracht te verwerven, zelfs van de meest verrassende ontdekkingen der nieuwere wetenschap. Ik zal de eerste zijn, om te bekennen, dat vaak de uiterste voorzigtigheid wordt vereischt, om niet oneindig meer in Aristoteles te lezen, dan hij in zijne woorden heeft gelegd: ik heb die zelf gevoeld, en zelfs nadat ik voor mijzelven was gekomen tot het eindbesluit, hetgeen ik u zoo aanstonds uiteenzetten zal, heeft mij vaak de vrees bekropen, dat ik mij toch nog in enkele punten misleiden liet.

Wanneer wij in de verhandeling over de voortplanting lezen — en deze plaats slaat terug op eene andere in de *Historia animalium* — „door de aderen nu en de overal voorhanden kanalen dringen de voedende stoffen naar buiten, evenals het water door ruwe (onverglaasde) aarden vaten, en worden tot vleesch en hetgeen daaraan beantwoordt," hebben wij in der daad eenige moeite, het denkbeeld, dat hier van onze osmose sprake is, van ons te zetten [10]).

En wat zal men, bij den eersten oogopslag, seggen van het volgende:

„Zoolang het bloed in het ligchaam is, is het warm en vloeibaar; buiten het ligchaam stolt het, uitgenomen dat van het hert en het damhert en van eenige soortgelijke dieren" — het laatste eene onjuiste beperking, die waarschijnlijk uit het onderzoek van een gejaagd voorwerp, waarvan het bloed in der daad gezegd wordt, niet meer te coäguleren) moet worden verklaard. „Het bloed der overige dieren, — zoo vervolgt Aristoteles — stolt, tenzij men het van de vezelen (αἱ ἶνες) ontdoe." Niet zonder eenige teleurstelling bijkans wordt aan Malpighius en Borelli de eer hunner ontdekkingen op nieuw gegund, als het blijkt, dat ook Plato reeds spreekt van vezelen in het bloed, maar welke dienen tot voortbeweging daarvan [11]).

Men heeft zich in deze beide gevallen niet laten misleiden door den schijn. In anderen is men intusschen nog vrij wat verder gegaan.

De woorden: „de beenderen hangen allen met elkander samen en zijn met elkander verbonden evenals de vaten: een op zichzelf staand been is niet voorhanden." (Men weet, dat hierop door het tongbeen eene uitzondering wordt gemaakt). „De grondslag bij allen, die beenderen hebben, is de wervelkolom," — die woorden heeft men tot eene anticipatie van de wervel-theorie gemaakt.

Ja, wanneer in de verhandeling „de generatione" het volgende wordt gezegd: „De dieren en de planten ontstaan in de aarde en in de vochtigheid, omdat in de aarde water voorhanden is, en in het water lucht, terwijl in alle lucht levenswarmte voorhanden is, zoodat a. h. w. alles vol is van leven. Daarom worden weldra ligchamen gevormd, zoodra zij (de lucht nl.) in eene enge ruimte ingesloten wordt, en dit geschiedt, doordat zich bij de verwarming der vloeistof eene soort van schuim-achtige blaas vormt" — wanneer Aubert en Wimmer dit hebben gelezen, geraken zij in opgewondenheid, en schrijven in eene noot onder hunnen text, dat zij onze „cel" in Aristoteles hebben teruggevonden.

Ware dát zoo, dan zou men welligt ook Ideler gelijk moeten geven, die hem houdt voor den schepper der undulatie-theorie, omdat hij de licht-voortbrenging met het ontstaan van het geluid vergelijkt. En waarom dan niet meteen met Schweigger b. v. in de mythe der Dioscuren de bekendheid met onze beide electriciteiten gezien?!

Doch dit zijn uitersten. Niemand, die ze op den duur gelooft. Andere dergelijke anticipaties echter worden nog aangenomen, en gaan van het eene geschrift over in het andere, totdat ze bijna burgerregt verkregen hebben in de wetenschap; toch zijn die voorstellingen niet zelden in den grond niet minder valsch!

Nog altoos vinden wij bij de natuurlijke geschiedenis der Cephalopoden herhaald (men vergelijke b. v. de opgaven van Keferstein in eene der laatst verschenen afleveringen van het handboek van Bronn), dat die in geheel het dierenrijk op zichzelve staande wijze van bevruchting, waaraan wij gewoon zijn, den naam van *Hectocotylie* te geven, door Aristoteles werd gekend. Toch wordt uit de aandachtige lezing zijner geschriften duidelijk, niet alleen, dat de waarheid van het verhaal der toenmalige visschers, voor wie de zaak geenszins een geheim was gebleven, door hem

werd in twijfel getrokken; maar zelfs spreekt hij als zijne eigen meening uit, dat de paring der Cephalopoden op eene geheel andere wijze geschiedt [13]).

Ziedaar eene waarneming, die, als zoodanig, grootendeels binnen Aristoteles' bereik gelegen heeft. Geheel anders wordt het, wanneer hem de leer der zoogenoemde *Parthenogenese*, d. w. z. van de ontwikkeling van eijeren zonder voorafgegane bevruchting — eene schijnbare uitzondering op de algemeen erkende bevruchtingsleer, waarvan de beteekenis tot dusver niet kan worden verklaard — wordt in den mond gelegd. Moge hij met nog zoo vele bijzonderheden van de verwonderlijke huishouding der bijën zijn bekend geweest; dat hij zich van de raadselachtige verschijnselen, door de zooeven genoemde theorie verklaard, op geheel andere wijze heeft rekenschap gegeven, blijkt uit zijne verklaring: „op gelijke wijze als bij vele (?) visschen jongen worden voortgebragt zonder voorafgegane paring, schijnt dit volgens de waarnemingen te gebeuren bij de bijën." De bedoelde visschen nu zijn uit de berigten van Aristoteles ten deele gebleken, hermaphrodieten te zijn; bij de overigen heeft hij aan spontane generatie geloofd. Zoodanige poging tot verklaring kan van Aristoteles worden verwacht; maar het is het wezen dezer groote ontdekking en de zeldzaam moeijelijke onderzoekingen van von Siebold, Leuckart e. a. miskennen, wanneer men verder gaat dan de uitspraak van eerstgenoemden, met welke wij alle reden hebben in te stemmen, „dat, wanneer door Aristoteles had kunnen worden beschikt over de ontdekkingen, waarvan hijzelf verklaarde, dat ze hem ontbraken tot het geven eener behoorlijke verklaring, niet onwaarschijnlijk ook het geheim der parthenogenese door hem zou zijn doorzien."

In de meening van Lewes, dat ook de eerste waarneming der zoo even genoemde hermaphroditische visschen, niet vóór 1856, door Dufossé, zoowel anatomisch als experimenteel tot zekerheid verheven, aan Aristoteles behoort te worden ontzegd, kan ik niet deelen. Zijne uitspraken daarover zijn niet onduidelijk. Dat hij tot zijn besluit gekomen is, niet zoozeer door directe waarneming der bevruchting of door de aanwijzing ook van de mannelijke sexuële organen, dan wel door eene van die gelukkige gissingen, waardoor hij ons meer dan eens verbaast, kan aan het feit der anticipatie, als zoodanig, geen afbreuk doen.

Maar wél moet met Lewes worden erkend, hoe vooral hier het gevaar dreigt, waarop reeds boven werd gewezen: dat wij, de waarde van Aristoteles' ontdekkingen afmetende, niet van het standpunt der kennis van zijnen tijd, maar van den onzen, die waarde in niet geringe mate overdrijven. Hiervan voorbeelden aan te halen, zou voorzeker overbodig zijn.

Ik moet besluiten. Laat mij dat doen met de poging, uit de u voorgelegde beschouwingen te komen tot een eindbesluit.

1. De *waarneming* van Aristoteles is ons gebleken, in vele gevallen te getuigen van buitengewoon talent; maar in zeer vele gevallen ook blijkt zij oppervlakkig, onnaauwkeurig en zonder kritiek. En de meeste scherpzinnigheid kan de bijna doorgaande overijling in zijne besluiten geenzins vergoêlijken.

Toch is hij, meer dan één zijner tijdgenooten — en in dezen zelfs het meerendeel zijner navolgers gedurende verscheidene eeuwen vooruit — in hooge mate ontvankelijk geweest voor de beteekenis van de methode der inductie, die in zijnen tijd voor hare mededingster, de schijnbaar meer belovende subjectieve methode heeft moeten onderdoen. Met zijne gewone gemakkelijkheid heeft hij de eischen van de methode der inductie uiteengezet, en haar aangeprezen, zonder zelf haar in de toepassing getrouw te zijn.

2. Zijne *ontleedkunde*, zijne *vergelijkende ontleedkunde* vooral, en niet minder zijne *biologische beschouwingen* lijden in hooge mate aan de gewone fouten van het onderzoek van zijnen tijd.

Maar de menigte der waargenomen feiten, de buitengewone juistheid van een aantal zijner waarnemingen kunnen geenzins worden ontkend, en zijn ruime blik ook op hetgeen voor de ontwikkeling der wetenschap werd geëischt, hebben hem gezigtspunten doen openen, waarvan de waarde verheven is boven allen lof.

3. Het is hem, in zijne ons bekende werken, nimmer om *het samenstellen van een systeem* te doen geweest, al heeft hij de behoefte daaraan gevoeld.

Maar zijn scherpe blik deed hem niet zelden samenvoegen, wat uit de natuurlijke verwantschap bijeenbehoort, en als zoodanig in onze stelsels ook thans nog wordt teruggevonden.

4. Slechts zelden heeft hij ontdekkingen, tot onzen tijd behoorende, in de volle beteekenis des woords geanticipeerd.

Maar het is onnoodig, daarin de waarde te zoeken van een' man, die bij zijne ware grootheid aan deze overschatting zijner verdiensten geenerlei behoefte heeft.

Wie de waarde van Aristoteles wil voelen, die stelle hem, met geene andere middelen bijkans, dan zijne aangeboren scherpzinnigheid en zijn genie, naast ónze waarnemers, en hetgeen deze, toegerust met zoo volkomen hulpmiddelen als wij ze thans bezitten, bouwende op den grondslag, door eeuwen vóór ons gelegd, aan de wetenschap hebben toegebragt; of, beter nog, hij worde met Plinius vergeleken.

Maar men vergete daarbij niet, hoe ook Aristoteles het aan zichzelven heeft bewezen, dat de moeijelijke kunst der waarneming moet worden aangeleerd en in den loop der tijden slechts langzaam zich ontwikkelt. Dan zal men, wel verre van den grooten wijsgeer te rukken uit zijnen tijd, om voor hem eene zoogenaamde absolute beteekenis te zoeken, hem bij zijne waardeering terugbrengen in dien tijd, en het valsche inzien van uitspraken, als b. v. die van Lewes, dat „de Historia animalium evenmin een gedenkteeken der natuurwetenschap is, als eene leemen hut eene proeve van architectuur." Beide hebben hunne *betrekkelijke* waarde gehad, en alleen als zoodanig historische beteekenis.

Dan alleen kan tevens een einde komen aan de overdrijving, waardoor in de ontwikkeling der wetenschap na Aristoteles een teruggang scheen te zijn ontstaan, zóó groot, dat het altoos onmogelijk zou gebleven zijn, daarvoor eene voldoende verklaring te vinden.

Naar mijne krachten heb ik thans voldaan aan de verpligting, mij opgelegd door het gebruik; laat mij de gelegenheid niet verzuimen, mij daardoor tevens gegeven, van deze plaats een enkel woord te rigten,

Allereerst tot U, Edelgrootachtbare Heeren, Curatoren dezer Hoogeschool! Aristoteles' lievelingsstudie is in den loop der tijden aangegroeid tot eene onmetelijke wetenschap. Geen menschenleven, geen genie als dat

van Aristoteles zelven, dat haar nog omvat: een klein onderdeel is al, wat met inspanning van alle krachten geheel kan worden gekend. Behoef ik, op Uwe vereerende voordragt door 's Konings keuze geroepen, haar aan Uwe Academie te onderwijzen, U te verzekeren, dat ik — op een' leeftijd als de mijne — opzie tegen mijne zware taak? Vergunt mij liever, U openlijk te danken, dat Gij mij de gelegenheid gegeven hebt, van nu aan reeds mijn leven te wijden aan het oneindig schoone, maar ook in practische bezwaren zoo rijke, vak mijner keuze. En ik belove U, dát zal ik doen! — Ik weet het reeds, Gij wilt mij daarbij helpen. Voor Uwe magtige ondersteuning bij mijn werk — ik zal ze vaak behoeven — beveel ik mij dringend aan. Met haar durf ik hopen op eene niet onvruchtbare werkzaamheid — voor het Onderwijs, voor (ik mag haar nu zoo noemen) ónze Hoogeschool.

Hooggeleerde Heeren Professoren! Al zou de groote en mij onvergetelijke welwillendheid, waarmede de Docenten onzer Polytechnische School mij, den tijdelijken leeraar, in hun midden opgenomen hebben, mij bijkans tot meerdere vrijmoedigheid hebben verleid — ik kan het mij nog maar niet voorstellen, dat ik voortaan Uw ambtgenoot zal zijn. En ik zal eenigen tijd behoeven, om mij gemeenzaam te maken met het denkbeeld, aan mannen van Uwe beteekenis in rang te zijn gelijkgesteld — zelfs ondanks de ontvangst, mij van sommigen Uwer reeds ten deel gevallen. Vergunt mij, dat ik mij dringend aanbevele in U aller welwillendheid!

Gij vooral, Hoogleeraren der Faculteit, waartoe ik de eer zal hebben te behooren. Raad en steun zal ik van U moeten vragen: mag ik vertrouwen, dat Ge mij die nooit onthouden zult?

En aan wien zou ik daarbij eerder denken dan aan U, Hooggeleerde Mulder! Een mijner beste oudere Vrienden — de Man, aan wien ik de rigting mijner studie dank — schreef mij na mijne benoeming: »Ik wensch u geluk met de onderscheiding, die u te beurt mogt vallen, den waardigen Cl. Mulder op te volgen." Toen was ik U persoonlijk onbekend. Nú hebt Ge mij de hoop gegeven, dat ik in U een' vaderlijken Vriend zal mogen vinden. Wil de betuiging van mij aannemen, dat het mijn innige wensch is, Uwe vrienschap altoos te zullen waardig zijn!

Gij hebt ons de toezegging Uwer blijvende werkzaamheid gedaan, en ik twijfel niet, of ze zal U mogelijk en aangenaam worden gemaakt. Het is mijn hartelijke wensch, dat Gij nog lange jaren voor de Wetenschap moogt blijven gespaard, en dat ook de werkzaamheid Uwer welverdiende ruste rijke vruchten dragen mag!

Eene schaduw is 'er over al mijn geluk, als ik bedenk, wat deze dag mijn' lieven Vader zou zijn geweest! Reeds vóór acht jaren ontviel mij zijn steun; de toen geslagen wonde is sinds nimmer genezen. En zij zal het ook niet!

Maar dat ik dan ten minste hier het woord had mogen rigten tot U, Hooggeleerde van der Hoeven, en van deze plaats U mogen danken — al zal ik het nimmer genoeg kunnen doen — voor zooveel, wat ik aan U ben verpligt. Och, of ik de eer, de leerling te zijn van een' Man, wiens naam overal, waar de dierkunde hare beoefenaars telt, met groote eere wordt genoemd, niet onwaardig blijken mogt! Niet onwaardig ook de vriendschap en de ondersteuning Uwer buitengewone kennis, die Gij mij altoos geschonken hebt!

De in dit jaargetijde in der daad verre reize heeft ook U teruggehouden, hier tegenwoordig te zijn, Hooggeleerde Harting! Gij weet het, indien er iets goeds uit mij mogt voortkomen, heb ik het te danken aan van der Hoeven en aan U. Wees overtuigd, dat ik Uw uitnemend onderwijs, Uwe onuitputtelijke hulpvaardigheid nimmer vergeten zal. En blijf ook Gij mijner met belangstelling gedenken!

Een hartelijke groet uit de verte en een woord van dank en aanbeveling ook aan U, waarde en hoog geachte Cohen Stuart, die mij mijn kort verblijf aan de School, waarvoor de zorg aan U is opgedragen, met uwe aanmoediging, met uwen raad, met uwe trouwe vriendschap in waarheid onvergetelijk hebt gemaakt! En niet minder aan U, waarde Vogelsang! Ik heb in den korten tijd van onzen vriendschappelijken omgang uwe buitengewone talenten, uwe gelukkige ontwikkeling, uw helderen blik, uw vurigen zin voor waarachtige natuurwetenschap te zeer leeren waarderen, dan dat ik mij zou verhelen, hoe ik uwen omgang missen zal. Mogen wij, elk naar zijne krachten, werkende in denzelfden geest, elkander op onzen verderen weg regt vaak ontmoeten!

En thans een woord tot U, WelEdele heeren Studenten aan deze Hoogeschool! Of mijne werkzaamheid vruchten zal dragen, een goed deel daarvan zal — bij mijne beste pogingen — afhangen van U. Ik weet niet, hoe Ge mij ontvangen zult: ik weet het niet, of 'er welligt onder U worden gevonden, die mijn werk zullen beschouwen met vooringenomenheid, omdat zij — uit welke beweegreden dan ook — aan een' ander de voorkeur hadden gegeven boven mij; anderen misschien, geneigd, mij een verwijt te maken van mijnen leeftijd, en mijne (waarom U verheeld, wat Ge allen nagaan kunt?) nog zeer geringe ervaring. Voor zoover ik echter de studenten ken (en Ge weet, het is nog zoo lang niet, dat ik óók tot hen behoorde) hebben ze ruimer begrippen. Toch verbeid ik met spanning de verhouding, die 'er tusschen ons zal bestaan; want — ik herhaal het U — daarvan hangt alles af! Indien ik mij verstouten mogt, U te wijzen op mijne voormalige toehoorders, aan wie Ge — ik geloof op grond eener tweejarige ervaring waarlijk ten onregte — den naam van „studenten" hebt ontzegd, ik zou u willen vragen: „Ontvangt mij, en doet met mij als zij hebben gedaan. Maar doet in één ding beter!" — Valt elkander toch niet hard, wanneer Ge — het wordt, helaas! te veel verzuimd — ook buiten de voorgeschreven lessen en op vrijer wijze dan daar mogelijk is, tot mij komt om te raadplegen, om *samen te werken.* Ziet, dát wil ik met U komen doen! Ik voel — aan het begin mijner academische loopbaan — hoe onze Pruys van der Hoeven (wiens laatste boek in U aller handen behoorde te zijn!) aan het einde daarvan kon schrijven: „Ik moet het, helaas! bekennen, ik ben met de rol van docent zoo weinig ingenomen, dat ik zooveel mogelijk getracht heb, de rol van student voort te spelen en ik mij in mijn emeritaat vooral daarom behagelijk voel, omdat ik nu wederom eenvoudig student kan zijn, zonder te moeten doceren." Het is aan U, te zorgen, dat ik student blijven kán! Spreekt vrij Uwe meening tegen mij uit, en vooral, laat mij weten, wat Gij anders wenschen zoudt. Uit dat oogpunt heb ik reeds in der tijd de verschijning van Uwen „Vox" met belangstelling begroet; maar Gij kunt ook van mond tot mond met mij spreken. Wat mij betreft, ik zal het U toonen, dat ik de leuze van Uw orgaan overgenomen heb: *Tua res agitur!*" Te samen willen wij genieten van de aanbiddelijke schoonheid

der Natuur, te samen haar onderzoeken en ons verblijden in haren onuitputtelijken rijkdom, te samen haar liefhebben, zóó als ze dat verdient. En — want ook dat zullen wij te samen ondervinden — waar de Tijd en de reusachtige vooruitgang onzer Wetenschap hoe langer hoe meer van onze krachten komen vergen, zullen onze vereende krachten doen, wat zonder deze samenwerking meer en meer onmogelijk wordt.

Dat niemand Uwer — dat niemand van ons allen — vertrage, maar werke, zoolang het dag is. Want om te werken zijn wij hier.

„Wél hem, die niet moede wordt!"

IK HEB GEZEGD.

AANTEEKENING.

[1]) Pag. 18. Terwijl bij de schrijvers vóór Aristoteles de zenuwen als zoodanig schijnen onbekend geweest te zijn, vinden wij door dezen in der daad van die deelen gewag gemaakt. Het drietal hersenzenuwen evenwel, waarvan het algemeen verloop door hem is aangegeven, wordt met den naam *πόροι* (kanalen) bestempeld, een woord, hetgeen wij evenzeer b. v. voor bloedvaten, voor den ureter, voor de vasa deferentia, enz. gebruikt vinden. En zijne uitdrukking, dat deze *πόροι* tot de voeding zouden dienen (*ἀλλ' ἀπὸ τῆς περὶ τὸν ἐγκέφαλον ὑγρότητος ἀποκρίνεται τὸ καθαρώτατον διὰ τῶν πόρων, οἵ φαίνονται φέροντες ἀπ' αὐτῶν* — n.l. de zintuigen — *πρὸς τὴν μήνιγγα τὴν περὶ τὸν ἐγκέφαλον* — *de generatione* II, § 97 —), sluit de mogelijkheid, dat hij met de beteekenis dezer deelen als „zenuwen" bekend zij geweest, uit.

En dat ook, wat door ons onder „zenuwstelsel" wordt verstaan, aan Aristoteles volstrekt onbekend is geweest, blijkt o. a. hieruit, dat het ruggemerg door hem gehouden wordt voor het merg van de wervelkolom, de laatste a. h. w. als een groot pijpbeen beschouwd; (vgl. *de partibus*, II, cap. 6; waaruit intusschen ook blijken zal, dat het groote verschil van dit merg met het elders voorkomende, geenzins door Aristoteles onopgemerkt gebleven is. — Zie ook de eerste regels over de hersenen in cap. 7: „terwijl de hersenen dienen, zoowel tot compensatie van de *warmte* van het ruggemerg als van het hart en zijne omgeving; en het feit, dat de hersenen gevoelloos zijn, zoowel als de onmiddelijke waarneming bewijzen, dat zij met de gevoelende deelen" (het vleesch, l. c. cap. 8 — ofschoon, gelijk door Frantzius in zijne vertaling te regt is opgemerkt, uit cap. 10: *ὅτι οὐκ ἔστι τὸ πρῶτον αισθητήριον ἡ σάρξ καὶ τὸ τοιοῦτον μόριον, ἀλλ' ἐντός* blijkt, dat Aristoteles toch eigenlijk eerst *in* het vleesch het eigenlijke zintuig des gevoels zocht;) „in geen verband staan." Als centraaldeel („Empfindungsmitte: Sitz der empfindenden Seele" — van de *ψυχὴ αἰσθητική* —) schijnt Ar. het hart te hebben beschouwd; zijne voorstelling echter, b. v. van het verband daarvan met de peripherie, is niet duidelijk. Vgl. o. a. Meijer, Aristoteles' Thierkunde, pag. 427.

[2]) Pag. 22. De plaatsen, waarop ik dit schrijvende het oog heb, bevatten in hoofdzaak het volgende:

„De samenstelling van het dierlijk ligchaam is drieërlei. Vooreerst kan daarbij aan de samenstelling uit de door sommigen zoogenoemde *elementen* worden gedacht, als daar zijn: aarde, lucht, water, vuur"...

„De tweede samenstelling nu na die uit de elementen is het ontstaan der *gelijksoortige deelen* (τὰ ὁμοιομερῆ) in de dieren, zooals van been, van vleesch en van dergelijke." — En in de *Historia animalium* vinden wij deze gelijksoortige deelen nog nader bepaald als „diegene, welke wederom in gelijksoortige deelen kunnen worden verdeeld, zooals vleesch in stukjes vleesch."

„De derde en laatste samenstelling is die der *óngelijksoortige deelen* (τὰ ἀνομοιομερῆ), b. v. van het aangezigt, van de huid, enz. Deze laten zich *niet* scheiden in gelijksoortige deelen: de hand kan niet in een aantal handen worden verdeeld."

„En onder deze óngelijksoortige deelen zijn er, die niet enkel als deelen worden onderscheiden" — voegt de *Historia animalium* er bij — maar die een geheel vormen, dat wederom zijne eigene deelen heeft. De zoodanige deelen noemen wij ledematen." En het hoofd, de arm, de borst worden als voorbeelden aangehaald.

„De deelen der dieren nu zijn uit beiderlei (zoowel uit gelijksoortige als uit ongelijksoortige deelen) te samengesteld; maar de gelijksoortige zijn ter wille van de ongelijksoortige voorhanden: de laatste toch hebben bepaalde verrigtingen, zooals het oog, de neus, en het gansche gelaat, en de vinger en de hand, en de geheele arm"....

„De gelijksoortige deelen nu bezitten elk voor zich eene of andere eigenschap: het eene is zacht, het andere hard; het eene is vloeibaar, het andere vast; het eene taai, het andere bros; de ongelijksoortige deelen daarentegen bezitten verschillende eigenschappen, en wel met elkander in verband: de hand gebruikt om te drukken eene andere kracht dan om aantevatten.... Daarom bestaan dan ook de verrigtende deelen uit beenderen en peezen en vleesch en andere ὁμοιομερῆ"....

Na deze uiteenzetting komen — als hadden we een leerboek voor ons uit den tegenwoordigen tijd — achtereenvolgens de gelijksoortige deelen van Aristoteles tot behandeling.

[3]) Pag. 23. Aldaar wordt namelijk gezegd: „Bij sommige dieren zijn de deelen van het ééne gelijk aan overeenkomstige deelen van het andere; bij andere dieren echter vinden wij eene dusdanige gelijkheid niet. In de eerste plaats nu kunnen de deelen met elkander vergeleken worden, omdat zij denzelfden vorm hebben: neus, oog, beenderen van een' mensch, van een paard, gelijken op dezelfde deelen van een ander mensch, van een ander paard.... maar ook kunnen de deelen zich onderscheiden door verschillende eigenschappen, zooals b. v. de kleur; en de eene

groep [1]) bezit van dezelfde hoedanigheid meer, de andere minder. Ook het grooter of kleiner getal, de meerdere of mindere omvang van zekere deelen leveren punten van verschil: de eene diervorm heeft eene zachtere, de andere eene hardere bekleeding; de eenen hebben eenen langen snavel, bij anderen is hij kort, enz.... Bij andere dieren eindelijk kan men niet zeggen, dat de deelen dezelfde gedaante hebben, of dat zij van elkander verschillen in het meer of minder, maar de deelen zijn aan elkander analoog: zoo is de veder voor den vogel, wat de schub is voor den visch; men kan uit dit oogpunt veêren en schubben aan elkander gelijk stellen, en evenzoo beenderen en graten, nagels en hoeven, de hand en de schaar der kreeft"....

[4]) Pag. 23. Men vergelijke hier slechts: Aubert, die Cephalopoden des Aristoteles (Sep[t].-Abdruck aus der Zeitschrift für wissenschaftliche Zoölogie, XII, 3 Heft), pag. 13 sqq.

De bewering echter op pag. 14: „man unterscheidet jetzt *eine ganze Anzahl einzelner Knorpel* am Kopfe der Cephalopoden" is echter ónjuist; waarschijnlijk is in plaats van „am Kopfe," am Körper" bedoeld. Vgl. de aldaar aangehaalde *Vergl. Anatomie* van von Siebold en Stannius.

Aldaar pag. 16 en 17 eene zeer karakteristieke verdediging van Aristoteles' berigten aangaande de „zeil-togtjes" van Argonauta.

[5]) Pag. 23. „Zoodra het Sepia-wijfje" — zegt Aristoteles — „hare eijeren heeft gelegd, vertoont zich het inwendige in de gedaante van eene hagelkorrel: *daaruit ontwikkelt zich namelijk de jonge Sepia met den kop daaraan hangende.* De waarneming is, bij eenige onduidelijkheid in de uitdrukkingen, juist, en door Kölliker bij zijne beroemde onderzoekingen volkomen bevestigd. Maar wat de groote waarde aan deze uitspraak geeft, is de bijvoeging, dat „dit verband te vergelijken is met de wijze, *waarop de vogels met den buik aan den dojer bevestigd zijn.*" — „Wat de beteekenis dezer *navelachtige* vergroeijing wezen mag" — zoo gaat Aristoteles voort — „is nog niet waargenomen." Dubbel te betreuren is het bij zulke beschouwingen, dat ook hier (met letters, juist zooals wij zelven dit thans gewoon zijn te doen) naar eene figuur wordt verwezen, die, helaas! gelijk meerdere niet genoeg te betreuren zaken, voor ons is verloren gegaan.

---

[1]) Ik heb gemeend, hier geen gebruik te mogen maken van de termen „geslacht" en „soort," omdat, gelijk uit de lezing van Meijer's beschouwingen over dit punt (l. c. pag. 345 sqq., 351 sqq., 359 sqq.) kan worden gezien, de uitdrukkingen *γένος* en *εἶδος* geenszins doorgaand met *genus* en *species* mogen worden vertaald. maar veeleer „*wechselnde* Begriffe für die verschiedene Höhe der Ueberordnung" zijn.

*) Pag. 23. Gelijk bekend is, laten zich de uiterst menigvuldige theoriën over het wezen der voortteling terugbrengen tot eenige hoofdgroepen.

De meeste wijsgeeren der Oudheid schijnen de voorstelling te hebben gedeeld, welke reeds bij de oudste volken wordt teruggevonden, dat de man (of liever het product van diens voorttelings-organen) te vergelijken is met het zaad, de vrouw met den bodem, waarin dat zaad tot ontwikkeling komen zal. De ontdekking der spermatozoïden — alleen, maar dan ook altoos, voorhanden bij dieren, tot bevruchting in staat — scheen den voorstanders dezer theorie zeer te stade te komen. Zonder meer voor de werkelijke embryones verklaard, werden ze het voorwerp van de zonderlingste bespiegelingen — waaromtrent in de volgende aanteekening een en ander wordt vermeld.

Tegenover deze *spermatisten*, gelijk men hen heeft genoemd, stelden zich na de ontdekking ook van het zoogdier-ei (of eigenlijk van het aanvankelijk voor het ei zelf gehouden Graaff'sche blaasje) anderen, met de bewering, dat het vrouwelijke dier de kiem van het jonge voorwerp levert, en door het mannetje slechts a. h. w. de aanleiding wordt gegeven tot de verdere ontwikkeling.

Beide, spermatisten en *ovisten*, stonden tegenover de zoogenoemde theorie der *syngenese*, reeds van *Empedocles* afkomstig, die op grond van de gelijkenis der jonge dieren met beide ouders beweerde, dat het product der *beide* sexen voor de voortteling gelijk noodzakelijk was.

Die samenwerking nu, waarvan de noodzakelijkheid door latere onderzoekingen is buiten twijfel gesteld, trachtte men op verschillende, in hoofdzaak op tweeërlei wijze te verklaren.

Er waren 'er, die geloofden, dat het embryo in de kiem reeds van te voren bevat is, en door de inwerking der bevruchting a. h. w. slechts zigtbaar wordt gemaakt; ja, dat zelfs de eerste generatie reeds de kiem van alle opvolgende geslachten zou hebben bevat, die dan alle van lieverlede daaruit werden ontwikkeld.

Tegenover deze *evolutie*-theorie, in der tijd zelfs voorgestaan door mannen als Swammerdam, Réaumur, Bonnet, Haller, maar thans verlaten, heeft zich de leer der *epigenese* gehandhaafd en met een steeds toenemend aantal embryologische onderzoekingen bewezen, dat eerst van lieverlede na de inwerking van het bevruchtende sperma in het embryo de deelen worden gevormd, die daaraan later zullen worden herkend.

De beschouwingen van Aristoteles over dit punt (*de generatione*, II, § 14 sqq.), laten zich in de hoofdzaken — en zooveel mogelijk in zijne eigene bewoordingen — aldus teruggeven:

„Of alle deelen ontstaan te gelijkertijd, óf na elkander: gelijk het in de zoogenoemde gedichten van Orpheus heet, dat het dier op dergelijke wijze wordt gevormd, als de mazen van een net. Dat nu de deelen niet te gelijkertijd ontstaan,

kan duidelijk worden waargenomen; want men ziet, dat vele deelen reeds aanwezig zijn, andere echter nog niet, en er valt niet aan te denken, dat men ze misschien niet zou zien, wijl ze daartoe te klein waren: want ofschoon de long eenen grooteren omvang heeft dan het hart, vertoont zij zich bij het begin der ontwikkeling later dan dit. — Waar nu het ééne deel vroeger, het andere later ontstaat, zoo wordt het de vraag, of het eene deel het andere vormt, zoodat er tusschen beide afhankelijkheid bestaat, of wel ontstaan de deelen slechts eenvoudig na elkander."

Een lang betoog volgt, waarin de mogelijkheid van het eerste wordt bestreden, en de meening uitgesproken (§ 24), dat „niet alle deelen te gelijkertijd ontstaan, maar één daarvan het eerste." En „van het ontstaan van dit eerste deel is niet een orgaan de oorzaak, maar datgene, wat van buiten het eerst den aanstoot tot beweging gaf."

Met het laatste wordt (§§ 19—21) het sperma bedoeld, hetgeen „een zoodanig bewegingsprincipe (κίνησιν καὶ ἀρχὴν τοιαύτην) bezit, dat, wanneer de aanstoot tot beweging ophoudt, elk der deelen tevens *leven* bekomt." (Dat ἔμψυχος hier door „levend" mag worden vertaald, schijnt mij uit het verder volgende duidelijk te blijken.)

Het valt, dunkt mij, niet te ontkennen, dat in het bovenstaande de leer der *epigenese* opgesloten ligt. De volgende plaatsen — ik haal slechts enkele aan — doen zelfs denken aan bekendheid met de successieve ontwikkeling, eerst van algemeene, later van meer specifieke karakters.

De generatione, II, § 35.

„Want aanvankelijk schijnen alle zoodanige dierfoetus eene soort van plantenleven te leiden; en eerst later is er bij hen sprake van de αἰσθητικὴ ψυχή en de νοητική (woordel.: gevoels- en denkziel. Zie daarover o. a. de inleiding tot Aubert en Wimmer's vertaling van bovengenoemde verhandeling, p. 6);

en, ééne § vroeger:

„Dat zij" (de kiemen van dieren), „de ψυχὴ θρεπτική („voedings-ziel;" waarom niet „het vegetatieve-levensbeginsel?) bezitten, is duidelijk;.... maar gedurende het verder verloop der ontwikkeling moeten zij nog de ψ. αἰσθητική (zie boven; „het animale-levensbeginsel") bekomen, krachtens welke zij dieren zijn. Want (?) het dier-worden en het mensch-worden, en het dier-worden en het paard-worden geschiedt niet gelijktijdig; en bij alle andere dieren is het evenzoo; want het einddoel en de voleindiging worden het laatst tot stand gebragt, en het einddoel der ontwikkeling van alle dieren is hetgeen hen karakteriseert" (τὸ ἴδιον). — „Als soort" zouden wij 'er willen bijvoegen.

7) Pag. 24. Er is misschien geen vraagstuk in de gansche leer van het leven, waardoor meer hypothesen zijn uitgelokt, dan het vraagstuk der bevruchting. Het

is bekend, hoe, reeds in 1789, Blumenbach in zijn werkje „ueber den Bildungstrieb" schrijven kon, dat „Drélincourt alleen uit de schriften zijner voorgangers niet minder dan 262 óngegronde hypothesen bijeen wist te verzamelen, welk getal door hemzelven wederom met één was vermeerderd." — En het is verwonderlijk, hoe men, in tal van bespiegelingen over een voorttelingsvocht, zoowel door het mannelijke, als door het vrouwelijke dier afgescheiden, verdiept, nog in de 17de eeuw niet verder was gekomen dan tot het denkbeeld (zeer ten onregte door Harvey uit zijne proefnemingen afgeleid), dat het vrouwelijke dier vruchtbare eijeren voortbrengen zou ten gevolge van den invloed, dien het sperma bij de paring op zijn geheele organisme uitgeoefend had. Eerst Spallanzani zou, tegen het einde der vorige eeuw, door zijne uitnemende experimenten het bewijs leveren, dat, aan den éénen kant, ook zonder voorafgaande bevruchting eijeren kunnen worden gelegd; dat echter die eijeren, zullen ze zich ontwikkelen, in aanraking moeten komen met het mannelijk zaad.

De vraag naar het wezen der bevruchting bleef bestaan, maar werd nu deze: Welke is dan de werking van het zaadvocht op het ei? In zijne chemische samenstelling werd niets bijzonders gevonden. Maar het mikroskoop zou daarin eene menigte ligchaampjes aantoonen, in de vloeistof gesuspendeerd, waaraan men (niet zonder voorbarigheid daaraan eene dierlijke natuur toeschrijvende) den naam van „animalcula spermatica" of „spermatozoën" gaf.

Door sommigen als infusoriën beschouwd, van een bepaald parasitisch karakter, bleek het uit nieuwe observatiën en proefnemingen, dat deze spermatozoïden, wel verre van aan het organisme vreemd te zijn, of — gelijk anderen wederom meenden — uit de ontbinding van het zaadvocht te zijn ontstaan, de eigenlijke bevruchtende elementen waren. De menigvuldige bespiegelingen over de bevruchtende werking eener zoogenaamde „aura seminalis" waren met de nieuwe ontdekking, dat die elementen doordrongen in het ei, tevens weêrlegd en de vraag was voortaan deze: welke is de werking der spermatozoïden?

Al schijnt het niet ongewone verhaal, waarin aan Dalempatius de bewering wordt toegedicht, dat hij een spermatozoïd zijne bekleeding zou hebben zien verliezen, en toen zeer duidelijk den vorm van een menschelijk ligchaam vertoonen, met hoofd en ledematen — ónjuist; 'er waren er toch, die meenden, dat zij kleine embryones waren, bestemd, om binnen in het ei tot verdere ontwikkeling te komen. Maar betere onderzoekingen hebben aangetoond, dat die elementen veeleer, nadat zij op het ei de werking hebben uitgeoefend, ten gevolge waarvan zijne ontwikkeling aanvangen zal, daarin a. h. w. worden opgelost. Wat daarbij eigenlijk gebeurt, is ons tot hiertoe volkomen onbekend gebleven; en indien men al, met Bischoff, hierbij aan eene katalytische werking heeft gedacht, heeft men met die uitdrukking zelve erkend, dat het wezen der zaak niet door ons wordt doorgrond.

Men heeft in de schriften van Aristoleles iets dergelijks willen lezen.

Nadat hij (*de generatione*, I, § 32 sqq.) met eene vrij lange redenering de in zijnen tijd heerschende meening heeft weêrlegd, dat het zaadvocht uit het geheele ligchaam zou afkomstig zijn, wijst hij (op grond eener onvolledige waarneming) als de deelen, waarin het sperma afgescheiden wordt, niet de testes, maar de vasa deferentia aan. Overgaande tot de beschouwing van het sperma zelf, verklaart hij, daarin eene „bruikbare uitscheiding," elders: „eene, die nog tot wasdom en leven kan worden gebruikt" — eene afscheiding derhalve — te zien, en wel „de onvermengde, meest zuivere afscheiding, zooals die, als zij niet in den vorm van sperma afgescheiden wordt, naar de weefsels wordt gevoerd, en hunne voeding en hunnen wasdom bewerkt. Na in der daad allermerkwaardigste beschouwingen over de afscheidingen in het algemeen [1]) stelt Aristoteles de vraag: wat eigenlijk dit sperma zij. Zijne werking wordt vergeleken met hetgeen bij Epicharmus *opbouwing* — *ἐποικοδόμησις* — wordt genoemd, „gelijk b. v. uit laster smaad, en uit smaad strijd voorkomt, in 't algemeen zóó, dat *van een eerste het begin der beweging uitgaat.*" In het laatste geval nu ligt het bewegingsprincipe óf in de dingen zelven (gelijk in het aangehaalde voorbeeld) óf daarbuiten („zooals in de kunsten voor de kunstwerken en in het licht voor het brandende huis"). Tot één van beide katagoriën nu behoort klaarblijkelijk het sperma: óf het is *stof voor het wordende*, dus *passief*, óf *bewegingsprincipe*, derhalve *actief*. Het zou echter ook beide kunnen zijn.

Dat 'er echter alleen sprake kan zijn van de in het sperma aanwezige kracht en beweging, volgt zoowel uit de theorie als uit de werkelijkheid; onder andere bewijzen (hij geeft 'er verscheidene en daaronder ook valsche) vinden wij ook dit: „Zoo-

---

[1]) Wij citeren slechts: l. c. § 63: „verder is het sperma noch in de eerste jeugd, noch in den ouderdom, noch tijdens zware ziekten voorhanden: in 't laatste geval uit zwakte; in den ouderdom, wijl de natuur niet meer bij magte is, het voedsel genoegzaam te bewerken — *διὰ το μὴ πέπτειν το ἱκανον τὴν φύσιν* —, in de jeugd echter, wijl alles reeds opgebruikt is voor den groei." En vooral § 64: „Zoowel bij de dieren als bij de planten is 'er, wat de productie van sperma betreft, groot verschil, zoowel tusschen de verschillende diersoorten als ook tusschen die, welke tot dezelfde soort behooren; b. v. tusschen den eenen en den anderen mensch of tusschen den eenen en den anderen wijnstok.... Eenigen leveren veel sperma; anderen weinig; nog anderen in 't geheel geen, en dat niet uit zwakte, maar bij eenigen zelfs uit de tegenovergestelde oorzaak. Want wat zaad had moeten worden, is aan het ligchaam besteed: vele menschen namelijk storten minder sperma uit, en zijn minder wellustig, wanneer zij corpulent zijn en veel vleesch of eene grootere hoeveelheid vet aanzetten. Daarmede te vergelijken is het verschijnsel, dat bij de geile wijnstokken voorkomt, die ten gevolge van te overvloedig voedsel overmatig loof maken, op gelijke wijze als de bokken, wanneer zij tè vet worden, minder bespringen. Men zoekt ze daarom magerder te maken, en noemt zulke wijnstokken naar dit bij de bokken veelvuldig voorkomend verschijnsel. (*ὅμοιον δὲ καὶ τὸ περὶ τας τραγώσας ἀμπέλους πάθος. αἳ δια τὴν τροφὴν ἐξυβρίζουσιν, ἐπεὶ καὶ οἱ τράγοι πίονες ὄντες ἧττον ὀχεύουσιν· διὸ καὶ προλεπτύνουσιν αὐτούς, καὶ τὰς ἀμπέλους τραγᾶν ἀπὸ τοῦ πάθους τῶν τράγων καλοῦσιν.*).

dra het wijfje (der eijerleggende visschen) zijne eijeren heeft gelegd, stort het mannetje zijn sperma daarover uit, *en die eijeren, waarop dit valt, worden vruchtbaar, maar de anderen niet.* Ontbreekt de aanstoot, in gewone gevallen door het sperma gegeven, zoo is de ontwikkeling nul of onvolkomen.

Aristoteles is echter nog verder gegaan, en zegt (§ 88): „Daar het mannetje den vorm geeft en het principe der beweging, het wijfje daartegen het ligchamelijke, de stof, *even gelijk bij het stollen der melk, deze laatste de stof is., maar de leb datgene, waarin het principe is bevat*, evenzoo werkt hetgeen het mannetje bijbrengt in het wijfje." (Τὸ ἀπὸ τοῦ ἄρρενος .... *μεριζόμενον*: het aandeel van het mannetje — gelijk Prof. van der Hoeven de vertaling van Aubert en Wimmer verbetert, die achter het zooeven teruggegevene nog voegen: „indem es sich theilt" — eene bijvoeging, waarvan zij zelven waarschijnlijk even weinig den zin hebben verstaan als iemand, die haar leest.)

Wil men inzien, wât hier eigenlijk door Aristoteles is bedoeld, zoo neme men zijne denkbeelden omtrent de door het vrouwelijk organisme geleverde afscheiding te baat. Het wijfje der vivipara levert volgens hem geen ei, maar in de katameniën ziet hij eene afscheiding, aan het sperma des mannelijken diers beantwoordende, hoewel a. h. w. van minder gehalte, omdat daarin het levensbeginsel (*ἡ τῆς ψυχῆς ἀρχή*) ontbreekt (Lib. II, § 40); en die afscheiding is het, welke, terwijl het mannetje het (actieve) bewegingsprincipe levert, in de (passieve) stof voorziet. En door het vast worden (stollen) van deze vloeistof wordt de aanleg van het embryo geleverd. Of — gelijk Lib. II, § 55 staat — „het sperma bewerkt een zichzamenvoegen van het zuiverste in de afscheiding van het wijfje." *ὅταν δ' ἔλθῃ τὸ σπέρμα ἀπὸ τοῦ ἄρρενος τῶν σπέρμα προϊεμενων συνίστησι τὸ καθαρώτατον τοῦ περιττώματος.*)

De oorsprong van Aristoteles' vergelijking schijnt mij hiermede voldoende verklaard, om te doen uitkomen, dat zijne theorie met eene hypothese als die van Bisschoff niet behoort te worden gelijkgesteld.

*) Pag. 25. Een gelijk oordeel, als hier (uit zijn „Methods of study in natural history." Boston, 1864) werd aangehaald, is door Agassiz uitgesproken in zijn „Essay on Classification, London 1859, p. 302: „Men kan niet zeggen, dat door Aristoteles ergens eene geregelde klassificatie is uiteengezet. Voortdurend spreekt hij van meer of minder uitgebreide groepen onder eene gemeenschappelijke benaming, welke groepen door hem klaarblijkelijk als natuurlijke afdeelingen worden beschouwd. Nergens echter is door hem de overtuiging uitgesproken, dat deze groepen op zoodanige wijze zouden kunnen gerangschikt worden, dat daardoor de natuurlijke verwantschap teruggegeven werd."

[9]) Pag. 26. Een aantal plaatsen, die als bewijzen kunnen dienen voor het hier opgemerkte kan men bijeengesteld vinden bij Meijer, l. c., pag. 102—106 in het oorspronkelijke — de vertaling pag. 106—110.

[10]) Pag. 30. Men dient hierbij de geheele opvatting van den bloedstroom door Aristoteles in aanmerking te nemen. Eene circulatie kent hij niet; en hij meent, dat de vaten, die het gedigereerde („gekochte," Aub. en Wimm. — Aristoteles bedient zich steeds van het werkwoord πέπτω) — bloed naar alle ligchaamsdeelen voeren, *en daarin eindigen*, al dunner en dunner worden, en ten slotte zóó naauw, dat het bloed, als zoodanig, daardoor niet meer uitstroomen kan. Vooral verdient de bijvoeging onze aandacht, dat nu alleen de uitscheiding van vocht, die men *ἱδρῶτα* noemt, tot stand komen kan, *en dit vooral dan, wanneer het ligchaam warm is, en de vaten zich verder openen.*"

[11]) Pag. 30. De vertaler van de verhandeling over de deelen der dieren, Dr. von Frantzius, heeft: *τὰ δὲ πολλὰς ἔχοντα λίαν ἶνας καὶ παχείας* ... in het op pag. 20 vermelde voorbeeld werkelijk vertaald: „diejenigen aber, welche zu vielen und zu festen *Faserstof* haben!!

[12]) Pag. 32. Het kan niet onnuttig zijn, wanneer de meest gewone zoogenoemde anticipatie van Aristoteles, die van de *Hectocotylie* der Cephalopoden, hier nader wordt onderzocht, opdat men zelf kunne nagaan, óf en in hoeverre aan onzen wijsgeer regt daarop mag worden toegekend. — De leer der *parthenogenesis* acht ik minder noodig, uit dit oogpunt te bespreken, daar hij — gelijk reeds in den text is gezegd — in het wezen dezer zaak niet kán zijn doorgedrongen. Dat ook von Siebold Aristoteles niet voor daarmede bekend gehouden heeft, blijkt uit diens „die *Parthenogenesis*; Vortrag zur Feier des 103a Stiftungstages d. k. Academie in München, 1862. Over Aristoteles' in der daad groote kennis van het bijënleven kan men nalezen een opstel van Aubert en Wimmer, in de Zeitschrift für Wissenschaftl. Zoölogie, J. 1858.

De geschiedenis van de ontdekking der *Hectocotylie* is in hoofdtrekken de volgende geweest. In het jaar 1825 werd door Delle Chiaje op eene *Argonauta* (de zoogenoemde *papieren nautilus* onzer vaderlandsche verzamelaars) een dier gevonden, dat zich daaraan, door middel van op zijn ligchaam aanwezige zuignapjes had vastgehecht, en, na losgemaakt te zijn, vrij in het water rondzwom. Delle Chiaje meende dit zonderlinge voorwerp voor eenen ingewandsworm te moeten houden. Vier jaar later werd door Cuvier een dergelijk voorwerp gevonden bij eenen *Octopus*, uit de Middellandsche Zee afkomstig. En ook hij meende in den *Hectocotylus*, gelijk hij het dier heeft genoemd, een' ingewandsworm te moeten zien. In 1841

eerst werd door Costa een stap nader tot de verklaring gedaan, en het voorwerp — hoewel nog op ónjuiste wijze — met de voortplanting in verband gebragt. En dit denkbeeld kreeg meerdere uitbreiding door Dujardin, die op goede gronden den Hectocotylus verklaarde, een afgescheurde arm eener Cephalopode te zijn, die welligt eenige beteekenis voor de bevruchting hebben kon.

Inmiddels had in 1842 Kölliker te Messina eenen nieuwen Hectocotylus gevonden, en dien beschreven als het zeer afwijkend van het wijfje gebouwde mannetje; zelfs meende hij daarin darmkanaal, hart en zeer ontwikkelde generatie-organen te kunnen aanwijzen.

Reeds had zijne meening veelvuldig ingang gevonden, toen Vérany — ditmaal weder aan eenen *Octopus* — de plaats van een' der armen door een eigenaardig blaasvormig deel ingenomen zag, waarbinnen hij evenwel een op een' arm gelijkend, zeer ligtelijk afvallend, orgaan terugvond. De Filippi herkende in dezen arm den Hectocotylus van Cuvier. In dien arm — zoo meende nu Vérany — zouden zich periodiek de mannelijke geslachtsorganen ontwikkelen.

Eerst Heinrich Müller zou, in 1850, de laatste groote dwaling verbeteren. Hij vond aan het merkwaardige kleine, geene schaal bezittende, mannetje van *Argonauta* eenen hectocotylus-arm, die — gelijk weldra door Kölliker bevestigd werd — van uit de op de gewone plaats in 't achterlijf voorhanden testes met sperma kon worden gevuld. — Op wat wijze dit laatste echter geschiedt, is tot hiertoe onverklaard gebleven.

Het is waarschijnlijk, dat bij de paring de beide sexen elkander met de armen omvatten, en dat daarbij de met sperma gevulde hectocotylus afscheurt, zijnen weg vindt binnen de mantelholte van het wijfje, en door de uitstorting van zijn' inhoud de bevruchting tot stand komen doet.

Terwijl alzoo de verklaring van dit geheel op zich zelf staande feit niet dan met groote inspanning van krachten gevonden werd, trad, in 1852, op éénmaal von Siebold op met de verklaring, dat Vérany en Müller welligt bij nader inzien hunne prioriteitsregten op de ontdekking van den hectocotylus zouden moeten afstaan aan Aristoteles. En velen namen de prioriteit van den laatsten aan.

De plaatsen, waarop men zich steunde, meenen wij — na vergelijking, ook van de vertalingen van Aubert en van Camus — aldus te moeten teruggeven:

Hist. animal., lib. IV, cap. 1.

„De *Polypus* gebruikt zijne armen als voeten en handen; met de twee armen boven den mond haalt hij zijn voedsel naar zich toe. Van den laatsten vangarm echter, die het meest spits is, en de eenige, die witachtig is en aan het einde in tweeën gespleten, bedient het dier zich bij de paring."

L. c., lib. V, cap. 6.

„Men beweert ook, dat het mannetje eene soort van paringsorgaan bezit aan

eenen der vangarmen, aan welken de beide groote zuignappen zitten; dit deel zou peesachtig zijn, en tot op het midden van den vangarm met dezen vergroeid, terwijl dan die arm door het mannetje in den trechter van het wijfje zou worden ingebragt.

L. c., lib. V, cap. 12.

„Het mannetje onderscheidt zich van het wijfje daardoor, dat zijn kop (volgens de aanmerking van Aubert in de aangeh. verhandeling uit de Zeitschr. f. W. Z. wordt daarmeê, — niettegenstaande 'er κεφαλὴν staat, — het *ligchaam* bedoeld!) langer is, en dat het aan den arm het door de visschers paringsorgaan genoemde witte deel bezit."

Ziedaar de plaatsen, door von Siebold geciteerd.

Maar in de verhandeling over de voortplanting staat te lezen: (I, § 29)

„De weekdieren echter ómstrengelen zich in de omgeving der mondopening, daartoe de vangarmen tegen elkander steunende en dooreenstrengelende. Deze wijze van copulatie wordt daardoor noodzakelijk, dat de natuur het deel, waardoor de uitscheiding wordt uitgestort, (de anale opening) zóó heeft gebogen, dat het naast den mond ligt — gelijk dit vroeger in de verhandeling over de deelên der dieren is uiteengezet.... Het kanaal nu voor de uitscheiding en voor het eijerstokachtige deel is één en hetzelfde, zoowel bij de Malacostraca (onze schaaldieren) als bij deze dieren; en het mannetje stort door dit kanaal zijn sperma uit. Het ligt echter op de voorzijde des ligchaams, waar de mantel open is en het zeewater binnendringt. Daarom komt de paring van het mannetje met het wijfje op deze plaats tot stand.... Dat bij de Polypoden het mannetje den vangarm in de „mantelbuis" inbrengt, waarom ook de visschers beweren, dat zij door middel van dien vangarm paren — geschiedt alleen tot vasthouden; *en wij hebben hier* NIET *met een aan de voortteling dienstbaar orgaan te doen: immers het ligt buiten den πόρος* (zie over beteekenis van dit woord, waarvoor hier misschien 't best „geslachtsorganen," zonder meer, werd vertaald, Aubert, die Cephalopoden d. Aristoteles, p. 20, 21) *en buiten het ligchaam.*"

Wij mogen voor het oogenblik buiten rekening laten, dat de bovengenoemde beschrijvingen aan een dier schijnen ontleend te zijn, hetgeen tot hiertoe niet is teruggevonden; want noch op den eigenlijken Hectocotylus, noch op den afwijkend gebouwden arm, die bij alle Cephalopoden — volgens Steenstrup's belangrijke ontdekking (in 't duitsch in het *Archiv für Naturgeschichte*, 1856, p. 211—257) — schijnt voortekomen, kunnen zij in haar geheel worden toegepast. Maar men zou bijna vragen: hoe is het mogelijk geweest, op den duur zich met von Siebold's citaten te vreden te stellen, waarin niets dan onbepaalde uitdrukkingen worden gevonden, en waarvan de grootste kracht nog zou zijn gelegen in een „on-dit." En wij deelen geheel de meening van Lewes, als hij, ook deze anticipering verwerpende,

deed opmerken, hoe Aristoteles, wanneer hem van het zoo in het oog vallende vrije, zoogenoemd parasiterende, leven van den eigenlijken Hectocotylus iets ware bekend geweest, ongetwijfeld, vooral in de verhandeling over de voortplanting, daarvan zou hebben gewag gemaakt.

Ware het echter, na de citaten van von Siebold alleen, nog mogelijk, aan een' zoogenoemden gehectocotyliseerden arm te denken van een onbekend gebleven dier; vooral het laatste citaat (merkwaardiger wijze — naar het schijnt — door Lewes over het hoofd gezien) bewijst, dunkt mij, met zekerheid, dat Aristoteles van de copulatie der *Cephalopoden* eene geheel andere voorstelling heeft gehad. Hoe Aubert, na dát citaat kan blijven meenen, dat „Aristoteles met de hectocotylie eener ons nog onbekende Octopode is bekend geweest," verklaar ik niet te kunnen begrijpen.

Het kwam mij wenschelijk voor, mijn stukje met geene dan de allernoodigste citaten te versieren. Behalve: Lewes, Aristoteles, Ein Abschnitt aus der Geschichte der Wissenschaft, übersetzt von Jul. Victor Carus, Leipzig, 1865, waarvan dit opstel als een referaat mag worden beschouwd — waarbij intusschen, gelijk men, hoop ik, zien zal, de kritiek niet is vergeten —; verder het bekende werk van Jürgen Bona Meijer, Aristoteles' Thierkunde, Berlin 1855; en het stukje van Aubert, over de Cephalopoden, heb ik de volgende uitgaven en de daarbij gevoegde aanmerkingen gebruikt. Voor de *Historia animalium* den text met (fransche) vertaling door Camus. Parijs 1783; voor de verhandeling over de deelen der dieren den text en de (duitsche) vertaling van Dr. Frantzius, Leipzig 1853; en voor de verhandeling over de voortplanting en ontwikkeling der dieren den text en de (insgelijks duitsche) vertaling door Aubert en Wimmer, aldaar 1860. In de hollandsche vertalingen, die ik, onder vergelijking van bovengenoemde werken, steeds naar het oorspronklijke heb gegeven, heb ik zeer vrij vertaald, maar ben ik — zooveel in mijn vermogen was — den zin, door Aristoteles in zijne woorden gelegd, getrouw gebleven. Indien het mij niet altoos gelukte, hem wèl te verstaan, zal ieder, die uit eigen ondervinding de moeijelijkheid daarvan weet te beoordeelen, mij daarover, hoop ik, niet te hard vallen!

HET ROMEINSCHE REGT EN DE HEDENDAAGSCHE REGTSGELEERDHEID.

REDEVOERING

TER AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT AAN DE HOOGESCHOOL TE GRONINGEN,

DEN 6den JUNIJ 1867

UITGESPROKEN

DOOR

Mr. W. MODDERMAN.

EDELGROOTACHTBARE HEEREN, CURATOREN VAN DEZE HOOGESCHOOL,

WELEDELGESTRENGE HEER, SECRETARIS VAN HET COLLEGIE VAN CURATOREN,

HOOGGELEERDE HEER RECTOR MAGNIFICUS, HOOGGELEERDE HEEREN PROFESSOREN, ZEER GEACHTE AMBTGENOOTEN,

EDELACHTBARE HEEREN, AAN WIE HET BESTUUR VAN DEZE STAD, OF DE HANDHAVING DES REGTS IS TOEVERTROUWD,

WELEDELE ZEER GELEERDE HEEREN, DOCTOREN DER VERSCHILLENDE FACULTEITEN,

WELEERWAARDE HEEREN, LEERAREN VAN DEN GODSDIENST,

WELEDELE HEEREN, STUDENTEN AAN DEZE HOOGESCHOOL,

EN VOORTS GIJ ALLEN, DIE DEZE PLEGTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT,

ZEER GEËERDE TOEHOORDERS.

Sedert het einde der vorige eeuw heeft de beoefening van het R. R., en daarmeê de geheele regtswetenschap, eene hervorming ondergaan, welke aan de kwijnende plant nieuw en frisch leven heeft geschonken.

De geschiedenis dier hervorming knoopt zich vast aan de namen van Hugo, Niebuhr, Eichhorn, maar bovenal aan den glansrijken en onsterfelijken naam van Friedrich Carl von Savigny. Wel verre van het werkelijk leven te willen plooijen naar verouderde en afgestorven begrippen, die, met miskenning der geschiedenis en tot schade der praktijk, op de meest oncritische en slaafsche wijze tot eene doode massa waren verwerkt, was het *zijn* streven theorie en praktijk naauw te vereenigen, het regt aan het leven en het leven aan het regt weêr te geven. Zijn doel werd, helaas! niet altijd door zijne volgelingen in het oog gehouden; de historische school heeft, door zich in alle bijzonderheden te verdiepen in

de vraag: *hoe* het R. R. eenmaal *is* geweest, vergeten dat de geschiedenis voor de regtsgeleerdheid als praktische wetenschap, slechts middel, niet doel wezen kan. Door zich te veel bezig te houden met hetgeen was, verloor zij de behoeften van de haar omringende maatschappij uit het oog en verbreedde daardoor de klove tusschen wetenschap en leven. Hevig was het verzet, door deze eenzijdigheid uitgelokt; maar het was geen strijd tegen *die* historische beoefening, welke de geschiedenis als middel beschouwt; deze methode heeft alom gezegevierd.

Heerscht er dan nu eensgezindheid over de beteekenis van het R. R. voor ons, over zijne waarde voor de ontwikkeling van de regtsgeleerdheid in het algemeen, over de wijze waarop het thans moet beoefend worden? Dat zij verre; nog onlangs heeft G. Lenz [1]) het R. R. aanbevolen als het absolute, het voor alle tijden en volkeren, ja zelfs voor de Amerikanen, geschikte regt; terwijl C. A. Schmidt [2]) heeft willen bewijzen dat het op principiëel verkeerde grondslagen rust. De blinde Romanist heeft, evenals de radicale Germanist, meer tegenstand dan aanhang ondervonden, want het R. R. verdient noch dien lof, noch die blaam.

Tusschen die twee uitersten evenwel bestaan vele nuances en — zij het dan ook minder sterk — de tegenstelling tusschen Lenz en Schmidt, tusschen Romanisten en Germanisten, beheerscht ook thans nog de wetenschappelijke behandeling van het R. R. Van hem, aan wien die behandeling is toevertrouwd, mag vóór alles gevorderd worden, dat hij zich een helder denkbeeld vorme omtrent de waarde en beteekenis welke het R. R. heeft voor de tegenwoordige wetenschappelijke beoefening der regtsgeleerdheid, waarvan het nog steeds het uitgangspunt is. Het zij mij daarom vergund mijne meening hieromtrent voor Uwe geëerde aandacht te ontwikkelen; — op volledigheid maak ik geene aanspraak, daarvoor staat mij te weinig tijd ten dienste; evenmin op oorspronkelijkheid; wel is mijne opvatting van het R. R. van deze plaats nog niet verdedigd, maar elders beter dan ik het zou kunnen doen.

Moge het mij gelukken ook hun, die mijne meening niet deelen, de overtuiging te schenken, dat ik niet op losse gronden van hen verschil.

---

[1]) *Ueber die geschichtliche Entstehung des Rechts*, 1844.

[2]) *Der principielle Unterschied zwischen dem römischen und germanischen Rechte*, 1853.

Voorwaar! het is, om met Jhering [1]) te spreken, een opmerkelijk verschijnsel, dat Rome driemalen de volkeren tot eenheid heeft gebragt; driemalen aan de wereld de wet heeft voorgeschreven: op het gebied van Staat, Kerk en Regt. En die eenheid des regts viel niet zamen met Rome's wereldheerschappij; want toen in de middeneeuwen de R. erfenis door de volken van Zuid- en Midden-Europa werd aanvaard, had zij reeds bijna vijf eeuwen als hereditas iacens gesluimerd.

Nergens werd het R. R. den volkeren door het zwaard opgedrongen; men gaf zich vrijwillig over aan zijne heerschappij; in blinde onderwerping erkende men weldra geen gezag meer dan het R.

Van een geheel ander tooneel was het begin dezer eeuw getuige. Ter naauwernood had men hier en in Duitschland het juk van Napoleon afgeschud, of men beijverde zich de Fransche wetboeken door nationale te vervangen, niettegenstaande het verzet der historische school, die den tijd daarvoor nog niet rijp achtte. Maar de volken hebben zich niet gehaast om den R. indringer, wiens taal zij niet eens verstonden, over de grens te jagen; eeuwen lang heeft de vreemdeling als wetgever den scepter gezwaaid en zelfs nu nog wordt hem zijn wetenschappelijk gezag door bijna niemand betwist. En toch was het Fransche regt èn hier èn bij onze naburen veel meer nationaal, dan het R. bij de volken die het in de middeneeuwen aannamen en zijn gezag voortdurend erkenden.

Voorwaar een vreemd verschijnsel, te vreemder wanneer men bedenkt hoe het regt door duizenden draden is zaamgeweven met de opvatting van het familieleven, met de uitgebreidheid van het verkeer, met den trap van ontwikkeling op godsdienstig, zedelijk en staatkundig gebied, getuige het huwelijk, de voogdij, de vaderlijke magt, het erfregt, de wijze van eigendomsverkrijging en overdragt en zoovele andere regtsinstellingen, en hoe in alle deze opzigten veel grooter overeenstemming bestond tusschen ons en de Franschen, dan tusschen de volken van Duitschland en de Romeinen.

Het is hier niet de plaats de verklaring van de receptie van het R. R. te beproeven; het is op dit oogenblik voor ons doel voldoende die receptie

---

1) *Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung*, 2te Aufl., S. 1.

aan te nemen als een onwederlegbaar historisch feit. Van meer belang is het te vragen, wat het R. R. voor *ons* geworden is, m. a. w. welke de gevolgen dier receptie geweest zijn, of zij weldadig op de ontwikkeling van het regt gewerkt heeft, of wij het R. R. moeten blijven beoefenen zooals onze voorvaderen het beoefenden?

In vele opzigten heeft het R. R. een invloed gehad, die niet genoeg kan worden geprezen. Ten tijde zijner receptie was het inheemsche regt voor een groot deel onbeschreven, ius incertum, en bestond voor een ander deel uit eene menigte oorkonden, landregten, regtsboeken, rijkswetten en wat al meer, die onderling in strijd geen van alle aan de behoeften van het leven beantwoordden, wien het ontbrak aan rijkdom van inhoud, aan vastheid van vormen en beginselen. Het R. R. daarentegen muntte uit door eene ontzagchelijke verscheidenheid van stof, door scherpe begrippen, door eene onnavolgbare methode. Hierdoor heeft de kennis van het R. R. aan de ontwikkeling van het nationale eeuwen arbeid bespaard.

De juristen toch vonden die regtsregels en regtsinstellingen, welke zij bij toenemende beschaving en vooruitgang noodig hadden, geformuleerd en afgewerkt in het corpus iuris. Eene vergelijking met het Engelsch regt, waarop de invloed van het R. zeer gering was, bewijst dit duidelijk. Zoo is b. v. het Engelsch regt eerst in onze dagen gekomen tot het benefice van inventaris, eene weldaad waarmeê reeds Justinianus zijne onderdanen had verblijd, nadat men zich eerst met het ius cretionis, later met het ius deliberandi had gered.

Maar die grootere volkomenheid van het R. R. heeft ook een zeer nadeeligen invloed gehad. Zij leidde tot eene afgodische vereering, tot eene slaafsche navolging. In hun overdreven ijver namen de juristen het geheele R. R. over, zonder onderscheid te maken tusschen het specifiek R. en datgene wat als overeenkomstig met den aard der zaak en de behoeften der maatschappij, als ratio scripta bestemd was om voortdurend levenskracht te behouden. Niets gold voor waar, voor regtvaardig dan wat steunde op het gezag van eene wet uit het groote arsenaal van Justinianus: Iuris consultus sine lege loquens erubescit. Het nationale regt werd gebogen en verwrongen, tot zoolang het met het R. overeenstemde. Deze bijgeloovige eerbied heeft de beoefening van het R. R. of liever — de ware

regtswetenschap groote schade berokkend; want zij veroorzaakte eene scheiding tusschen wetenschap en praktijk, eene klove juist daarom zoo groot, omdat de volbloed Romanisten — plus royalistes que le roi — in hun blinden ijver zelfs datgene verdedigden en toepasten, wat reeds lang door Justinianus als afgestorven en onbruikbaar was beschouwd. Een bewijs hoe diep dat gezag wortel had geschoten zien wij daarin, dat zelfs nog in het laatst der 18de eeuw zij, die het waagden de geldigheid van het R. R. als *subsidiair* regt te ontkennen, als onregtzinnig werden uitgekreten en vervolgd. Het is u bekend hoe Frederik Adolf van der Marck, van 1753 tot 1773 Hoogleeraar aan deze Hoogeschool, het dorst bestaan die regtskracht te ontkennen en deze thesis te doen verdedigen: "Usum iuris Romani Grammaticum, Historicum, immo et Politicum *qua Doctrinalem* agnoscimus; sed usum eiusdem iuris forensem *legalem* in Drenthia negamus." Een kreet van verontwaardiging ging op; op hoog bevel van den Rector Magnificus mogt die thesis, als tenderende in detrimentum salutis Academiae, niet worden verdedigd. Sedert dien tijd werd door de Romanisten tegen van der Marck, den man die in zoo menig opzigt zijn tijd vooruit was, een kruistogt gepredikt, waarin zij ijverig werden bijgestaan door eenige bekrompen theologen. Het gelukte eindelijk van der Marck onregtzinnig te doen verklaren, en aan dit heerlijk werk werd de kroon opgezet door zijne afzetting als Hoogleeraar.

Geen wonder dat het volk een vreemdeling was geworden in zijn regt; het verstond zelfs niet de taal, waarin het was vervat; en vooral hier te lande verkondigden de juristen veel, wat in de praktijk onbekend was; zij spraken van peculium castrense en quasi castrense, van peculium adventitium en profectitium, waarvan noch de vaders noch de zoons eenig denkbeeld hadden of behoefden te hebben. Het leven bleef in vele opzigten vreemd aan hetgeen de juristen leerden; er ontstond een noodlottig dualisme, "ein Recht der Bücher und ein Recht der Acten." Ik geloof dan ook met Beseler [1]), dat de receptie van het R. R., zoozals zij geschied is door de juristen, niet was de uitdrukking van het nationale regtsbewustzijn. Men gevoelde voorzeker behoefte aan verbetering en ontwikkeling van

[1]) *Volksrecht und Juristenrecht*, 1843.

het inheemsche regt, maar hoe kon de groote massa der bevolking de toepassing verlangen van het R. R., dat haar ten eenenmale onbekend was en dat zooveel inhield wat niet voor hare toestanden paste, wat in strijd was met vaderlandsche zeden en gebruiken?

Doch laat ons den juristen geen verwijt maken van hetgeen zij deden; in de eerste plaats toch zijn hunne verdiensten voor de kennis van het R. R., ook in onze dagen, van onmiskenbaar groot belang; maar ten anderen — zij werden meêgesleept door den stroom, die hun tijd beheerschte, door den onwederstaanbaren drang naar de vruchten der classieke oudheid; en daarenboven, de glans van het R. R. verblindde hunne oogen; wat wonder dat het nieuwe licht hen tot dweperij deed overslaan, en dat zij voor het R. R. niets dan lof en wierook hadden?

Maar men zie ook toe, dat men het R. R. geen verwijt make van datgene, wat alleen zijne beoefenaars, die het leven niet kenden, moet treffen; dat de afdwalingen eener wetenschap, die zich de methode der R. juristen niet had eigen gemaakt en daardoor was vervallen tot een blind „Buchstaben-Fanatismus," niet worden geëxploiteerd tegen het R. R. zelf.

De beoefening van het R. R. heeft verschillende stadiën doorloopen. Het is bekend dat op de periode der glossatoren, die der veel lager staande commentatoren volgde; hoe toen alle oorspronkelijkheid en frischheid was verdwenen; quod non agnoscit glossa non agnoscit curia heette het, en een zekere Rafael Fulgosius schreef: „Sicut antiqui adorabant idola pro diis, ita advocati adorant glossatores pro evangelistis. Volo enim pro me potius glossatorem quam textum. Nam si allego textum, dicunt advocati adversariae partis et etiam iudex: credis tu quod glossa non ita viderit textum sicut tu, et non ita bene intellexit sicut tu [1]?" Met de Fransche school ontwaakte eene meer geschiedkundige behandeling, waaraan zich de Duitsche school minder, de Hollandsche school naauwer aansloot, tot dat eindelijk de wijsgeerige school geheel met het vreemde regt en met de historie wilde breken, en het absolute regt uit de „reine Vernunft" meende te kunnen scheppen.

Tegen deze eenzijdigheid trad de historische school met kracht op en

[1] Windscheid, Lehrbuch des Pandektenrechts, § 7, n. 3.

toonde aan, dat de ervaring van eeuwen de onmisbare leidsvrouw is der toekomst, dat elk geslacht door duizenden draden aan het voorgaande is verbonden, dat het regt niet het product is van willekeur en dat het daarom zonder geschiedkundige beoefening niet kan worden begrepen; dat het eene ijdele waanwijsheid zou zijn, het vroeger regt en dus ook het R. over boord te werpen; maar dat wij uit de gegevens een nieuw en frisch regt moeten vormen, eenheid en orde brengen in de chaotische massa. In hare reactie was ook de historische school eenzijdig, want zij vergat te veel, zooals ik reeds opmerkte, dat de geschiedenis voor de regtsgeleerdheid slechts middel is en geen doel. Maar genoeg, het wordt tijd om te vragen: wat moeten *wij* met het R. R. doen?

De taak van elk jurist bestaat in de eerste plaats in het leeren kennen en verstaan van het regt dat hem en de om hem levende maatschappij beheerscht. In zooverre is de wetenschap receptief, d. i. zij moet het bestaande in zich opnemen. Om het bestaande regt te begrijpen, is de studie van het R. onmisbaar, want het is ten gevolge zijner receptie een bestanddeel van ons regt geworden. Voor een groot deel is ons regt op R. bodem gegroeid; menige regel, menige instelling is te regt of te onregt door onzen wetgever uit het R. R. overgenomen.

Zullen wij dat alles kunnen verstaan en begrijpen, wanneer wij niet de wording en ontwikkeling van die regels en instellingen nagaan, wanneer wij niet tot de bron zelve opklimmen? „Eene verklaring, zegt prof. Holtius [1]), van regtsinstituten uit de wet alleen, alsof wetten niet waren een product van lang voorhanden begrippen, is een bloote schijn." Al zien wij dus den regel duidelijk in de wet geschreven, wij mogen zijn oorsprong nimmer vergeten. Melius semper est petere fontes quam sectari rivulos.

Maar ook, omgekeerd, moet hij, die het R. R. zóó wil behandelen dat het waarlijk vruchten afwerpt voor onze hedendaagsche juristen, bestendig het oog gevestigd houden op ons hedendaagsch regt, elk oogenblik op het verband en het verschil, op den vooruitgang en op de gebreken wijzen. Er zijn tallooze voorbeelden, dat onze wetgever te regt het R. R. heeft

---

1) *Het Nederl. Faillitenr.*, Inl. bl. VII.

gevolgd, er zijn andere, dat hij ten onregte is afgeweken, maar er zijn ook vele, dat men zich geheel verkeerd op het gezag van den R. voorganger beroept; alleen eene grondige studie van het R. R. kan over dit alles licht verspreiden. Kan men datgene wat specifiek R. is en reeds lang afgestorven, niet geheel met stilzwijgen voorbijgaan om den naauwen zamenhang met en het regt verstand van het geheel: dit blijft bijzaak; want men moet vooral in het licht stellen, wat met ons regt samenhangt, wat thans nog van praktisch nut is, en dus b. v. meer gewigt leggen op het obligatie- dan op het familieregt, meer uitvoerig het erf- en het dotaalregt behandelen dan den regtstoestand van slaven en peregrini. In één woord, bij de behandeling van het R. R. mogen *onze* toestanden en *ons* regt nooit uit het oog verloren worden; zóó alleen kan die studie dienstbaar worden gemaakt aan de vorming van practische juristen, en behoeft men niet heden te leeren wat men morgen veilig weer vergeten kan. Wij moeten dankbaar aannemen wat aan onzen tijd voegt, maar ook niet schromen slaafsche navolging ijverig te bestrijden. Wij kunnen evenwel noch het een, noch het ander, zonder naauwgezette beoefening van het R. R.

Behalve het zich eigen maken van zijn regt, heeft de jurist eene andere, niet minder gewigtige taak: ik bedoel de praktische toepassing. Hij moet den abstracten regtsregel op het concreet geval toepassen. Hiervoor is behalve de kennis van den regel zelf, een scherpe praktische blik noodig, een juristische takt, waarin wij de R. regtsgeleerden als onze onovertroffen meesters moeten erkennen. Op elke bladzijde van het corpus iuris kunnen wij het lezen hoe zij de hun voorgelegde vraag kort en bondig vooropstellen, en met eene fijne gave van onderscheiding, eene bewonderenswaardige kunst van ontleding aangeven, waarom de opgegeven casus wel of niet onder dezen of genen regtsregel valt. Altijd indachtig aan het „parva rerum discrepantia, magnum facit iuris discrimen," tasten zij zelden in hunne antwoorden mis. Zonder zich in eene dorre casuistiek of even onvruchtbare abstracties te verdiepen, keeren zij telkens tot het werkelijk leven terug en bewijzen daardoor hoe naauw theorie en praktijk vereenigd kunnen en moeten worden.

In de kunst van uitleggen der geschrevene wet zijn zij eerste meesters,

eene kunst voor ons niet minder onmisbaar dan voor hen, opdat wij niet aan de woorden der wet blijven hangen, maar onder het licht der geschiedenis, der taal- en redekunde tot den waren wil des wetgevers doordringen, want ook onze wetten, al gelijken hare uitspraken dikwijls orakelspreuken, spreken inderdaad zelden orakeltaal; strijd en onduidelijkheid geven den uitlegger overvloedig arbeid.

Niet minder munten de R. juristen in hooge mate uit door eene technische vaardigheid, om van het algemeene tot het bijzondere over te gaan en omgekeerd, om eene regtsinstelling in alle hare fijnste schakeringen te ontleden, haar verschil en overeenkomst met andere instellingen aan te wijzen, in een woord, zij opereren met hunne begrippen, zij zijn meesters in de diagnose. Bij dit alles zijn hunne begrippen scherp, hunne uitdrukkingen kernachtig en doorschijnend, is de doorvoering en toepassing hunner beginsels logisch en consequent. „Dixi saepius, zegt Leibnitz [1]), post scripta Geometrarum nihil exstare, quod vi ac subtilitate cum Romanorum iure consultorum scriptis comparari possit, tantum nervi inest, tantum profunditatis." En dit alles was niet aan enkele bevoorregten eigen, neen! die gaven waren, wel in meerdere of mindere mate, maar toch tot zekere hoogte het eigendom van allen. Ik wil u niet vermoeijen door voorbeelden het gezegde te staven. De technische verdiensten der R. coryphaeën zijn honderden malen door anderen geroemd en te algemeen erkend, dan dat zij uit mijn mond nog eenig bewijs zouden behoeven.

De groote bewondering welke die gaven der R. juristen ons afdwingen, moet ons evenwel niet verleiden tot dien afgodischen eerbied, waarmede de vroegere wetenschap het R. R. beoefende.

Men wane toch niet dat de methode van het orthodoxe Romanismus, waarvan wij boven spraken, de leer: wat in het corpus iuris staat is regt, zoo geheel tot de geschiedenis behoort. De slavernij die den geest der juristen met hare R. boeijen heeft omkneld, was zoo drukkend, dat hare sporen tot in onze dagen zigtbaar zijn gebleven. Spreekt men b. v. niet bij de afschaffing der woekerwetten, bij de openbaarheid van het eigendomsregt en andere zakelijke regten, bij de tegenwoordige eigendomsver-

---

[1]) *Epist.* ad H. E. Kestnerum, *Epist.* 15.

krijging door vermenging en specificatie, bij den regel »en fait de meubles possession vaut titre" etc. etc. van concessiën die *het regt* heeft moeten doen aan de volkshuishoudkunde; alsof deze wetenschap en de regtsgeleerdheid, of wel het civiel regt er niet beide evenzeer naar streven om den aard der levensbetrekkingen, de behoeften der maatschappij en de wetten die haar beheerschen te leeren kennen en ordenen, zoodat zij in zooverre hetzelfde object hebben en hand aan hand moeten gaan. Alleen dan kan men in het nieuwe of wel in het nationale regt concessiën aan de volkshuishoudkunde zien, wanneer men het R. R. voor het eenige ware, voor het absolute regt erkent. Neen, die veranderingen in het regt, afwijkende van het R., zijn geene concessiën aan volkshuishoudkunde of eenige andere wetenschap, maar het is nieuw, het is ander regt, omdat de maatschappelijke toestanden zijn veranderd, omdat de beschaving, de eerste factor in de ontwikkeling des regts, is vooruitgegaan.

Welke is thans onze toestand, de taak onzer juristen?

Wij leven in een tijd van wetten; de waarde van een ministerie wordt dikwijls afgemeten naar het aantal wetten dat het heeft geproduceerd, en het ergste verwijt dat men eener regering zou kunnen doen is bijna: gij hebt niet ééne wet gemaakt. En toch zijn onze wetten nog zoo slecht. Ons B. R. b. v. is gecodificeerd, maar hoe? Ik antwoord met de woorden van een meer bevoegd beoordeelaar dan ik. Prof. Opzoomer [1]) zegt: »Als men ons wetboek vergelijkt met het Fransche en bedenkt hoe vele jaren van rijke ondervinding er tusschen liggen, dan keert men met schaamte zich van den vaderlandschen arbeid af. Het Fransche Wetboek is voor zijn tijd een meesterstuk, het onze ook voor zijn, zoo veel lateren, tijd een zeer gebrekkig werk. Het is of men bij ons vaak willens blind is geweest. Hoe dikwijls heeft men het vreemde wetboek slaafs gevolgd, waar zijn onjuistheid in het oog sprong; hoe zelden heeft men willen zien bij het licht, dat in Frankrijk reeds lang was opgegaan. En waar men op de eene plaats had veranderd, daar had men op de andere zijn eigen werk weêr vergeten, en nam met eene trouwe vertaling over wat nu allen zin verloren had. Vooral onze Tweede Kamer scheen er op uit hare on-

[1]) *Het Burgerlijk Wetboek*, Voorrede, bl. VI.

handigheid te toonen, haar volslagen ongeschiktheid om een Burgerlijk Wetboek te beoordeelen, hare onkunde op het gebied van het privaatregt. Welk een verschil tusschen de ontwerpen van '16en '20 en het werk, dat eindelijk uit de groote wettenfabriek te voorschijn kwam. Geen wonder, waar zoovelen medewerkten die het werk niet verstonden. In die fabriek was de arbeid niet met het verstand van een goeden opzigter verdeeld, maar ieder kreeg wat de beste werkman geleverd had nog eens in handen, en ieder had een schaaf bij zich, waarvan hem het vrije gebruik was gegund. Zoo werd er veel geschaafd, maar zelden waar het noodig was. Men schaafde vaak meer op de gladgepolijste dan op de ruwe oppervlakte." Tot zoover Opzoomer.

Wij zien uit dit niet overdreven getuigenis, hoezeer wij de kunst van uitleggen behoeven, maar tevens hoe wij er op uit moeten zijn de bestaande wetten te verbeteren of wel hare verbetering voor te bereiden.

Een noodlottig gevolg van den slechten toestand onzer codificatie is, helaas! eene breede klove tusschen wetenschap en praktijk. „De uitlegger van ons Burgerlijk Wetboek, zegt Prof. Opzoomer t. a. p., moet zich er telkens over ergeren, dat hij den regter uitspraken voorschrijft, die hij zelf als regtsgeleerde niet anders dan ongerijmd kan noemen." En zoo gebeurt het honderden malen dat men zijn gevoel van regt geweld moet aandoen, omdat men gebonden is aan de wet. Geen wonder dat dit alles nadeelig op de ware regtsgeleerdheid heeft gewerkt; geen wonder dat vele *regts*geleerden in der daad slechts *wet*geleerden zijn, dat vele leerstukken zich oplossen in woordenziften en letterknechterij, dat men meer hoort vragen naar de woorden van de wet, of naar hetgeen een of ander lid van de Tweede Kamer, die nooit eenig denkbeeld van het privaatregt heeft gehad, bij de beraadslagingen heeft verkondigd, dan naar datgene, wat de geschiedenis, de aard der zaak, de ware regtsbeginselen, de behoeften der maatschappij zouden moeten meêbrengen.

Dan, dit alles is in een oogenblik niet te veranderen, maar het toont ons ook overtuigend, dat de studie van het R. R. niet alleen voor de verklaring van ons regt en voor de uitlegkunde van belang is, maar ook nog in een ander opzigt onmiskenbaar nut heeft. De uitlegger toch van ons regt is geen vrije leeraar van het regt, hij is gebonden aan de wet; hoe veel

strijd het hem koste, de regtsgeleerde moet dikwijls wijken voor den wetgeleerde. Maar het R. R. heeft zijn wettelijk gezag verloren en is voor ons alleen van wetenschappelijk belang. Hij dus, wiens taak het is de toekomstige regtsgeleerden de beginselen van het R. R. te ontvouwen, is geheel vrij; hij staat uit den aard der zaak op een meer wetenschappelijk of liever op een minder wettelijk standpunt en behoeft zijn eigen persoon niet te splitsen in wetgeleerde en regtsgeleerde, om in de eene qualiteit te verkondigen, wat hij in de andere als ongerijmd zou verwerpen. De meer dogmatische studie van het R. R. kan alzoo een heilzaam tegenwigt zijn tegen de natuurlijk meer exegetische beoefening van het hedendaagsche regt, en zal daardoor behoeden voor eene eenzijdige wetgeleerdheid, die ongemerkt zou kunnen leiden tot de meening, dat er geen ander regt is dan wat in October 38 daarvoor is uitgemaakt. Maar evenzeer als wij ons als wetenschappelijke regtsgeleerden van de boeijen der wetgeleerdheid moeten los maken, evenzeer moeten wij op onze hoede zijn tegen de R. slavernij.

Behalve de receptieve werkzaamheid der wetenschap, het in zich opnemen, begrijpen en toepassen van het bestaande, heeft zij eene andere niet minder belangrijke taak, welke ik hare productieve werkzaamheid wil noemen.

Geen jurist immers, die zijne roeping begrijpt en op waardige wijze wil vervullen zal het voldoende achten *zijn* regt te kennen, *zijne* wetten te verstaan. Geene wet toch kan alle gevallen voorzien, nieuwe toestanden en verschijnselen beheerschen; wij mogen ons regt niet beschouwen als door een muur omsloten, waardoor alles wat daarbuiten ligt wordt geweerd. De meeste geschillen ontstaan zeker juist daar, waar de wet heeft gezwegen. Zal dan ook de regtsgeleerde verlegen mogen staan? Of kan men bij elk nieuw verschijnsel des wetgevers tusschenkomst inroepen? Zeker niet, en al kon men het, men zou zich slechts kunnen verheugen in een grooter aantal slechte en ondoordachte wetten, dan wij nu reeds bezitten.

Neen, het is de taak van den regtsgeleerde zich van datgene wat nieuw is meester te maken, de eischen der praktijk te leeren kennen, de nieuwe stof onder het regt te brengen en te ordenen, om zoo voor den wetgever

den weg te banen. Daarvoor moeten de regtsgeleerden om zich heen zien in het leven, zich de natuur der nieuwe regtsbetrekkingen eigen maken, de gebreken van het bestaande leeren opmerken, het verband van het nieuwe met het algemeen bekende aanwijzen, aan alles wat zich als regtvaardig en nuttig aanbeveelt, eene afgeronde gedaante en eene plaats in het systeem geven. In één woord: de jurist moet midden in het leven staan, om de behoeften en eischen der maatschappij te leeren kennen en het werk van den wetgever voor te bereiden.

De ondervinding van 1848 heeft, in Duitschland vooral, getoond welke de noodlottige gevolgen zijn, wanneer de juristen deze roeping verzaken. Men had gewigtige grieven tegen de bestaande strafvorderingen. Lang had men aangedrongen op afschaffing van het heimelijk en schriftelijk proces, op invoering van het Openbaar Ministerie. In '48 brak eindelijk de revolutie los, men moest toegeven aan de eischen der publieke opinie, maar men moest het met groote overhaasting doen, in vele opzigten niet wetende wat men deed, want de juristen hadden zich bepaald tot het bestaande, de gebreken daarvan niet genoeg ingezien, althans den nieuwen weg niet aangewezen. Blindelings nam men de Fransche instellingen over, die evenmin met den Duitschen geest strookten, zoodat men binnen weinige jaren het in der haast opgetrokken gebouw weêr moest afbreken.

Het tegendeel zien wij in de Duitsche handelswetgeving en de Duitsche wisselwet. Hier hadden de juristen de gebreken van het bestaande waargenomen en zoo den wetgever den weg gebaand. Dan alleen kan het regt op een stevigen grondslag gevestigd worden. Wij moeten niets aannemen, omdat het van R. of Germaanschen of van welken oorsprong ook is, maar alleen omdat het aan de behoeften van het leven, aan de eischen van het verkeer beantwoordt. Dit is de eenige vaste basis voor het regt; R. en Germaansch regt zijn slechts hulpmiddelen.

In hoeverre kan nu de studie van het R. R. de wetenschap dienen ter vervulling van hare productieve roeping? Het is ontegenzeggelijk dat onze maatschappij veel hooger staat dan de R., maar het is even ontegenzeggelijk, dat ons regt betrekkelijk veel lager staat. Hoevele algemeen erkende regtswaarheden evenwel het corpus iuris moge bevatten, wij kunnen niet volstaan met eenvoudig de door de Romeinen bewerkte stof over te nemen

en op onze nieuwe toestanden toe te passen. Er zijn velerlei zaken, op het geheele gebied van het regt ingrijpende betrekkingen, waarvan de Romeinen geen denkbeeld hadden, waarvoor wij wel eenigen grond bij hen vinden, maar die toch geheel door ons moeten geregeld worden, terwijl de wet er òf niet òf weinig in voorzien heeft. Ik wijs u slechts op het zoogenaamde telegraafregt met zijne vele vragen over de regtsbetrekkingen tusschen afzender en maatschappij of geadresseerde, over de bewijskracht der telegrammen, over de verantwoordelijkheid voor fouten; op ons hypotheekstelsel en het geheele grondcrediet, dat dringend verbetering eischt; op de eindelooze vormen van gemeenschappen, vennootschappen en corporaties; op de over de geheele wereld verspreide papieren aan toonder en order in duizenderlei gedaante; op de assurantie- en beleenings-contracten; op de tallooze credietinstellingen van deze dagen, van het pandjeshuis tot het grootboek der nationale schuld toe; enz. enz.

Ook voor deze en dergelijke gevallen moeten wij bij de Romeinen ter schole gaan, niet om den inhoud van het R. R., maar om van hen zelven hunne onovertroffen methode te leeren. Nieuwe regtsregelen te vinden voor nieuwe regtsbetrekkingen, dit is hun geheim, dit moeten wij van hen leeren afzien. De R. juristen toch bepaalden zich er geenszins toe, om het regt dat zij vonden te leeren kennen, uit te leggen en toe te passen op de hun voorgelegde gevallen. Zij *moesten* verder gaan. Dagelijks deden zich aan hun nieuwe verschijnselen voor, werden tot dusver ongekende betrekkingen in het leven geroepen, waarin nog geene wet voorzien had, waarvoor zij een nieuw regt moesten scheppen, de bestaande regels wijzigen en uitbreiden, uit eene erkende praemisse nieuwe gevolgtrekkingen maken. Ofschoon Papinianus en Ulpianus de wetten en edicten van hun tijd even grondig bestudeerd hebben, als wij onze wetboeken, hebben zij zich niet ongelukkig en verlaten gevoeld, wanneer zij het hun voorgelegd geval niet onder eene wetsbepaling konden buigen, maar met volle bewustheid dat zij zelven autoriteiten waren, hebben zij het leven niet naar enkele wetsvoorschriften misvormd, maar de theorie geschapen naar de eischen der hen omringende maatschappij. Het was hierbij hunne moeijelijke taak de eischen van het heden te verzoenen met de traditiën van het verleden, gene te bevredigen zonder deze te kwetsen; maar juist hunne

gehechtheid aan het oude regt, gepaard aan een open oog voor nieuwe behoeften, was hun een krachtige prikkel om al hun verstand, hunne gansche scherpzinnigheid te hulp te roepen; de nood maakte hen vindingrijk, maar — en dit is de schaduwkant — verleidde hen ook dikwijls tot ficties, spitsvondigheden en subtiliteiten, die wij met regt als ongerijmd verwerpen.

Zoo beoefenden zij hunne wetenschap productief, door den wetgever en den regter voor te lichten en met hunne responsa en sententiae nieuwe regtsregels te scheppen. Gelijk zij de beginselen van het ius gentium in hun regt opnamen en verwerkten, moeten ook wij den blik niet alleen slaan op hetgeen bij ons regtens is, maar ook het oog openen voor hetgeen bij andere beschaafde natiën als nuttig en doelmatig is erkend en proefhoudend bevonden.

Wat zij door hun ius honorarium bewerkten, n. l. het langzamerhand doen erkennen van die wijzigingen welke door de behoeften van het werkelijk leven worden gevorderd, dat is thans de taak der juristen. Zij moeten hierbij niet als het ware achter de praktijk aanhinken, maar de wetenschap moet met de praktijk gelijken tred houden. Hiervoor is eene vergelijkende regtsstudie onmisbaar; maar bij geen volk der wereld zullen wij de methode vinden die het R. R. ons geeft te aanschouwen. In het ius gentium en het ius honorarium geeft het R. R. ons een voortdurend ontwikkelingsproces te bewonderen, waarvan wij ons in onze dagen bijna geen denkbeeld kunnen vormen, nu de gewoonte als regtsbron is verstopt en de stroom van des wetgevers wijsheid een traag en loom vlietende beek is geworden.

In een opzigt kunnen wij niet bij de R. ter schole gaan. De massa bouwstoffen moet door ons geordend worden, aan alles moet zijn juiste plaats aangewezen, alles moet behoorlijk verdeeld en gerangschikt worden. Maar in deze kunst van systematiseren schoten de R. te kort, en toch is zij onmisbaar om een juist overzigt van het geheel te krijgen, het verschil en de verwantschap tusschen onderscheidene instellingen juist in te zien. Dit is niet altijd even gemakkelijk; hoeveel overeenkomst en toch ook hoe groot verschil bestaat er niet b. v. tusschen lastgeving met een honorarium en huur van diensten; tusschen deze en aanneming van werk; tusschen

erfpacht, opstal, vruchtgebruik en beklemming; tusschen het mutuum, het depositum irregulare en het quasi usufructus; tusschen het contractus innominatus do ut facias, en de schenking onder eene voorwaarde; tusschen cessie, novatie en subrogatie; tusschen het pand en het beleeningscontract of den verkoop met beding van wederinkoop en tusschen zoovele andere?

Hoe beter het systeem, hoe dieper het inzigt in het wezen der verschillende instituten, des te eenvoudiger zal het geheel worden, des te geringer het getal der grondtypen. Gelijk de geheele taal berust op de verschillende combinaties van slechts zesentwintig letterteekens, waaruit de gansche rijkdom van woorden wordt gevormd, zoo moet ook de regtswetenschap tot weinige eenvoudige grondbeginselen worden teruggebragt, en evenzeer als de rijkdom der taal niet afhangt van het aantal letters, evenzeer is de rijkdom van het regt niet gelegen in het aantal zijner grondregels, maar veeleer in hunne buigzaamheid. De jurist moet beginnen met zijn alphabet te leeren; hiervoor juist zijn de instituten van Justinianus uitnemend geschikt; kent hij die eerste regtsbeginselen, dan moet hij ze leeren verbinden, onderzoeken hoe het een op het ander werkt; zoo wordt b. v. in ons B. W. art. 629 de regel uitgesproken: „de eigenaar heeft het regt om de aan hem toebehoorende zaak van iederen houder terug te vorderen." Deze bevoegdheid wordt geheel algemeen uitgesproken, aan iederen eigenaar gegeven. En toch elders, art. 2014, luidt het: „met betrekking tot roerende goederen, geldt het bezit als volkomen titel." De wetgever heeft zich den invloed van dezen laatsten regel op dien van art. 629 zeer onduidelijk voorgesteld; het is bekend hoeveel verschil er onder de regtsgeleerden nog bestaat over het verband tusschen art. 629 en 2014, over bezit en eigendom van roerende zaken.

Wij hebben de R. juristen leeren kennen als geschapen om het regt te beoefenen, te vormen en te ontwikkelen, en het bevreemdt ons niet wanneer wij Cicero [1]) hooren zeggen: „Est enim domus Iurisconsulti totius oraculum civitatis. Testis est huiusce Q. Mucii ianua et vestibulum, quod in eius infirmissima valetudine, affectaque iam aetate, maxime quotidie frequentia civium, ac summorum hominum splendore celebratur."

---

[1]) De *Orat.* I, 45.

Vragen wij waarom de R. juristen hunne wetenschap tot een zoo hoogen trap van volkomenheid hebben kunnen brengen, dan mogen wij antwoorden: behalve door de hun aangeboren methode, door de naauwe vereeniging van theorie en praktijk. De tegenstelling tusschen theorie en praktijk, tusschen de kennis des regts en zijne toepassing op de levensbetrekkingen is onvermijdelijk, maar zij moet eene uitwendige blijven, die niet tot het wezen van het regt mag doordringen. Als de theorie haar eigen weg gaat, kan zij het misschien tot een hoogen trap van formele ontwikkeling brengen, maar alle realiteit zal haar ontbreken; er zal een regt te voorschijn komen, verstaanbaar welligt voor de regtsgeleerden, maar vreemd aan het volk te midden waarvan de jurist moet leven en zich bewegen en het regt moet worden toegepast. De praktijk moet evenzeer op de theorie gebaseerd zijn, zal zij niet elken vasten grondslag missen, en door haar wankelen en onzekerheid de regtswetenschap vernederen tot beunhazerij en zaakwaarnemerij. Er is slechts één regt; niet „ein Recht der Bücher und ein Recht der Acten," en toch, hoe dikwijls hoort men niet onderscheid maken tusschen het regt der theorie, en het regt der praktijk? Wanneer de tegenstelling tusschen wetenschap en leven zoodanig tot in het wezen van het regt doordringt, dan getuigt zij òf van eene kranke praktijk, òf van eene valsche theorie, dan wordt de prakticus een zaakwaarnemer, de theoreticus een geleerde in den slechten zin. Zullen beide gedijen, zoo behooren zij hand aan hand te gaan; beide waren voor de R. juristen één; hunne theorie is berekend op volledige toepassing, hunne praktijk wordt steeds door eene wetenschappelijke behandeling geadeld; de klove die bij ons nog maar al te veel tusschen beide bestaat, mag voor een groot deel op rekening van eene verkeerde beoefening van het R. R. gesteld worden.

Hoe meer wij ons de methode der R. coryphaeën trachten eigen te maken, des te beter zullen wij slagen in de ontwikkeling van ons regt, des te meer zullen wij beantwoorden aan onze productieve roeping en het regt maken tot wat het worden moet, tot de wetenschap der zamenleving.

Dan, ook in dit opzigt heeft welverdiende bewondering geleid tot slaafsche navolging; ook hier zijn vele juristen nog te zeer van den R. zuurdeesem doortrokken. Wanneer nieuwe verschijnselen, tot nog toe onge-

kende betrekkingen onder het regt gebragt en in het systeem geplaatst moeten worden, zien wij dikwijls dat de juristen niet beginnen met den aard der zaak te onderzoeken, zich van de behoeften van het werkelijk leven rekenschap te geven, maar zij stellen de vraag voorop, of het dit of dat aan het R. R. bekende contract is, met deze of gene R. regtsbetrekking overeenkomt; men stelt een alternatief en onder een van beide deelen moet het gebragt worden; waar men dan de meeste overeenkomst aantreft, wordt de nieuwe gast geplaatst.

Ik wil niet herinneren aan hetgeen met het wisselregt is geschied; de verkeerde beschouwingen daaromtrent behooren grootendeels tot de geschiedenis; maar de literatuur over het straks reeds genoemde telegraafregt levert voorbeelden in overvloed van hetgeen ik bedoel. Men twist eindeloos over de vraag of de betrekking tusschen den afzender van het telegram en de telegraafmaatschappij een contractus innominatus is, of locatio conductio operis of operarum, dan wel mandaat; of eene plaats van Julianus de manumissis vindicta en van Paulus pro socio toepasselijk zijn, of niet; terwijl men zich bij de vraag, wanneer eene door de telegraaf gesloten overeenkomst tot stand is gekomen, niet weet los te maken van de R. stipulatioleer. Er zijn er geweest die de commanditaire vennootschap hebben willen verklaren uit de actio tributoria, twee zaken die niet meer gemeenschap met elkander hebben dan eene naamlooze vennootschap met een makelaar. Bij de behandeling van de regten en verpligtingen van den handelsreiziger, meer bekend onder den naam van commis voyageur, ziet men de vraag voorop stellen, of die beschouwd moeten worden naar de regelen der locatio conductio operarum of wel naar het mandaat, ja hoort men zelfs verkondigen, dat het zoowel het een als het ander is. Over de vraag in het algemeen, wanneer eene overeenkomst moet geacht worden tot stand te zijn gekomen, kan men de zonderlingste beschouwingen lezen, waarbij de eischen van het tegenwoordig verkeer geheel worden over het hoofd gezien. Het is ligt in te zien, dat eene dergelijke behandeling moet leiden tot een sermocinari tanquam e vinculis, dat men niet de stof beheerscht, maar door traditionele voorstellingen beheerscht wordt, dat men gelijk is aan hem, die nieuwen wijn in oude zakken doet.

Naar mate wij meer en meer nieuw regt construëren, of liever het

bestaande regt passend maken voor de veranderde maatschappelijke toestanden, naar die mate zullen wij ook meer en meer van het R. R. moeten destruëren en die instellingen, welke in theorie nog een kwijnend leven leiden, langzamerhand bij zoo vele andere afgestorven zusters begraven.

Welligt zal dan eenmaal de tijd komen, dat wij voor goed het huwelijk met het R. R. kunnen ontbinden, maar die tijd is nog verre, zeer verre verwijderd. Er is op die baan nog naauwelijks ééne schrede gezet; het Duitsche handelsregt heeft den eersten stap op den waren weg gedaan. En zoo wij de R. al ooit zullen kunnen missen, wij zullen dit alleen van hen zelven kunnen leeren.

Wanneer wij dus steeds willen blijven voortgaan het R. R. te beoefenen, dan mogen wij nooit uit het oog verliezen, dat het ons niet te doen is om Romanisten te vormen, maar om meê te werken tot de vorming van degelijke en praktische juristen, tot beter verstand van ons regt, en tot zijn verdere ontwikkeling; dat wij het R. R. beoefenen niet omdat het *R.* is, maar alleen omdat en voor zoover het *regt* is. En dan mogen wij niet huiveren het te onderwerpen aan een, als ik het zoo noemen mag, voortdurend chemisch proces, om alle die bestanddeelen af te scheiden, die geen levenskracht meer hebben. Wij volgen hierin het voorbeeld van de R. juristen zelven en van den grootsten jurist der 19de eeuw, in wien de methode der R. juristen was herleefd, van Friedrich Carl von Savigny. Hem zal men niet ligt verdenken van jeugdige ligtzinnigheid of oppervlakkigheid, noch van gebrekkige zaakkennis of afkeer van het bestaande. Hij helde van nature veeleer over tot het conservatisme, en toch is hij ons voorgegaan in het schiften van het R. R., en heeft hij op zoo menige plaats van zijn systeem op het niet meer bruikbare van vele zijner voorschriften gewezen en zelfs het denkbeeld uitgesproken, dat eenmaal de studie van het R. R. tot de regtsgeschiedenis zal behooren, wanneer het der wetenschap gelukt is het geheel in zich op te nemen en te verwerken.

Ook een Labeo, het hoofd der Proculiani, klemde zich niet angstvallig aan tradities en lang erkende meeningen vast, maar "ingenii qualitate et fiducia doctrinae qui et ceteris operis sapientiae operam dederat, innovare

instituit," zegt Pomponius [1]). Hij vernieuwde en veranderde niet uit een ijdele zucht om te vernieuwen; zijne hervormingen waren van een beter gehalte; zij beoogden en bewerkten den vooruitgang en ontwikkeling der regtswetenschap. Dat Capito, "qui perseverabat in his quae ei tradita fuerant" [2]), en anderen zich tegen hem verzetteden, is geen wonder, maar men vrage aan ieder, voor wien de R. regtsgeschiedenis geen gesloten boek is, wie de regtsgeleerdheid meer heeft vooruitgebragt, Labeo met zijne hervormingen of Capito met zijne traditionele voorstellingen? Men zie alleen toe, dat men niet het oude bestrijde, omdat het oud is, maar het nieuwe verdedige, omdat het beter is, en trooste zich overigens met de gedachte, dat ook de meest verfrisschende wind het stof opjaagt, waarvan velen hinder hebben, omdat zij hunne oogen moeten uitwrijven.

Ik nader thans het einde mijner taak en kom tot het besluit, dat de grondige studie van het R. R. ook thans nog voor elk degelijk jurist een noodwendig vereischte is, niet omdat het R. R. het absolute regt is, maar omdat ons regt voor een groot deel op R. bodem is gegroeid; omdat, als wij den inhoud niet kennen, wij evenmin de onovertroffen methode van de R. juristen kunnen op prijs stellen en leeren navolgen voor de uitlegging en ontwikkeling van ons regt; omdat, zonder de beoefening van het R. R., de wetenschap noch hare receptieve, noch hare productieve roeping kan vervullen.

Dat het R. R. voor de kennis van ons regt niet alleen voldoende is, dat ook de studie van Germ. R. of van het oud Duitsch, oud Fransch en oud Hollandsch regt van het hoogste belang is, voor zoover ons regt niet van R. oorsprong is, spreekt van zelf; dit aan te toonen lag niet op mijn weg; alleen zij opgemerkt, dat de R. methode ten allen tijde het model zal blijven, waarvoor wij met eerbied het hoofd buigen en dat wij met alle krachten moeten nastreven.

De regtsgeleerde, die niet achter zijn tijd wil aanstrompelen, die bedenkt hoe het menschelijk vernuft dagelijks nieuwe ondernemingen op touw zet, hoe het weefsel der maatschappelijke zamenleving hoe langer

---

[1]) *L.* 2 § 47, *D. de origine iuris* (1, 2).
[2]) l. l.

hoe fijner wordt gesponnen, hoe de regtsbetrekkingen en daarmeê de regtsvragen in aantal en verscheidenheid toenemen, hij zal overtuigd zijn, dat het regt tegenover die bewegingen op elk gebied, niet stationair kan blijven. Hij zal zich niet alleen bezig houden met de vraag wat regt *is* of *geweest is*, maar ook wat regt *moet* zijn.

Leert hij zijn tijd verstaan, het regt uit het leven putten, dan zal hij — moet het regt niet tot een voortdurenden staat van onmondigheid zijn veroordeeld — datgene wat vergankelijk, wat specifiek R. is, afscheiden van dat wat onvergankelijk, wat universeel is, zoodat de R. juristen, indien zij weêr in ons midden verschenen, zouden moeten erkennen: gij hebt op waardige wijze van onze erfenis gebruik gemaakt, gij hebt wetenschap en praktijk met elkaâr vereenigd!

Met dit doel voor oogen, heeft het R. R. voor ons eene hooge waarde, heeft de regtsgeleerdheid eene edele roeping, de jurist eene schoone taak te vervullen!

Edel Groot Achtbare Heeren Curatoren dezer Hoogeschool, eenige oogenblikken mogt ik Uwe aandacht bezig houden met U, zij het ook in losse omtrekken, het doel der regtsgeleerdheid meer bijzonder de beteekenis van het R. R., te schetsen. Voorzeker, Gij zult het mij willen toegeven, het is geene gemakkelijke taak naar eisch aan dat doel te beantwoorden. Ik ben ten volle overtuigd, dat ik verre beneden die eischen zal blijven; maar, indien lust en ijver eenigen waarborg geven, dat ik de aanvaarde taak niet geheel onwaardig zal vervullen, dan hoop en vertrouw ik dat Gij geen berouw zult gevoelen, mij op deze plaats te hebben gebragt. Mijn nog jeugdige leeftijd was voor U geen bezwaar mij aan het geëerbiedigd Hoofd van den Staat voor te dragen; ik dank U voor dat groot bewijs van vertrouwen en ik zal al mijne krachten inspannen om Uwe verwachting niet te beschamen; moge de toekomst leeren, dat mijne benoeming even nuttig was voor de kweekelingen dezer Hoogeschool, als streelend en aangenaam voor mij. Dan zult Gij E. G. A. H., dan zal ik met genoegen op dit oogenblik kunnen terugzien.

Moge deze Hoogeschool nog lang aan Uwe zorgen blijven toevertrouwd, haar bloei U immer rijke stof tot zelfvoldoening blijven schenken!

Dezelfde wensch zij tot U gerigt, WelEdelGestrenge Heer Secretaris van het Collegie van Curatoren, mogen de vruchten van Uwen arbeid Uwe welwillendheid evenaren; het verleden is mij een waarborg, dat ook ik op die welwillendheid niet te vergeefs een beroep behoef te doen.

Hooggeleerde Heeren, Zeer Geachte Ambtgenooten, het is nog slechts kort geleden, dat Gij bij de groeve van den waardigen en beminden Mulder hebt gestaan, en naauwelijks eenige dagen, dat Gij de laatste eer aan den onvergetelijken de la Faille hebt bewezen, aan Hem van wien men met zooveel regt heeft gezegd: per decem lustra semper vigilans. Die verliezen hebben U allen, en vooral de meerbejaarden onder U, die in de afgestorven trouwe vrienden hebt zien heengaan, smartelijk getroffen. Ik deel in die regtmatige droefheid, en het was mij eene behoefte op dezen dag, voor ik tot U, de levenden, het woord rigt, de te vroeg ontslapen Mulder en de la Faille te gedenken; wij staren Hen met weemoedigen eerbied na, Hunne nagedachtenis zal bij ons allen in dankbare herinnering blijven.

Thans, nu ik Uwen kring binnentreed, moest mij, met het oog op Uwe uitnemende talenten en mijne geringe kennis, een gevoel van vrees bevangen; en toch sluit ik mij met opgewektheid, ik zou bijna durven zeggen zonder schroom bij U aan, want ik gevoel mij sterk door de vele bewijzen van welwillendheid en hartelijke deelneming die ik reeds van U allen heb mogen ontvangen, bewijzen die mij doen vertrouwen, dat mijne benoeming U niet onaangenaam was, die mij gemakkelijk maken wat mij anders zwaar zou vallen. O! ik ben U er dankbaar voor, want Uwe vriendschap heb ik bovenal noodig; wilt mij ze verder niet onthouden, ik zal trachten mij ze meer en meer waardig te maken. Ontsluit mij ook de schatkamers Uwer kennis, dan zal de omgang met U heilzaam zijn voor hoofd en hart.

In het bijzonder rigt ik deze woorden tot U, Ambtgenooten in de regtsgeleerde Faculteit, U allen heb ik als mijne leermeesters gekend; wilt met evenveel vriendschap in Uwen oud-leerling den ambtgenoot ontvangen, als hij met dankbaarheid Uw onderwijs zal blijven gedenken.

Mij valt het voorregt te beurt in Uwe faculteit geene ledige plaats te vinden.

Hooggeleerde Heer Philipse, het verheugt mij innig, dat ik in de gelegenheid ben van deze plaats het woord tot U te rigten, U mijnen dank te betuigen voor alles wat ik aan U verschuldigd ben en voor het vervolg Uwen raad en steun in te roepen. Mag ik mij al niet vleien, dat mijne opvatting van het R. R. in alle opzigten Uwe goedkeuring zal wegdragen, ik vlei mij wel — en Uwe humaniteit is mij hiervoor voldoende waarborg — dat Gij mij dáárom Uwe hooggewaardeerde vriendschap niet zult onthouden, dat gij niet zult aarzelen mij met Uwe kennis voor te lichten. Moge het U in Uwe verdere levensdagen eene aangename gedachte zijn, dat daar waar Uwe leerlingen leven, ook de herinnering aan Uwe heldere regtskennis, aan Uwe onkreukbare regtvaardigheid leeft.

God schenke U nog vele jaren om van Uwe welverdiende rust te kunnen genieten.

Ook aan U, HoogGeleerde Heer Hecker, is het mij eene behoefte een woord van warmen dank te brengen. Veel, zeer veel heb ik aan U te danken; Gij hebt mij den tempel van Minerva binnen geleid, en al zijn er sedert die dagen jaren verloopen, Gij hebt nooit opgehouden in mij belang te stellen, en ik ben er van overtuigd dat deze dag ook voor U een feestdag is. Moge de overtuiging, dat ik Uw onderwijs steeds in dankbaarheid zal gedenken, U eene aangename voldoening geven, en de verzekering, dat ik Uwe vriendschap hoog waardeer, U eene reden zijn ze mij verder te blijven schenken.

Nog bestaat er voor mij eene reden van innige blijdschap, nog heb ik een' aangenamen pligt te vervullen. Wanneer ik mijn oog op U vestig mijn Vader, dan trillen in mijn gemoed snaren van vreugde en dankbaarheid. O! ik weet het hoeveel er in U omgaat, wat Gij op dit oogenblik gevoelt. Want het geluk Uwer kinderen was altijd Uw geluk. Meer dan vijftig jaren zijn vervlogen, sedert Gij deze Hoogeschool verliet om de groote maatschappij binnen te treden. Gij hebt een moeijelijk en werkzaam leven achter U, een leven waarin het U naast groote zegenin-

gen niet aan teleurstellingen en zorgen heeft ontbroken. Ook ik was het voorwerp van Uwe vaderlijke liefde, van Uwe teedere zorgen. Is het smartelijk dat Zij, die met U die liefde en zorgen deelde, niet van dezen dag getuige mogt zijn, des te inniger verheugt het mij dat ik U heden dankbaar de hand kan reiken en met U mijn geluk kan deelen.

God verlenge Uwe dagen voor zoovelen die U liefhebben!

Wanneer ik ten slotte het woord rigt tot U, Studenten aan deze Hoogeschool, ligt mij veel op het hart, want aan Uwe vorming is voortaan mijn leven gewijd, Uwe belangen zijn naauw met de mijne verbonden. Toen ik straks over de edele roeping van de regtsgeleerdheid sprak, hebt Gij begrepen dat de ware regtsgeleerde niet alleen gevormd wordt op het stille studeervertrek of in de schaduw der scholen, maar in en door het leven. Maar overal in dat leven zult Gij strijd en beweging ontmoeten; Gij ondervindt het reeds nu, maar Gij zult het nog meer ervaren wanneer Gij de maatschappij zijt ingetreden. Zal die strijd U moedeloos maken? Neen, dat woord kent Gij niet; zoekt U te harden en U te bekwamen, bedenkt dat het U niet te doen is, om na te zeggen wat een ander U heeft voorgezegd; vormt U zelf tot zelfstandige mannen, daaraan heeft de maatschappij behoefte; maar daarvoor is kennis noodig, anders zou Uwe zelfstandigheid ontaarden in bekrompen eenzijdigheid. Mogt het mij gegeven zijn U daartoe op te wekken, U liefde voor de studie in te boezemen Wordt Gij somtijds door den omvang afgeschrikt, versaagt niet, want Uw arbeid zal vruchten dragen en om te werken leven wij; vergeet daarom onder de genietigingen van Uwen leeftijd de toekomst niet.

Zal ik in mijne pogingen slagen, dan heb ik voor alles Uwe sympathie noodig; met vertrouwen op eene waarlijk vriendschappelijke verhouding tusschen U en mij, aanvaard ik met lust mijne taak, en moge soms eene wolk onzen omgang verduisteren, laten wij dan altijd openhartig en opregt tot elkander komen. Zonder opregtheid geen vertrouwen, zonder vertrouwen geen vriendschap. Tot weerziens Studenten, houdt Uw hoofd helder en Uw hart warm: pectus facit Iurisconsultum!

IK HEB GEZEGD.

ORDO LECTIONUM,

IN ACADEMIA GRONINGANA

HABENDARUM

INDE A FERIIS AESTIVIS A. CIƆIƆCCCLXVI AD FERIAS AESTIVAS A. CIƆIƆCCCLXVII.

IN FACULTATE MEDICA.

IACOBUS BAART DE LA FAILLE, rude licet donatus, quantum per aetatem licebit studiosis prodesse perget.

FRANCISCUS ZACHARIAS ERMERINS *Pathologiam generalem* docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Saturni, hora IX; *Histologiam*, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XI; *Anatomiam pathologicam*, die Martis, hora XII, diebus Mercurii et Iovis, hora VIII et die Veneris, hora IX. *Exercitationibus clinicis* in Nosocomio quotidie vacabit, hora I.

IANUS HISSINK IANSEN *Chirurgiam* docebit diebus Mercurii, Iovis et Saturni, hora IX; *Doctrinam de morbis oculorum* tradet diebus Lunae et Martis, hora IV; *Clinicis exercitationibus* in Nosocomio Academico vacabit diebus Lunae, Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, hora XII; *Operationibus chirurgicis, in cadavere instituendis* qualibet oblata occasione praeërit; *Anatomen corporis humani* exponet diebus Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, hora IV; *Dissectionibus cadaverum anatomicis*, tempore opportuno instituendis, quotidie praeërit, hora meridiana.

ISAÄCUS VAN DEEN *Remediorum effectum et therapeuticum usum* docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora VIII; *Pharmacognosin et Pharmacologiam experimentalem* diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora VIII; *Physiologiam generalem* diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X; *Physiologiam specialem et experimentalem* die Iovis, hora X; die Veneris,

hora IX, et die Saturni, hora X; *Diaeteticam et Politiam medicam* die Iovis, horis IV—VI; *Indagationibus physiologicis* in Laboratorio Physiologico quotide praeërit.

SIGISMUNDUS ROSENSTEIN *Exercitationibus clinicis et policlinicis* in Nosocomio Academico quotidie vacabit, horis X—XII; *Pathologiam et Therapiam specialem* docebit diebus Lunae et Martis, hora IX, et die Saturni, hora XI; *Medicinam forensem* diebus Mercurii et Veneris, hora IV.

Recens vocatus Med. Prof. TJALLING HALBERTSMA *Artem Obstetriciam* docebit diebus et horis postea indicandis.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

HERMANNUS CHRISTIANUS VAN HALL die Veneris, hora VIII et IX, autumnali et aestivo tempore etiam diebus Martis, Iovis et Saturni, hora VIII, *elementa Botanices* illustrabit; die Martis, hora I, *Botanices sublimioris* selecta quaedam capita tradet; die Mercurii, hora IX et X, aget de plantis *medicinalibus* aliisque vario respectu *utilibus*, sive de *Botanica applicata*, ordine Familiarum naturalium; die Saturni autem, hora X et XI, *Oeconomiam ruralem* docebit. Post ferias Paschales et mense Septembri, die Martis hora pomer. III½ exercitiis practicis in Horto botanico et die Mercurii, hora matutina VIII, *excursionibus botanicis* praeërit.

IANUS GUILIELMUS ERMERINS diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XI, *Arithmetices*, *Algebrae*, *Geometriae et Trigonometriae planae* elementa explicabit; *Physicam experimentalem* docebit die Mercurii, hora I; diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XII, *Physicam theoreticam* universe, aut selecta eius capita, provectioribus discipulis exponet. De *Matheseos elementis* disquisitio habebitur tempore postea indicando. *Experimenta instituendi methodum* docebit die Mercurii, hora IV—VI.

NICOLAUS MULDER die Lunae, hora X, die Martis, hora X et XII, *Zoologiam* docebit; die Veneris, hora X et XI, *Anatomen animalium comparatam* tradet.

GUILIELMUS ADRIANUS ENSCHEDÉ diebus Iovis et Saturni, hora IX, *Stereometriam et Trigonometriam sphaericam* docebit; selecta *Algebrae* capita

exponet diebus Lunae et Martis, hora XI; *Astronomiae elementa* tradet diebus Lunae et Iovis, hora pomeridiana VI. *Geometriam analyticam*, *Calculum differentialem* et *integralem*, *Mechanicam analyticam* exponet horis commilitonibus commodis. *Exercitia mathematica* futurorum Praeceptorum moderabitur.

PETRUS IOHANNES VAN KERCKHOFF diebus Lunae et Martis, hora IX, die Mercurii, horis XI et XII, *Chemiam anorganicam* docebit; diebus Iovis, hora XI, et Saturni, hora X et XI, *Chemiam organicam* exponet; diebus Lunae, hora XII, et Iovis, hora X, *Chemiam pharmaceuticam* tradet; *Chemiae technologicae capita* in usum publicum explicabit diebus Lunae et Martis, hora pomeridiana VI; *Chemiam practicam* docebit et *Exercitia analytica* in Laboratorio moderabitur quotidie.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

PETRUS HOFSTEDE DE GROOT diebus Lunae et Mercurii, hora IX, Martis, hora X, *Historiam Ecclesiae Christianae*, secundum *Lineamenta* a se typis divulgata, enarrabit; diebus Martis, hora XI, et Mercurii, hora I, *Encyclopaediam Theologi Christiani* secundum *Compendium* a L. G. Pareau et a se editum exponet; diebus Lunae et Mercurii, hora X, et Veneris, hora I, *Theologiam Naturalem*, secundum *Compendium* a se scriptum, tradet; die Saturni ab hora XII ad II *vitam Iesu Christi*, duce cl. C. Hase, explicabit.

LUDOVICUS GERLACHUS PAREAU diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora XI, *Dogmaticam et Apologeticam Christianam*, secundum *Compendium* a P. Hofstede de Groot et a se editum, exponet; diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora XII, secundum *Compendium* suum typis expressum, in *Theologiam Christianam moralem* inquiret; diebus Lunae atque Veneris, hora XII, et die Martis, hora I, loca nonnulla *Hermeneutices sacrae*, secundum *Compendium* suum typis editum, tractabit et quaedam *Carmina Hebraica* cum Commilitonibus interpretabitur.

GUILIELMUS MUURLING die Martis, hora IX, *loca selecta parallela e Synopticis Evangeliis* cum Commilitonibus legere perget; diebus Iovis et Veneris, eadem hora, Pauli *ad Philippenses Epistolam* interpretabitur;

die Lunae, hora XI, et diebus Iovis atque Veneris, hora X, *Theologiam Practicam* tradet, secundum *Compendium* suum, typis editum; die Veneris, hora IV, *exercitationes homileticas*, et die Saturni, hora XI, *exercitationes* provectiorum *catecheticas*, cum pueris instituendas, moderabitur.

EVERARDUS IANUS DIEST LORGION diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora VIII, aget *de Historia et de Critica librorum Veteris Testamenti*, et diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora VIII, *de Historia et de Critica librorum Novi Testamenti;* diebus Lunae et Iovis, hora I, *Theologiam Biblicam* exponet; *Historiam Ecclesiae Christianae in patria nostra* et *Patristicam* tractabit horis auditoribus commodis.

Disputationibus cum publicis tum privatis de *Locis Theologicis*, die Mercurii, hora IV, suis vicibus, praeërunt Theologiae Professores.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITTERARUM HUMANIORUM.

IOSUA IOANNES PHILIPPUS VALETON *Antiquitatem Hebraïcam* explicabit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora IX; *Elementa Grammatices Hebraïcae*, additis exercitiis analyticis, tradet diebus iisdem, hora VIII; *Librum* Deuteronomii interpretabitur die Iovis, hora VIII et IX, die Veneris, hora IX; *Grammaticam linguarum Semiticarum comparatam*, additis exercitiis analyticis Arabicis et Aramaeis, exponet die Iovis, hora X, die Veneris, hora VIII et X. Cum provectioribus privatim leget locos selectos e Libris V. T. Historicis, Bidpaii *fabulas* a Sacyo editas et *Chrestomathiam Kirschianam a* Bernsteinio *editam* die Iovis, hora VII sqq. p. m.

GUILIELMUS HECKER die Lunae, Martis et Mercurii, hora IX, *Antiquitates Romanas* exponet; iisdem diebus, hora X, *Historiam Antiquam* tractabit, adhibito Georg. Weberi compendio, cui titulus: *Lehrbuch der Weltgeschichte mit Rücksicht auf Cultur, Literatur* etc. (2 Tom. 1865); iisdem diebus, hora XI, *Antiquitates Graecas* docebit.

CORNELIUS MARINUS FRANCKEN die Lunae, Martis et Mercurii, hora XI, interpretabitur Plauti *Mostellariam*, Ciceronis *de Oratore* librum I et II;

die Iovis, Veneris et Saturni, hora X, Thucydidis librum I et III, Aristophanis *Equites*; — *Historiam Litterarum Graecarum et Romanarum* enarrabit die Martis, hora XII et I, cum philologis selectas partes Catulli, Propertii, Pindari pertractabit die Iovis et Veneris, hora XI; latine scribendi et disserendi exercitia moderabitur die Saturni, hora IV.

BERNARDUS HENRICUS CORNELIUS CAROLUS VAN DER WIJCK die Lunae, hora XII et I, die Saturni, hora I, *Logicam* docebit, adhibito compendio, cui titulus: »Het wezen der kennis. Een leesboek der Logika, door Mr. C. W. Opzoomer, Amsterdam, bij J. H. Gebhard en C[ie]. 1863"; diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora IX, *Historiam Philosophiae antiquae* exponet; iisdem diebus, hora VIII, *Metaphysicam* tradet.

HENRICUS ERNESTUS MOLTZER *Linguam Litterasque patrias* (adhibito Florilegio Viri Doct. E. Verwijs) explicabit diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora XII; *Historiam Patriae* iisdem diebus, hora I; *Eloquentiae praecepta* tradet et *exercitia practica* moderabitur die Iovis, hora V et VI; *Shakesperii Comoedias* interpretabitur die Martis, hora IV et V; *Linguam Gothicam* diebus et horis auditoribus commodis docebit.

IN FACULTATE IURIDICA.

IACOBUS HERMANNUS PHILIPSE diebus Lunae et Martis, hora XI, Mercurii et Iovis, hora X, *Institutiones* Iustiniani explicabit; die Lunae, Martis et Iovis, hora IX, selectos *Pandectarum* locos tractabit; die Lunae et Martis, hora X, et die Mercurii, hora IX, *Historiam Iuris Romani* enarrabit.

BERNARDUS IANUS GRATAMA tradet *Ius naturale* diebus Lunae et Martis, hora IX, die Mercurii, hora XI; *Ius criminale* diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X; *Ordinem Iudiciorum publicorum* diebus Lunae et Martis, hora XI, die Mercurii, hora IX; *Encyclopaediam et Methodologiam Iuris*, die Veneris, hora IX—XII.

GERHARDUS DIEPHUIS *Ius civile* hodiernum tractabit die Mercurii, hora XI, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XII; *Ius mercatorium* explicabit die Mercurii, hora XII et I, die Saturni, hora XI; de *Iudiciis privatis* aget diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora I.

BERNARDUS DOMINICUS HUBERTUS TELLEGEN *Oeconomiam politicam* docebit die Lunae, hora XII et I, die Veneris, hora IX; *Ius gentium*, die Martis, hora XII et I, die Veneris, hora XI; *Ius publicum*, die Iovis, hora X et XI, die Veneris, hora X, die Saturni, hora X.

Disputationibus publicis et privatis lubenter praeërunt Iuris Professores.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA GRONINGANA,

DIE XXXI M. DECEMBRIS A. CIƆIƆCCCLXVI.

In	Facultate	Theologica	43
″	″	Iuridica	64.
″	″	Medica	46
″	″	Disc. Math. et Phys.	23
″	″	Phil. Theor. et Litt. Hum. .	7.
			183

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA GRONINGANA,

INDE A D. XI OCTOBRIS CIϽIϽCCCLXVI AD D. X OCTOBRIS CIϽIϽCCCLXVII.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

D. 28 Iunii. DIRK HUIZINGA, e pago den Horn Groninganus, publice defenso specimine, cui titulus: *Eenige onderzoekingen over Ozon*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude.*

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITTERARUM HUMANIORUM.

D. 27 Iunii. GUALTHERUS IACOB DOZY, Leidensis, defenso specimine, cui titulus: *De oudste stadrechten van Zwolle*, Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Doctor.

IN FACULTATE IURIDICA.

D. 12 Dec. IOHANNES LINTHORST HOMAN, Assena-Drenthinus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 14 Dec. PETRUS IOANNES VAN SWINDEREN, Groninganus, publice defenso specimine, cui titulus: *de Aere Malacitano et Salpensano*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 17 Dec. IARICH GELINDE VAN BLOM, Drachtena-Frisius, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 30 Ian. ROBERT DANIEL BAART DE LA FAILLE, Leovardiensis, publice defenso specimine, cui titulus: *Beschouwingen over art. 89 der Grondwet*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.

D. 5 Apr. KLAAS KLEIN, Groninganus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. ADAM GERARD RADEMAKER, Winschotanus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.

D. 10 Apr. GUILIELMUS TEN BRUGGENCATE, Almeloa-Transisalanus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 29 Iunii. EDUARD STAR BUSMANN, Groninganus, publice defenso specimine, cui titulus: *Octrooien van uitvinding*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.

D. 5 Oct. SIBRAND WILLINGE GRATAMA, Assena-Drenthinus, defensis thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

IN FACULTATE MEDICA.

D. 27 Oct. GERRARDUS WYNANDUS BRUINSMA, Leovardiensis, defenso specimine, cui titulus: *Over de bloederziekte*, Med. Doctor.

D. 1 Dec. LIBBE FEENSTRA, Med. Doct., defensis thesibus, Art. Obst. Doctor, *cum laude*.

D. 25 Ian. CHRISTIANUS VAN WICHEREN, Med. Doct, defensis thesibus, Art. Obst. Doctor, *magna cum laude*.

D. 4 Feb. SAMUEL WYTEMA, Med. Doct., defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 23 Feb. LAMBERTUS FLEDDERUS, Smilda-Drenthinus, defenso specimine, cui titulus: *Over strictura uteri*, Med. Doctor.

D. 25 Feb. IOHANNES ENSING, Groninganus, publice defenso specimine, cui titulus: *Over ulceratie's in den larynx*, Med. Doctor.

D. 4 Mart. GERRARDUS WYNANDUS BRUINSMA, Med. Doct., defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 6 Apr. RINSE REELING BROUWER, Bergumo-Frisius, defenso specimine, cui titulus: *Tastgevoel*, Med. Doctor, *cum laude*.

D. 9 Maii. Christophorus hermanus sanders, e pago Gasselte-Drenthinus, defenso specimine, cui titulus: *Melaatschheid*, Med. Doctor, *cum laude*.

D. 15 Iunii. Derk de haan, Med. Doct., defensis thesibus, Art. Obst. Doctor, *cum laude*.

D. 19 Iunii. Adrianus van kleffens, Doccumensis, publice defenso specimine, cui titulus: *Onderzoekingen aangaande de benedenste grens der longen bij den gezonden mensch*, Med. Doctor, *magna cum laude*.

D. 26 Iunii. Ianus guilielmus carolus ermerins, Groninganus, defenso specimine, cui titulus: *Over tabes dorsalis*, Med. Doctor, *cum laude*.

D. 29 Iunii. Henricus guilielmus middendorp, Stenovicensis, defenso specimine, cui titulus: *Het vliezig slakkenhuis in zijne wording en in den ontwikkelden toestand*, Med. Doctor, *magna cum laude*.

D. 18 Sept. Lambertus fledderus, Med. Doct., defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 21 Sept. Christophorus hermanus sanders, Med. Doct., defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

Eodem die. Adrianus van kleffens, Med. Doct., defensis thesibus, Art. Obst. Doctor, *magna cum laude*.

D. 28 Sept. Ianus guilielmus carolus ermerins, Med. Doct., defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 1 Oct. Rinse reeling brouwer, Med. Doct., defensis thesibus, Art. Obst. Doctor.

ATHENAEUM ILLUSTRE

AMSTELODAMENSE.

NOMINA PROFESSORUM,

QUI

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI CONIUNCTISQUE CUM EO SEMINARIIS

INDE A KAL. IAN. AD D. XXXI M. DEC. CIƆIƆCCCLXVI

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

I. C. G. BOOT, Clar. Ord. Praeses a. 1866—1867.
I. P. N. LAND.
T. T. H. IORISSEN.

IN FACULTATE MEDICINAE.

C. B. TILANUS, Prof. honorarius.
P. H. SURINGAR, Prof. honorarius.
I. VAN GEUNS.
G. E. VOORHELM SCHNEEVOOGT, Prof. extraordinarius.
G. BERLIN.
L. LEHMANN, Prof. honorarius.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

C. I. MATTHES.
C. A. I. A. OUDEMANS.
I. G. GUNNING.

IN FACULTATE THEOLOGIAE.

G. MOLL.
F. I. DOMELA NIEUWENHUIS, } Proff. in Semin. Luther.
A. D. LOMAN,
S. HOEKSTRA, Ben. fil., } Proff. in Semin. Teleiobapt.
I. G. DE HOOP SCHEFFER,
I. TIDEMAN, Prof. in Semin. Remonstr.

IN FACULTATE IURISPRUDENTIAE.

M. DES AMORIE VAN DER HOEVEN.
H. DE BOSCH KEMPER.
T. M. C. ASSER.
A. E. I. MODDERMAN.

ACTA ET GESTA

IN CONVENTIBUS CLARISSIMI ORDINIS PROFESSORUM

ATHENAEI ILLUSTRIS AMSTELODAMENSIS

ANNO CIƆIƆCCCLXVI.

Die 27 m. Ianuarii legitur epistola Viri Cl. A. Heynsii, qua nuntiat se, Leidam vocatum ut physiologiam doceat, ordini valedicere.

Die 9 m. Iunii literae recitantur, quibus indicatur in locum Viri Ampl. W. E. I. Berg van Dussen Muilkerk, Athenaei Curatorem esse creatum Virum Cons. Cornelium Henricum Backer.

Die 6 m. Octobris in locum Viri Ampl. I. Heemskerk Abr. f., qui a Rege arcessitus est ad res regni internas administrandas, successit Vir Cons. Petrus Rutgerus Feith.

Die 8 m. Decembris iudicia de duabus commentationibus ordini philosophorum et de unica ordini literario oblatis recitantur et recitata probantur.

SERIES LECTIONUM,

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI ET IN SEMINARIIS

HABENDARUM, INDE A FERIIS AESTIVIS ANNI CIƆIƆCCCLXVI AD FERIAS AESTIVAS ANNI CIƆIƆCCCLXVII.

IOANNES CORNELIUS GERARDUS BOOT

Antiquitates Romanas explicabit diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora XII;

Literas Latinas docebit enarrando *Ciceronis epistolas selectas*, *Livii histor. librum VIII*, *Catulli carmina quaedam*, iisdem diebus, hora I;

In *Scholis Graecis* interpretabitur *Lysiae oratt. XII et XXIV*, *Sophoclis Oedipum Regem*, *Theocriti Idyllia* iisdem diebus, hora II;

Antiquitates Graecas explicabit tempore cum auditoribus constituendo.

IOANNES PETRUS NICOLAUS LAND

Sermonis Hebraei elementa docebit et librum Samuelis priorem explicare perget diebus Martis et Iovis, hora X; diebus Mercurii et Saturni, hora VIII;

Antiquitates Israelitarum exponet die Lunae, hora XII; diebus Martis, Iovis et Veneris, hora VIII;

Logicam tradet diebus Mercurii et Veneris, hora X;

Metaphysices historiam, diebus et horis posthac indicandis;

Syriacis quibusdam interpretandis libentissime vacabit.

THOMAS THEODORUS HENRICUS IORISSEN

Historiam recentiorem tradet die Lunae, horis I—III;
Historiam patriae die Lunae, hora XI, Martis, hora XI, Saturni hora XI;
Historiam antiquam die Mercurii, hora XI, die Saturni, hora IX;
Linguam litterasque patrias, adhibito Florilegio Viri Doct. E. Verwys, explicabit die Lunae, hora IX, die Martis, hora IX, die Saturni, hora X;
Rhetoricam sive stili praecepta, adhibito compendio Viri Clar. Brill, die Iovis, hora XI—XII, die Veneris, hora XI—XII.

CHRISTIANUS BERNARDUS TILANUS

Argumenta et tempora scholarum suarum deinde indicabit [1]).

PETRUS HENRICUS SURINGAR

Therapiam generalem docebit diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora p. m. III;
Doctrinam morborum singularium interpretabitur iisdem diebus, hora p. m. II;
Praxin medicam ad lectulos aegrotantium moderabitur diebus singulis, hora matutina IX.

IOANNES VAN GEUNS

Pathologiam generalem et *Anatomiam pathologicam generalem* docebit die Lunae, horis X—XII et diebus Martis et Mercurii, hora X;
Morborum signa indagandi methodum exponet, una cum exercitationibus clinicis, diebus Martis, Mercurii et Veneris, hora XI;
Medicinam forensem et *Politiam medicam* tradet bis quavis hebdomade.

GUSTAVUS EDUARDUS VOORHELM SCHNEEVOOGT

Lectiones suas cum theoreticas tum practicas de *Neuropathologia* et de *Psychiatriae* elementis habebit, quum morborum in aegris demonstrandorum opportunitas illi dabitur.

---

1) *Pathologiam* et *Therapiam chirurgicam* docuit ter quavis hebdomade, hora VIII;
Examini aegrotantium et *artis exercitio* in Nosocomio Scholae Clinicae praeiit diebus singulis, hora IX.

. . . .
Physiologiae Professor.

Lectiones dein indicabuntur.

GUILIELMUS BERLIN

Anatomiam specialem et practicam docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora IV p. m.;
Zoologiam diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X matutina;
Anatomen comparatam diebus Mercurii et Saturni, hora XII;
Methodum secandi quotidie;
Exercitationibus zootomicis et *microscopicis* quotidie praeërit.

LEOPOLDUS LEHMANN

Artem obstetriciam theoreticam docebit diebus Martis, Iovis et Saturni, hora XII;
Encheireses in pelvi factitia demonstrabit diebus Lunae et Veneris, hora XII;
Morbos puerperales et selecta quaedam Gynaecologiae capita explicabit die Mercurii, hora XII;
Exercitationibus clinicis in Tocodochio scholae clinicae praeërit diebus singulis, hora XI.

CAROLUS IOANNES MATTHES

docebit *Physicam experimentis illustratam* diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora XI;
Planimetriam et *Trigonometriam rectilineam* iisdem diebus, hora meridiana;
Stereometriam, inclusa *Trigonometria sphaerica*, in commodum Medicinae et Literarum studiosorum diebus Martis et Iovis, hora I;
Astronomiam popularem, horis cum auditoribus constituendis.

CORN. ANTON. IOANN. ABRAH. OUDEMANS

Botanicen generalem docebit diebus Lunae et Martis, hora matutina VIII;
Botanicen specialem diebus Veneris et Saturni, hora matutina VIII;
Exercitationibus botanicis practicii praeërit die Lunae, horis XII—II;
Pharmacologiam docebit horis dein indicandis;
Pharmocognosin diebus Veneris et Saturni, hora IX.

IANUS GUILIELMUS GUNNING

Chemiam generalem, cum anorganicam tum organicam docebit diebus Lunae et Martis, hora IX, diebus Mercurii et Iovis, horis VIII—X;
Chemiam pharmaceuticam diebus Iovis et Veneris, hora XI;
Chemiam analyticam die Martis, hora I;
Chemiam forensem diebus et horis deinde indicandis.
Mineralogiam die Veneris, hora II;
In usum publicum *Chemiae technologicae* capita selecta exponet horis vespertinis postea indicandis.

GUILIELMUS MOLL

tradet *Historiam Ecclesiae Christ. in patria nostra* diebus Iovis et Veneris, hora XII;
Historiam universalem Religionis et *Ecclesiae Chr.* diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora XI;
Theologiam dogmaticam iisdem diebus, hora IX;
Studia ad *Introductionem in Theologiam* et ad *Historiam Ecclesiae Neêrlandicae* pertinentia et *Exercitationes homileticas* moderabitur diebus et horis deinceps indicandis.

FERDIN. IACOB. DOMELA NIEUWENHUIS,
Professor in Semin. Evang.-Luther.,

Theologiam dogmaticam tradet diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora IX;
Theologiam moralem iisdem diebus, hora X;
Liturgicam et *Curam pastoralem* die Veneris, hora IX—XI;

Exercitiis homileticis vacabit die Martis, hora VIII p. m., *oratoriis* die Iovis, hora III, et *catecheticis* die Martis, hora XII;
Discipulis Orationes sacras habentibus praeses aderit die Veneris, hora II.

ABRAHAMUS DIDERICUS LOMAN,
Professor in Semin. Evang.-Luther.,

Encyclopaediam Theologicam tradet die Veneris, hora XI;
Theologiam Biblicam V. T. diebus Martis et Mercurii, hora II;
Philosophiam religionis diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora I;
Exercitiis exegeticis vacabit die Mercurii, hora VIII p. m.

SYTSE HOEKSTRA BEN^TI FILIUS,
Professor in Semin. Teleiobapt.,

Methodologiam et Theologiam Christianam dogmaticam docebit diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX;
Disciplinam morum tradet diebus Martis et Mercurii, hora X;
Theologiam naturalem docebit diebus Iovis et Veneris, hora X.

IACOBUS GISBERTUS DE HOOP SCHEFFER,
Professor in Semin. Teleiobapt.,

Exegesin N. Testamenti docebit, interpretandis ad Thessalonicenses epistolis, diebus Martis et Mercurii, hora II;
Exegesin V. Testamenti tradet, explicando Michae libro, die Martis, hora I et die Iovis hora III;
Exercitiis oratoriis vacabit die Mercurii, hora III;
Historiam ecclesiae Chr. universalem enarrabit die Mercurii, hora I;
Exercitationes homileticas moderabitur die Iovis, hora II;
Commilitonibus *orationes sacras* habentibus praeses aderit, die Lunae et die Veneris, hora II dim.

IOANNES TIDEMAN,
Professor in Semin. Remonstr.-Reform.,

Theologiam Chr. dogmaticam tradet diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora IX;
Historiam Religionis die Martis hora X;

Encyclopaediam Theol. Chr. diebus Iovis et Veneris, hora X;
Historiam Remonstrantium die Veneris, hora IX;
Theologiam practicam die Mercurii, hora X;
Exercitia oratoria moderabitur die Martis, hora III.
Discipulis, sermones sacras habentibus, praeses aderit die Martis, hora II.

MARTINUS DES AMORIE VAN DER HOEVEN

Digestorum loca selecta tractabit, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX matutina;
Institutiones Imp. Iustiniani interpretabitur iisdem diebus, hora X;
Historiam Iuris Romani enarrabit iisdem diebus, hora XI;

HIERONYMUS DE BOSCH KEMPER

quaestiones selectas e *Iure publico* tractabit horis dein indicandis.

TOBIAS MICHAEL CAROLUS ASSER

Ius publicum Neerlandicum tradet diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora XII;
Ius mercatorium docebit iisdem diebus, hora I;
Codicem civilem interpretabitur diebus et horis dein indicandis;
Exercitationes practicas moderabitur quavis hebdomade semel.

ANTONIUS EWALDUS IANUS MODDERMAN

Methodum procedendi in causis criminalibus tradet diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora X;
Oeconomiam politicam diebus Martis et Mercurii, hora XI;
Ius gentium Europaeum diebus Iovis et Veneris, hora XI;
Exercitationes forenses causarum criminalium moderabitur diebus et horis Auditoribus commodis.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI CONIUNCTISQUE CUM EO SEMINARIIS,

DIE XXX M. DECEMBRIS CIƆIƆCCCLXVI.

In	Facultate	Theologiae	49.
„	„	Iurisprudentiae	43.
„	„	Literarum	7.
„	„	Medicinae	11.
„	„	Philosophiae	3.
			113.

ATHENAEUM

D A V E N T R I E N S E.

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM,

QUI

A. D. XVI FEBR. CIƆIƆCCCLXVI A. D. XVI FEBR. CIƆIƆCCCLXVII

DOCENDI MUNUS OBIERUNT

IN ILLUSTRI ATHENAEO DAVENTRIENSI.

I. VAN VLOTEN, Litt. Belg. et Hist. Patriae Prof., h. t. Rect. Magn.
P. BOSSCHA, Litt. Antiq. Prof. honorarius.
I. DUYMAER VAN TWIST, Iur. Prof.
I. I. METZLAR, Litt. Orient. et Antiq. Hebr. Prof. extraord.
A. I. VITRINGA, Antiq. Rom. et Graec. et Hist. Prof.
I. I. CORNELISSEN, Litt. Graec. et Lat. Prof.

P. A. VAN MEURS, } Ling. Lat. et Graec., Antiq. et Hist. Praecep-
L. BRILL, } tores.
G. DE LOOS, Matheseos Praeceptor.
C. G. SLOTEMAKER, Ling. recent. Praeceptor.

ORDO LECTIONUM

HABENDARUM

IN ILLUSTRI DAVENTRIAE ATHENAEO,

A. D. XXV SEPT. A. CIƆIƆCCCLXVI USQUE AD FERIAS AESTIVAS A. CIƆIƆCCCLXVII.

RECTORE MAGN. I. VAN VLOTEN.

I. VAN VLOTEN, *Theol. Doct., Litt. Neerland. et Hist. Patriae Professor, h. t. Rector Magnificus*, Linguam litterasque Neêrlandicas et Stili Neêrlandici praecepta explicabit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora . . . . IX.

Historiam patriae tradet diebus Lunae et Martis . . . . VIII.

et die Mercurii, hora . . . . X.

Exercitia oratoria moderabitur diebus et horis auditoribus commodis.

Privatim explicare continuabit varia Litterarum patriarum specimina.

Grammaticam Gothicam et Grammaticam litterasque Anglosaxonicas provectioribus tradet, diebus Lunae et Martis, hora X.

Lectiones publicas habebit, tempore hiberno, hora et die postea indicandis.

Logicam docebit diebus Lunae et Martis, hora . . . . I.

P. BOSSCHA, *Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. et Iur. Utriusq. Doct., Prof. honorarius*, Historiam recentiorem aut aliquam veterum literarum partem lubens desiderantibus explicabit, horis cum auditoribus conveniendis.

Praeterea lectiones publicas habebit de aliquo historiae capite.

I. DUYMAER VAN TWIST, *Iur. Rom. et Hodierni Doctor, Iur. Professor*, Institutiones Iustinianeas explicabit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora . . . . X.

Historiam Iuris Romani tradet diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora . . . . IX.
Ius Naturae exponet die Martis, hora . . . . IX.
die Veneris, hora . . . . X.
Encyclopaediam iurisprudentiae exponet diebus Martis et Veneris, hora . . . . XI.
Oeconomiae politicae principia tradet diebus Lunae et Mercurii, hora . . . . XII.
Selecta iuris mercatorii capita exponet hora auditoribus sibique commoda.

I. I. METZLAR, *Litt. Orient. et Antiquitatum Hebr. Prof. extraord.*, Linguae Hebr. elementa tradet, cum grammatica explicanda, tum analyticis exercitiis moderandis die Martis, hora . . . . . . I.
die Mercurii, hora . . . . II.
Librum *Ionae* inscriptum explicabit die Mercurii, hora . . VIIIetIX.
Antiquitates Hebraeorum exponet die Martis, hora . . . . . XI.
die Veneris, hora . . . . I et II.
Introductionem in V. F. libros tradet die Martis, hora . . VIIIetIX.
Locos quosdam selectos tractabit die Veneris, hora . . . . VIIIetIX.
Litterarum Arab. Chald. et Syriacarum initia docebit horis auditoribus commodis.

A. I. VITRINGA, *Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Doct. Antiquitatum Romanarum et Graecarum et Historiae Professor*, Antiquitates Romanas tradet diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora . . . . XI.
Historiam Universalem enarrabit, secundum compendium, quod edidit vir Cl. Weber, diebus Martis, Iovis et Veneris, hora X.
die Saturni, hora . . . . IX.

I. I. CORNELISSEN, *Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Doct. Litterarum Graecarum et Latinarum Professor*, Aristophanis Vespas et Demosthenis orationem de Corona interpretabitur diebus Martis et Mercurii, hora . . . . II.
die Iovis, hora . . . . I.
die Saturni, hora . . . . X.

Horatii epistolas selectas et Taciti Agricolam,
diebus Mercurii et Veneris, hora . . . . I.
die Iovis, hora . . . . IX.
die Saturni, hora . . . . XI.
Cum provectioribus Homeri Iliadem leget et Ciceronis Brutum horis auditoribus commodis.

Matheseos Professoris vices inplebit

G. DE LOOS, *Phil. Nat. Doct. et Matheseos Praeceptor.* Lectiones habebit horis et diebus postea indicandis.

P. A. VAN MEURS, I. BRILL, *Linguarum Latinarum et Graecarum, Antiquitatum et Historiae Praeceptores,* G. DE LOOS, *Matheseos Praeceptor,* C. G. SLOTEMAKER, *Linguarum recentiorum Praeceptor,* exercitationibus, quibus elementa disciplinarum tradentur, praeërunt, horis alias indicandis.

Bibliotheca Athenaei unicuique patebit diebus Lunae, Mercurii
et Saturni, horis . . . . II—IV.
feriarum autem tempore die Mercurii, horis . . . . II—IV.

